

**T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ZÂTÎ SÜLEYMAN EFENDİ, ŞERH-İ KASÎDE-İ
FERÎDE Lİ-İSMÂ'ÎL HAKKÎ
(METİN-İNCELEME)**

**ELİF ŞENLİK
2501150788**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ABİD NAZAR MAHDUM**

İSTANBUL - 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ELİF ŞENLİK Numarası : 2501150788
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI Danışmanı : PROF.DR.ABİD NAZAR MAHDUM
Tez Savunma Tarihi : 04.01.2018 Saati : 11:00
Tez Başlığı : Zâfî Süleyman Efendi, Şerh-i Kasîde-i Ferîde li-İsmâ'il Hakkî (Metin İnceleme)

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR.ABİD NAZAR MAHDUM		Kabul
2- PROF.DR.HAKAN TAŞ		
3- YRD.DOÇ.DR.CEMAL AKSU		

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- YRD.DOÇ.DR.MUHAMMET SANİ ADIGÜZEL		Kabul
2- YRD.DOÇ.DR.MEHMET YALÇIN YILMAZ		Kabul

ÖZ

ZÂTÎ SÜLEYMAN EFENDİ, ŞERH-İ KASÎDE-İ FERÎDE Lİ-İSMÂ'ÎL HAKKÎ (METİN-İNCELEME)

ELİF ŞENLİK

Bu çalışmanın konusunu 18. yüzyılda yaşamış Zâtî Süleyman Efendi'nin **Şerh-i Kasîde-i Ferîde li-İsmâ'îl Hakkî** isimli eserinin incelenmesi oluşturmaktadır. Tasavvufî şerhin bir örneği olan bu eserde Zâtî Süleyman Efendi, şeyhi İsmail Hakkı Bursevî'nin "Bir 'elif' bul mekteb-i irfânda evvel 'bâ'yı sor/ Kad hamîde eyleyüp 'yâ' gibi andan 'yâ'yı sor" şeklinde başlayan 19 beyitlik Türkçe kasidesinin şerhini yapmıştır.

Çalışmanın giriş kısmında şerh kavramı ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde şair İsmail Hakkı Bursevî'nin ve şarih Zâtî Süleyman Efendi'nin hayatı ve eserlerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde eserin muhtevası, yazılış sebepleri ve nüshaları üzerinde durularak metnin dil özellikleri, şerh usulü ve metinde yer alan tasavvufî kavramlar incelenmiştir. Üçüncü bölümde seçilen üç nüsha karşılaştırılarak tenkitli metin transkripsiyonlu olarak verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zâtî Süleyman Efendi, İsmail Hakkı Bursevî, Şerh, Şerh Edebiyatı, Tasavvuf Edebiyatı, Divan Edebiyatı

ABSTRACT

ZÂTÎ SÜLEYMAN EFENDİ, ŞERH-İ KASİDE-İ FERÎDE Lİ-İSMÂ'İL HAKKÎ (TEXT-ANALYSIS)

ELİF ŞENLİK

This study comprises the examination of the work called **Şerh-i Kasîde-i Ferîde li-İsmâ'îl Hakkî** written by Zâtî Süleyman Efendi who lived in the eighteenth century. In this work, an example of sufistic commentary, Zâtî Süleyman Efendi expounded the work of his Sheikh İsmail Hakkı Bursevî which is a nineteen-coupled Turkish Kaside starting with the lines “Bir ‘elif’ bul mekteb-i irfânda evvel ‘bâ’ yı sor/ Kad hamîde eyleyüp ‘yâ’ gibi andan ‘yâ’ yı sor”.

General information on commentary concept is given in the introduction. In the first part, the poet İsmail Hakkı Bursevî’s life and the commentator Zâtî Süleyman Efendi’s life are discussed with their works. Regarding the content of aforementioned work, the reasons why the work is written and its copies, the linguistic properties of text, commentary method and the sufistic notions of the work are examined in the second part of this study. Afterward, the criticised text and the transcription are given by comparing the selected copies in the third part.

Key words: Zâtî Süleyman Efendi, İsmail Hakkı Bursevî, Commentary, Commentary Literature, Sufi Literature, Divan Literature

ÖNSÖZ

Şiir şerhleri, manzum yönüyle öne çıkmış klasik Türk edebiyatı eserleri arasında nazmı ve nesri birleştiren bir konumdadır. Klasik Türk edebiyatı çalışmalarında son dönemlere kadar ihmal edilen şiir şerhlerine bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşabilmek için bu türdeki eserlerin tamamının incelenmesi gerekmektedir. Bu bütüncül yaklaşıma ulaşılabilmesi için bir basamak olması adına, bu tezde tasavvufi şiir şerhinin bir örneği olan **Şerh-i Kasîde-i Ferîde li-İsmâ‘îl Hakkî** isimli eser üzerine çalışılmıştır.

18. yüzyılda yaşamış Zâtî Süleyman Efendi'ye ait olan eseri konu edinen tez üç bölümden oluşmaktadır. Tezin giriş bölümünde şerhler hakkında ana hatlarıyla bilgi verilmiş ve şerhler ile ilgili bibliyografya içeren çalışmalara değinilmiştir.

Birinci bölümde şerh edilen şiirin şairi ve Zâtî Süleyman Efendi'nin şeyhi olan İsmail Hakkı Bursevî'nin hayatı ve eserleri ile şarih Zâtî Süleyman Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölümde eserin incelemesi yapılmıştır. Bu doğrultuda eserin muhtevası, yazılış sebebi ve nüshaları ele alınmış, transkripsiyonda kullanılan nüsha seçimlerine ve bu nüshaların tavsiflerine yer verilmiştir. Daha sonra eserin dil özellikleri, şerh usulü ve kaynakları üzerinde durulmuştur. Şarihin tarikata ve tasavvufa bakışına dikkat edilmiş, eserde yer alan tasavvufi kavramlar tespit edilerek bu kavramların metinde geçtiği yerler belirlenmiştir.

Üçüncü bölümde seçilen üç nüsha üzerinden gidilerek edisyon kritik metoduyla metin tespiti yapılmıştır. Nüshalar arasındaki farklılıklar dipnotlar ile gösterilmiştir. Eserde yer alan Arapça ve Farsça ifadelerin Türkçeleri de dipnot aracılığıyla verilmiştir.

Bu tez Türk Dil Kurumu bursu desteği ile hazırlanmıştır. Bu nedenle Türk Dil Kurumu'nda emeği geçenlere teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezin hazırlanmasında bana yol gösteren, eserde geçen Farsça ifadelerin okunması ve anlaşılmasına yardımcı olan ve tez çalışmam süresince ilgisini eksik etmeyen

danışman hocam Prof. Dr. Abid Nazar Mahdum'a, tezde kullanacağım nüshaları bulmamda ve nüsha seçimlerinde yardımını esirgemeyen hocam Arş. Gör. Dr. Müslüm Yılmaz'a, öğrenciliğim boyunca bana her konuda destek olan hocam Arş. Gör. Filiz Ferhatoğlu'na, eserde geçen Arapça ifadelerin okunması ve anlaşılmasını sağlayan sevgili Şeyma Benli'ye ve Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'ndeki arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İstanbul – 2018

Elif ŞENLİK

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	x
RESİMLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞAİR VE ŞARİH HAKKINDA

1.1. İsmail Hakkı Bursevî'nin Hayatı	10
1.2. İsmail Hakkı Bursevî'nin Eserleri.....	16
1.3 Zâtî Süleyman Efendi'nin Hayatı.....	24
1.4. Zâtî Süleyman Efendi'nin Eserleri.....	29
1.4.1. Dîvân-ı Zâtî	29
1.4.2. Sevânihu'n-Nevâdir Fî Ma'rifeti'l-'Anâsır.....	29
1.4.3. Miftâhu'l-Mesâ'il ve Misbâhu'l-Mahâil.....	30
1.4.4. Risâle Fî Mebde-i İnsân	30
1.4.5. Şerh-i Muammâ-yı Nakşî Tercüme-i Hazret-i Zâtî.....	30
1.4.6. Şerh-i Kasîde-i Ferîde li-İsmâ'îl Hakkî.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

ŞERH-İ KASÎDE-İ FERÎDE'NİN İNCELENMESİ

2.1. Eserin Muhtevası.....	32
2.2. Yazılış Sebebi.....	35
2.3. Nüshalar	35
2.4. Nüsha Seçimi ve Tavsifi	37
2.4.1. A Nüshası	38
2.4.2. B Nüshası	40

2.4.3. C Nüshası	42
2.4.4. Seçilen Nüshalarla İlgili Kısa Bir Değerlendirme	44
2.5. Dil Özellikleri.....	44
2.6. Şerh Usulü.....	46
2.7. Kaynaklar	49
2.8. Şarihin Bazı Tarikat ve Tasavvuf Meseleleri ile İlgili Görüşleri.....	50
2.9. Kullanılan Tasavvufi Kavramlar.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TENKİTLİ METİN

SONUÇ	191
KAYNAKÇA	193
DİZİN	202

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء	' /a/ e	ص	ş
ب	b/p	ض	đ/ž
پ	p	ط	ţ
ت	t	ظ	z
ث	ṯ	ع	‘
ج	c	غ	ğ
چ	ç	ف	f
ح	ḥ	ق	q
خ	ḫ	ك	k/ñ
د	d	ل	l
ذ	z	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v/u/ü/o/ö
ژ	j	ه	h
س	s	لا	lā
ش	ş	ی	y/i/i

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: İsmail Hakkı Bursevî'nin Eserleri	18
---	----

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0574/08 Numaralı Nüshanın Son Vırağı	36
Resim 2: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0657/03 Numaralı Nüshanın Son Vırağı	36
Resim 3: A Nüshası İlk Varak	39
Resim 4: A Nüshası Dördüncü Varak	39
Resim 5: A Nüshası Son Varak	40
Resim 6: B Nüshası İlk Varak	41
Resim 7: B Nüshası Son Varak	41
Resim 8: C Nüshası İlk Varak	43
Resim 9: C Nüshası Son Varak	43

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	:aynı eser
a.g.e.	:adı geçen eser
a.g.m.	:adı geçen makale
bkz.	:bakınız
bs.	:baskı
C.	:cilt
Çev.	:çeviren
Dr.	:doktor
Ed.	:editör
h.	:hicri
Haz.	:hazırlayan
H.N.	:hazırlayanın notu
Hz.	:Hazreti
İBB	:İstanbul Büyükşehir Belediyesi
mm	:milimetre
No:	:numara
Prof.	:Profesör
s.	:sayfa
st.	:satır
TDVİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
t.y.	:tarih yok
vd.	:ve diğerleri
vr.	:varak
y.y.	:yer yok

GİRİŞ

Arapça kökenli olup dilimize yerleşmiş olan “şerh” kelimesi “açma”, “yarma” gibi anlamlara gelmekle birlikte edebiyat alanında “bir kitabın ibaresini yine o lisanı veya lisan-ı aharda tafsil ve izah ederek müşkilatını açma”, “bir kitabın ibaresini kelime-be-kelime açıp izah ederek yazılan kitap” şeklinde tanımlanır.¹ Şerh üzerine çalışmaları olan Tunca Kortantamer, şerhi “Bir metnin, daha iyi anlaşılmasını diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması.” şeklinde tarif eder.² Yekta Saraç ise şerhte “metn[e] farklı açılardan yaklaşılarak [metnin] anlaşılır kılınmaya çalışıl[dığına] ve bunun için de birçok ilim dalından yararlanıl[dığına]” dikkat çeker.³ Kısaca şerh bir anlama ve anlatma çabasının ürünüdür. Bu çabayı gösteren kişiye şarih denir.

Şerhin bir tür olarak gelişmesinde anlama ve anlatma çabasının yoğun olarak görüldüğü tefsir çalışmalarının etkisi yadsınamaz bir ölçüdedir. Öteden beri ayrı bir ilim dalı olarak var olan tefsir, Kuran-ı Kerim’i anlama çabalarının sistemli bir hale getirilmesidir. İslam öncesinde de bazı milletlerde görülen şerh geleneğinin İslami kültürde başlangıcı Hz. Muhammed’in Kuran’da geçen bazı meseleleri tefsir etmesi, kelime anlamlarını ve Kuran hükümlerini açıklamasına dayandırılır.⁴ Dinin kaynağı olan Kitap, yani Kuran-ı Kerim, onu tam olarak anlayan ve onun muhatabı olan Hz. Peygamber tarafından başkaları daha iyi anlasın diye açıklanır. Hz. Peygamber’in yolundan giderek tefsir ilmini geliştiren ashabı arasından Hz. İbni Abbas, Hz. İbni Ömer, Hz. İbni Mesut gibi zatlar hem kendileri hem de yetiştirdikleri alimler vasıtasıyla büyük hizmetler yapmışlardır. Tefsir ilmi ile uğraşan müfessirler Kuran-ı Kerim’de yer alan kelimelerin detaylarına yer vermiş, çoğunlukça bilinmeyen yönlerine değinmiş ve ayetlerden çıkarılan hükümlere işaret ederek Kuran-ı Kerim’i tefsir etmişlerdir. Farklı bir alan olmakla birlikte şerhte de tefsirde olduğu gibi metnin kapalı anlamları açıklanmaya çalışılır. Görünenin altındaki anlamı veya

¹ Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, 4. bs., İstanbul, Kapı Yayınları, 2009, s. 773.

² Tunca Kortantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, **Eski Türk Edebiyatı Makaleler**, Haz. Şerife Yağcı ve Fatih Ülken, Ankara, T.C. Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004, s.55.

³ M.A. Yekta Saraç, “Şerhler”, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ed. Talat Sait Halman vd., C.II, İstanbul, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, s.121.

⁴ Sedat Şensoy, “Şerh”, **TDVİA**, Diyanet Vakfı Neşriyat, İstanbul, 2010, s.556.

başkaları tarafından bilinmeyeni ortaya çıkarmak isteyen şarih metni çeşitli yollardan ele alarak açıklar.

Şerh türündeki eserler hadis, fıkıh, akaid, sarf, nahiv, belagat, mantık, tıp, astronomi, matematik gibi farklı alanlardaki akli ve nakli ilimlerle alakalı metinler üzerine olabildiği gibi edebiyat alanına giren metinler üzerine de olabilir.

Edebiyat alanındaki şerh çalışmalarına bakıldığında geleneksel şerh ve modern şerh ayrımının yapıldığı görülür. Genel kullanımda geleneksel şerh Osmanlı döneminde yazılan şerhler olarak kabul edilirken Cumhuriyet dönemi ve sonrasında yazılan şerhler ve yapılan metin çalışmalarının bir kısmı modern şerh olarak isimlendirilir. Ömür Ceylan, geleneksel şerh ve modern şerh ayrımını “klasik ve günümüz” şerhleri şeklinde ifade eder ve bu ayrımın “bir tercihten öte bir mecburiyet” olduğunu belirtir. Alfabe ve kültür değişikliğiyle birlikte Cumhuriyet sonrası şerhlerde edebi mirasın intikaline ağırlık verildiğine, metnin anlaşılmasına yönelik bir metot benimsendiğine, bu durumun klasik şerhten farklı bir şerh anlayışı oluşturduğuna dikkat çeker.⁵ Ancak bu mecburi ayrım şerh türündeki eserlerin tasnifi için yeterli değildir. Geleneksel şerh denilen Osmanlı döneminde yazılan eserler arasında tercüme edilmiş eserlere, derkenarda alınan notlara, uzun dil ve gramer açıklamalarına sahip eserlere de şerh nitelmesi yapıldığı görülür. Cumhuriyet döneminde yazılan ve şerh olarak değerlendirilen eserlerde ise birçok kavramın şerh yerine kullanılması kavram karmaşası oluşturan bir manzara ortaya koyar. Bu dönemdeki metin şerhi çalışmalarında tahlil, analiz, inceleme ve tenkit gibi kavramların iç içe kullanılması eserlerin değerlendirilmesinde net bir ayrım yapmayı zorlaştırır niteliktedir. Bu kavram karmaşasını en aza indirmek adına Mine Mengi'nin “Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine” isimli yazısı yol gösterici olabilir.⁶ Geleneksel şerh ve modern şerh başlığı altında ayrılan eserlerin hepsini aynı kefedede değerlendirmek edebiyatımızdaki şerh geleneğini anlamak adına eksik bir değerlendirme olacaktır. Bu soruna dikkat çeken ve böyle bir görünüm sergileyen şerh konusunu daha doğru anlamamıza yardımcı olacak bir tahlil yapan Atabey Kılıç,

⁵ Ömür Ceylan, **Böyle Buyurdu Sufi**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2005, s.238.

⁶ Bkz. Mine Mengi, “Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine”, **Divan Şiiri Yazıları**, 1.bs., Akçağ Yayınları., Ankara 2000, s.72-80.

şerh olarak kabul edilebilecek eserleri dört ana başlık altında tasnif eder. Atabey Kılıç'ın çalışmasına göre şerhler şu başlıklar altında ele alınabilir:

1. Şerh metoduna göre:

A. Geleneksel şerh

B. Hall-i Müşkilat veya Tercümeğe Yakın Şerhler

C. Modern Şerh

2. Şerh edilen eserin manzum ya da mensur oluşuna göre:

A. Manzum Eser Şerhleri

B. Mensur Eser Şerhleri

3. Şerh edilen eserin diline göre:

A. Arapça Eser Şerhleri

B. Farsça Eser Şerhleri

C. Türkçe Eser Şerhleri

4. Şerh edilen eserin muhtevasına göre:

A. Edebi Şerhler

B. Dini Eser Şerhleri

C. Tasavvufi Şerhler

D. Diğer Bilimlerle Alakalı Şerhler⁷

Atabey Kılıç'ın yaptığı bu tasnifi “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme Şerh Geleneği” isimli çalışmasında kullanan Sadık Yazar, tasnifin alt başlıklarında bazı değişikliklere gider ve birtakım tespitlerde bulunur. Sadık Yazar'ın

⁷ Atabey Kılıç, “Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi”, Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu 12-13 Nisan 2007, İstanbul, İBB, 2008, s.363-369.

çalışmasında şerhler, şerh metoduna göre aktarma yönü ağır basan şerhler ve açıklama yönü ağır basan şerhler olarak ele alınır. Aktarma yönü ağır basan şerhlerde amaç, kaynak metnin anlamının şerhin yazıldığı dil olan hedef dile aktarılması olarak verilir. Dolayısıyla kaynak metinler daha çok Arapça ve Farsça dillerindedir. Bu nedenle aktarma yönü ağır basan şerhlerin bazen şerh bazen tercüme olarak değerlendirildiği görülür. Açıklama yönü ağır basan şerhlerde ise amaç, metnin herhangi bir sebeple anlaşılamayan bölümlerindeki zorlukları gidermek olarak verilir. Metoduna göre şerhlerde modern şerhlere de yer verilir. Muhtevasına göre şerhler edebi ve edebiyat dışı olarak ayrılır. Bu çalışmada yer alan tespitler şunlardır:⁸

1. Manzum metinler üzerine yapılan şerhler çoğunlukla açıklama yönü ağır basan şerhlerdendir.
2. Manzum metin şerhleri genellikle edebidir.
3. Türkçe metinlere yapılan şerhlerde kaynak metinlerin neredeyse tamamı manzumdur.
4. Mensur metin şerhleri çoğunlukla aktarma yönü ağır basan şerhlerdendir.
5. Mensur metin şerhleri genellikle edebiyat dışıdır. Hadis, kelim, fıkıh, tecvid, hukuk, mantık, aruz, belagat gibi alanlardaki şerhler bu grupta yer alır.
6. Şerh metinleri çoğunlukla mensur olmakla birlikte manzum şekilde kaleme alınan şerhler de bulunmaktadır.
7. Kaynak metnin dili Arapça olan şerhler çoğunlukla edebiyat dışıdır ve dini ilimlerle ilgilidir. Ancak edebi manzumelere yapılan şerhler de bulunmaktadır.
8. Kaynak metnin dili Farsça olan şerhler çoğunlukla edebidir ve tasavvufi özellikler taşımaktadır.

⁸ Sadık Yazar, “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s.62-71.

9. Kaynak metnin dili Türkçe olan şerhlerin neredeyse tamamı tasavvufi niteliktedir ve manzumdur.

Sadık Yazar yaptığı bibliyografik çalışmada şerh ile tercümeyle birlikte ele alır. Araştırmacı bu birlikteliğin nedenini “Konunun sadece tercüme veya şerh ile sınırlandırılmayıp her iki sözcük etrafında üretilen eserlerin birlikte ele alınması, bu iki sözcüğün hem kavram hem de birer edebi faaliyet olarak birbiriyle iç içe olmasından kaynaklanmaktadır.” sözleriyle açıklar. Bazı eserlerin tercüme olarak tanıtılmasına rağmen incelendiğinde klasik bir şerh metni ile karşılaşılmasını veya tercüme edilmiş eserlerin şerh olarak ifade edilmesini bu durumun örnekleri olarak gösterir.⁹ Tercüme ve şerh birlikteliği kaynak metni Arapça ve Farsça dillerinde olan şerhlerde kaçınılmaz bir durumdur. Bu dillerdeki eserlerin şerhi yapılırken kaynak metin ister istemez Türkçe’ye aktarılır. Bazen sadece anlam bakımından yapılan aktarım, bazı metinlerde şerh edilen parçanın Türkçe karşılığının verilmesi şeklinde yapılır. Özellikle edebi metinlerin şerhlerinde bu durum görülür. Bazı eserlerde tek bir şerh metni üzerinde iki uygulamaya da rastlamak mümkündür. Örneğin, Sûdî-i Bosnevî, **Şerh-i Dîvân-ı Hâfız** isimli eserindeki bir beytin şerhini yaparken önce Farsça beyte yer verir, ardından “mahsûl-i beyt” ibaresiyle beytin Türkçe tercümesini yapar:

“Beyt:

Becuz an nergis-i mestâne ki çeşmeş meresâd

Zîr-i in târem-i firûze kesî hoş nenişest

Mahsûl-i Beyt:

*Ol cânânenün mestâne çeşminden gayrı ki şâd ana yüz göz degmesin
bu fülk-i pîrûze-rengîn altında huzûr u refâhiyyetle kimse oturmadı.¹⁰”*

⁹ A.e., s.15-16.

¹⁰ Sema Levent, “Sûdî’nin Hâfız-ı Şîrâzî Dîvânı Şerhi (25a-49b Varakları Arası Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2015, s.40.

Bu beyitte Farsça beytin Türkçe'ye tercüme edilmesi ile iktifa edilir. Aynı eserdeki bir başka beytin şerhinde ise aktarımın anlam üzerinden yapıldığı ve beyitle ilgili açıklamalara yer verildiği görülür:

“Beyt:

'Aks-i hûy ber 'ârizeş bîn kâfîtab-i germ-rev

Der hevâ-yi in 'arak tâ hest, her rûzeş şeb est

Ve bu nüshada her rûzeş teb-est hûy vâv-ı resmiyyeyi ve mey kâfiyesinde vâki' olur der ya'ni 'arak der germ-rev tîz yürüyücü dimekdir. Yüz ıssı güneş diyen hatâ-i fâhiş eyledi. Her rûzeş teb-est her rûzdan murâd devâm ve sebâtdur. Ya'ni güneş eşi'asınun kemâl-i galebesinden halete-i basar bakmaga tahammül idemedüğünden ditrer gibi görünür. Ol ditremek miyâtına teb utlâk eylemiş. Teble 'arak münâsebeti olduğuçün 'arakı teble cem'eyleti.

Mahsûl-i Beyt:

Cânâmun 'ârız-ı pâk üzerinde derün 'aksini gör ki ziyâde tîz yürüyücü güneş bu 'arakun ârûzusunda her gün ısıtma çeker. Ya'ni rûyunun kemâl-i letâfet ve safâsından 'arak öz menbâ'ında olub müsâmatdan rûyun yüzine hurûc eylemeksizin 'aksini başaranun zâhirinde gör ki afitâb-ı tîz-tek bitirecek seyr ideyin deyü her gün bu havâda ya'ni 'aksini görmek arzûsundan mahmûm gibi ditrer. Anun 'arız üzre olan 'arakun 'aksini ya'ni letâfetini gör deyü 'aks-i letâfetiyle tefsîr eyleyeyin kimesne şâ'irün murâdını anlamadı.¹¹”

Kaynak metni Türkçe olan şerhler tasavvufî özellikleriyle öne çıkar. Tasavvufî şiir şerhleri üzerine bir çalışma hazırlamış olan Ömür Ceylan, bu tür kaynak metni Türkçe olan eserlerde Tâhirü'l-Mevlevî'ye kadar yapılmış olan şerhlerin tasavvufî kaynaklı olduğu, hem kaynak metnin şairinin hem de şarihin mutasavvıf olduğu tespitinde bulunur. Bu tespit Ceylan'ın da dediği gibi Türkçe şiirleri şerh etmenin tasavvuf ehli kişiler arasında bir gelenek olduğunu ve şerhlerin tasavvufî düşünceyi aktarmada eğitici bir rolü bulunduğunu gösterir.¹² Şarihler

¹¹ A.e., s.37. Yapılan alıntıdaki beytin ikinci mısrası “Der hevâ-yi in 'arak tâ hest, her rûzeş teb est” şeklinde olmalıdır.

¹² Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, 3. bs., İstanbul, Kapı Yayınları, 2007, s.18.

metinleri kendi inanış ve meşreplerine göre ele alarak değerlendirirler. Şerhler içerisinde kendi tarikatlarına dair bilgilere, o tarikatın usullerine, tarikat büyüklerine ve onların menkıbelerine yer verirler. Böylece hem kendi tarikatlarının inanışlarını hem de tasavvuf kültürünü aktarmış olurlar. Şerh edilen tasavvufi metinler çoğunlukla kapalı bir anlama sahip, sembollerle süslü metinlerdir. Bu eserlerde kelimelerin sözlük anlamlarından ziyade tasavvufi anlamlarına yer verilir. Anlaşılması zor olan kısımları açıklama gayretinde olan şarih, yine de her zaman tüm bildiklerini ortaya dökmez ve metindeki sadece erbabının anlayabileceği sırları korur. Türkçe eserlerde Niyâzi-i Mısri, Murâdî, Nakşî Akkirmanî ve Yunus Emre en fazla şerh edilen şarihlerdir.¹³

Edebiyatımızdaki ilk şerh örneği tespit edilene göre Mehmed b. Âşık Selmân el-Lâzki'nin kaleme aldığı **Keşfü'l-Me'ânî** isimli eserdir. 1397 tarihli bu eserde Şâtîbî'nin tecvid ile ilgili bir kasidesi manzum olarak Türkçe'ye aktarılır. 14. ve 15. yüzyıllarda şerh geleneği henüz yaygınlaşmamış olsa da şerh türü eserlere rastlamak mümkündür. 15. yüzyıl kaynak metni Türkçe olan eserlerin şerh edilmesine başlangıç olması açısından önemlidir. Bu yüzyılın öne çıkan şarihi Nakşibendî şeyhi İlahî-i Simavî ile Türkçe metinlere yapılan şerhler başlar. 16. yüzyılda şerh metinleri hem sayı olarak artar hem de şerh metinlerinin yazıldığı alanlar genişler. Edebi metinlerin yanı sıra hadis, tecvid, gramer, astronomi, tıp gibi alanlardaki eserlere de şerhler yazılır. Bu yüzyılda **Mesnevi**, **Gülistan**, Hâfız **Dîvân**'ı, "Kasîde-i Bürde", esmaü'l-hüsnâ ve kırk hadis şerhleri ile Yunus Emre'ye yapılan şerhler dikkati çeker niteliktedir. Sürûrî, Sûdî ve Şem'î 16. yüzyılın öne çıkan şarihleridir. 17. yüzyılda şerh faaliyetleri daha da yaygınlaşır. Önceki yüzyıllarda şerh edilen metinler bu yüzyılda da şerh edilmeye devam edilir ve bunlara yeni metinler eklenir. Bu yüzyılda tasavvufî metinler ve tasavvufî metin şarihleri olan İsmâîl Ankaravî ve Azîz Mahmûd Hüdâ'î öne çıkar. 18. yüzyılın öne çıkan şarihleri ise Salâhî-i Uşşâkî, Müstakîmzâde ve İsmail Hakkı Bursevî'dir. Bu yüzyıl hem edebi hem de edebiyat dışı metinlere yapılan şerhlerin sayıca en fazla olduğu dönemdir.¹⁴ 19. yüzyıl ve

¹³ A.e., s.19.

¹⁴ Sadık Yazar, "Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği", s.41-56.

sonrasında ise edebiyatta batılılaşma faaliyetlerinin etkisiyle artık yeni bir dönem başlar.

Bu çalışmada da faydalandığımız şerhler hakkında yapılan ve bibliyografik bilgiler içeren çalışmalar şunlardır:

- Ömür Ceylan, **Tasavvufi Şiir Şerhleri**, 3. bs., İstanbul, Kapı Yayınları, 2007.

Bu çalışma, 1999 yılında Trakya Üniversitesi bünyesinde doktora tezi olarak hazırlanmış, daha sonra kitaplaştırılmıştır. Şiir şerhlerini çalışma konusu olarak seçen Ömür Ceylan, İstanbul kütüphaneleri üzerinde yaptığı çalışmasını kaynak metni Türkçe olan şerhlerle sınırlandırmıştır. Yapılan incelemelerde bu metinlerin tasavvufi nitelikleri fark edilerek çalışmanın konusu “Tasavvufi Şiir Şerhleri” olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada 23 şaire ait 42 manzumeye, 20 farklı şarih tarafından yazılmış 47 şerh metnine ait bilgiler yer almaktadır.

- Atabey Kılıç, “Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi”, **Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslar arası Klasik Edebiyat Sempozyumu 12-13 Nisan 2007**, İstanbul, İBB, 2008, s.363-369.

Bir sempozyumda sunulan çalışmada şerhlerin ana hatlarıyla tasnifi yapılmıştır. Şerhe dair çözüm bekleyen meselelere değinen Atabey Kılıç şerhleri; metoduna göre, şerh edilen eserin manzum ya da mensur oluşuna göre, şerh edilen eserin diline göre, şerh edilen eserin muhtevasına göre dört ana başlık altında tasnif etmiştir. Alt başlıklarda ise ayırdığı alt başlığa ait eserlere yer vermiştir.

- İsmail Güleç, “‘Dağılmış İncileri Toplamaya’ Yardım Etmek: Şerh Tasnifi Meselesine Küçük Bir Katkı”, **Turkish Studies**, C.IV, No:6, Sonbahar 2009, s.213-230.

İsmail Güleç, çalışmasında Atabey Kılıç’ın yaptığı tasniften yola çıkarak **Mesnevi** şerhlerinin tasnifini yapmıştır. Çalışmada başlangıçtan günümüze kadar **Mesnevi**’nin tamamına ya da bir bölümüne yapılmış şerhler listelenmiştir. Bu şerhler telif tarihlerine ve şerh edilen bölümün manzum veya mensur olmalarına göre

sıralanmıştır. Şerhler metoduna göre, amacına göre, biçimine göre ve şerh edilen metne göre dört ana başlık altında tasnif edilmiştir.

- Ozan Yılmaz, “Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.V, No:9, 2007, s.271-304.

Bu çalışmada şerhler klasik ve tasavvufi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Klasik şerhler, Arap ve İran edebiyatının klasik kabul edilmiş eserlerine yapılan şerhler olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada klasik eserlere yapılan Türkçe şerhler ele alınmıştır. Şerhler; divanlar, dinî-ahlakî-didaktik tarzda yazılmış nazım-nesir karışık eserler, lügatler, muhtelif nazımları esas alan şerhler, diğer nazım şekilleri veya nazım birimlerini esas alan şerhler ve diğer şerhler başlıkları altında listelenmiştir. Ayrıca yeni harflerin kabulünden sonra klasik şerhlerle ilgili çalışmalara ait literatür bilgisi kitaplar, makaleler, bildiriler, tezler başlıkları altında verilmiştir.

- Sadık Yazar, “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

Bu çalışma kapsamında 13-19. yüzyıllar arasında Batı Türkçesi ile yazılmış tercüme ve şerh türü eserlerin tasnifi ve edebi olanların tanıtımı yapılmıştır. Tercüme ve şerh türü eserleri bir bütün olarak ele alan çalışmada edebiyatımızdaki tercüme ve şerh geleneği hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra edebi olarak değerlendirilen eserler tasnif edilerek kronolojik olarak tanıtılmıştır. Edebiyat dışı eserler ise tasnif edilip listelenmiştir. Toplamda 1550 civarında esere yer verilmiştir. Bu çalışma ile şerh ve tercüme türü eserlerin bibliyografyası büyük ölçüde ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞAİR VE ŞARİH HAKKINDA

1.1. İsmail Hakkı Bursevî'nin Hayatı

“Kasîde-i Ferîde”yi kaleme alan İsmail Hakkı Bursevî, 17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyılın başlarında yaşamış, Celvetiyye tarikatı şeyhliğinde bulunmuş, mutasavvıf yönü ile öne çıkmış bir şair ve müelliftir. Asıl adı İsmail olan şair, şiirlerinde kullandığı Hakkî mahlasını diğer eserlerinde de kullanmış, mahlası ismiyle bir bütün olmuştur. Ali Namlı, müellifin Hakkî mahlasını nasıl edindiğini **Tamamü'l-Feyz** isimli eserinden nakille şu şekilde aktarır: İsmail Hakkı şeyhinin 1085/1674 senesinde dünyaya gelen oğlunun doğumu üzerine bir tarih düşürmek ve bu vesileyle şeyhinin himmetine nail olmak ister. Yazacağı bu ilk beyit nedeniyle kendisine bir mahlas düşünürken şeyhinin ruhaniyetinden yardım istediğinde gönlüne esma-i hünsadan “Hakk” ismi gelir, buna binaen müellif mahlasının “Hakkî” olmasına karar verir.¹ Böylece İsmail ismine Hakkî mahlası eklenir, uzun süre Bursa’da yaşadığı için de Bursevî diye çağrılmış olan şair, İsmail Hakkı Bursevî ismiyle tanınır. Velud bir müellif olan İsmail Hakkı Bursevî verdiği yüzden fazla eserle edebiyat sahasında adından söz ettirir.

İsmail Hakkı Bursevî, Celvetiyye tarikatının şeyhlerinden bahsettiği **Kitâb-ı Silsile-i Şeyh İsmail Hakkı bi-tarîk-i Celvetî** isimli eserinde kendi hayatı ile ilgili bir bölüme de yer verir ve şeyhi Osman Fazlî'nin Celvetî silsile-i tarikatında Hz. Ali'ye kadar otuz birinci isim olduğunu söylediğini, kendisinin de bu silsile-i tarikatta otuz ikinci olduğunu belirtir.² Eserin otobiyografik bölümünden İsmail Hakkı Bursevî'nin hayatı hakkında temel bilgileri edinmek mümkündür. İsmail Hakkı Bursevî, 1063/1653 yılında Aydos'ta dünyaya gelir. Aslen İstanbul ahalisinden olan babası Mustafa Efendi evini bu tarihlerdeki büyük İstanbul yangınında kaybeder, yangından sonra Aksaray'dan Rumeli taraflarındaki Aydos

¹ Ali Namlı, **İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri ve Tarikat Anlayışı**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2001, s.33-34.

² İsmail Hakkı Bursevî, **Kitâb-ı Silsile-i Şeyh İsmail Hakkı bi-tarîk-i Celvetî**, İstanbul, Haydarpaşa Hastanesi Matbaası, h.1291, s.108.

kasabasına göç ederek burada ikamet eder. Bu nedenle İsmail Hakkı Bursevî Aydos kasabasında hayata gözlerini açar ve ilk çocukluk dönemini bugün Bulgaristan topraklarında yer alan bu kasabada geçirir. Hüseyin Vassaf **Kemal-name-i İsmail Hakkî** isimli eserinde, İsmail Hakkı Bursevî'nin soyunun Hz. Muhammed'e dayandığı bilgisini, müellifin bir eserinde geçen;

“eş-Şeyh İsmā‘il Haqqıyyü’l-Celvetî bin Muştafâ bin Bayram Çavuş b. Şâh Hudâbende kânû fi’l-aşli mine’s-sādâti ‘alâ mâ semî‘tü min ebi’l-merhûm şümme teferreka hâlühüm fi’l-ğarîkı’l-kebîri’l-vâkı‘ fi’l-Keştâniyye”

sözleri ile nakleder. Bu nakle göre İsmail Hakkı Bursevî, seyyid olduklarını bildiren şecerenin evlerini kaybettikleri büyük İstanbul yangınında zayi olduğunu babasından duymuştur.³

İsmail Hakkı Bursevî üç yaşında iken, tasavvufla ilgili olan babası onu o vakitlerde Aydos'ta bulunan Osman Fazlî'nin yanına götürerek elini öptürür. İlerleyen zamanlarda İstanbul'a giderek Osman Fazlî'nin müridi olan ve Celvetî şeyhliği icazetini Osman Fazlî'den alan İsmail Hakkı Bursevî'nin şeyhi ile ilk karşılaşması çocuk yaştaki bu el öpme ziyareti ile olur. Osman Fazlî zaman zaman bu vesileyi anarak “Sen bizim üç yaşından beri müridimizsin.” diyerek müridini taltif eder.⁴ İlk tahsilini Osman Fazlî'nin yerine Aydos'a gelen Şeyh Ahmed'den görür, ilk çocukluk yıllarında Kuran-ı Kerim okumayı ve yazı yazmayı öğrenir, sarf ilmi ile ilgili kitaplar okur. On-on bir yaşlarına geldiğinde tahsil için Osman Fazlî'nin yakınlarından olan Edirne halifesi Seyyid Abdülbaki Efendi ile birlikte Edirne'ye gider. Burada yedi sene kalır, nahiv, sarf, mantık, fıkıh, beyan, akaid ve tefsir gibi ilimlerden eserler okur, tahsili esnasında okuduğu eserleri istinsah eder. Bu dönemde okuduğu tespit edilen eserler şunlardır: Fıkıh alanında İbrahim el-Halebî- **Mültekâ**, kelim ilminden **Şerh-i Ramazan**, Hayâlî Çelebi haşiyeleri ve Sadüddin et-Teftâzânî- **Şerhü'l-akâid**, sarf ve nahiv ilimlerinden İbnü'l-Hâcib- **eş-Şâfiye** ve **el-Kâfiye**,

³ Hüseyin Vassaf, **Kemal-name-i İsmail Hakkî**, Haz. Murat Yurtsever, Bursa, Arasta Yayınları, 2000, s.8.

⁴ İsmail Hakkı Bursevî, **Kitâb-ı Silsile**, s.101.

maani ve beyandan Sekkâkî- **Miftâhu'l-ulûm**, usulden İbn Melek- **Şerhu'l-Menâr**, tefsirden Beyzâvî.⁵

Abdülbaki Efendi kendi yanında yetişen İsmail Hakkı Bursevî'yi eğitimine devam etmesi için yirmi yaşına geldiğinde bir mektupla birlikte İstanbul'a Osman Fazlî Efendi'nin yanına gönderir. 1083/1672 yılında Osman Fazlî'nin Atpazarı'ndaki hankahına varan İsmail Hakkı Bursevî burada hem zahiri hem de batını ilimlerle meşgul olur. Şeyhi Osman Fazlî'den fenn-i âdâb, kelam, feraiz, belagat, fıkıh usulü ilimlerini, dergah dışındaki hocalardan Şeyh Kurrâ Muhammed Efendi'den tecvid ilmini öğrenir ve Hafız Osman'dan hüsn-i hat dersleri alır, ismi bilinmeyen birtakım hocalardan Farsça okur. Bu dönemde musiki ile ilgilendiği de düşünülmektedir.⁶ İsmail Hakkı Bursevî'nin bu dönemde okuduğu tespit edilen eserler şunlardır: Belagat alanında Tefâtânî- **el-Mutavvel**, fıkıh usulüyle ilgili Sadruş-şerîa Ubeydullah b. Mes'ûd el-Mahbubî- **et-Tenkîh**, Farsça olarak Sa'di-i Şîrâzî- **Bostan** ve **Gülistan**, Mevlana Câmî- **Bâhâristân**, İbn Kemal- Nigâristân, Mevlana **Mesnevi** ve **Fîhi mâ fih**, Kâşifî- **Cevâhirü'l-Tefsîr**, Zahîr el-Fâryâbî, Hakîm el-Enverî, Kemâl el-Hucendî, Mevlana Câmî ve Hâfız divanları.⁷ İsmail Hakkı Bursevî Atpazarı'ndaki hankahta geçirdiği üç senede bir yandan bahsedilen ilimleri öğrenirken bir yandan da tarikattaki sülûkunu devam ettirir. Hankahtaki son zamanlarında halvete girer, halvetten sonra hankahtaki dervişlere hizmet eder. 1086/1675 yılında şeyhi Osman Fazlî Efendi buradaki manevî eğitimini tamamladığına kanaat getirerek İsmail Hakkı Bursevî'yi halife olarak Üsküp'e gönderir.

İsmail Hakkı Bursevî yanında üç sûfî ile birlikte Üsküp'e gider. Yabancı olduklarından, önce bir handa kalırlar, ardından bir caminin hücrelerine geçerler. İsmail Hakkı Bursevî burada çeşitli camilerdeki vaazlara katılarak onları dinler. Bir süre sonra bir eve yerleşir, daha sonra kendilerine eski bir zaviye teslim edilir. Burası tamir edilerek kullanıma uygun hale getirilir ve İsmail Hakkı Bursevî bir müddet

⁵ Ali Namlı, **İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı**, s.37, Mehmed Ali Aynî, **Türk Azizleri I İsmail Hakkı: Bursalı ve Ruh ül-Beyan Müellifi**, İstanbul, Marifet Basımevi, 1944, s.13-14,

⁶ Sâkîb Yıldız, "Türk Müfessiri İsmâ'il Hakkı Burûsevi'nin Hayatı", **Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi**, No:1, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1976, s.107-108.

⁷ Ali Namlı, **İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı**, s.38-39.

burada kalır. Nihayetinde zengin bir kadının vakfiyla yeni bir zaviye inşa edilir. İsmail Hakkı Bursevî Üsküp'te kitap ve sünnete aykırı giden bazı kesimlerle anlaşmazlığa düştüğünden birtakım sorunlar yaşar. Şeyhi Osman Fazlî gönderdiği şu mektup ile hem halifesini uyarır hem de onun tedrisat ve neşriyat hayatına başlamasına işaret eder:

“Oğlum Şeyh İsmail Efendi! Badettahiyye hıfzı hakda olasız. و نه عن المنكر و أمر بالمعروف (1) münkeratı kavliye ve fülüleden hazer edüb tahzire mukayyed ol. Levhi dilde halkı mahveyleyüb hakka bak. و لا تكن كصاحب الحوت (2) hitabına nazır ol. İnşallah sizin yüzünüzden erbabı istidadı Allahü Taalâ vakti geldikde cezb eyleyüb ol diyarı fetheder. Hemen sabur ol, şekür ol, kaim ol, sâim ol, taki ol, münzevi ol, suizanna bais olacak mevazi' töhmetten hazer edesiz. Eğerci davet olsa da icabet eyleme, hemen basiret ile kaim ol. Ne veçhiyle olursa olsun halkı ilme ve amele davet edüb itikadiyât ve ameliyât ile terbiye eyle ve ulûmu edebiyeden ifadeye çalış; hazırda ve gaibde cümle hakkında iyi söyleyüb... âsarı takrir ve tahrirden hâli olma. Ne veçhiyle olursa olsun isbati vücud edüb kendini izhar eyle.”⁸

Verdiği derslerde okuttuğu eserlere şerhler de yazan İsmail Hakkı Bursevî böylelikle Üsküp'te neşir hayatına başlar. Burada **Mukaddimetu'l-Cezeriyye fi'l-Tecvîd** isimli Cezerî'nin tecvid alanındaki eserini şerh eder. **Mecâlisu'l-Va'z** ve **Şerh-i Fıkh-ı Geydânî** isimli eserler de Üsküp telifatlarındandır.⁹

Üsküp'te altı yıl kalan İsmail Hakkı Bursevî yaşanan anlaşmazlıkların devam etmesi üzerine şeyhi Osman Fazlî tarafından 1092/1681 tarihinde Köprülü'ye gönderilir. Köprülü'de güzel bir şekilde karşılanan İsmail Hakkı Bursevî burada, daha önceden kendisi için yaptırılan zaviyeye yerleşerek irşat vazifesine devam eder. İsmail Hakkı Bursevî Köprülü'de iken Taşkoprizâde Ahmed b. Mustafa Ebu'l-Hayr'a ait **Âdâbü'l-bahs** isimli eseri şerh eder.¹⁰ On dört ay kaldığı Köprülü'den Ustrumca halkının isteği üzerine, şeyhinin izniyle 1093/1682 yılında Ustrumca'ya

⁸ Mehmed Ali Aynî, **Türk Azizleri**, s.16-17. (1) Lokman Suresi, 17. Ayet, Türkçesi: Aklen ve şer'an güzel ve beğenilmiş olan şeyleri yapmalarını halka söyle. Fena ve beğenilmeyen şeyleri yapmaktan onları men' et. (2) Kalem Suresi, 48. Ayet, Türkçesi: [Sen Rabb'inin hükmüne sabret.] Balığın sahibi gibi olma. [(1) numaralı ayet نهى عن المنكر و أمر بالمعروف و شكله olmalıdır. H.N.]

⁹ Sakıp Yıldız, a.g.m., s.111.

¹⁰ Ali Namli, **İsmail Hakkı Bursevî Hayatı**, s.47.

geçer. Burada otuz ay kalarak irşat vazifesine devam eden İsmail Hakkı Bursevî Ustrumca'da iken Osman Fazlî Edirne'ye gelir, bunun üzerine İsmail Hakkı Bursevî Ustrumca'dan Edirne'ye giderek şeyhini ziyaret ederek onunla vakit geçirir. Bu sıralarda Bursa halifesinin vefat haberi gelir, bu haber üzerine Osman Fazlî, İsmail Hakkı Bursevî'yi Bursa'ya halife tayin etme isteğini bildirir. Şeyhinin talebine razı olan İsmail Hakkı Bursevî Ustrumca'dan ayrılarak yeni vazifesi için Bursa'ya göç eder.¹¹

İsmail Hakkı Bursevî, şeyhinin kendisini men etmesi üzerine Bursa'da iken zahiri ilimlere ait dersleri öğretmeye ara vererek buradaki irşat vazifesine vaaz ve nasihatlerle devam eder. Ulu Cami'de verdiği vaazlarda Kuran-ı Kerim ayetlerini tefsir eder. Bir işarete binaen en baştan başlayarak ayet tefsirleri yaptığı vaazlarını genişleterek tasavvufi yorumlar ve Farsça şiirler ekleyerek yazıya geçirir. Böylece İsmail Hakkı Bursevî en meşhur ve önemli eserlerinden biri olan **Rûhu'l-beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân** isimli tefsirinin telifine başlar.¹²

Bursa'da olduğu süre içerisinde İsmail Hakkı Bursevî ara ara şeyhi Osman Fazlî'nin yanına giderek onu ziyaret eder. Bu ziyaretlerde İsmail Hakkı Bursevî şeyhinin sohbetlerine katılır, bu sohbetlerden notlar alır. İsmail Hakkı Bursevî Osman Fazlî İstanbul'da iken şeyhini beş kere ziyaret eder. Son ziyaretini ise 1102/1690 yılında şeyhinin sürgün edildiği Magosa'da gerçekleştirir.¹³ Bu ziyarette olağan dışı bir durum yaşanır ve Osman Fazlî manevi mirası olan makamını İsmail Hakkı Bursevî'ye devrettiğini bir cezbe anında söyler. Bu anı İsmail Hakkı Bursevî **Kitâb-ı Silsile**'de şu şekilde anlatır:

¹¹ Sakıp Yıldız, a.g.m., s.112-113.

¹² Ali Namlı, **İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı**, s.53-54.

¹³ **A.e.**, s.54-70.

“Vusûlümüzde bir kac gün sohbet-i hâs esnâsında ziyâde incizâb-ı rûhânî ve tecellî-i rahmânî vâki’ olmağla bu fakîre kelimât-ı Hüdâ’iyyeden bir ilahî ve ‘akabinde sûre-i Yûsufdan ba’zı âyâtı okudup ol cezbe esnâsında du’â-i ‘azîm etdikden sonra “Seni buraya getüren mîrâsındır. Zîrâ senden gayrıya kalbimde ‘alâka bulmadım.” deyu musebbeha parmağın ağızları ortasına koyup “Bu nefes benden sonra sana vâsıl olur.” deyu nutk itmeleriyle mübârek rukbe-i eşrefleri takbîl olunup zevk ve sürûr-ı bî-nihâye ve neşât ve inbisât-ı bî-gâye hâsıl oldı.”¹⁴

Bu ziyaretten sonra İsmail Hakkı Bursevî Bursa’ya döner. Aynı yıl içerisinde Osman Fazlî vefat eder ve yaşanan manevi olay üzerine Celvetiyye şeyhliği İsmail Hakkı Bursevî’ye geçer.

İsmail Hakkı Bursevî şeyhliği döneminde irşat faaliyetlerini sürdürür. Zamanın padişahı olan Sultan II. Mustafa’nın daveti üzerine iki defa sefere katılır. Seferlerden sonra iki defa da hac ziyaretinde bulunur. Hacdan dönerken uğradıkları yağmada, hacda iken telif ettiği **Esrar-ı Hac** isimli eseri ziyan olur.¹⁵ 1129/1717 yılında İbn Arabî’nin yakınlarında olma isteğiyle Bursa’dan Şam’a göç eder. Şam’da 3 yıl kalır, **Kitâbü’l-Hitâb**, **Necât**, **Amme Tefsiri** isimli eserlerini kaleme alır. Buradan Üsküdar’a gelerek otuz eser de burada kaleme alır.¹⁶ 1135/1723 yılında Üsküdar’dan tekrar Bursa’ya döner.¹⁷

Bursa’ya döndüğünde dünyevi şeylerden uzaklaşmak isteyen İsmail Hakkı Bursevî kitaplarını zaviyesine vakfeder ve elinde bulunan bir miktar para ile zaviyesinin yanına bir cami inşa ettirir. Adını “Cami-i Muhammedî” koyduğu vakfi için on kese altın harcar. İsmail Hakkı Bursevî caminin tamamlanışı için bir manzume yazar ve manzumenin son beyti olan

Kâle li’t-târîhi bânihi’l-fakîr

Temme beytüllahî sallû va‘budû (1135)

ile tarih düşürür. Cami inşaatı yanında eser telifine ve vaazlarına devam eder. Bu dönemde Kaygan, Orhan ve Cami-i Kebir (Ulu Cami)’de vaazlar verir. Dergahında

¹⁴ İsmail Hakkı Bursevî, **Kitâb-ı Silsile**, s.102-103.

¹⁵ **A.e.**, s.104.

¹⁶ Hüseyin Vassaf, **Kemal-name**, s.17-18.

¹⁷ Ali Namli, **İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı**, s.109.

tefsir ve Buhari okutur, müritlerinin terbiyesiyle meşgul olur ve döneminin şeyhleriyle sohbetinde bulunur.¹⁸

İsmail Hakkı Bursevî 1137/1725 tarihinde vefat eder ve Bursa Tuzpazarı'nda bulunan Cami-i Muhammedî'nin yakınlarına defnedilir. İsmail Hakkı Bursevî'ye ait bazı beyitlerin ebcet hesabıyla vefat tarihine denk geldiği görülür. Bu nedenle bir manzumesinin sonundaki “Kebş-i rûhum Hakk'a kurbân eyledim” ile **Nakdû'l-Hâl** isimli eserindeki “Hakkıyâ envâr-ı Hakk ile pür oldı merkadi” mısraları vefatından haber verdiği mısralar olarak kabul edilir. “Hakkıyâ envâr-ı Hakk ile pür oldı merkadi” mısrasının bulunduğu manzume bir taşta kazıtılarak Mehmed Şemseddin tarafından kabrine konur.¹⁹ İsmail Hakkı Bursevî'nin vefatı üzerine farklı kişiler tarafından tarih düşürülür. Bu beyitlerden bazıları **Kemal-name**'de şu şekilde geçer:

*“Tahrîrin itdüm Hâdiya târih-i sâl-i rihletin
Hak Hak didi 'azm eyledi Hakkî Efendi cennete*

*Söyledüm târih-i sâl-i irtihâlin Seyyidâ
Hakkî İsmâ'îl Efendi oldı Firdevse revân*

*Çıkdı hû nez'inde târih olsa bes
Râh-ı Hakkî eyledi 'Arşa makâm²⁰”*

1.2. İsmail Hakkı Bursevî'nin Eserleri

İsmail Hakkı Bursevî'nin eserlerinin sayısı tam olarak tespit edilememiştir. Müellif eserlerinde yer yer kitaplarının isimlerinden veya sayılarından bahseder. Kendi hayatından bahsettiği **Kitâb-ı Silsile**'de tam sayı vermemekle birlikte “cümle-i

¹⁸ Mehmed Şemseddin, **Yâdigâr-ı Şemsî: Bursa Dergahları I-II**, Haz. Mustafa Kara ve Kadir Atlansoy, Bursa, Uludağ Yayınları, 1997, s.177-178.

¹⁹ **A.e.**, s.179.

²⁰ Hüseyin Vassaf, **Kemal-name**, s.25.

âsârımız yüz ‘adedden mütecâvizdir’ beyanında bulunur.²¹ İsmail Hakkı Bursevî ile ilgili yapılan çalışmalarda eserlerin sayısı hakkında farklı söylemler yer almaktadır. **Osmanlı Müellifleri**’nde Bursalı Mehmet Tahir, İsmail Hakkı Bursevî’nin eserlerini sıralarken yüz beş eser ismi verir. Bunlardan on dokuz adedinin matbu olduğunu başlarına mim harfi koyarak belirtir.²² Mehmed Şemseddin **Yâdigâr-ı Şemsî**’de yüz on beş eseri listeler, bunlardan elli dokuzunun müellif hattıyla yazılmış olduğu ve altmış dört kadarının da İsmail Hakkı Bursevî tekkesindeki kütüphanede bulunduğu bilgisini verir.²³ Hüseyin Vassaf ise **Kemal-name**’de **Yâdigâr-ı Şemsî**’den ve Bursalı Mehmed Tahir’in eserinden yola çıkarak İsmail Hakkı’nın eserlerinde bahsettiği isimleri de not alarak yüz otuz üç eserlik bir liste yapar. Bu listede yüz yirmi iki sayısı unutulmuş atlandığı için yüz otuz iki eser ismi bulunmaktadır.²⁴ Yakın dönem araştırmacılarından Mehmed Ali Aynî, **Kemal-name**’ye yakın bir şekilde İsmail Hakkı Bursevî’ye ait olduğunu düşündüğü yüz otuz dört eserin isimlerini tefsir, fıkıh, tasavvuf gibi konu başlıkları altında sıralar.²⁵ Bu konuda detaylı bir çalışma yapan ve İsmail Hakkı Bursevî’nin eserlerinden faydalanarak doktora tezi hazırlayan Ali Namlı, farklı isimlerde bulunan aynı eserlerin olması, kütüphane kayıtlarında bazı eserlerin farklı isimlerle kaydedilmesi, müellif tarafından isim koyulmayan eserlerin birbiri ile karıştırılması, mecmua içindeki eserlerin yanlış değerlendirilmesi, müellifin istinsah ettiği eserlerin de ona atfedilmesi, İsmail Hakkı Bursevî’nin kitaplarında bahsettiği bazı eserlerin kayıp olması gibi sebeplerin eser tespitini güçleştirdiğini ve kaynaklardaki farklılıkların bu sebeplere dayandığını ileri sürer. Kendisi eser karşılaştırmaları yaparak ve müellifin söylemlerinden yola çıkarak kayıp eserler dahil yüz yirmi iki eser ismine ulaşmıştır.²⁶ Biz de bu özenli çalışmayı dikkate alarak İsmail Hakkı Bursevî’nin eserleri hakkında açıklama içeren bir tablo hazırladık.

²¹ İsmail Hakkı Bursevî, **Kitâb-ı Silsile**, s.103.

²² Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri I-II-III**, Haz. Mustafa Tatçı ve Cemal Kurnaz, Ankara, Bizim Büro Basımevi, 2000, s.28-30.

²³ Mehmed Şemseddin, **Yâdigâr-ı Şemsî**, s.183-185.

²⁴ Hüseyin Vassaf, **Kemal-name**, s.39-44.

²⁵ Mehmed Ali Aynî, **Türk Azizleri**, s.238-257.

²⁶ Ali Namlı, **İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı**, s.165-209.

Tablo 1: İsmail Hakkı Bursevî'nin Eserleri

	Eserin İsmi	Açıklama
1	Nuhbetü'l-letâif	Zemahşerî'nin Nevâbiğu'l-kelim 'inden seçmeler, Harîrî'nin Mir'âtü's-şeyyib 'inin şerhi ve İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatını içeren Arapça bir eserdir.
2	Mecâlisü'l-va'z ve't-tezkîr	Vaaz ve nasihat notları ve bu notların özetleri şeklinde hazırlanmış Arapça bir eserdir.
3	Şerhu Mukaddimeti'l-Cezerî	İbnü'l-Cezerî'nin Mukaddime isimli eserinden tecvid dersleri için hazırladığı müsvedde halinde kalmış Türkçe bir tâ'likadır.
4	Şerhu Risâle fi Âdâbi'l-münâzara li-Taşkoprîzâde	Taşköprîzâde Ebü'l-hayr İsâmüddîn Ahmed Efendî'nin mübahase ve münazara adabı ile ilgili eserinin Arapça şerhidir.
5	Şerhu'l-Hadîsi'l-erbaîn	Riyâzu's-sâlihîn 'den seçilen kırk hadisin Arapça şerhidir.
6	Şerhu'l-Fıkhî'l-Keydânî	Fâzıl Keydânî'nin namazla ilgili eserinin Arapça şerhidir.
7	Mecâlisü'l-müntehabe	Hüdâyî'nin vaaz ve nasihat içeren el-Mecâlisü'l-va'zye isimli eserinden seçilen parçaları ihtiva eden Arapça bir eserdir.
8	Kitâbu'l-Furûk	Arap dili ve grameri hakkında bilgi veren Arapça bir eserdir.
9	Mecmûatü âyâti'l-müntehâbe	Arapça yazılmış bir tefsir mecmuasıdır.
10	Mecmûatü't-tefâsir	Seçilen ayet ve hadis şerhlerini içeren Arapça bir tefsir mecmuasıdır.
11	Makâlât-ı İsmâil Hakkî	İsmail Hakkı Bursevî'nin Dîvan 'ının, çeşitli manzumelerinin, makalelerinin ve risalelerinin yer aldığı bir mecmuadır.
12	Dîvân-ı İsmâil Hakkî	İsmail Hakkı Bursevî'nin şiirlerinin yer aldığı eseridir.
13	Es'ile-i Şeyh Mısrî'ye Ecvibe-i İsmâil Hakkî	Niyâzî-i Mısrî'nin “Müşkilim var size ey Hak dostları eylen küşâd” şeklinde başlayan şiirinin Türkçe şerhidir.
14	Levâih teteallaku bi-ba'dı'l-âyâti ve'l-ehâdis	İsmail Hakkı Bursevî'nin seçilen ayet ve hadisler ile ilgili yorumlarını içeren Arapça bir eserdir.
15	Risâletü't-Tehaccî fi hurûfi't-teheccî	Harflerin tasavvufi yorumlarını içeren Arapça bir eserdir.
16	Mecmûatü âyâti'l-müntehabe	Seçilen ayetlerin tefsirini içeren bir mecmuadır.
17	Şerhu'l-hadîs “el-Mü'minü mir'âtü'l-mü'min”	“Mümin müminin aynasıdır.” anlamına gelen hadisin Arapça şerhidir.
18	Mecmûatü'l-esrâr	Çeşitli eserlerden alınan parçalara yapılan şerhleri ve şeyhi Osman Fazlî ile yaptığı sohbetlerde aldığı

		notları içeren bir eserdir.
19	Kitâbü Tamâmi'l-feyz fî bâbi'r-ricâl	Osman Fazlî'yi tanıtmayı amaçlayan Arapça bir eserdir.
20	Ferahu'r-rûh	Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin Muhammediye isimli eserine yapılmış Türkçe bir şerhtir.
21	Şerhu Salevâti İbn Meşîş	Abdüsselâm b. Meşîş el-Hasenî'nin salavatının Türkçe tercüme ve şerhidir.
22	Es'iletü's-Sahafiyye ve Ecvibetü'l-Hakkıyye	Mehmed Sahafi'nin "Ey kelâm-ı Hakk'ı dâna, safha-i eşyâ nedir/ Kesret içre sırr-ı vahdet görüben ihfâ nedir" şeklinde başlayan manzumesinin Türkçe şerhidir.
23	Er-Risâletü'l-câmia li'l-mesâili'n-nâfia	Kelam, akaid ve fıkıhla ilgili meseleleri içeren Türkçe bir eserdir.
24	Vâridât-ı Hakkıyye	İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatını ve bunların şerhlerini içeren Arapça bir eserdir.
25	Risâletü Eyyühe'l-bülbül	İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatını ve bunların şerhlerini içeren Arapça bir eserdir.
26	Kitâbü's-Şecv	Afet, felaket, hüzn ve bunların sebepleri hakkında Arapça bir eserdir.
27	Kitâbü'l-Hutabâ	İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım hutbelerini içeren Arapça bir eserdir.
28	Mecmûa	Müellif tarafından isimlendirilmemiştir. İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatını ve bunların şerhlerini içeren Arapça bir eserdir.
29	Mecû'l-Beşîr li-ecli't-tebşîr	Saff suresinin altıncı ayetinin tasavvufi tefsiri ve Hz. Muhammed'in müjdelenmesi hakkında Arapça bir eserdir.
30	Rûhu'l-Mesnevî	Mevlânâ'nın Mesnevi isimli eserinin ilk 738 beytinin Türkçe şerhidir.
31	Şerhu'l-kebâir	Büyük günahlar hakkında Türkçe yazılmış bir eserdir.
32	Rûhu'l-beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân	İsmail Hakkı Bursevî'nin en meşhur eserlerinden biri olan Arapça Kur'an tefsiridir.
33	Min vâridâti'l-fakîr eş-Şeyh İsmîl Hakkî min evâhiri Zilhicce min seneti 1116	İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatını ve bunların şerhlerini içeren Arapça bir eserdir.
34	Min ba'dı mâ nazamehü'l-fakîr eş-Şeyh İsmâil Hakkî	İsmail Hakkı Bursevî'nin Türkçe manzumelerini içeren bir eserdir.
35	Şerh-i Ebyât-ı Hacı Bayrâm-ı Velî	Hacı Bayram Veli'nin "Çalabım bir şâr yaratmış/ İki cihân âresinde" şeklinde başlayan ilahisinin Türkçe şerhidir.
36	Şerh-i Ebyât-ı Yunus Emre	Yunus Emre'nin "Çıkdım erik dalına anda yedim üzümü" şeklinde başlayan şiirinin Türkçe şerhidir.
37	Ecvibetü'l-Hakkıyye an	İbadetlerin hikmetleri hakkında sorulara yer veren

	es'ileti's-Şeyh Abdurrahmân	bir manzumenin Türkçe şerhidir.
38	Risâle fî beyâni'l-halve ve'l-celve	Halvet ve celvet ile ilgili kısa bir eserdir.
39	Risâletü'l-Mi'râciyye	477 beyitlik bir mesnevidir.
40	Sülûkü'l-mülûk	Çorlulu Ali Paşa'ya ithaf edilmiş çeşitli konuları içeren Türkçe bir eserdir.
41	Şerhu Nazmi's-sülûk li's-Şeyh Ömer ibni'l-Fârız	Şeyh Ömer ibni'l-Fârız'ın Nazmi's-sülûk isimli şiirinin ilk dört beytinin Türkçe şerhidir.
42	Kitâbü'l-Envâr	İsmail Hakkı Bursevî'nin kendi kasidesine yaptığı Türkçe şerhtir.
43	Mecmûa	İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatını ve bunların şerhlerini içeren Arapça bir eserdir.
44	Tefsîru Âmene'r-Rasûlü	Bakara suresinin son iki ayetinin Arapça tefsiridir.
45	Kelimetün zâbbe ammâ yeridü alâ metni dâbbe	Şura suresinin 28. ayetinin Arapça tefsiridir.
46	Şerhu "Yâ eyyühe'n-nâsü'budû Rabbeküm"	Bakara suresinin 21. ve 22. ayetlerinin Arapça tefsiridir.
47	Risâletü'l-Umâriyye	İmam Şafî'nin "Küllemâ zekerake'z-zâkirün..." sözünün Arapça şerhidir.
48	Tefsîru Sûreti'z-Zelzele	Zilzâl suresi ile ilgili yorumlar içeren Arapça bir eserdir.
49	Risâle	Müellif tarafından isimlendirilmemiştir. Mekte'de ulemaların İsmail Hakkı Bursevî'ye sordukları bazı müşkilata dair Arapça bir eserdir.
50	Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre	Aşıkpaşazade'nin Yunus Emre'ye nazire olarak söylediği "Çıkdım badem dalına anda yedim üzümü" şeklinde başlayan şiire Yunus Emre'nin zannıyla yapılan Türkçe şerhtir.
51	Şerh-i Nazm-ı Ahmed	Dukakinzade Ahmed Bey'in bir şiirinin Türkçe şerhidir.
52	er-Risâletü's-Şem'iyye	"Adem bir demdir..." sözünün Türkçe şerhidir.
53	Şerhu Şuabi'l-îmân	İmanın şubeleri ile ilgili Türkçe bir eserdir.
54	Mecmûa	Çeşitli konuları içeren bir eserdir.
55	Mecmûatü'l-hutab ve'l-vâridât	İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatını ve bunların şerhlerini içeren Arapça bir eserdir.
56	Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre	Yunus Emre'nin "Sırttan gel sığata anda safa bulasın" şeklinde başlayan şiirinin Türkçe şerhidir.
57	Risâle-i Gül	Gül hakkında yazılmış bir eserdir.
58	Tefsîr-i Âmene'r-Rasûlü	Bakara suresinin son iki ayetinin Türkçe tefsiridir.
59	Risâle-i Ma'nâ-yı Şerîf-i İsm-i Muhammed	Muhammed ismi ile ilgili tasavvufî yorumlar içeren bir eserdir.
60	Ta'lıkâ alâ evâili	Beydâvî tefsirinin Fatıha suresi ve Bakara

	Tefsîri'l-Beydâvi	suresinin son ayetleri ile ilgili bölümü üzerine Arapça bir talikadır.
61	Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre	Yunus Emre'ye atfedilen “Adım adım ilerü beş alemden içerü” şeklinde başlayan şiirin Türkçe şerhidir.
62	Şerhu Nuhbeti'l-fiker	İbn Hacer'in Nuhbeti'l-fiker isimli eserinin Arapça şerhidir.
63	Kitâbü'l-Mir'ât li hakâiki ba'dı'l-ehâdis ve'l-âyât	Birtakım ayet ve hadislerle yapılan tasavvufî yorumları içeren Arapça bir eserdir.
64	Kitâbü'l-Hitâb	İtikad, ibadet, tasavvuf, tarikatlar gibi konuları içeren Türkçe bir eserdir.
65	el-Vâridât	Müellif tarafından isimlendirilmemiştir. İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatını ve bunların şerhlerini içeren Arapça bir eserdir.
66	Mecmûa	İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatını ve bunların şerhlerini içeren Türkçe bir eserdir.
67	Kitâbü'd-Düreri'l-irfâniyye	İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatını ve bunların şerhlerini içeren Arapça bir eserdir. Eserde birtakım Türkçe manzumeler de yer alır.
68	Mecmûatü'l-fevâid ve'l-vâridât	Müellif tarafından isimlendirilmemiştir. İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatının ve bunların şerhleri ile bazı şiirlerinin yer aldığı Arapça ve Türkçe karışık bir eserdir.
69	Risâle-i Hakâik-ı Hurûf-ı Teheccî	Harflerin anlamları hakkında yorumlar içeren Arapça bir eserdir.
70	Tuhfe-i Recebiyye	Esma-i hüsnadan on iki ismin şerh edildiği Türkçe bir eserdir.
71	Vâridât	İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatını ve bunların şerhlerini içeren bir eserdir.
72	Kitâbü'n-Necât	Akaid konularına ağırlık verilen Türkçe bir eserdir.
73	Mecmûa	Arapça, Farsça ve Türkçe bazı kelimelerin etimolojik anlamlarına ve bazı manzume ve makalelere yer verilen bir eserdir.
74	Mecmûa-i Hakkî	Bazı eserlerin istinsahını ve İsmail Hakkı Bursevî'nin Üsküdar'daki ikameti ile ilgili bilgileri içeren bir eserdir.
75	Risâletü'l-Hazarat	Seyyid Şerif Cürcanî'nin et-Ta'rifât isimli eserinin iki maddesinin şerhidir.
76	Tuhfe-i İsmâiliyye	İlmihal ile ilgili meseleler hakkında Türkçe bir eserdir.
77	Tuhfe-i Halîliyye	İlmihal ile ilgili meseleler hakkında Türkçe bir eserdir.
78	Tuhfe-i Atâiyye	Çeşitli konulara yer verilen Türkçe bir eserdir.
79	Kitâb-ı Kebîr	İsmail Hakkı Bursevî'nin bazı varidatını ve bunların şerhlerini, birtakım tasavvufî

		değerlendirmeleri ve İbn Arabî'nin seçilen beyitlerinin şerhlerini içeren Arapça ve Türkçe'nin karışık olarak kullanıldığı bir eserdir.
80	Kitâbü-z-Zikr ve'ş-şeref	İsmail Hakkı Bursevî'nin bazı varidatını ve bunların şerhlerini, birtakım tasavvufi değerlendirmeleri ve İbn Arabî'nin seçilen beyitlerinin şerhlerini içeren Arapça ve Türkçe'nin karışık olarak kullanıldığı bir eserdir.
81	Kitâbü's-Sülûk	Çeşitli tasavvufi konulara yer verilen Türkçe bir eserdir.
82	Şerh-i Ebyât-ı Fusûs	Fusûsu'l-Hikem 'in bazı beyitlerinin Türkçe şerhidir.
83	Tuhfe-i Bahriyye	Çeşitli tasavvufi konulara yer verilen Türkçe bir eserdir.
84	Risâle-i Hüseyniye	Hüseyin isminin ve harflerinin tasavvufi yorumlarını içeren Türkçe bir eserdir.
85	Kitâbü'l-Hakkı's-sarîh ve'l-keşfi's-sahîh	İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatını ve bunların şerhlerini içeren Arapça bir eserdir.
86	Kitâbü Hucceti'l-bâliğa	Çeşitli tasavvufi konulara yer verilen Türkçe bir eserdir.
87	Kitâbü Nakdi'l-hâl	İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatını ve bunların şerhlerine ve bazı ayet ve hadis yorumlarına yer verilen Türkçe ve Arapça karışık olarak yazılmış bir eserdir.
88	Tuhfe-i Hasakiyye	İlmihal ve tasavvufa dair meselelere yer verilen Türkçe bir eserdir.
89	Risâle-i Bahâiyye	Çeşitli tasavvufi konulara yer verilen Türkçe bir eserdir.
90	Kitâbü Zübdeti'l-mak_1	"Nun. Kaleme ve yazıklarına andolsun." ayetinin tefsiri ile birlikte "zübde-i kelim" in ne olduğu ve hüsn-i hatt konularının ele alındığı Türkçe bir eserdir.
91	Tuhfe-i Ömeriyye	Çeşitli tasavvufi konulara yer verilen Türkçe bir eserdir.
92	Şerh-i Esmâ-i Seb'a	Halvetiyye ve Celvetiyye tarikatlarında zikredilen yedi esmanın Türkçe şerhidir.
93	Kenz-i Mahfî	"Küntü kenzen..." şeklinde başlayan mutasavvıflarca hadis-i kutsî olarak değerlendirilen rivayetin şerhinin, İsmail Hakkı Bursevî'nin bazı varidatının ve bunların şerhlerinin yer aldığı Türkçe bir eserdir.
94	Vesîletü'l-merâm	Çeşitli tasavvufi konulara yer verilen Türkçe bir eserdir.
95	Müteferrikât-ı Şeyh Hakkî	Çeşitli tasavvufi konulara yer verilen nazm-nesr ve Arapça-Türkçe karışık bir eserdir.
96	Kitâbü Müzîli'l-ahzân	İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatına,

		bunların şerhlerine ve bazı tasavvufi yorumlara yer verilen Türkçe ve Arapça karışık olarak yazılmış bir eserdir.
97	Kitâbü Hayâtî'l-bâl	İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatına ve bunların şerhlerine ve bazı ayet ve hadis yorumlarına ve 1135 yılında yazdığı manzumelere yer verilen bir eserdir.
98	Kitâbü'l-Izzi'l-âdemi	İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatına ve bunların şerhlerine ve bazı manzumelerine yer verilen Türkçe ve Arapça karışık olarak yazılmış bir eserdir.
99	Şerh-i Pend-i Attâr	Ferîdüddin Attâr'a atfedilen Pendnâme isimli eserin Türkçe tercüme ve şerhidir.
100	Kitâbü'n-Nevice	İsmail Hakkı Bursevî'nin birtakım varidatına ve bunların şerhlerine Türkçe bir eserdir.
101	Şerhu'l-Erbaîne hadîsen	İmam Nevevî'nin kırk hadisinin Türkçe tercüme ve şerhidir.
102	Kitâbü's-Silsileti'l-Celvetiyye	Celvetiyye tarikatında yer alan şeyhlerin hayatları hakkında Türkçe bir eserdir.
103	Şerhu'l-Usûli'l-aşere	Necmüddîn Kübrâ'nın el-Usûli'l-aşere isimli eserinin Türkçe tercüme ve şerhidir.
104	Şerh alâ tefsîri'l-cüz'i'l-ahîr li'l-Kâdi'l-Beydâvî	Beydavi tefsirinin Amme cüzünün Arapça şerhidir.
105	Risâle-i Nefesi'r-Rahmân	Çeşitli dini-tasavvufi konulara yer verilen Türkçe bir eserdir.
106	Mecmûatü'l-müteferrika	Seçilen hadislerin tasavvufi şerhlerini içeren bir eserdir.
107	Şerhu'l-hadîs "Le-ene ekramü alellâhi min en yedeanî fi'l-ardı ekser min selâs"	Kaynağı tartışmalı olmakla birlikte bu eserde hadis olarak değerlendirilen "Le-ene ekramü alellâhi min en yedeanî fi'l-ardı ekser min selâs" rivayetinin Türkçe şerhidir.
108	Şerhu'l-hadîs "Îzâ tehayyartüm fi'l-umûr fe'ste'inû min ehli'l-kubûr"	Kaynağı tartışmalı olmakla birlikte bu eserde hadis olarak değerlendirilen "Îzâ tehayyartüm fi'l-umûr fe'ste'inû min ehli'l-kubûr" rivayetinin Türkçe şerhidir.
109	İhtiyârât	Allah'ın seçip üstün kıldığı varlıklar hakkında Türkçe bir eserdir.
110	Risâle-i Mesâil-i Fıkhiyye	Çeşitli fıkhi meseleler hakkında Türkçe bir eserdir.
111	Kitâbü'l-Fadli ve'n-nevâl	Fıkıh, akaid ve tasavvufu ilgili konulara ve bazı manzumelere yer verilen Türkçe bir eserdir.
112	Tefsîr-i Sûreti'l-Fâtiha	Fatiha suresinin Türkçe tasavvufi bir tefsiridir.
113	Şerh-i Nazm-ı Hayretî	16. yüzyıl şairlerinden Hayretî'nin "Sinemin bağında bitmiş bir ağaçta dört dal" şeklinde başlayan şiirinin Türkçe şerhidir.
114	Şerh-i Ebyât-ı Hasan el-	Hasan el-Kadirî'ye nispet edilen "Bu gönül hem

	Kâdirî	Hak'dadır, hem anda Hak" şeklinde başlayan iki beyitlik şiirinin Türkçe şerhidir.
115	Kitâbü'l-Fasl fi'l-esrâr	Çeşitli tasavvufî terimler hakkında Türkçe bir eserdir.
116	Esrâru'l-hurûf	Harflerin sırları hakkında Türkçe bir eserdir.
117	Mecmûatü'l-müntehabe	Çeşitli eserlerden derlenen konulara, ayet tefsirlerine ve hadis şerhlerine yer verilen bir eserdir.
118	Bey'atnâme ve icâzetnâmeler	Çeşitli zatlara verilen beyatname ve icâzetnameleri bir eser olarak kabul edebiliriz.
119	Esrâru'l-hacc	İsmail Hakkı Bursevî'nin kayıp eserlerindedir. İsmail Hakkı Bursevî çeşitli eserlerinde bu eserden söz eder.
120	Tuhfe-i Şeybiyye	İsmail Hakkı Bursevî'nin kayıp eserlerindedir. İsmail Hakkı Bursevî Tuhfe-i Atâiyye 'de bu eserden söz eder.
121	Risâle-i Hayriyye	İsmail Hakkı Bursevî'nin kayıp eserlerindedir. İsmail Hakkı Bursevî Tuhfe-i Atâiyye 'de bu eserden söz eder.
122	Kitâbü'l-Cehr ve'l-ihfâ	İsmail Hakkı Bursevî'nin kayıp eserlerindedir. İsmail Hakkı Bursevî Kitâbu Nakdi'l-hâl 'de bu eserden söz eder.

1.3 Zâtî Süleyman Efendi'nin Hayatı

Zâtî Süleyman Efendi, 18. yüzyılda yaşamış, şair ve mutasavvîf kimliği ile bilinen bir zattır. İsmail Hakkı Bursevî'nin halifelerindedir. Doğum tarihi Prof. Dr. Mehmet Arslan tarafından **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** "Zâtî, Süleymân Efendi" maddesinde 1095/1684 olarak verilmişse de bu bilginin kaynağı belirtilmemiştir.²⁷ Zâtî Süleyman Efendi ile ilgili bilgilere yer veren diğer kaynaklarda doğum tarihine ait bir kayıt bulunmamaktadır.

Asıl adı Süleyman olan şair, şiirlerinde Zâtî mahlasını kullanır. Kütüphane kayıtlarında Zâtî-i Keşanî, Zâtî-i Keşanî Celvetî, Zâtî Süleymân Efendi Gelibolulu, Zâtî Süleyman Efendi El-Gelibolî, Zâtî Süleymân, Süleyman Zâtî, Süleyman El-Bursevî Zâtî gibi isimlerle kayıtlıdır. Zâtî Süleyman Efendi'nin nereli olduğu konusunda kaynaklarda farklı bilgiler yer alır. **Sicill-i Osmanî**'de Bursalı olduğu

²⁷ Mehmet Arslan, "Zâtî, Süleymân Efendi", (Çevrimiçi) <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2068> 20.01.2017.

söylenir²⁸ fakat bu bilginin yanlış olduğu **Osmanlı Müellifleri**²⁹ ve **Tuhfe-i Naili**'de özellikle belirtilerek müellifin Gelibolulu olduğu bildirilir. Ayrıca **Tuhfe-i Naili**'de **Keşfü'z-Zünun Zeyli**'nde müellifin Keşanlı olarak gösterildiği ve bu bilginin de yanlış olduğu kaydı yer alır.³⁰ **Edirne Şairleri** adlı çalışmanın “Zâtî (ö.XVIII)” bölümünde Zâtî Süleyman Efendi'nin doğum yeri olarak Edirne, Keşan verilir.³¹ Hüseyin Vassaf'ın **Sefine-i Evliya**'da Zâtî Süleyman Efendi için “An-aslı Geliboluludur. Keşan'da ihtiyâr-ı ikâmet eylediğinden, ‘Süleymân Zâtî-i Keşânî’ diye meşhûrdur.” demesi bu durumu açıklar niteliktedir.³² Zâtî Süleyman Efendi'nin hayatı ve tarikatı üzerine doktora çalışması yapan Süleyman Şimşek, Gelibolulu olan Zâtî Süleyman Efendi'nin Keşan'a yerleşerek tekke kurması ve hayatını burada tamamlaması nedeniyle Keşanlı, İsmail Hakkı Bursevî'ye intisabı sebebiyle de Bursalı olarak gösterildiği kanaatindedir.³³ Zâtî Süleyman Efendi **Miftâhü'l-Mesâ'il** isimli eserinde kendisinden “bu hakîr-i pür-taksîr Zâtî-i Gelibolî” şeklinde bahsederek Gelibolulu olduğuna işaret eder.³⁴

Ehl-i tasavvuftan olan Zâtî Süleyman Efendi'nin hayatı ile ilgili kaynaklarda detaylı bilgi bulunmamaktadır. Zâtî Süleyman Efendi daha çok İsmail Hakkı Bursevî'nin halifelerinden olması ile bilinir. Hüseyin Vassaf, **Sefine-i Evliyâ** isimli eserinde Şeyh Muhammed Gülşenî Efendi'nin tertip ettiği Celvetiyye silsilesine yer verir. Aziz Mahmud Hüdayî ile başlatılan bu şecerede Zâtî Süleyman Efendi, İsmail Hakkı Bursevî'nin 9 halifesinden biri olarak gösterilir.³⁵ Zâtî Süleyman Efendi'nin kendi eserlerinden de ehl-i tasavvuf bir kişi olduğu, Celvetiyye tarikatına mensup bulunduğu ve şeyhinin İsmail Hakkı Bursevî olduğu anlaşılır. **Miftâhü'l-Mesâ'il** isimli eserinde tarikatı “tarikattan murad Allah'a seyrdir, zahiren ve batınen mevânî’-

²⁸ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî: Osmanlı Ünlüleri 5**, Haz. Nuri Akbayar, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s.1706.

²⁹ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, s.72.

³⁰ Mihrican Odabaşı, “Tuhfe-i Naili Metin ve Muhteva 1. Cilt s.234-467”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2009, s.126.

³¹ Rıdvan Canım, **Edirne Şairleri**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1995, s.396.

³² Osmânzâde Hüseyin Vassâf, **Sefine-i Evliyâ 3**, Haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş ve Prof. Dr. Ali Yılmaz, İstanbul, Kitabevi, 2006, s.93.

³³ Süleyman Şimşek, “Keşanlı Süleyman Zâtî ve XVIII. Asırda Celvetilik”, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005 s.22.

³⁴ Asuman Omay, “Zâtî Süleyman Efendi Miftâhü'l-Mesâ'il”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2001, s.11.

³⁵ Osmânzâde Hüseyin Vassâf, **Sefine-i Evliyâ 3**, s.31.

i kat' eylemeklikle"³⁶ şeklinde tanımlayan Zâtî Süleyman Efendi aynı eserde sûfiyye isimlendirmesine dair şu açıklamayı yapar:

Sûfiyyedeki 'yâ' nisbiyyedir, 'sûf'a mensûb demektir 'sûf' lugatde koyun yününe derler bunlar şöret kabâsını terk edüp yünden düzülmüş 'abâ ile 'abâ-pûş olduklarından ötürü anlara tâ'ife-i sûfiyye tesmiye olunmuş ola yâhud terk-i tecride ashab-ı sûfiyyeye müşâbih olduklarından sûfiyye tesmiye olunmuş ola yâhud tasfiyye-i kalbden 'ibâret ola ki bunlar ahlâk-ı zemimeden kalblerin pâk eyleyüp ve ahlak-ı hamîde ile kalblerin musaffâ eylediklerinden ötürü tâ'ife-i sûfiyye tesmiye olunmuş ola yâhud usûl-i esmâ ile etvâr-ı seb'ada olan yetmiş bin hicâbı ref' edüp makam-ı safâyâ vusûl bulduklarından ötürü tâ'ife-i sûfiyye tesmiye olunmuş ola yâhud tasavvufîtan 'ibâretdir ki Hazret-i Peygamber aleyhi's-selâm buyurur ki 'et-tasavvuf terküt-dâ'vâ ve kitmânu'l-me'ânî' [Tasavvuf davaların terkidir ve manaların sırrıdır.] tasavvufun dahi sırrı 'azîmdir ehline malûmdur bununla iktifâ olunsun.³⁷

Müellifin eserinde geçen bu tanımlamalardan Zâtî Süleyman Efendi'nin tarikat hakkında düşündüğü, tasavvufun ne olduğu ve tasavvuf ehli insanların adlandırılmasındaki etkenler hakkında kafa yorduğu anlaşılır. Şarih, **Şerh-i Kasîde-i Ferîde**'de tarikatlardaki esma sayılarından bahsederken "İmdi Celvetî tahallus olan tarikamızda ke-zalik esmâ on ikidir." diyerek Celvetî tarikatına mensup olduğunu beyan eder, ardından Celvetî tarikatı hakkında bilgi verir.³⁸ Yine aynı eserde İsmail Hakkı Bursevî ile ilgili düşüncelerine yer vererek onun kutbiyyetini öne çıkarır, bu durumun başkalarının tarafından abartı olarak değerlendirileceği kaygısını "Pes imdi hâtıra hutûr ve zihne 'ubur eyler ki bu Zâtî-i ednâ-i bî-vücûdun kendü şeyhi olduğundan vafında mübâlağa eyledi. İmdi benim karındâşım ma'lûm olsun ki eğer pîrim dahi olmasa hakkına ri'âyet idüp dahi mübâlağa ile medh ider idim." sözleriyle ifade eder.³⁹ Zâtî Süleyman Efendi'nin eserinde yer verdiği bu sözlerden onun Celvetiyye tarikatını ve bu tarikatın uygulamalarını benimsediği, İsmail Hakkı Bursevî'yi şeyhi ve piri kabul ederek ona intisap ettiği açıkça anlaşılır.

³⁶ Asuman Omay, "Zâtî Süleyman Efendi Mifâhü'l-Mesâ'il", s.51.

³⁷ A.e., s.23.

³⁸ Zâtî Süleyman Efendi, **Şerh-i Kasîde-i Ferîde li-İsmâ'il Hakkî**, Tire Necip Paşa Kütüphanesi, NP 391/3, vr. 23a.

³⁹ A.e., vr. 26a.

Zâtî Süleyman Efendi, **Şerh-i Kasîde-i Ferîde**'de şeyhi İsmail Hakkı Bursevî'nin bir kerametini naklederken kendi hayatından da söz eder. Bu nakle göre İsmail Hakkı Bursevî hicri 1135 tarihinin başlarında Şam'dan Üsküdar'a gelir. Burada Zâtî Süleyman Efendi'ye istihare eylemesini emreder. Zâtî Süleyman Efendi istiharesinde önce Gelibolu'da bulunan Yazıcızade Muhammed Efendi'nin mağarasına gittiğini, Yazıcızade'nin kendisine şehri gezdirdiğini ve şehri ona teslim ettiğini, ardından İstanbul Kasımpaşa'ya geldiğini görür. Şeyhi ne gördüğünü sorduğunda ise ondan ayrı kalmamak için Gelibolu'yu gördüğünü gizleyip Kasımpaşa'yı gördüğünü söyler ancak İsmail Hakkı Bursevî onun sırrını keşf edip Gelibolu'yu görmedin mi diyerek Zâtî Süleyman Efendi'ye Gelibolu'ya irşada gitmesini ve bin bir gün Gelibolu'dan çıkmamasını, otuz yedi senesi bitene kadar vefat etmezse ziyaretine gelmesini, olur da ahrete göçerse memur olduğu şekilde hicret etmesini bildirir. Zâtî Süleyman Efendi şeyhini ziyaret vakti olan 1137 senesinde onun vefatı haberini alır.⁴⁰ Bu anlatılanlardan Zâtî Süleyman Efendi'nin 1135 yılının başlarında şeyhi İsmail Hakkı Bursevî ile birlikte Üsküdar'da bulunduğu, şeyhinin işaretini ile aynı yılda Gelibolu'ya gittiği ve 1137 yılına kadar orada irşat vazifesi gördüğü anlaşılır. Zâtî Süleyman Efendi'nin Gelibolu'dan sonra irşat vazifesi için Keşan'a hicret ettiği, burada tekke kurduğu ve hayatını 1151/1738 tarihinde burada tamamladığı bilinmektedir.

Zâtî Süleymân Efendi'nin vefatından sonra Keşan'da bulunan tekkenin akıbeti meçhul olmakla birlikte **Sefîne-i Evliyâ**'da Zâtî Süleyman Efendi'nin Hüdâyî Âsitânesi'ndeki şecereye kayıtlı Ali Senâyi Efendi, Hüseyin Şâhidî Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Ahmed Fahreddin Efendi, Seyyid Ebûbekir Efendi isimlerinde 5 halifesi olduğu ve kabrinin ziyaret edildiği söylenir.⁴¹ **Sefîne-i Evliyâ**'nın 1924 yılında tamamlanmış olduğu göz önüne alınırsa o yıllara kadar Zâtî Süleyman Efendi'nin kabrinin sağlam bir şekilde durduğu ve kabir yerinin bilindiği ortaya çıkar. Ancak Keşan'da Zâtî Süleyman Efendi'ye ait günümüze ulaşan bir tekke ya da kabir mevcut değildir.

⁴⁰ A.e., vr. 38a-38b.

⁴¹ Osmânzâde Hüseyin Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ 3**, s.93-96.

Divan sahibi bir şair olmasına rağmen Zâtî Süleyman Efendi'nin ismine 18. ve 19. yüzyıl şair tezkirelerinden sadece **Hâtîmetü'l-Eş'âr** ve **Tuhfe-i Nâilî**'de rastlanır. Fatin Davud **Hâtîmetü'l-Eş'âr**'ında müellifin “Bu mürde cismimin san cânıdır feyz/ Bu dertli sînemin dermânıdır feyz” şeklinde başlayan bir gazeline yer vererek kendisinden kısaca şu şekilde bahseder:

Nâzım-ı mûmâ-ileyh Şeyh Süleymân Zâtî Efendi Rûmeli'de kâin Keşan nâm kasabada pâ-nihâde-i sâha-i vücûd olup tarîk-i aliyye-i Halvetiyye meşâyih-i izâmundan sâlifü't-terceme Burusevî Şeyh Hakkı Efendi merhûmun müstahliflerinden olduğu hâlde kasaba-i mezkûrede vâki hân-kah-ı Halvetiyyeye post-nişîn-i irşâd iken bin yüz elli bir târîhlerinden sonra câh-ı halvetserâ-yı bekâya nakl u rihlet eylemiştir. Mûmâ-ileyhin eş'ârı ve güftârı şeyhâne ve tasavvufâne olup matbû bir küt'a Dîvânı vardır.⁴²

Tuhfe-i Nâilî'de ise yine aynı gazelden 4 beyit alınmış ve müellif hakkında “Şeyh Süleyman Zati Efendi, Gelibolu'da Keşanlı, Keşan'da Halveti Tekyesi Şeyhi, vefatı h.1151 ö.1738, Keşan'da medfundur. **Sicill** aslen Bursalı diyorsa da ‘**Miftahul-Mesail**’ adındaki eseri mukaddimesinde Gelibolu'dan olduğunu yazıyor, **Keşfü'z-Zunûn Zeyli**'nin Keşanlı göstermesi yanlıştır.” şeklinde muhtasar bir bilgi verilir.⁴³

Zâtî Süleyman Efendi eserlerini Türkçe yazmakla birlikte eserlerinde Arapça ve Farsça ibareler, beyitler, alıntılar, cümleler ve ifadeler kullanır. **Miftâhü'l-Mesâ'il**'de ibareler Türkçe olsaydı herkes istifade ederdi, Arapça ve Farsça ibarelere gerek var mı gibi bir soru sorulması ihtimaline karşılık “Ba'zı rumûz-ı evliyâ vardır her şahsın 'akîdesine ve vazîfesine muvâfık olmadığından selef-i erbâb-ı işârât tahrîrât-ı kelimâtlarında 'Arabî ve Fârisî 'ibârâtle nice esrâr-ı ilâhî îrâd buyurmuşlardır anlara tebâ'iyet ile bu hakîr dahi 'Arabî ve Fârisî elfâz ile ba'zı mevzû'ları tahrîr eylediğimizde 'adem-i be'is me'mûldür hâşâ ki izhâr-ı mahbûbu setr ola. Zîrâ erbâb-ı 'irfân sırr-ı mahbûbu setr ile me'mûrlardır.” der.⁴⁴ Ona göre ehil

⁴² Fatin Davud, **Hâtîmetü'l-Eş'âr**, Haz. Ömer Çiftçi, (Çevrimiçi)

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10736,metinpdf.pdf?0> 02.02.2017.

⁴³ Mihrican Odabaşı, “Tuhfe-i Naili Metin ve Muhteva 1. Cilt s.234-467”, s. 126.

⁴⁴ Asuman Omay, “Zâtî Süleyman Efendi Mifâhü'l-Mesâ'il”, s.13.

olmayan kişilerin evliyalarla ilgili her sırrı bilmesi kendileri açısından uygun olmaz. Bu durumun farkında olan irfan sahibi kimseler sırlı olan ya da yanlış yorumlara sebep olabilecek kelimeleri sadece ehil olanların anlaması için Arapça ve Farsça lafızlar kullanarak ifade eder. Zâtî Süleyman Efendi de bu görüşü devam ettirerek eserlerini Türkçe yazmakla birlikte bazı ifadelerde Arapça ve Farsça ibareler kullanır.

1.4. Zâtî Süleyman Efendi'nin Eserleri

1.4.1. Dîvân-ı Zâtî

Zâtî Süleyman Efendi'nin divanında toplam yüz kırk üç gazel, bir kaside ve bir tarih-i telif yer almaktadır. Gazellerin tümü tasavvufî içerikli olup bazı gazeller muhteva olarak ilahi ve münacata yakındır. Otuz sekiz beyitten meydana gelen "Kaside-i Hacc-ı Maneviyye"de haccın kaideleri vasıtasıyla tarikattaki seyr-i süluk anlayışı ele alınır. "Tarih-i telif" beyitlerinden divanın 1151/1738 yılında tamamlandığı anlaşılır.

Divanın hem yazma hem de matbu nüshaları mevcuttur. **Sevânihu'n-Nevâdir fî Ma'rifeti'l-Anâsır** isimli mesneviyle birlikte Mehmet Arslan tarafından transkripsiyonu yapılmıştır.⁴⁵

1.4.2. Sevânihu'n-Nevâdir Fî Ma'rifeti'l-Anâsır

Kütüphane kayıtlarında **Sevânihu'n-Nevâdir Fî Ma'rifeti'l-Anâsır** veya **Mecma'ul 'Anâsır ve Menbau's-Serâir** ismiyle yer alan bu eser, sekiz yüz kırk altı beyitten meydana gelmiş bir mesnevidir. Bu mesnevide anasır-ı erbaa ve özellikleri, anasır-ı erbaanın insan üzerindeki etkileri tasavvufî açıdan ele alınarak işlenir.

Sevânihu'n-Nevâdir Fî Ma'rifeti'l-Anâsır'ın divanla birlikte basıldığı matbu ve yazma nüshaları mevcuttur. Divan ile birlikte transkripsiyonu yapılmıştır.⁴⁶

⁴⁵ Mehmet Arslan, *Zâtî Süleyman Efendi Divan ve Sevânihu'n-Nevâdir fî Ma'rifeti'l-Anâsır*, Sivas, Dilek Matbaacılık, 1994.

⁴⁶ A.e.

1.4.3. Miftâhu'l-Mesâ'il ve Misbâhu'l-Mahâil

Kütüphane kayıtlarında birden fazla isimle karşımıza çıkan bu eserde Zâtî Süleyman Efendi tasavvufî sorulara cevaplar arar. **20 Es'ile-i Mutasavvifâneye Cevâbname, 23 Es'ile-i Mutasavvifâneye Cevâbname, Tasavvufa Dair 23 Suale Cevaplar** gibi isimlerle de anılan eserde yirmi soruya cevap verilir. Müellif eserin başında sebep-i telif olarak bazı muğlak meselelerin kendisinden sorulduğunu ve gelen istek üzerine bu eseri yazdığını belirtir. Eserin girişinde Edirne şehrine dua ederek başlamasından ve ifadelerinden müellifin bu eseri Edirne'de kaleme aldığı anlaşılır.

Eserin transkripsiyonu yüksek lisans tezi çalışması olarak Asuman Omay tarafından yapılmıştır.⁴⁷

1.4.4. Risâle Fî Mebde-i İnsân

Bir gazelle başlayan ve insanın ne için dünyaya geldiğini açıklamaya çalışan, insanın yaratılışı hakkında bilgi veren tasavvufî bir eserdir. Zâtî Süleyman Efendi hakkındaki kaynaklarda yer almayan bu eser Selami Şimşek tarafından tespit edilmiştir.⁴⁸ Tek nüshası bilinen ve tek nüsha olduğu düşünülen eserin telif sebebi belli değildir.

1.4.5. Şerh-i Muammâ-yı Nakşî Tercüme-i Hazret-i Zâtî

Bu eser Zâtî Süleyman Efendi'nin Nakşî Ali Akkirmanî'nin Allah adını soran "Nedir cânâ bil ol söz kim hadîs u hem değil Kurân/ Tekellüm itmemişdür çün peri anı ne hod insân" şeklinde başlayan muammasına yaptığı kısa bir şerhdir. Telif sebebi belirtilmeyen bu şerhde edebi kaygı yoktur, eserin tasavvufî olarak anlaşılması önemsenir. Allah'ın varlığının onun ismini oluşturan harflere bağlı olmadığını anlatmak isteyen muamma, örnek verilerek açıklanır. Dili Zâtî Süleyman Efendi'nin diğer eserlerine göre ağırdır.

⁴⁷ Asuman Omay, "Zâtî Süleyman Efendi Miftâhü'l-Mesâ'il", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2001.

⁴⁸ Süleyman Şimşek, "Keşanlı Süleyman Zâtî ve XIII. Asırda Celvetilik," s.45.

Bu eserin transkripsiyonu Hikmet Atik tarafından yayınlanan bir makalede yapılmış, makalede eserin muhtevasına, dil ve üslup özelliklerine değinilmiştir.⁴⁹

1.4.6. Şerh-i Kasîde-i Ferîde li-İsmâ'îl Hakkî

Bu çalışmanın konusunu oluşturan eser bir sonraki bölümde detaylı olarak ele alınmıştır.

Zâtî Süleyman Efendi, bu eserlerden başka Şahidî'nin **Gülşen-i Vahdet** isimli eserini de şerhe başlamış ancak tamamlayamadan vefat etmiştir. Bu eser daha sonra Fahri Efendi tarafından tamamlanmıştır.⁵⁰

⁴⁹ Hikmet Atik, "Zâtî Süleyman Efendi'nin Nakşî Ali Akkirmânî'nin Bir Mu'ammâsını Şerhi," **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XIII, No:2, 2009, s.211-229.

⁵⁰ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, s.73.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞERH-İ KASÎDE-İ FERÎDE’NİN İNCELENMESİ

2.1. Eserin Muhtevası

Bu eserde İsmail Hakkı Bursevî’ye ait “Kasîde-i Ferîde” olarak adlandırılan “Bir ‘elif’ bul mekteb-i irfânda evvel ‘bâ’yı sor/ Kad hamîde eyleyüp ‘bâ’ gibi andan ‘yâ’yı sor” şeklinde başlayan on dokuz beyitlik Türkçe kasidenin şerhi yapılır. Kasidenin edebi yanına değinilmeden, beyitlerin tasavvufî açıdan anlaşılması ve açıklanması amacı güdülür.

Arapça bir duayla başlayan eserde ilk olarak “Kasîde-i Ferîde”nin şairi İsmail Hakkı Bursevî, Zâtî Süleyman Efendi tarafından “râh-ı Hakk’da pirimiz,” “çâh-ı âfâkda dest-girimiz,” “‘umdetü’l-‘ârifîn,” “zübdetü’l-kâmilînü’l-mükemmelîn”, “kutb-ı ‘âlem,” “envâ‘-ı ‘ulûmda ‘adimü’l-akrân” ve “esnâf-ı fûnûnda vâhidü’d-devrân” ifadeleriyle tanıtılır. Zâtî Süleyman Efendi şeyhi İsmail Hakkı Bursevî’nin telifatından birinin “Kasîde-i Ferîde” olduğunu ve kendisinin bu kasidenin sırrını keşfettiğini bildirir.

Birinci beytin şerhinde ‘elif’in mürşid-i kamile işaret ettiğinden, ‘bâ’nın Allah’ın Celal ve Cemal sıfatlarına baktığından, mürşid-i kamilden önce ‘bâ’nın, en son ‘yâ’nın ve arasındakilerin öğrenileceğinden, mürşid-i kamil huzurunda boynun ‘yâ’ gibi iki büklüm olması tavsiyesinden yani mürşit ve mürit ilişkisinden bahsedilir.

İkinci beytin şerhinde “asl nedir” sorusuna cevap aranır. Eşyanın aslının “âb” yani “su” olduğu ancak aslında istifham-ı inkariyye yapılarak aslın su değil “hayât-ı zâtiyye” olduğu ve hayât-ı zât olmazsa hiçbir şeyin vücuda gelemeyeceği sonucuna varılır.

Üçüncü beytin şerhinde sidrenin nasıl münteha olduğu Hz. Peygamber ve Cebrail aleyhisselamin miraçta yaşadıklarından yola çıkılarak anlatılır. Sidre-i münteha üzerinden akl ve nefis bahsi açılır.

Dördüncü beytin şerhinde “heft deryâ” denilen yedi ırmağın ne olabileceğine dair yorumlar getirilir. İnsan bedeniyle ilişkilendirilen yedi ırmak manevi olarak seyr-i süluktaki yedi tavır ile açıklanır.

Beşinci beytin şerhinde “ism-i azam” ele alınarak Allah’ın “usul-i esma” olarak kabul edilen Hayy, ‘Alîm, Semî’, Basîr, Mürîd, Mütakellim ve Kâdir isimleri üzerinden “ism-i azam”dan muradın ne olduğu tartışılır.

Altıncı beytin şerhinde Kuran-ı Kerim’de ‘kaf’ gibi bazı harflerin mevcut olduğu, bu harflerin aslı itibariyle sırlara sahip olduğu belirtilir. Şarihe göre bu beyitte bahsedilen ‘kaf’ harfi Kuran’da yemin için kullanılır ve bu beyit için “hakikat-i Muhammediyye”den kinayettir. Bu durum “Kaf Dağı ve Anka” anlatımıyla örneklendirilir.

Yedinci beytin şerhinde kasidede sorulan soruların hakikatine herkesin erişemeyeceği, her sorunun bir sırrı olduğu söylenir. “Ejderha” ve “Arş” celalu’llah ve cemu’llah ile eşleştirilir.

Sekizinci beytin şerhinde “nur” ve “nar”, “gül” ve “hâr-zâr” ile yine “cemâl” ve “celâl” ilişkisi kurulur. Hz. Adem’in cennetten çıkarılmasının hikmeti anlatılır.

Dokuzuncu beytin şerhinde cehenneme girme sebeplerinden bahsedilir, kötü ahlakın meyvesinin cehennem çiçeği olan zakkum olduğu söylenir. Beyitte “zehrle helvayı sor” denilmesi meselelerde zahir ve batınına bakılmasına işaret olarak görülür.

Onuncu beytin şerhinde iki ev ile kastedilenin cennet ve cehennem olduğu, üçüncü evden kastın ise araf olduğu belirtilerek araftakilerin durumundan bahsedilir. Ayrıca insan bedenindeki üç ev ve bu evlerin mana yönü ortaya konulur. “Dârâ”nın Farsça “ulu sultan” demek olmasından yola çıkılarak her kişinin kendi vücut ülkesinin sultanı olduğu yorumu yapılır.

On birinci beytin şerhinde “Ber-hevâ üzere ne vechile turur dünyâyı sor” sorusuna, kainatta var olan düzenin Allah’ın kudretinin göstergesi olduğu, O’nun her şeye kadir olduğu cevabı verilir.

On ikinci beytin şerhinde on birinci beyitte dünyanın altı ve üstünün hava yani yok olduğunu vehmedenlerin aslı var mıdır diye sorulduğu, “mevhûm olan illâ”nın kelime-i tevhidden ibaret olduğu ve tarikattaki “illa’llah” söylemlerinin anlamları bildirilir.

On üçüncü beytin şerhinde şarihin tarikatlara bakış açısını görmek mümkündür. Tarikatların aslen bir ancak ismen farklı oldukları anlayışı konu edilir ve tarikatlardaki esma sayıları hakkında bilgi verilir.

On dördüncü beytin şerhinde “zıll”ın nasıl anlaşılması gerektiği açıklanır. İnsanın Allah’ın Semî’, Basîr, ‘Alîm gibi sıfatları ile mevsuf olabileceği, bununla birlikte Hâdî, Muhyî, Mumît gibi sıfatların sadece Allah’a mahsus olduğu vurgulanır.

On beşinci beytin şerhinde şarih “saltanat”tan kastın tarikattaki büyüklük anlamında olduğunu, beyitte soru yoluyla her asırdaki sultan kim, bilir misiniz diye sorulduğunu söyler ve şeyhi İsmail Hakkı Bursevî’nin kutbiyyetine dair düşüncelerini aktarır.

On altıncı beytin şerhinde Hz. İsa ve Hz. Mehdi kıssasının hakikati hakkında bir değerlendirme yapılır.

On yedinci beytin şerhinde “saat-i kübrâ” üzerinde durulur ve kıyamet alametleri ile ilgili rivayetlere yer verilerek açıklamalar yapılır.

On sekizinci beytin şerhinde ilimlerin ne olduğundan ve ilm-i tasavvufun kapsayıcılığından bahsedilir. Mürşit-mürit ilişkisi kurularak Hz. Musa ve Hz. Hızır’ın ilimle ilgili bir kıssası detaylı olarak anlatılır.

On dokuzuncu ve son beytin şerhinde şarih, şeyhi İsmail Hakkı Bursevî’nin “Hakkî” mahlasını almasındaki hikmetten, şeyhinin vefat tarihinden, şeyhi ile Yahya Efendi arasında yaşadığı söylenen bir menkıbeden ve şeyhinin bazı kerametlerinden söz ederek eserini tamamlar.

2.2. Yazılış Sebebi

Zâtî Süleyman Efendi dua ile başladığı eserinin girişinde şeyhi İsmail Hakkı Bursevî'den ve onun "Kasîde-i Ferîde"sinden bahsettikten hemen sonra bu eseri yazma sebebine yer verir. Şarih eserin teşrih sebebini şu sözlerle açıklar:

Muzmerâtına defâ'âtla bi'l-hafîyye ve'l-celiyye işâret-i 'aliyye olmuş-iken nâgâh müte'allikâtımızdan taleb-i tahkîk ve râgîb-ı tedkîk ve mazhar-ı elîf-ı ilahî bir zât huzûrumuzda mâlîde-i rû-yı niyâz kılup bu haķîrden şerh ü beyân ve keşf ü 'ayân olunmasın iltimâs eyledikde bu haķîr daħi işâreten me'mûr ve şarâhaten mültemis olduğımıza binâen 'ale'r-re's ve'l-'ayn deyüp 'inân-ı feres-i efkâr-ı sebük-reftârımızı meydân-ı feşâhata rast u revân kılup ve semâ'-ı ceres-i 'aql-ı ma'âş-ı nâm-dâra iltifât etmeyüp dîvâne-vâr mizmâr-ı belâgatde bi-küfrü's-şâkıb ve 'aqlu's-şâkıb üzere cevvel-âne şürü' ve âdâb-ı münâzara ile mâ fi'l-kaşîde olan müşkilâta rücû' olundu.¹

Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi Zâtî Süleyman Efendi, yakınlarından bir zatın şeyhi İsmail Hakkı Bursevî'nin şiirini şerh ederek açıklamasını ondan istemesi üzerine kendisinin bu işe memur olduğunu düşünerek eseri şerh etmeye karar verir.

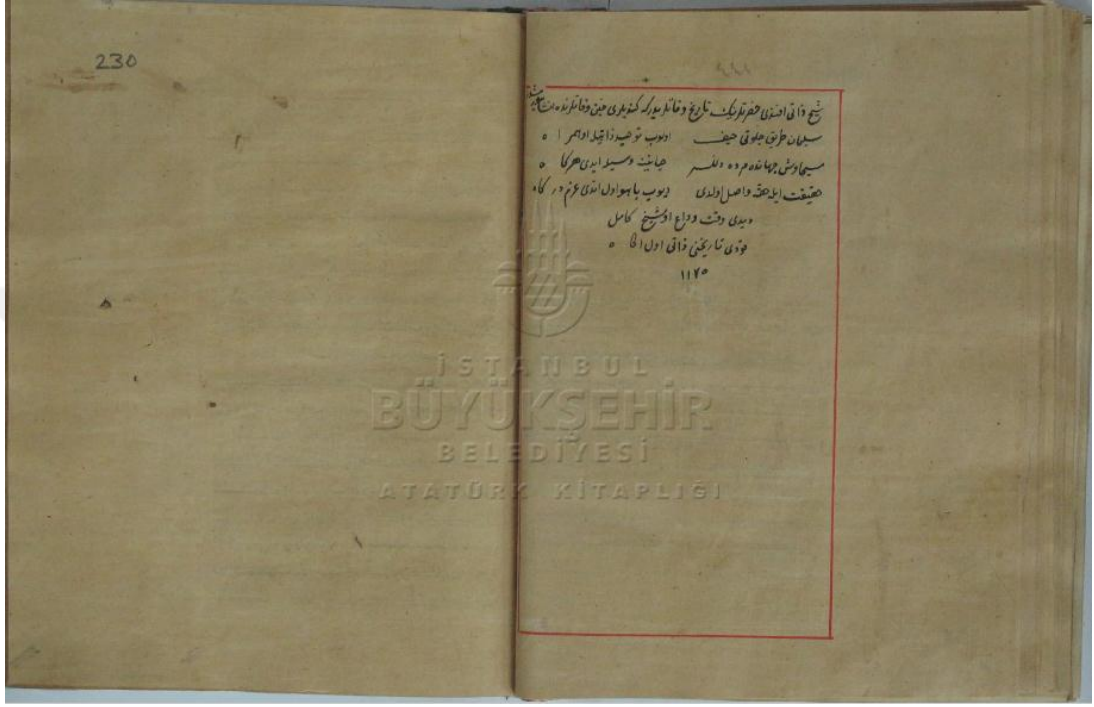
2.3. Nüshalar

Eserin bilinen nüshaları kütüphane kayıtlarına göre aşağıdaki gibidir. Ancak 3 ve 4 numaralı kayıtların istinsah tarihlerinin yanlış olduğu tespit edilmiştir. Nüshaların sonunda yer alan vefat tarihleri ile ilgili ebcet hesapları büyük ihtimalle istinsah tarihi zannedilerek kayda geçirilmiştir. 3 numaralı kayıtta, nüshanın sonunda yer verilen "Kodî târîhini Zâtî ol âgâh" mısrasının Zâtî Süleyman Efendi'nin vefat tarihine işaret ettiği söylenmiştir. Bu mısra ebcet hesabıyla 1175 tarihine denk gelmektedir. 4 numaralı kayıtta, nüshanın sonunda yer verilen, İsmail Hakkı Bursevî'nin vefat tarihinin hesaplandığı "Kebş-i rûhum Hakka kurbân eyledim" mısrası ebcet hesabıyla 1137 tarihine denk gelmektedir. Bu tarihler kayıtlara istinsah

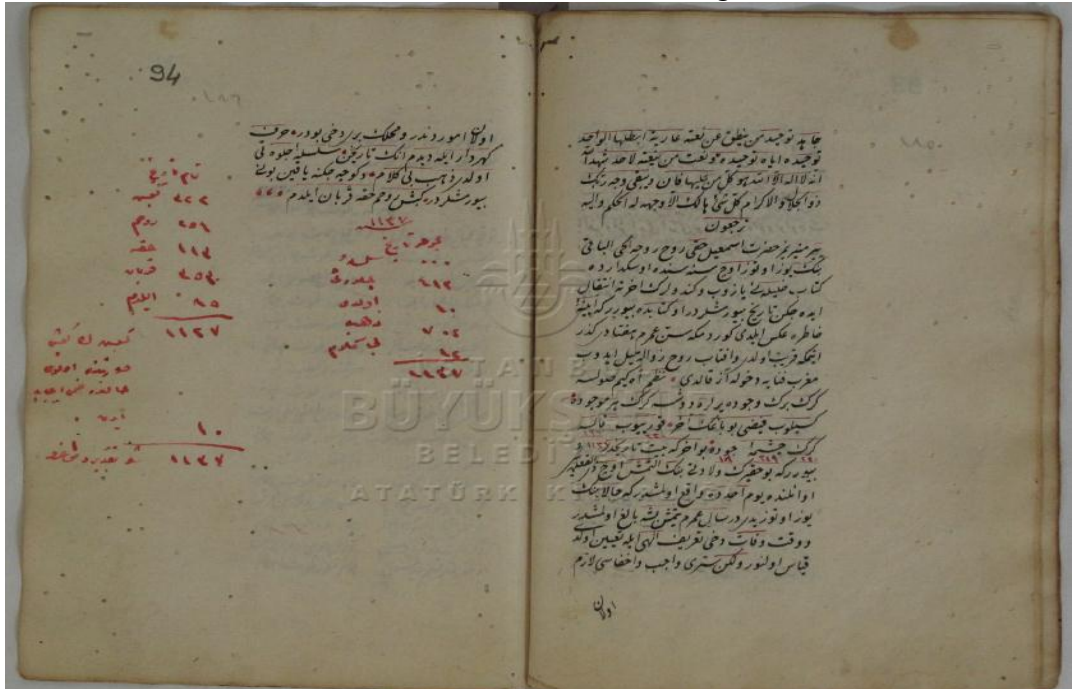
¹ Zâtî Süleyman Efendi, **Şerh-i Kasîde-i Ferîde**, vr. 1b.

tarihleri olarak geçirilmiştir. Dolayısıyla aşağıda son varaklarına yer verilen bu nüshaların gerçek istinsah tarihleri bilinmemektedir.

Resim 1: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0574/08 Numaralı Nüshanın Son Varağı

Resim 2: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0657/03 Numaralı Nüshanın Son Varağı

1. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0150, 245*150 210*155 mm, 34 vr., 19 st., h.1302
2. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0256, 255*255 250*100 mm, 45 vr., 19 st., t.y.
3. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0574/08, 215*165 165*95 mm, 37 vr., 19 st., h.1175.
4. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0657/03, 210*140 140*70 mm, 45 vr., 21 st., h.1137.
5. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Nadir Eserler, NEKTY00553, 208*139, 126 vr., 17st., Nesih, t.y.
6. Milli Kütüphane, Yz. A 2111/2, 230*160 mm, 20 vr., h. 1250.
7. Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi, Hüseyin Kocabaş Yazmaları, S.H.M.H.K Yaz. 418, 180*120 125*90 mm, 53 vr., 15 st., Talik, h.1242.
8. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, No:02746/006, 188*139 163*88 mm, 41-66 vr., 19 st., Rika, t.y.
9. Süleymaniye Kütüphanesi, Haşim Paşa, No:00035, 213*160 160*113mm, 26 vr., 22 st., Rika, h. 1302.
10. Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdaî Efendi, No: 00374, 213*148 155*85 mm, 36 vr., 21 st., Rika, h. 1225.
11. Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşaki Tekkesi, No:00275/001, 233*100 157*88 mm, 1-45 vr., 25 st, Nesih, h. 1287.
12. Tire Necip Paşa Kütüphanesi, NP/391/3, 39 vr., 17 st., Nesih, h.1235.

2.4. Nüsha Seçimi ve Tavsifi

Eserin nüshaları arasında müellif hatlı bir nüsha olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle bilinen 12 nüsha arasından üç nüsha seçilerek edisyon kritik metodu ile tenkitli metin oluşturulmuştur. Nüsha seçimi yapılırken öncelikle nüshalar arasındaki müştereklikler incelenmiştir. Bu incelemeye göre nüshalar iki nüsha ailesi oluşturacak şekilde ayrılmıştır. Daha sonra istinsah tarihinin eskiliği, metnin dil ve imla özellikleri göz önünde bulundurularak seçim yapılmıştır. Seçilen nüshalar A, B ve C nüshaları olarak isimlendirilmiştir.

2.4.1. A Nüshası

A nüshası olarak adlandırdığımız ve esas aldığımız nüsha Tire Necip Paşa Kütüphanesi'nde NP/391/3 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Hicri 1235 istinsah tarihli bu nüsha, filigranlı ve aherli nohudi renk kağıt üzerine nesih hatla kaleme alınmıştır. Her bir sayfası 17 satırdan oluşan eserin tamamı 39 varaktır. Yeşil renkli sade deri cilde sahiptir. Cildin etrafı zencirek demiriyle yapılmış çift altın cetvel arasındaki altın şeritlerle işlidir, ortasında yekşah nokta ve tığlarla süslenmiş ince çift altın cetvelli köşeleri içe basık dikdörtgen bir pafta yer alır.² Nüshanın ölçüleri 210*150*10mm ile 140*85mmdir. Müstensihi İsmail bin İbrahim el-Balıkesrî'dir. İlk varak tezhipte süslüdür. Diğer varaklar kırmızı mürekkepli cetvelle çevrilidir. Eser başlığı olan “Şerh-i Kaşīde-i Kuṭbu'l-‘ārifin İsmâ‘īl Hakkı Eş-şeyḥ Süleymān Zātī Ḳuddise Sırruhümā'l-bāḳī” ifadesi kırmızı mürekkeple yazılıdır. Şerh edilen beyitler kırmızı mürekkeple yazılı ve çerçeveslidir. Diğer yazılar siyah mürekkeplidir. Varaklar birbirini reddadeler ile takip eder. Nüshada varak numaralandırması yoktur. Transkripsiyonda kullandığımız varak numaraları yazılı ilk varak 1 alınarak 1a, 1b şeklinde tarafımızdan verilmiştir. Bu nüsha en eski tarihli nüsha olan B nüshasında eksiklikler olması nedeniyle ikinci en eski tarihli nüsha olduğu ve imlası doğru olan özenli bir nüsha olduğu için seçilmiştir.

² Ali İhsan Yıldırım, **Tire Vakıf Necip Paşa Kütüphanesi Tezhipli Yazmalar Katalogu**, İzmir, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, 2011, s. 126.

Resim 3: A Nüshası İlk Varak

Resim 4: A Nüshası Dördüncü Varak

Resim 5: A Nüshası Son Varak

2.4.2. B Nüshası

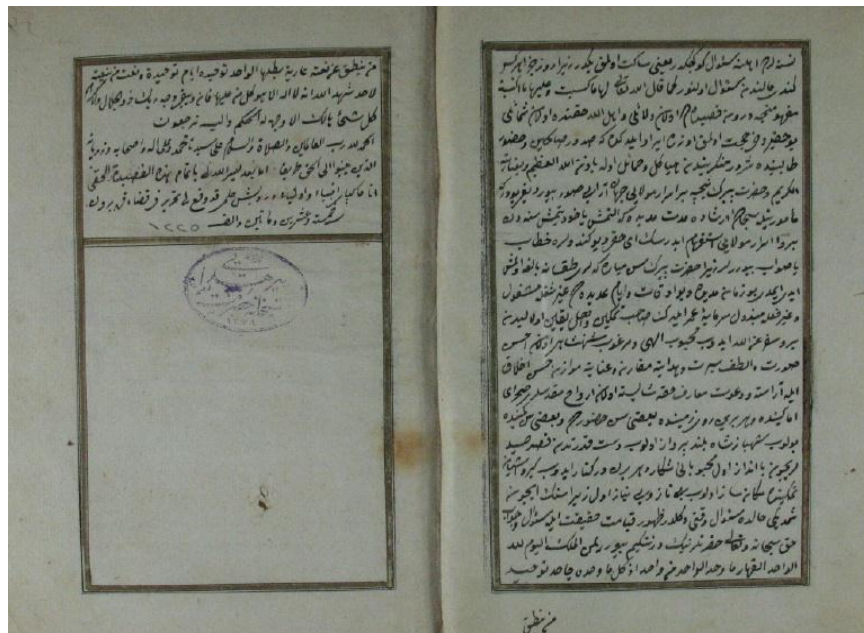
B nüshası olarak adlandırdığımız nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Hüdaî Efendi Bölümü'nde 00374 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Hicri 1225 istinsah tarihli bu nüsha doğruluğuna emin olduğumuz en eski tarihli nüshadır. Rika hatla kaleme alınmıştır. Kahverengi, altın zencerek ve cetvelle çevrili, ortasında şemse, salbek ve köşebendler bulunan deri cilde sahiptir. Ölçüleri 213*148 ile 155*85mmdir. Her bir sayfası 21 satırdan oluşan eserin tamamı 33 varaktır. Nüshanın iç kapağında “İsmā‘īl Ḥaḫḫī ḥulefāsından Zātī Efendiniñ şerḫidir Üsküdar: Ḥazret-i Hüdā‘ī Dergāh-ı Şerīfī Kütübḥānesine ihdā kılinmışdır Bursalı Meḫmed Ṭāhir” notu bulunmaktadır. Metne başlanan varak kalın altın cetvelle çevrili olup tezhip ile süslüdür. “Hāzā Şerḫ-i Ḳaṣīde-i Ḥazret-i İsmā‘īl Ḥaḫḫī” şeklindeki başlık ve şerh edilen beyitler kırmızı mürekkeple, metnin geneli siyah mürekkeple yazılıdır. Eserin diğer varakları da kalın altın cetvelle çevrilidir. Yer yer mürekkep lekeleri görülse de metin okunaklıdır. Varaklar reddadeler ile birbirini takip eder ve numaralı değildir. Bu nüshada eksik iki varak tespit edilmiş, bu eksiklikler transkripsiyonda dipnot ile gösterilmiştir. Nüsha içerisinde unutulmuş veya yanlış

yazılan ifadeler derkenarlar ile düzeltilerek metne dahil edilmiştir. Nüshanın sonunda ketebe kaydı yer almaktadır. Ketebe kaydına göre müstensih Derviş Hilmi bu nüshayı Karaburun kazasında istinsah etmiştir. Hatime sayfasının sonunda “Kütübhâne-i Hâzret-i Pîr Hüdâ’î 1334” yazılı bir mühür bulunmaktadır. Bu nüsha ulaşabildiğimiz en eski tarihli nüsha olması ve Bursalı Mehmet Tahir’in elinden geçmiş olması sebebiyle seçilmiştir.

Resim 6: B Nüshası İlk Varak

Resim 7: B Nüshası Son Varak

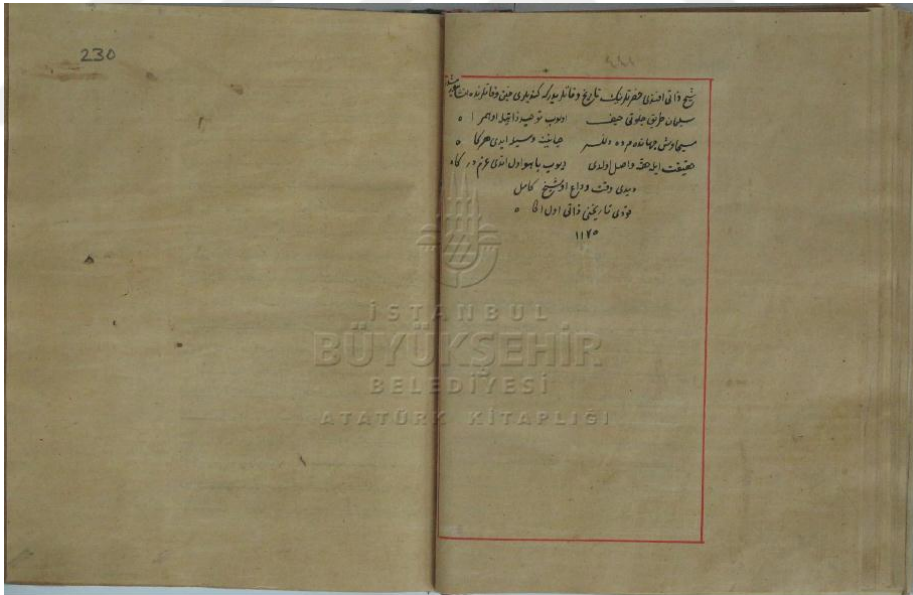
2.4.3. C Nüshası

C nüshası olarak adlandırdığımız talik hatla yazılmış bu nüsha İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Koleksiyonu'nda Oe_Yz_0574/08 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Kütüphane kaydında istinsah tarihi hicri 1175 yılı olarak verilir. Ancak bu tarih istinsah tarihi değil, metin sonunda yapılan ebcet hesabı tarihidir. Nüshanın sonunda yer alan bölüme göre Zâtî Süleyman Efendi vefatına işaret ederek kendi şiiiriyle tarih düşer. “Çodi târîhini Zâtî ol āgâh” mısrası hesaplandığında 1175 tarihini vermektedir. Bu hesaplama, nüshanın sonunda rakamla da yazılmasının da etkisiyle büyük ihtimalle istinsah tarihi zannedilerek kütüphane kayıtlarına geçirilmiştir. Dolayısıyla nüshanın asıl istinsah tarihi bilinmemektedir. Dokuz bölümlük bir kitabın sekizinci bölümü olan bu nüshada başlık bulunmamaktadır. Kırmızı mürekkepli cetvelle çevrili sayfalarda siyah mürekkep kullanılarak yazılan eserde şerh edilen beyitler kırmızı mürekkeple yazılarak metinden ayrılır. Varaklar reddadeler ile birbirini takip eder. Ayrıca kurşun kalem kullanılarak Arap harfleriyle numaralandırma yapılmıştır. Bu numaralandırmaya göre eser 194. ve 230. varaklar arasındadır. Her bir sayfası 19 satırdan oluşan eserin tamamı 37 varaktır. Ceharkuşe tarzında, kapak kenarları koyu kahverengi deri ve ortaları kırmızı-yeşil-beyaz tonda ebru ile kaplı cilde sahiptir. Yan kağıtları kırmızı-sarı-kahverengi tonda ebrudur. Ölçüleri 215*165 ile 165*95mmdir. Bu nüshada diğer nüshalardan farklı olarak İsmail Hakkı Bursevî ve Zâtî Süleyman Efendi'nin vefat tarihi hakkında ebcet hesabı üzerinden tarih belirleme ile ilgili bir bölüm bulunmaktadır. Bu nüsha istinsah tarihi belli olmamasına rağmen diğer nüshalarda yer almayan bahsedilen bölümleri ihtiva ettiği için seçilmiştir.

Resim 8: C Nüshası İlk Varak

Resim 9: C Nüshası Son Varak

2.4.4. Seçilen Nüshalarla İlgili Kısa Bir Değerlendirme

İncelediğimiz üç nüshada B nüshasındaki eksik varaklar haricinde bu nüshaların birbirinden çok farklı olmadıkları görülür. Metnin geneline bakıldığında kelime bazında farklılıklar olduğu göze çarpar. Çoğunlukla bir nüshada bulunmayan kelimeye diğer iki nüshada yer verilir. Bazen aynı anlama gelebilecek farklı kelimeler kullanılır. Örneğin A ve B nüshalarında kullanılan “inşād” kelimesi yerine C nüshasında “inşā” kelimesi kullanılır (2a). Kelime eksiklikleri ya da farklılıkları genelde anlamı bozmayacak şekildedir. Örneğin A nüshasında “Rabbü’l-‘ālemīne” ifadesi kullanılırken B ve C nüshalarında “Ḥazret-i Rabbü’l-‘ālemīne” ifadesine yer verilir (3a) veya A nüshasında kullanılan “şor buyurur” yerine B nüshasında “su’āl id dimek olur,” C nüshasında “şor dimek olur” ifadeleri kullanılır (8b). Bunlar dışında “zīra, ki, ve, ile, imdi, pes” gibi bağlayıcı unsurların kullanımları nüshalar arasında farklılık oluşturur. Cümle bazında ise şerh edilen beyitler işaret edilirken kullanılan ifadelerde değişiklikler olabildiği görülür. Örneğin B nüshasında “Ḥazret-i Pīr buyurur” şeklinde olan cümle C nüshasında “Ḥazret-i Pīriñ sa‘ādetle buyurdukları” şeklinde ifade edilir. A nüshasında ise bu cümle bulunmamaktadır (6b). Bu üç nüshada asıl farklılık oluşturan kısım B nüshasında yer alan ketebe kaydı ile C nüshasına eklenen İsmail Hakkı Bursevî ve Zâtî Süleyman Efendi’nin vefat tarihleri ile ilgili olan bölümlerdir. Nüshalardaki eksik ya da farklı kullanımların tamamı dipnotlar ile gösterilerek metin tespiti yapılmıştır.

2.5. Dil Özellikleri

Şerh-i Kasîde-i Ferîde’ye genel olarak bakıldığında eserin dilinin dönemine göre sade olduğu görülür. Bununla birlikte eserin giriş kısmında genele göre daha ağır ve süslü bir dil kullanıldığı göze çarpar.

Eserde Arapça ve Farsça kelimeler kullanılır, bu dillerden alıntılar yapılır. Ayet ve hadisler çoğunlukla Arapça haliyle verilir, bazı durumlarda bu ayet ve hadislerin anlamları açıklanır. Dikkat çekmek için kullanılan “f’efhem,” “fa’ref” gibi Arapça ifadelerin yanı sıra bazı kalıplaşmış sözlere ve mefhumlara da eserde Arapça halleriyle yer verilir. Eserde Farsça kullanımı, kelimeler dışında özellikle Farsça şiirlerden yapılan alıntılarda görülür. Şerhte yapılan açıklamalar Farsça beyitlerle süslüdür.

Eserde kullanılan dilin terminolojik bir yanı da bulunmaktadır. Muhtevası gereği eserde yer alan tasavvufî terim ve kavramlar dili ağırlaştırıyor gibi görünmekte ancak bu terim ve kavramların açıklamalarına çoğunlukla eserde yer verildiği için bu problem ortadan kalkmaktadır.

Şerh-i Kasîde-i Ferîde'de görülen en dikkat çekici durum ise 18. yüzyılda yaşamış bir müellife ait olan bu eserde Eski Anadolu Türkçesi özellikleri görülmesidir. Metinde geçen Eski Anadolu Türkçesi özelliklerinin başlıcaları şunlardır:³

- Üçüncü kişi teklik ve çokluk zamirlerinin kullanımı. Örnek: an, anda, anıñ, anı, aña, andan, anuñ-çün, anlar (1b, 2b, 4a, 4b, 6a, 7b, vd.)
- “ile” edatının “birle” şeklinde kullanımı. (1b, 2a, vd.)
- Belirsizlik zamirinin “kimesne” şeklinde kullanımı. (2a, 16b, vd.)
- Dönüşlülük zamirinin “kendü” şeklinde kullanımı. (3a, vd.)
- Belirtme durumunun eksiz olarak kullanımı. Örnek: Sen anlarıñ ħarābe **cidārın** ta‘mīr eylediñ (33b)
- Soru sıfatının “ķangı” şeklinde kullanımı. (10a, vd.)
- K sesinin sızıcılaşarak ħ sesine dönüşmesi. Örnek: yoħsa, ķoħamazlar (22b, 10b)

³ Buradaki özellikler şu kaynaktan özetlenerek alınmıştır: Prof. Dr. Hatice Şahin, **Eski Anadolu Türkçesi**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2009.

- Eski Türkçeden beri devam eden ikinci hece yuvarlaklığı. Örnek: içerü, qarāñu (10a, 13b)
- Gelecek zaman eki olarak -(y)IsAr ekinin kullanımı. Örnek: H̄azret-i Faḥr-i Kā'ināt 'aleyhi efdalu'ş-şalavāt bu on iki ḥalīfe cümle Qabīle-i Qureyšden olısardır deyu buyurmuşlardır. (28a)
- Geniş zaman eki ünlüsünün dar-yuvarlak olarak kullanımı. Örnek: Zāhirde ṭuruḡ-ı ŧettāññ ehilleri bu isimler ile bilinürler. (22a)
- Eşitlik eki +CANın “-e kadar” anlamında kullanımı. Örnek: H̄attā Faḥr-i Kā'ināt daḥi ibtidā-i ḥālinde ve nübüvvetinde edā-i şalātda aña teveccüh buyururlar idi taḥvīl-i kıble olunca. (18a)
- -dUkdA zarf-fiilinin kullanımı. Örnek: H̄attā H̄ızıra mülākī olduğda H̄azret-i Mūsā 'aleyhi's-selām andan 'ilm-i ğuyūbı öğrenmek istedikde H̄ızır 'aleyhi's-selām “Sen benim 'ilmime tāḡat getüremeziñ yā Mūsā.” dedi. H̄azret-i Mūsā “İnşā'allah te'ālā şabr iderim.” deyü baḡre yaḡın olup bir sefīneye girüp giderken H̄azret-i H̄ızır sefīneniñ bir taḡtasın ḡoparup deldi. (33a)
- Berkitme edatının “elbetde” şeklinde imlası. (20b)
- “ayıt-, taşra, işbu” gibi Eski Anadolu Türkçesi dönemi kelimelerinin kullanımı. (30b, 38b, 35b)

2.6. Şerh Usulü

Açıklama yönü ağır basan metnin her üç nüshasında şerh edilecek beyitler şerh metninden kırmızı mürekkep kullanılarak ayrılır. Beyitlerin şerhinde belli bir sıra ve düzen takip edilmez, açıklamanın gerektirdiği şekilde kullanımlarda bulunulur. Zâtî Süleyman Efendi metinde şerh edilecek beyti söylemeden önce

“H azret-i P ir buyurur,” “Yine H azret-i P ir sa‘adetle buyururlar,” “Yine P ir-i m n r buyurur,” “Yine sa‘adetle nu k iderler,” “Yine nazm ’l-ka  ide olan p irimiz buyururlar” gibi c mlelerle yeni beyti  erh etmeye ba layacağına dikkat  eker. Ancak bu c mlelerin kullanımları n shalara g re farklılık g stermektedir. Bir n shada yer alan c mlenin diğer n shalarda olmama durumu da vardır.

Metinde  erh edilecek beyit verildikten sonra genellikle beytin  erhindeki konuyla ilgili hazırlayıcı a ıklamalar yapılır.  erh ile anlatılmak istenenler i in okuyucuya gerekli  n bilgi yoruma ba lanmadan  nce verilir.  rneğin,

*“A lı  abdır didiler e y n n n n n a lı ne
No tan n n da var mıdır a lı var ol ma‘n y   or”*

beytinin a ıklaması  u  ekilde ba lamaktadır:

“H azret-i P iri n ‘a lı  abdır’ buyurduğı ba -ı mu addemeye mu t cdir. Evvel  ‘a l’ demek nedir, anı bil p andan cem -i u  l a na kıy s oluna. Ma‘l m ola ki...”

(4a)

Bu a ıklamalarda zaman zaman  erh edilecek beyitlerdeki okuyucunun bilmediği d  n len kelimelerin l gat anlamlarına yer verilir. Z t  S leyman Efendi anlamını vermek istediği kelimelerin hangi dile ait olduğunu  zellikle belirtir. Eğer kelimenin l gat anlamı dı ında bilinmesi gereken tasavvufi veya ıstilah  bir anlamı varsa bu anlam da ayrıca verilir. Metinde az g r lmekle birlikte gramer a ıklamalarına da rastlanmaktadır.  rnekler:

“Pes imdi ‘sidre’ luğat-ı ‘Arab de ‘ağac’a dirler. ‘M nteh ’ inf ‘ l b bından ism-i mef ldur. ‘Y ’n n m   abl-i meft   olduğından ‘elif’e  alb olmu dur. ‘Nih yet’ ve ‘g yet’ ma‘n sınadır.” (6b)

“D r  luğat-ı F rside ‘ulu su t n’a dirler.” (18b)

“‘Nefy’ luğatde ‘sürmeğe,’ ‘gidermeğe’ dirler. Amma iştilâhda bir şey’iñ vücūdını zihinde taşavvur eyleyüp bulamayup ol şey’i zihinden gidermekdir.” (20b)

“...evvelâ ‘baħr-ı ‘ilm’ buyurması terkīb-i izāfî kabīlindendir, “‘ilm deryāsı’nda dimekdir.” (32b)

Metinde açıklama amacı güdüldüğünden şerh edilen şiirin edebi yönüne ve şiir sanatı açısından değerlendirilmesine yer verilmez. İlk beytin açıklaması ve şerhe başlangıç ise bu durumun istisnasıdır. Zâtî Süleyman Efendi şerhine Arap ve Fars edebiyatında şiire nasıl başlanıldığını ve İsmail Hakkı Bursevî’nin şiirinde hangisine uyduğunu belirterek giriş yapar:

“Ma‘lûm ola ki fużalâ-i şu‘arâ-i ‘Arab manzûmelerinde ibtidâ-i eş‘ârda baħr-i remel ile bed’ iderler ve şu‘arâ-i fużalâ-i ‘Acem baħr-i hezec ile inşâda şürû‘ iderler. كلاهما على الصواب (Her ikisi de doğru üzeredirler.)
‘Hâzret-i Pîr daħi i‘tibâr-ı aşl ile baħr-i remel birle inşâda şürû‘ buyurdılar.” (2a)

Konuya hazırlayıcı açıklamalar yapıldıktan sonra şerh edilen beyitle ilgili yorumlara geçilir. Beytin başkaları tarafından anlaşılamayacağı ya da zor anlaşılacağı düşünülen belirsizlikleri şarih tarafından geniş bir yorumla ele alınır. Bu yorumlarda Zâtî Süleyman Efendi tarafından kendisinin, şeyhinin ve tarikatının tutumları, bakış açıları hakkında bilgilere de yer verilir. Önemli görülen yerlerde “f’efhem (düşün),” “fa’ref (bil)” gibi ünlemlerle okuyucunun dikkati çekilir. Şerhteki açıklamalar örneklerle ve istişhad metoduyla genişletilir. Özellikle Kuran-ı Kerim ve hadislerle sağlamlaştırılmak istenen yorumlar, kelim-ı kibarlar ve manzum parçalarla da desteklenir. Açıklamalar sırasında tekrara düşmemek için birbiri ile ilgili mısralar belirtilir. Daha önce açıklanan veya herkesin bildiği düşünülen meselelerde sözü uzatmamak adına “‘ânifen zikr olundu,” “taṭvîl-i kelâma ne ḥâcet,” “taṭvîl-i kelâma ve tekşîr-i niẓâma ḥâcet yokdur” gibi ifadeler kullanılarak ayrıntılı açıklamaya gidilmez.

Şerh edilen beyitle ilgili açıklamalar ve yorumlar bazen yapılan şerhi destekleyecek bir ayet, hadis, veya manzum parçayla, bazen de bunlardan birkaçı kullanılarak bitirilir. Bu şekilde bitmeyen beyitler de vardır. Örnek:

“Nitekim ehlu’llahdan ba‘zı zātlar buyururlar:

Beyt:

*Ta kıldı tecellî bu gönül mülküne Allah
Cüş eyledi sînemde hemân ma‘rifetu’llah*

*Envârına ğarķ eyledi bu kevn u mekânı
Her ķande nażar eylesem görünür Allah*

Kemâ ķāle’llahu ‘azze ve celle:

فأينما توكلو فثم وجه الله⁴

Ve kemâ ķāle’llah:

” هو الأول والآخر والظاهر والباطن وهو بكل شيء عليم⁵ (4a)

2.7. Kaynaklar

Tasavvufi bir eser olan **Şerh-i Kasîde-i Ferîde**’de ayetler ve hadisler sıkça kullanılır. Ancak kullanılan ayetin hangi sureden alındığı ya da yer verilen hadisin kaynağı çoğunlukla belirtilmez. Bununla beraber eserde bazı tefsir kitaplarının isimleri geçtiğinden eser oluşturulurken bu tefsirlerden yararlanıldığı anlaşılmaktadır. İsmi geçen tefsirler; Kadı Beydavi tefsiri, Fahreddin er-Razi’ye ait **Tefsir-i Kebir**, Keşşaf tefsiri, Ebu Suud tefsiri ile İsmail Hakkı Bursevî’ye ait **Tefsir-i Ruhü’l-beyan**’dır. Şerhte kullanılan hadislerin kaynağı söylenmez, yaptığımız araştırmalar sonucunda bu hadislerin çoğunlukla **Keşfü’l-Hafa**’da yer alan ve tasavvuf ehline itibar edilen hadisler olduğu görülmüştür.

⁴ Anlamı: Nereye dönerseniz Allah’ın vechi oradadır. Bakara suresi, 115. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

⁵ Anlamı: O Evvel’dir, Âhir’dir, Zâhir’dir, Bâtın’dır. O her şeyi bilendir. (Hadid 57:3)

Şerhte açıklaması yapılan Arapça ve Farsça kelimelerin anlamları verilirken “luğat-ı ‘Arabî’de, luğat-ı Fârisî’de” gibi ifadeler kullanılır. Bu durum şarihin eseri oluştururken Arapça ve Farsça lügatlara başvurduğunu düşündürmektedir. Fakat eser boyunca herhangi bir lüğat ismine yer verilmediğinden bu kullanımların bir lügata başvurularak mı yapıldığı yoksa şarihin kendi açıklamaları mı olduğu bilinmemektedir.

Şerhte kime ait oldukları bilinmeyen Farsça ve Türkçe beyitler yer alır. Nadiren bazı beyitlerin kime ait oldukları söylenir. Hacı Bayram Veli, Abdullah El-Ensari ve Celaleddin Rumi beyitlerine yer verilirken isimleri söylenen şairlerdir.

İbn Arabî’ye ait ‘Abâdile ile İsmail Hakkı Bursevî’ye ait **Kitâb-ı Halîliyye** metinde ismi geçen diğer eserlerdir.

2.8. Şarihin Bazı Tarikat ve Tasavvuf Meseleleri ile İlgili

Görüşleri

Bu eserde Zâtî Süleyman Efendi, tarikat ve tasavvuf meseleleri ile ilgili görüşlerini yeri geldikçe açıklar. “Halvetî vü Celvetî bir âd olup kaldı hemân/ Çac ‘adedir hem nedir bu ikide esmâyı şor” beytinin şerhinde tarikatların insanlar arasında Halvetî, Celvetî, Kâdirî, Edhemî, Veysî gibi farklı isimlerle anılıyor olsalar dahi hakikatte bir olduğunu anlatır. Ona göre tarikatlara verilen isimlerin her biri mahlastır ve bu tarikata mensup olanlar bu isimlerle tanınır. Fakat insanlar arasında farklı isimlerle tanınan bu tarikatların kaynakları birdir, hepsi Hz. Peygamber’den gelir. Bunun için Zâtî Süleyman Efendi, Hz. Ali’ye nispet ettiği “Bütün yollar tıkalıdır, Allah Rasulü’nün yoluna uyanlar müstesna.” sözünü şahit göstererek “cemî’-i ırukuñ aşlı birdir” der. Bu nedenle tarikata giren kişiler kendi tarikatına hak deyip diğerlerine batıl dememelidirler. Tarikatların aralarında fark olmadığı asılları bir olduğu için kişi, başkasının tarikatına batıllık isnad ederse kendi tarikatına

da batıl demiş olur. Tarikat yoluna giren kişiye düşen başka tarikatlara batıllık isnad etmemek, kendi tarikatının erkan ve âdâbına uygun olarak mücahede etmektir.⁶

Zâtî Süleyman Efendi istenen ilm, irfan ve kemal-i yakine sahip olmanın yolunun mürşid-i kamil olan bir pire itikat etmekten geçtiğine inanır. Tarikat yolunun talibi bir pire kalben bağlanmalı, ona teslim ve rıza göstermelidir. Talip pirin mücahede ve riyazat ile ilgili emirlerini yerine getirmeli, tarikatın gerektirdiği esmalara bağlanmalı, inzivaya ve pirin hizmetine devam etmelidir. Bunları yapan talip pirin iksir-i azam diye nitelenen himmetiyle taşa dönmüş kalbini ihya eder, saadet nimetine kavuşur. Aşık, sadık ve talip olan herkes böyle bir mürşit bulabilir.⁷

Eserde mürşid-i kamil Hz. Hızır'a benzetilerek mürşit-mürit ilişkisi Hz. Hızır ve Hz. Musa kıssası ile anlatılır. "Cümleden bir bir cevâbın söyledikten şofra var/ Baħr-ı 'ilm içre olan girdâb-ı vâveylâyı şor" beytinin şerhinde "Biz ona katımızdan bir ilim öğrettik." (Kehf 18:65) ayeti açıklanırken bu kıssaya yer verilir.⁸ Kıssanın sonunda Hz. Hızır mürşid-i kamil, Hz. Musa talib-i Hakk kişiler yerinde kabul edilir. Hakk'a talip olan kişi mürşid-i kamilden ilahi ilme sahip olmayı talep ediyorsa tıpkı Hz. Hızır'ın Hz. Musa ile sözleşmesi gibi o da piri ile biat akdi yapmalıdır. Talip, o biata riayet etmeli, pirin kendisini terbiye edebilmesi için piri ne söylerse söylesin, ne işlerse işlesin ona muhalefet etmemelidir. Vücut gemisini pirine teslim etmelidir ki pir onun dünya malı ile süslü vücudunu mücahede ve riyazat ile değiştirip talibi dünya süsünü seven nefsinden kurtarabilsin, onun iman hazinesini nefsin yağmasından korusun.

Mürşid-i kamili tarikata girmede ilk adım olarak gören Zâtî Süleyman Efendi, eserde kendi şeyhi İsmail Hakkı Bursevî'den de övgülerle bahseder. Şeyhinin kutbiyyetinin ehl-i insafa gizli olmadığını, onun faziletlerinin kendi asrında eşsiz olduğunu iddia eder. Sözlerine piriyle mülakat eden kişileri şahit tutar. Pirini görmeyenlerin ise onun eserlerine, özellikle de **Tefsîr-i Rûhu'l-beyân**'a bakarak ne kadar eşsiz biri olduğunu anlayacaklarını savunur. Bununla birlikte şeyhini

⁶ Zâtî Süleyman Efendi, **Şerh-i Kasîde-i Ferîde**, vr. 22b.

⁷ A.e., vr. 22a.

⁸ A.e., vr. 32b.

yüceltmesinin, başkaları tarafından kendi şeyhi diye pirini övüyor şeklinde mülâhaza edileceğinin farkındadır. Bu nedenle bu tarz mülâhazaların yanlış olduğunu, kendi şeyhi olmasa dahi İsmail Hakkı Bursevî'yi mübalağayla medhedeceğini, aksinin bir fazılın fazlını inkar etmek demek olacağını ve bunun da haset göstergesi olduğunu özellikle belirtir.⁹

Zâtî Süleyman Efendi eserde kendi tarikatı olan Celvetiyye'nin esma usulüne de değinir. Bu bölümde tarikatların çoğunluğunda esma sayısının yedi olduğundan, bazısında iki, bazısında dört, bazısında on iki olduğundan söz eder. Zâtî Süleyman Efendi'ye göre, kelime-i tevhid esma usulünde asıl olduğu için ve kelime-i tevhidin harfleri on iki olduğu için esma da on iki kabul edilir. Bu nedenle kendi tarikatının esma sayısı da on ikidir. Esmanın çoğunlukça yedi kabul edilmesi ise etvâr-ı seb'aya mutabık kalmak içindir.¹⁰

Etvâr-ı seb'a, yedi nefis mertebesine denir. Her mertebenin kendine has esma zikri vardır. Nefs-i emmare, nefis-i levvame, nefis-i mülhime, nefis-i mutmainne, nefis-i razıyye, nefis-i marziyye, nefis-i safiyye olarak sıralanan bu etvarın tamamlanması ise Zâtî Süleyman Efendi tarafından manevi bir miraca benzetilir. Bu mertebelerden geçen nefis aşama aşama mükemmele doğru gider. Her mertebede nefis bazı sıfatlarla muttasıftır. Bu sıfatlar nefis-i emmarede buhl, cehl, hırs, kibir, haset, gazap, adavet ve bunlara benzer kötü sıfatlar; nefis-i levvamede heves, mekr, ucb, işret, kahr ve bunlara benzer yaramaz sıfatlar; nefis-i mülhimede sehavet, kanaat, ilm, hilm, tevazu; nefis-i mutmainnede tevekkül, ibadet, şükür, rıza; nefis-i razıyyede zühd, ihlas, riyazat, zikrullah; nefis-i marziyyede hulk, terk, taayyün, telattuf, tefekkürdür. Nefs-i safiye mertebesinde ise hucub-ı zulmani ve nurani kalmaz, bu mertebe nur-ı mahz-ı mutlak ve ayn-ı marifet-i Hakk'tır.¹¹

Eserde “baħr-i ‘azīm” ve “deryā-yı cesīm” olarak nitelenen tasavvuf ise Zâtî Süleyman Efendi tarafından bütün ilimlerin neticesi olarak tarif edilir. Zâtî Süleyman Efendi'ye göre lügat, huruf, nahv, mantık, meanî, beyan, bedî, adab, usul,

⁹ A.e., vr. 26a.

¹⁰ A.e., vr. 23a.

¹¹ A.e., vr. 24a.

fıkıh, hadis, akaid, tefsir gibi ilimlerin neticesi tasavvuf; tasavvufun neticesi ise ilm-i hakikat ve ilm-i ledündür.¹² Dolayısıyla tasavvuf kişiyi hakikate ve ilahi sırlara ulaştıracak bir ilimdir. Bu ilme ulaşmanın yolu ise yukarıda bahsedildiği gibi bir mürşid-i kamilden geçer.

2.9. Kullanılan Tasavvufi Kavramlar

Bu bölümde metinde kullanılan ve metnin anlaşılmasına yardımcı olacağını düşündüğümüz tasavvufi kavramlara yer verilmiştir. Alfabetik olarak sıralanan kavramların kısaca açıklaması yapılmış, ardından metinde geçtiği şekli gösterilmiştir. Kavramların geçtiği varak ve satır numaraları verilirken A nüshası esas alınmıştır.

ahfâ: İnsanda var olduğu kabul edilen beş manevi melekedeki biri. Letâif-i hamse olarak adlandırılan bu latifeler kalp, ruh, sır, hafî, ahfâ şeklinde sıralanır. Kalp en dışta, ahfâ en içtedir; kalp latifesinin maddi alemle, ahfâ latifesinin Allah'la irtibatlı olduğu düşünülür. Metinde nefis mertebeleri ile birlikte ele alınmıştır.

Evvelen bidâyet-i sülûklarında şavv-ı evveliñ ırmağında nefis-i emmâre çirkinden a'zâ-i vücûdını tahtîr idüp, şâniyen şavv-ı şânîniñ ırmağında nefis-i levvâme levşinden kuvâ-yı nefsi ârî idüp şalişen şavv-ı şâlişîñ ırmağında hâne-i kalbi muhabbet-i sivâ densinden وطهرُ بيْتِي للطائِفِينَ (Evimi tavaf edenler için temizle Bakara 2:125) mantûkı üzere pāk idüp rābi'en şavv-ı rābi'in ırmağında hucub-ı 'aqlı izāle eyleyüp إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ (Ben sizin bilmediğnizi bilirim. Bakara 2:30) mefhūmı üzere ve hāmisen şavv-ı hāmisiñ ırmağında hucub-ı rūhı ref' idüp وَتَفَخْتُ فِيهِ (Ona ruhumdan üflediğimde... Sad 38:72) sırrı zuhūrı eyleyüp ve sādisen şavv-ı sādisiñ ırmağında hucub-ı nūrānî rû-yı vāhidiyyetden keşf idüp sâbi'an şavv-ı

¹² A.e., vr. 32b.

sābi’iñ irmağından sırr-ı hafî zuhūruyla yetmiş biñ hicāb bi’l-cümle ref⁶ olunup maḳām-ı şafāda ve merkez-i iştifāda sırr-ı ahfā ile müstedām olmağdır. (9b/6)

aḥsen-i takvīm: Allah’ın insana en güzel şekli vermesi. “Ahsen-i takvīm” ifadesi Tin suresi, dördüncü ayette (Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.) geçmektedir.

Pes imdi ervāḥiñ cümlesin ‘ālem-i lāhūtda aḥsen-i takvīmde ki ol ḥaḳīḳat ḥacletü’l-üns tesmiyye olunur ki vaṭan-ı aḣlī dimek ile men‘ūtdur. (8a/4)

İmdi aḥsen-i takvīmden erzel-i şūrete taḥvīl ne muḣḣbetdir ne‘ūzu bi’llahū’l-‘azīm! (16b/13)

‘aḳl-ı evvel: “Allah’ın ilk yarattığı şey akıldır.” hadisinde geçen ilk akıl.

Ve bir rivāyetde:

جوہرا خضراء فنظر إليها بنظر الجلال والهيبة فذابت حياء فصار نصفها ماء ونصفها نارا ، فحصل منهما دخانا فخلق السموات من دخانها والأرض من زبدها

(Allah yeşil bir cevher yarattı, ona celal ve heybet nazarıyla baktı. Bu cevher hayâsından eridi. Yarısu su, yarısu ateş oldu. O ikisinden bir duman çıktı. Allah, onun dumanından gökleri, köpüğünden ise yeryüzünü yarattı.)

Ve ba‘zılar dimişler ki o durre-i beyzā’ ‘aḳl-ı evveldir. (5a/17)

‘Aḳl-ı evvel ise ta‘ayyün-i zātiyyesi üzere bāḳīdir, aḣlā tağyīr ḳabūl itmez. (5b/1)

Nitekim ‘uḳūl-ı ‘aşereniñ a‘lāsı ‘aḳl-ı evveldir. (7a/10)

‘Aql-ı evvel mazhar-ı ehadıyyet ve hāmil-i aḥkām-ı icmālīdir ve nefis-i küll mazhar-ı vāhıdiyyet va hāmil-i aḥkām-ı tafđılīdir ve ‘Arşa felekü’l-eflāk ve felek-i atlas dırler. (7a/12)

İmdi Cebrā’il ‘aleyhi’s-selām şüret-i ‘aql-ı evveldir ve lakin ‘uḡul-ı beşer aña kıyās olmaz. (7b/4)

aḡtāb/ḡuḡb/ḡuḡbiyyet: En büyük veli olarak kabul edilen ve Allah tarafından görevlendirildiğine inanılan kamil kişi. Kutbiyyet, bu kişinin makamı.

Ve bundan şoñra ma‘lūm-ı havāşş u ‘avām ola ki; rāh-ı Ḥaḡḡda pīrimiz ve çāh-ı āfākda dest-gīrimiz olan ‘umdetü’l-‘ārifīn ve zūbdetü’l-kāmilīnū’l-mükemmelīn, ḡuḡb-ı ‘ālem Ḥazret-i Şeyḡ İsmā’il Ḥaḡḡī ḡuddise sırrıhü’l-bāḡī ki envā’-ı ‘ulūmda ‘adīmü’l-aḡrān ve eşnāf-ı fūnūnda vaḡıdü’d-devrān idüḡi reyb u şekkden mu‘arrā ve ḡurb-ı şübheden müberrādır. (1a/9)

Bu eelden Ḥazret-i ḡuḡbü’l-evliyā ve senedü’l-aşfiyā’el-Ḥacı Bayrām Velī ḡuddise sırrıhü’l-‘aliyy buyurmuşlar ki... (2a/13)

Ve lakin Ḥazret-i Pīriñ “Her ‘aşırda saltanat kimde ḡarār eyler ‘aceb” deyu su’ālī aḡtāb ve evtād olan zātlar yāḡūd ḡavş-ı a‘zam ḡazretleridir sellemehu’llahu te‘ālā. Zīrā sulḡān-ı aḡtāb odur. (25b/12/13)

Pes imdi ol sulḡāniñ taşarrufi taşarruf-ı ḡaḡḡdır, lakin ḡafāda oldıḡından ḡalāyıḡ fehm idemezler ve cā’iz ki kendüleri aḡtābīnden oldıḡından ḡavş-ı a‘zam ḡazretlerin bilür idi. (25b/16)

Eğer dinilir ise ki Şeyh Hakkınıñ k̄uṭbiyyetin beyān eylemeñ neden ma‘lūm anıñ k̄uṭbiyyeti? Cevāb budur ki; eğer ğavṣ ve eğer aḳṭāb nev‘-i beşerdendir, melā’ikeden deĝildir ki bu beşerdir neden k̄uṭb olur dinile. (26a/3)

Pes imdi ma‘lūm oldu ki Hāzret-i Pīr zamān-ı sa‘ādet-şānlarında sulṭān-ı k̄uṭb-ı zamān ve burhān-ı ehl-i ‘irfān olduĝında iştibāh yoĝdur. (26b/3)

İmdi maḳām-ı k̄uṭbiyyete vāşıl ve merām-ı ğavṣiyyete nā’il olmaz illā velāyet-i ‘aṭā’iyye ile olurlar ki anlar meczūblardır ve lakin maḳām-ı k̄uṭbiyyetde ebeden karar itmezler. Vāhiden ba‘de vāhid mu‘āḳıbeten k̄uṭbiyyet iderler. Ve k̄uṭb-ı ‘āleme ğavṣ daḫi dirler, ḫalāyıkıñ aḫvālinde muĝṭṣ olduklarından ötüri. (27a/9)

Meşelā biri şāhib-i yemīndir, izn-i k̄uṭb ile ‘ālem-i melekūta mutaşarrıfdir. (27a/11)

K̄uṭb-ı ‘ālem ahirete intikāl eyledikde maḳāmına ḳā’im olmaz illā şāhib-i yesār olur, şāhib-i yemīn daḫi şāhib-i yesārıñ maḳāmına ḳā’im olur. (27a/14)

Ve bunlarıñ her biri k̄uṭb-ı iḳlīm-i ḫāşdır. (27b/1)

İmdi bu mecmū‘-ı mezkūruñ ḫükmi k̄uṭb-ı ‘ālemedir ve lakin kümmel-i evliyādan mertebe-i k̄uṭbiyyete vāşıl olan zātlar k̄uṭb-ı ‘ālem ḫükmüyle k̄uṭb olmazlar. (27b/9/10)

‘ālem-i ‘anāşır: Ateş, hava, toprak ve sudan oluşan maddi alem.

‘Avālim-i külliye ki ‘ālem-i me‘ānī ve ‘ālem-i a‘yān-ı şābite ve ‘ālem-i ervāḫ ve ‘ālem-i mişāl ve ‘ālem-i şehādet gibi ve ‘ālem-i insānū’l-kāmilū’l-cāmi‘ beyne’l-

‘avālim daḥi ḥāzerāt-ı ‘ulviyyetü’s-semāviyye ve’s-süfliyyetü’l-arziyye ve ‘ālem-i ‘anāşır gibi bu cümle ‘avālimiñ ḥaḳıḳati bir ‘ālemdir. (6a/13)

‘ālem-i a‘yān-ı şābite: Eşyanın Allah ilmindeki haliyle var olduğu alem.

‘Avālim-i külliye ki ‘ālem-i me‘ānī ve ‘ālem-i a‘yān-ı şābite ve ‘ālem-i ervāḥ ve ‘ālem-i mişāl ve ‘ālem-i şehādet gibi ve ‘ālem-i insānū’l-kāmilü’l-cāmi‘ beyne’l-‘avālim daḥi ḥāzerāt-ı ‘ulviyyetü’s-semāviyye ve’s-süfliyyetü’l-arziyye ve ‘ālem-i ‘anāşır gibi bu cümle ‘avālimiñ ḥaḳıḳati bir ‘ālemdir. (6a/11)

‘ālem-i ceberüt: “İlahi isim ve sıfatlar alemi. Emr-melekût-gayb alemi.”¹³

Zīrā ta‘rīf-i ism-i Zāt-ı Eḥad bi’z-zāt ve küllün bi’ş-şifāt ve’l-esmādır, ‘ālem-i ceberütür, fe aḥbebtü maḳāmına işāretidir, ef‘āl-i bāniñ evinde müzmerdir. (3a/12)

Andan esfel-i sāfilīn ki ‘ālem-i ecsāmdır, kemā fi’l-keḷām-ı ḳadīm, ma‘lūmdur evvelā ‘ālem-i lāhūtdan ‘ālem-i ceberūta nüzül eyledikde nūr-ı ‘ālem-i ceberüt ile mülebbes olup beyne’l-ḥaremeyn rūḥ-ı sulṭānī kisvesin giydikde andan ‘ālem-i melekūta nüzül idüp nūr-ı melekūt ile rūḥ-ı revān kisvelenüp andan ‘ālem-i mülke nüzül idüp nūr-ı mülk ile rūḥ-ı cismānī kisvelenüp envā‘-ı envāra ve ḥil‘at-ı Yezdānī ve salṭanat-ı kāmurānī ile mükerrerem ve muḥterem oldı. (8a/6/7)

‘ālem-i ecsām: Cisimler alemi, maddi alem.

Andan esfel-i sāfilīn ki ‘ālem-i ecsāmdır, kemā fi’l-keḷām-ı ḳadīm, ma‘lūmdur evvelā ‘ālem-i lāhūtdan ‘ālem-i ceberūta nüzül eyledikde nūr-ı ‘ālem-i ceberüt ile mülebbes olup beyne’l-ḥaremeyn rūḥ-ı sulṭānī kisvesin giydikde andan

¹³ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, 2. bs., İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2005, s.35.

‘ālem-i melekūta nüzūl idüp nūr-ı melekūt ile rūḥ-ı revān kisvelenüp andan ‘ālem-i mülke nüzūl idüp nūr-ı mülk ile rūḥ-ı cismānī kisvelenüp envā‘-ı envāra ve ḥil‘at-i Yezdānī ve salṭanat-ı kāmūrānī ile mükerrerem ve muḥterem oldı. (8a/5)

‘ālem-i ervāḥ: Ruhlar alemi.

‘Avālim-i külliye ki ‘ālem-i me‘ānī ve ‘ālem-i a‘yān-ı şābite ve ‘ālem-i ervāḥ ve ‘ālem-i mişāl ve ‘ālem-i şehādet gibi ve ‘ālem-i insānū’l-kāmilü’l-cāmi‘ beyne’l-‘avālim daḥi ḥāzerāt-ı ‘ulviyyetü’s-semāviyye ve’s-süfliyyetü’l-arziyye ve ‘ālem-i ‘anāşır gibi bu cümle ‘avālimiñ ḥaḳıḳati bir ‘ālemdir. (6a/12)

‘ālem-i kebīr: Kainata nispet edilen büyük alem. Buna göre insan da küçük alemdir, bu nedenle insana alem-i sagir de denir.

Pes imdi Ḥāzret-i Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmiñ “durre-i beyzā” buyurdığı ‘ālem-i kebīrde ma‘lūm oldı ise ‘ālem-i şağīrde ke-zālik nümāyāndır. (5b/12)

Nitekim şiddet-i ḥubb-ı zātiyle Bārī te‘ālā ‘ālem-i kebīriñ cevherine nazar idüp eriyüp şu olup bālāda zıkr olundığı vech üzere vücūd ‘ālemi ‘āle’t-tertīb bi’l-cümle andan ḥalk eylediği gibi ke-zālik vücūd-ı ‘ālem-i şağīr ki vücūd-ı benī ādemdir, ḥubb-ı zātiyle ḥalk eyledi. ونفختُ فيه (Ona üflediğim...) sırrı nümāyān oldı ve ‘ālem-i kebīrde olan mevcūdāt bilā ziyāde ve lā noḳşān cümlesi ‘ālem-i şağīrde vücūda geldi. (5b/15-6a/1)

Pes imdi şābit oldı kim ‘ālem-i kebīrde olan eşyāniñ mecmū‘ı ‘ālem-i şağīrde daḥi mevcūddur. (6a/5)

‘Avālim-i külliye ki ‘ālem-i me‘ānī ve ‘ālem-i a‘yān-ı şābite ve ‘ālem-i ervāḥ ve ‘ālem-i mişāl ve ‘ālem-i şehādet gibi ve ‘ālem-i insānū’l-kāmilū’l-cāmi‘ beyne’l-‘avālim daḥi ḥāzerāt-ı ‘ulviyyetü’s-semāviyye ve’s-süfliyyetü’l-arziyye ve ‘ālem-i ‘anāşır gibi bu cümle ‘avālimiñ ḥaḳıḳati bir ‘ālemdir. Bu i‘tibār ile ‘ālem-i kebīr dirler. (6a/14)

İmdi ey ṭālib-i esrār-ı ilahī ve rāḡıb-ı eṭvār-ı nā-mütenāhī ma‘lūm olsun ki şūreten bu ‘ālem-i saḡīr ki ‘ālem-i kebīr gibidir, şūret-i insāndır. (7a/1)

Pes Ḳāf şūreten ma‘nā-yı ḥaḳıḳat oldığı gibi ‘ālem-i kebīrde ke-zalīk baş, ‘ālem-i saḡīrde şūreten re’s-i ḳalbdır ve başda olan dū çeşm ‘anḳā-yı ḳalbiñ iki perr-i zāhirīsidir ke-zalīk ‘anḳā-yı ḥaḳıḳī ḳalbde daḥi iki perini güşāde eylemişdir. (11b/9)

İmdi ‘ālem-i saḡīr ki nüşḥa-i ‘ālem-i kebīrdir, ādemīniñ başı şūret-i ‘Arşdır. (12b/4)

‘Ālem-i kebīrde nitekim bir şem‘aniñ zıyāsı nūr olup içinde nārı olduğu gibi. (14b/2)

Fī’l-vāḳi‘ ma‘lūmdur ki gül içinde diken ve diken içinde gül olur ve bu ‘ālem-i kebīriñ ezmān-ı meserretleri ve evḳāt-ı meymenetleri mānend-i şafā-yı güldür. (15a/4)

Cevāb budur ki cesed-i ādemī ki nüşḥa-i ‘ālem-i kebīrdir, a‘zā ve eczāsı a‘zā ve eczā-i ‘āleme müşābihdir. İmdi bir ādemi, fī’l-meşel, ‘ālem-i kebīr gibi olıcaḳ a‘zā ve eczāsını taḥrīk eylemede ‘usret yoḳdur, dilediği a‘zāsını taḥrīk eyler. Ke-zalīk ‘ālem-i kebīrde daḥi ‘usret yoḳdur, bi-emru’llah murād olunan ārāzī-i efrādı taḥrīk

eyler ve bunda kullarına tenbîh vardır ki benim saṭvet ve kudretime bir nesne ḥā'il olmaz, kemāl-i kudretimi görüp ḥāb-ı gâfletden nefsiñizi ikāz idüp evāmirime imtişāl ve nevāhîmden ictināb idiñ demek olur. (19b/17-20a/1/2)

‘ālem-i lāhūt: Eşyadan uzak ilahi alem. Gayb-ı mutlak mertebesidir.

İmdi zāt-ı muṭlaқа delālet etdiyse lafz-ı zātıñ fevķinde olan noķta-i şelāse “küntü kenzen” maķāmında bizātihi ve şifātihi ve ef'āle munderic olan zāt ve şifāt ve ef'ālden işāretidir ki, ibtidā-i ‘ālem-i lāhūtdur. (2b/13)

İbtidā-i ‘ālem-i lāhūtdan intihā-i ‘ālem-i nāsūta işāretidir ki ḥurūf-ı teheccīniñ nihāyeti ‘yā’dır. (2b/14)

Pes imdi ervāḥıñ cümlesin ‘ālem-i lāhūtda aḥsen-i taķvîmde ki ol ḥaķīķat ḥacletü'l-üns tesmiyye olunur ki vaṭan-ı aşlî demek ile men'ūtdur. (8a/4)

Andan esfel-i sāfilîn ki ‘ālem-i ecsāmdır, kemā fi'l-kelem-ı kadîm, ma'lūmdur evvelā ‘ālem-i lāhūtdan ‘ālem-i ceberūta nüzül eyledikde nūr-ı ‘ālem-i ceberūt ile mülebbes olup beyne'l-ḥaremeyn rūḥ-ı sulṭānî kisvesin giydikde andan ‘ālem-i melekūta nüzül idüp nūr-ı melekūt ile rūḥ-ı revān kisvelenüp andan ‘ālem-i mülke nüzül idüp nūr-ı mülk ile rūḥ-ı cismānî kisvelenüp envā'-ı envāra ve ḥil'at-i Yezdānî ve salṭanat-ı kāmuranî ile mükerrerem ve muḥterem oldu. (8a/6)

‘ālem-i me'ānî: Manalar alemi.

‘Avālim-i külliye ki ‘ālem-i me'ānî ve ‘ālem-i a'yān-ı şābite ve ‘ālem-i ervāḥ ve ‘ālem-i mişāl ve ‘ālem-i şehādet gibi ve ‘ālem-i insānü'l-kāmilü'l-cāmi' beyne'l-

‘avālim daḥi ḥazerāt-ı ‘ulviyyetü’s-semāviyye ve’s-süfliyyetü’l-arziyye ve ‘ālem-i ‘anāşır gibi bu cümle ‘avālimiñ ḥaḳıḳati bir ‘ālemdir. (6a/11)

‘ālem-i melekūt: “Arştan arza kadar melekūt alemi bunun dışındaki ilahi tecelliler ceberût alemidir.”¹⁴

Pes imdi Cebrā’il ‘aleyhi’s-selāmıñ vesāḩatı ve mu‘āveneti ‘ālem-i melekūtuñ nihāyetine dek oldıḡından Ḥazeret-i Fahr-i Kā’ināt ḳalbini sidre-i müntehāda ḳodı. (7b/3)

Andan esfel-i sāfilīn ki ‘ālem-i ecsāmdır, kemā fi’l-keleām-ı ḳadīm, ma‘lūmdur evvelā ‘ālem-i lāhūtdan ‘ālem-i ceberūta nüzül eyledikde nūr-ı ‘ālem-i ceberūt ile mülebbes olup beyne’l-ḩaremeyn rūḩ-ı sultānī kisvesin giydikde andan ‘ālem-i melekūta nüzül idüp nūr-ı melekūt ile rūḩ-ı revān kisvelenüp andan ‘ālem-i mülke nüzül idüp nūr-ı mülk ile rūḩ-ı cismānī kisvelenüp envā’-ı envāra ve ḩil‘at-i Yezdānī ve salṩanat-ı kāmuranī ile mükerrem ve muḩterem oldı. (8a/8)

Evvelkisiniñ metā’ı ‘ilm-i ṩarīḩat ve ribḩi ḩayāt-ı ḳalb ve müşāhede-i ‘ālem-i melekūt ve ehl-i cinān ve envār-ı melā’ike gibi. (18b/5)

Meşelā biri şāḩib-i yemīndir, izn-i ḩuṩb ile ‘ālem-i melekūta mutaşarrıfıdır. (27a/11)

‘ālem-i mişāl: Hayal alemi de denen cisim alemi ile ruhlar alemi arasındaki eşyanın suretlerinin bulunduḡu alem.

¹⁴ A.e., s.243.

‘Avālim-i külliye ki ‘ālem-i me‘ānī ve ‘ālem-i a‘yān-ı sâbite ve ‘ālem-i ervāh ve ‘ālem-i mişāl ve ‘ālem-i şehādet gibi ve ‘ālem-i insānū’l-kāmilū’l-cāmi‘ beyne’l-‘avālim daḥi ḥāzerāt-ı ‘ulviyyetü’s-semāviyye ve’s-süfliyyetü’l-arziyye ve ‘ālem-i ‘anāşır gibi bu cümle ‘avālimiñ ḥaḳıḳati bir ‘ālemdir. (6a/12)

‘ālem-i mülk: Madde ve cisimler alemi. Bu aleme alem-i şehadet, alem-i nasut da denir.

Andan esfel-i sāfilīn ki ‘ālem-i ecsāmdır, kemā fi’l-keḷām-ı ḳadīm, ma‘lūmdur evvelā ‘ālem-i lāhūtdan ‘ālem-i ceberūta nüzül eyledikde nūr-ı ‘ālem-i ceberūt ile mülebbes olup beyne’l-ḥaremeyn rūḥ-ı sulṭānī kisvesin giydikde andan ‘ālem-i melekūta nüzül idüp nūr-ı melekūt ile rūḥ-ı revān kisvelenüp andan ‘ālem-i mülke nüzül idüp nūr-ı mülk ile rūḥ-ı cismānī kisvelenüp envā‘-ı envāra ve ḥil‘at-i Yezdānī ve salṭanat-ı kāmurānī ile mükerrrem ve muḥterem oldu. (8a/8)

. Nitekim bu ‘ālem-i mülk mecma‘-i ḥalāyıḳdır, ma‘nāda üç dār menzilesindedir ki ba‘zıları ni‘met-i dūnyā ile mütena‘‘imlerdir ve ziynet-i fenā ile mütezeyyinlerdir. (17b/2)

Zīrā Ḥāzret-i Faḥr-i Kā’ināt ‘aleyhi efḍalū’s-şalavāt ve ekmelū’t-taḥiyyāt ḥāzretleriniñ ما زاغ البصر وما طغى (Gözü ne kaydı ne de haddini aştı. Necm 53:17) na‘t-ı şerīfesiyle mūkaḥḥala ve men‘ūta ve mevşūfa olan mübārek çeşm-i ḥaḳḳ-bīnlerin ‘ālem-i mülk-i fāniyyeden yumup ‘ālem-i mülk-i bāḳiye açup rūḥ-ı ṭayyibeleri ‘ālem-i ins-i ḳadīme Medīne-i Münevvereden pervāz idüp ve mübārek cesed-i münevvereleri anda āsūde olup ḳabā-yı gevher-feşān-ı ḥāk ile pūşide olup maḳām-ı fenāda menzil-i beḳā ve maḥfil-i ḥafāda olduğunuñ nişānı zāhir ve bāhir-i

ulu'l-ebşârdır ve fî'l-ḥaḳīka 'âlem-i şağîr ki cesed-i benî âdemdir, anda daḫi üç dâr vardır. (18a/15/16)

İmdi bu şâhib-i yesâr seyrinde şâhib-i kemâl ve devrinde bî-mişâl olduğı-çün 'âlem-i mülkde ve şehâdetde daḫi mutaşarrıfıdır, bi-ğayr-i 'aks ḫilâfı taşavvur olunmaya. (27a/12)

'âlem-i nâsût: bkz. 'âlem-i mülk

İbtidâ-i 'âlem-i lâhûtdan intihâ-i 'âlem-i nâsûta işâretidir ki ḫurûf-ı teheccîniñ nihâyeti 'yâ'dır. (2b/14)

'âlem-i şağîr: bkz. 'âlem-i kebîr

Pes imdi Ḥazret-i Peyğamber 'aleyhi's-selâmiñ "durre-i beyzâ" buyurduğı 'âlem-i kebîrde ma'lûm oldu ise 'âlem-i şağîrde ke-zâlik nümâyândır. 'Âlem-i şağîr benî âdemiñ vücûdudur kim ma'nâda nüsha-i 'âlem gibidir. (5b/13)

Nitekim şiddet-i ḫubb-ı zâtiyle Bârî te'âlâ 'âlem-i kebîriñ cevherine nazâr idüp eriyüp şu olup bâlâda zıkr olunduğı vech üzere vücûd 'âlemi 'âle't-tertîb bi'l-cümle andan ḫalk eylediğı gibi ke-zâlik vücûd-ı 'âlem-i şağîr ki vücûd-ı benî âdemdir, ḫubb-ı zâtiyle ḫalk eyledi. ونفختُ فيه (Ona üflediğim...) sırrı nümâyân oldu ve 'âlem-i kebîrde olan mevcûdât bilâ ziyâde ve lâ noḫşân cümlesi 'âlem-i şağîrde vücûda geldi. (5b/17-6a/2)

Pes imdi şâbit oldu kim 'âlem-i kebîrde olan eşyânıñ mecmû'ı 'âlem-i şağîrde daḫi mevcûddur. (6a/5)

Pes Kāf şüreten ma'nā-yı ḥaḳīḳat oldığı gibi 'ālem-i kebīrde ke-zalīk baş, 'ālem-i şağīrde şüreten re's-i ḳalbdır ve başda olan dū çeşm 'anḳā-yı ḳalbiñ iki perr-i zāhirīsidir ke-zalīk 'anḳā-yı ḥaḳīḳī ḳalbde daḥi iki perini güşāde eylemişdir. (11b/9)

İmdi 'ālem-i şağīr ki nüşha-i 'ālem-i kebīrdır, ādemīniñ başı şüret-i 'Arşdır. (12b/4)

İmdi bu 'ālem-i şağīrde baş ki şüret-i 'Arşdır dinildi. (13b/6)

Amma 'ālem-i şağīrde derūn-i ādemī ki anda nūr-ı muḥabbet vardır. (14b/5)

... ve fī'l-ḥaḳīḳa 'ālem-i şağīr ki cesed-i benī ādemdir, anda daḥi üç dār vardır. (18b/2)

'ālem-i şehādet: bkz. 'ālem-i mülk

'Avālim-i külliye ki 'ālem-i me'ānī ve 'ālem-i a'yān-ı şābite ve 'ālem-i ervāḥ ve 'ālem-i mişāl ve 'ālem-i şehādet gibi ve 'ālem-i insānū'l-kāmilū'l-cāmi' beyne'l-'avālim daḥi ḥāzerāt-ı 'ulviyyetü's-semāviyye ve's-süfliyyetü'l-arziyye ve 'ālem-i 'anāşır gibi bu cümle 'avālimiñ ḥaḳīḳati bir 'ālemdir. (6a/12)

aşḫāb-ı şimāl: bkz. aşḫāb-ı yemīn

İmdi ehlu'llah تَخَلَّفُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ (Allah'ın ahlakıyla ahlaklanın.) ḥadīş-i şerīfīniñ mażmūnuyla muttaşif olup aşḫāb-ı şimālīñ şifātlarından arınup ve aşḫāb-ı yemīniñ evşāf-ı kerīmeleriyle teraḳḳī idüp مَوْتًا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا (Ölmeden önce ölünüz.) ile fānī ve حَاسِبُوا قَبْلَ أَنْ تَحَاسِبُوا (Hesaba çekilmeden kendinizi hesaba çekin) ile ḥesāblanup 'aḳabāt-ı eṭvārı güzerān olup ve mebde' ve me'ād sırrına vāḳıf olup "irci'ī" (Dön.)

hiřābın sem‘-i cānla işidüp ve maķām-ı řifāta yetişüp anlara yā-i nidā ile “yā Allah” demek bī-edeblik görüldü. (3b/17)

ařhāb-ı yakīn/ehl-i yakīn: İman gücüyle gerçeği gören, hakikate eren kişiler.

Ve maķām-ı haķīkatde ařhāb-ı yakīn olanlara göre “illa’llah” demek ancak “mevcūd-ı haķīķī Allahdır” dimekdir. (21b/9)

Nitekim ba‘zı muhaķķīķīn ve ařhāb-ı yakīn buyurmuşlar: Beyt:

Der-kevn ü mekān nīst ‘ayān cuz yek nūr
Zāhir řude ān nūr be-envā‘ı zuhūr

Haķķ nūr u tenevvu‘-est zuhūr-eř ‘ālem
Tevhīd hemīn-est dīęer vehm ü ğurūr¹⁵ (21b/13)

Pes imdi ma‘lūm oldu ki mevhūm olan “illā” budur ki ehl-i yakīniñ vehminde řābitdir ve bir vechle zann u řekk mutařavver deęildir. (21b/16)

Ehl-i yakīne maķzā muķālefetdir. (27a/14)

řāhib-i temkīn ve ehl-i yakīn olaldan berü sefer-i ‘ani’llah idüp maķbūb-ı ilāhi ve mergūb-ı řehinřāhi olan ařsen-i řuret ve ve elřāf-ı sīret ve hidāyete muķārin ve ‘ināyete muvāzin ħüsn-i aĥlāķ ile ārāste ve da‘vet-i ma‘ārif-i haķķa řāyeste olan ervāĥ-ı muķaddesleri řāhrā-yı emākinde ve her birin rū-yı zemīnde ba‘zīsın ĥuzūrda ve ba‘zīsın gemide bulup řeh-bāz-ı řāh-ı bülend pervāz olup dest-i ķudretten ķařd-ı

¹⁵ Anlamı: Kevn ü mekanda sadece bir nurdan başka ayan bir şey yoktur. O nur da çok çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır, çeşitli zuhurlarla zahir olmuştur. Hak nur ve tenevvudur (çeşitlenmedir), onun ortaya çıkışı da alemdir. Tevhid budur, diğerleri vehm ve gururdur.

şaydları-çün bāz-endāz ol maḥbūbātı şikār ve her birin der-kenār idüp girü āşiyān-ı temkīnde mekān-sāz olup bī-nāz u bī-niyāz ol. (39b/2)

aşhāb-ı yemīn: “Kalplerini kötü huylardan ve süfli arzulardan arındırmış ilahi inayetle ibadet etmeye muvaffak olan, ama sürekli mürakabe hal ve makamına henüz ulaşmamış olanlar.”¹⁶ Kalplerini arındıramamış olanlara ise ashab-ı şimal denir.

İmdi ehlu’llah تَخَلَّفُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ (Allah’ın ahlakıyla ahlaklanın.) ḥadīş-i şerīfīniñ mazmūnuyla muttaşif olup aşhāb-ı şimālīñ şifātlarından arınup ve aşhāb-ı yemīniñ evşāf-ı kerīmeleriyle terakḳī idüp موتوا قبل أن تموتوا (Ölmeden önce ölünüz.) ile fānī ve حاسبوا قبل أن تحاسبوا (Hesaba çekilmeden kendinizi hesaba çekin) ile ḥesāblanup ‘aḳabāt-ı eṭvārī güzerān olup ve mebdē’ ve me‘ād sırrına vāḳıf olup “irci’ī” (Dön.) ḥiṭābın sem‘-i cānla işidüp ve maḳām-ı şifāta yetişüp anlara yā-i nidā ile “yā Allah” demek bī-edeblik göründi. (4a/1)

‘avālim-i külliye: Tüm alemleri içeren külli alem.

‘Avālim-i külliye ki ‘ālem-i me‘ānī ve ‘ālem-i a‘yān-ı şābite ve ‘ālem-i ervāḥ ve ‘ālem-i mişāl ve ‘ālem-i şehādet gibi ve ‘ālem-i insānū’l-kāmilū’l-cāmi’ beyne’l-‘avālim daḥi ḥāzerāt-ı ‘ulviyyetü’s-semāviyye ve’s-süfliyyetü’l-arziyye ve ‘ālem-i ‘anāşır gibi bu cümle ‘avālimiñ ḥaḳīḳati bir ‘ālemdir. (6a/11)

‘ayne’l-yakīn: bkz. ‘ilme’l-yakīn

Zīrā jengār-ı ahlāḳ-ı zemīmeden ve āşār-ı evşāf-ı behīmeden ḥāne-i ḳalbi muşaffā olan zātlar dā’imā telezzüz-i envā‘-ı tecelliyāt ve tena‘‘um-ı ešnāf-ı

¹⁶ A.e., s.47.

teselliyât ve teferrüc-i âlâf-ı hüsni-i şifât birle mütelezziz ve mütena‘‘im olurlar ve ‘ilme’l-yaķından ‘ayne’l-yaķine ve ‘ayne’l-yaķından haķķa’l-yaķine teraķķi iderler, cennet-i ‘irfāna vāşıl olurlar. (17a/4)

beķā bi’llah: Allah’ta baki olma.

Bunlar ĥubb-ı maĥbūb ile fenā fi’llah ve vücūd-ı beķā ile beķā bi’llah oldılar... (25a/9)

İmdi ĥavāşş-ı evliyā zāten ve şifāten ve fi’len fenā-ender-fenā fi’llah olup beķā-ender-beķā bi’llahdır, esmāsiyla ve şifātiyla. (26b/15)

Andan beķā bi’llah için bir şūr daĥi urulsa gerekdir ki ĥaķāyık ile ĥayāt-ı ebedi ĥāşıl olmaķlığı için. (31b/7)

Ve bir şūr daĥi iĥyā için urur ki sālîk cümle yeñiden ĥayāt bulup beķā bi’llah olurlar bi-izni’llahi te‘ālā. (31b/17)

budalā-i seb’a: Ricalü’l-gayb olarak adlandırılan ve dünyayı manen yönettiklerine inanılan veliler arasında yedi iklimin koruyucusu olarak kabul edilen yedi veli.

Bundan şoñra budalā-i seb’a vardır ki anlar aķālîm-i seb’anîñ ĥāfîzlarıdır. (27a/17)

ĥār ‘anāşır/dört ‘unşur/ĥamele-i ‘Arş: Anasır-ı erbaa olarak bilinen dört unsur; su, ateş, hava, toprak. İnsan vücudunun bu dört unsurdan meydana geldiği kabul edilir.

İmdi ‘Arş-ı a‘lāyî dört melek götürdüğü gibi ke-zalîk ‘Arş-ı albi daı dört melek götürür ki anlara çār ‘anāşır tesmiyye olunur: Āb, āteş, bād, hākdr. İmdi vücūd-ı ādemī bu dört ‘unşurdan mürekkebdır ve bunlar hamele-i Arşdır. (12b/9)

dörtler: Ricalü’l-gayb olarak adlandırılan ve dünyayı manen yönettiklerine inanılan veliler arasında dört halife mertebesinde kabul edilen dört veli.

Bundan şöıra dörtler vardır ki anlar dört şahābe-i kirām menzilesindedir. (27a/16)

eflāk: Her bir tabakasında bir gezegenin yer aldığı gök tabakaları. Bu tasavvura göre felekler dokuzdur. Dünya merkezdedir ve sırasıyla Ay, Utarit, Zühre, Şems, Mirrih, Müşteri, Zuhāl yedi gezegeni oluşturur. Sekizinci sabit yıldızlar ve burçlar feleğidir, buraya kürsî de denir. Dokuzuncu feleklerin feleği anlamına gelen felekü’l-eflaktır.

... ehl-i tak ‘inde eflāk tokuzdur. Tokuzuncuya felekü’l-eflāk ve felekü’l-atlas daı dirler ve sār-ir-i felekler birer isimle müsemmā ve birer sırdan mu‘ammālardır. (7a/4)

erba‘în: Ricalü’l-gayb olarak adlandırılan ve dünyayı manen yönettiklerine inanılan velilerden kırkı.

Ve bunlardan şöıra ‘işrîn ve erba‘în ve tis‘a ve tis‘înlerdir. Bunlar mezāhir-i esmā-i hüsnālardır, üç yüz altmışa varınca ve bunlar ‘ālemde ‘alā sebīlü’l-bedel ā’imlerdir. (27b/3)

esfel-i sāfilīn: Aşağuların en aşağısı. İnsanın düşebileceği en alt mertebe. “Esfel-i sāfilīn” ifadesi Tin suresi, beşinci ayette (Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik.) geçmektedir.

Andan esfel-i sāfilīn ki ‘ālem-i ecsāmdır, kemā fi’l-kelem-ı kadīm, ma‘lūmdur evvelā ‘ālem-i lāhūtdan ‘ālem-i ceberūta nüzül eyledikde nūr-ı ‘ālem-i ceberūt ile mülebbes olup beyne’l-ḥaremeyn rūḥ-ı sulṭānī kisvesin giydikde andan ‘ālem-i melekūta nüzül idüp nūr-ı melekūt ile rūḥ-ı revān kisvelenüp andan ‘ālem-i mülke nüzül idüp nūr-ı mülk ile rūḥ-ı cismānī kisvelenüp envā’-ı envāra ve ḥil‘at-i Yezdānī ve salṭanat-ı kāmurānī ile mükerrrem ve muḥterem oldı. (8a/5)

eṭvār-ı seb‘a: Yedi tavr. Metinde seyr basamakları olarak ele alınmıştır. Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci tavr olarak isimlendirilmiştir. Her bir tavr, bir nefis mertebesinin makamı olarak değerlendirilmiştir.

Amma bi-ḥasebū’l-ma’nā yedi ırmağ eṭvār-ı seb‘adan kināyetdir ki ehl-i sülūkūñ menāzil ve merātib cihetinden maḥall-i ‘ilm ü ‘irfānlarıdır. Zīrā ehl-i sülūk olan zātlar bu yedi eṭvār-ıñ enhārından iğtisāl eylemişler. (9a/11)

Evvelen bidāyet-i sülūklarında ṭavr-ı evveliñ ırmağında nefis-i emmāre çirkinden a‘zā-i vücūdını taḥhīr idüp, şāniyen ṭavr-ı şānīniñ ırmağında nefis-i levvāme levşinden kuvā-yı nefsi ārī idüp şālīşen ṭavr-ı şālīşīñ ırmağında ḥāne-i ḳalbi muḥabbet-i sivā densinden وَطَهَّرُ بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ (Evimi tavaf edenler için temizle Bakara 2:125) mantūḳı üzere pāk idüp rābi‘en ṭavr-ı rābi‘iñ ırmağında ḥucub-ı ‘aḳlı izāle eyleyüp إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ (Ben sizin bilmediğnizi bilirim. Bakara 2:30) mefhūmı üzere ve ḥāmisen ṭavr-ı ḥamisiñ ırmağında ḥucub-ı rūḥı ref‘ idüp وَنَفَخْتُ فِيهِ

من رحي (Ona ruhumdan üflediğimde... Sad 38:72) sırrı zühürü eyleyüp ve sādisen tavr-ı sādisiñ irmağından hucub-ı nūrānī rū-yı vāhidiyyetden keşf idüp sābi‘ān tavr-ı sābi’iñ irmağından sırr-ı hafī zuhūruyla yetmiş biñ hicāb bi’l-cümle ref’ olunup maḳām-ı şafāda ve merkez-i işīfāda sırr-ı ahfā ile müstedām olmaḳdır. (9a/15)

Eṭvār-ı seb‘aniñ evvelkisi nefis-i emmāre, ikincisi nefis-i levvāme, üçüncisi nefis-i mülhime, dördüncisi nefis-i muṭma’inne maḳāmıdır, beşincisi nefis-i rāziyye maḳāmıdır, altıncısı nefis-i marziyye maḳāmıdır, yedincisi şāfiyye maḳāmıdır. (23a/14)

İmdi eṭvār-ı seb‘aya bu vechinden ‘aḳabāt-ı seb‘a daḫi dinildi. Pes imdi bu eṭvār-ı seb‘a fi’l-ma‘nā ṭabaḳāt-ı seb‘a semavāta müşābih oldı ve ma‘nāda mi‘rāc oldı, f’efhem cidden. (24a/13)

İmdi bu ittifāḳ ve bu ittiḫād ile bālāda zıkr olunduğı gibi eṭvār-ı seb‘ada hucub-ı nefsanīden geçüp nefsi maḳām-ı şafāya irişdirüp andan nefis-i muşaffā ve müzekkī olup da‘vet-i Ḥaḳḳa lāyık olup ve tıfl-ı ma‘nevī zuhūr idüp من عرف نفسه فقد عرف ربه (Nefsini bilen Rabb’ini bilir.) sırrı nümāyān olup منه بدأ وإليه يعود (Ondan başladı, yine ona döner.) ma‘nāsı zāhir olup ‘ālem-i vücūdda emn ü emān ve ḥazā’in-i ḥaḳīḳat nümāyān olur yāḥūd ‘İsādan murād ma‘nāda hidāyete mazḥar olan mürşid-i kāmildir ki fi’l-ḥaḳīḳa anlar nūr-ı hidāyet ile ma‘nāda her biri Mehdī-i zamāndır. (29a/8a)

evliyā-i ‘aşere: Ricalü’l-gayb olarak adlandırılan ve dünyayı manen yönettiklerine inanılan veliler arasında aşere-i mübeşşere mertebesinde kabul edilen on veli.

Ve bunlardan sonra evliyā-i ‘aşere vardır ve ‘aşere-i mübeşşere menzilesindedir. (27b/1)

fenā fi’llah/ fenā maḳāmı: Allah’ta fani olma.

Zīrā henüz nefis fenā maḳāmına bālīga olmadı. (23b/15)

Bunlar ḥubb-ı maḥbūb ile fenā fi’llah ve vücūd-ı beḳā ile beḳā bi’llah oldılar... (25a/9)

İmdi ḥavāşş-ı evliyā zāten ve şıfāten ve fi’len fenā-ender-fenā fi’llah olup beḳā-ender-beḳā bi’llahdır, esmāsiyla ve şıfātıyla. (26b/15)

Biri imātet ve biri iḥyā içündür ki evvelā imātet-i nefis için ve ḳuvā-yı nefis içündür ki āşār-ı nefsdan ve ḳuvā-yı nefsdan ḳat’an eşer-i ḥayāt ḳalmamaḳdır ki buña fenā maḳāmı dirler. (31b/7)

Ol sālİK bi’l-küllİye arzū-yı envā’-ı müştehiyātdan geçüp muḥabbet-i Ḥudāda maḥv u fenā bulup ma’nāda mevtā menzilesinde olup dünyādan ve arzū-yı nefsanīden geçüp fenā-yı maḥz-ı fi’t-türāb oldukları gibi, ke-zalik bu sālİK daḫİ fenā fi’llah olur. (31b/15)

fū’ād: İlahi tecellileri seyretme mahalli, kelime anlamı kalptir.

Evvelki beyt rūḥ-ı revāndır ki ḳalb tesmiyye olunur. İkinci beyt rūḥ-ı sultānīdir ki fū’ād tesmiyye olunur. Üçünçİ beyt rūḥu’l-ḳudūsdur ki sırr tesmiyye olunur. (18b/4)

ğavş: Kendisine sığınıldığında, en büyük veli olarak kabul edilen kutba verilen unvan.

Ve lakin Hâzret-i Pîriñ “Her ‘aşırda salţanat kimde karar eyler ‘aceb” deyu su’ali aķţab ve evtâd olan zâtlar yâhûd ğavş-ı a’zam hâzretleridir sellemehu’llahu te’âlâ. (25b/12)

Pes imdi ol sulţânıñ taşarrufı taşarruf-ı haķķdır, lakin hafâda olduğından halâyık fehm idemezler ve câ’iz ki kendüleri aķţabînden olduğundan ğavş-ı a’zam hâzretlerin bilür idi. (25b/16)

Cevâb budur ki; eĝer ğavş ve eĝer aķţab nev’-i beşerdendir, melâ’ikeden deĝildir ki bu beşerdir neden kuţb olur dinile. (26a/3)

İmdi maķâm-ı kuţbiyyete vâşıl ve merâm-ı ğavşiyete nâ’il olmaz illâ velâyet-i ‘aţâ’iyye ile olurlar ki anlar meczûblardır ve lakin maķâm-ı kuţbiyyetde ebeden karar itmezler. (27a/7)

Ve kuţb-ı ‘âleme ğavş dahi dirler, halâyıkıñ ahvâlinde muĝş olduğlarından ötüri. (27a/9)

hafî: İnsanda var olduĝu kabul edilen beş manevi melekedden biri. Letâif-i hamse olarak adlandırılan bu latifeler kalp, ruh, sır, hafî, ahfâ şeklinde sıralanır. Metinde nefis mertebeleri ile birlikte ele alınmıştır.

Evvelen bidâyet-i sülûklarında tavır-ı evveliñ ırmaĝında nefis-i emmâre çirkinden a’zâ-i vücûdını taţhîr idüp, şâniyen tavır-ı şânîniñ ırmaĝından nefis-i levvâme levşinden kuvâ-yı nefsi ârî idüp şalişen tavır-ı şâlişniñ ırmaĝından hâne-i

kalbi muhabbet-i sivā densinden **وطهرُ بيّتي للطائفين** (Evimi tavaf edenler için temizle Bakara 2:125) mantūkı üzere pāk idüp rābi‘en ṭavr-ı rābi‘iñ ırmağından ḥucub-ı ‘aklı izāle eyleyüp **إني أعلم ما لا تعلمون** (Ben sizin bilmediğnizi bilirim. Bakara 2:30) mefhūmı üzere ve ḥāmisen ṭavr-ı ḥamisiñ ırmağından ḥucub-ı rūḥı ref‘ idüp **ونفخت فيه من روحي** (Ona ruhumdan üflediğimde... Sad 38:72) sırrı zuhūrı eyleyüp ve sādisen ṭavr-ı sādisiñ ırmağından ḥucub-ı nūrānī rū-yı vāḥidiyyetden keşf idüp sābi‘ān ṭavr-ı sābi‘iñ ırmağından sırr-ı ḥafī zuhūruyla yetmiş biñ ḥicāb bi’l-cümle ref‘ olunup maḳām-ı şafāda ve merkez-i iştıfāda sırr-ı aḥfā ile müstedām olmağdır. (9b/5)

ḥaḳḳa’l-yaḳīn: bkz. ‘ilme’l-yaḳīn

Zīrā jengār-ı aḥlāk-ı zemīmeden ve āşār-ı evşāf-ı behīmeden ḥāne-i kalbi muşaffā olan zātlar dā’imā telezzüz-i envā‘-ı tecelliyāt ve tena‘‘um-ı ešnāf-ı teselliyāt ve teferrüc-i ālāf-ı ḥüsn-i şıfāt birle mütelezziz ve mütena‘‘im olurlar ve ‘ilme’l-yaḳīnden ‘ayne’l-yaḳīne ve ‘ayne’l-yaḳīnden ḥaḳḳa’l-yaḳīne teraḳḳī iderler, Cennet-i ‘İrfāna vāşıl olurlar. (17a/4)

ḥayāt-ı zāt/ḥayāt-ı zātiyye: Hayatın özü, kendi kendinde var olan mahiyeti.

Pes imdi ma‘lūm oldı ki āb ḥayāt-ı zātiyyeniñ sereyānı eclinden Allah te‘ālā külli şey’i ābdan ḥaḳḳ eyledi. (5b/2)

Ḥazret-i Pīriñ “anıñ aşlı ne” buyurdığı abıñ daḥi aşlı ne dimek olur? El-cevāb: Abıñ aşlı ḥayāt-ı zātiyyedir. Zīrā ḥayāt-ı zāt olmasa mevcūdātın bir şey’ vücuda gelmez idi. Zīrā her şey’iñ mādde-i mā’iyyesinde ḥayāt-ı zātiyye ‘ayān ve nümāyāndır. Bu eclden her şey’ Allah te‘ālā ḥazretlerine ḥayāt-ı zātiyyesiyle tesbīḥ iderler. Görmez misin ki bir beyzaniñ içinde āb vardır ve lakin anda olan noḳḳada

ḥayāt-ı zātiyye bulunmasa ol beyza içinde olan beçe ya'nī yavri terkīb bulup cisim bağlamaz. (5b/5)

Ma'lūm oldu ki cemī'-i 'ālemde olan mevcūdāt ḥayāt-ı zātiyye ile mevcūd olmuşlardır. (5b/11)

Ve nūr-ı başar ve sem'-i üzñ ve irādet-i cüz'i ve sā'ir-i ḥavāss ki ḥavāss-ı zāhire ve ḥavāss-ı bāṭına idrākātı bi'l-cümle āşār-ı rūḥdan olduğında ḫat'en iştibāh yokdur ve cemī'-i maḥlūḫāt ve cemī'-i eşyā ke-zalik ol ḥayāt-ı zātiyye ile mevcūd ve müstefād ve müsebbihlerdir. (10b/3)

ḥazarāt-ı ḫamse/'avālim-i ḫamse: *“Varlığın beş genel ve tümel kategorisi: Mutlak gayb hazreti, a'yân-ı sâbite âlemi; mutlak şehadet hazreti, mülk âlemi; izafî gayb hazreti (Bu da iki kısımdır: Mutlak gaybe yakın olan kısım, yani ruhlar âlemi, mücerret nefesler ve akıllar âlemi; mutlak şehadet âlemine yakın olan kısım, yani misal âlemi, melekût âlemi); dört âlemi içeren hazret, insan âlemi.”*¹⁷

Avālim ne kadar çok ise de ḥazarāt-ı ḫamseye 'avālim-i ḫamse dirler. (6a/11)

ikiler: Ricalü'l-gayb olarak adlandırılan ve dünyayı manen yönettiklerine inanılan veliler arasında imamet mertebesinde olan ve kutbdan sonra gelen iki veli.

Ve daḫi ikiler ki mertebe-i imāmeydedir. (27a/10)

'illet-i fā'iliyye: Bir şeyi yapan, meydana getiren kişi.

¹⁷ A.e., s.163.

Amma bir şey' bir şeyden hāric ise şey'-i evvel şey'-i şānīde mü'eşşir ise 'anī şey'-i şānī şey'-i evvel ile mevcūd olur ise şey'-i evvele 'illet-i fā'iliyye dirler, şalāta nisbet ile muşallī gibi. (4b/9)

Pes insānīñ ve ğayr-ı hayvānīñ 'illet-i māddiyyesi ma'lūm olduysa 'illet-i fā'iliyyesi Allahdır, zīrā Hāllāk Odur. (5a/8)

'illet-i ğā'iyye: Bir şeyin yapılma sebebi.

Eğer şey'in mü'eşşirinde mü'eşşir ise aña 'illet-i ğā'iyye dirler, 'ibādet gibi, muşallīye göre. (4b/11)

Eğer ol mü'eşşerde mü'eşşir ise aña 'illet-i ğā'iyye ıtlāk olunur, ol serīrde cülūs gibi. (4b/16)

'illet-i māddiyye: Bir şeyin varlığının bağılı olduğu şey, maddi sebep.

Amma ıştılāh-ı hūkemāda bir şey'in vücūdı bir şey'e tevaqqufda şart budur ki eğer şey'-i evvel şey'-i şānīde bi'l-ķuvve bulunur ise aña 'illet-i māddiyye dirler, haşeb mişilli serīre nisbetle. (4b/13)

Pes insānīñ ve ğayr-ı hayvānīñ 'illet-i māddiyyesi ma'lūm olduysa 'illet-i fā'iliyyesi Allahdır, zīrā Hāllāk Odur. (5a/7)

'illet-i şūriyye: Bir şeyin tasavvuru, olmasındaki şekli sebep.

Ve eğer şey'-i evvel şey'-i şānīde bi'l-fi'l bulunur ise aña 'illet-i şūriyye dirler, şūret-i serīr gibi. (4b/14)

‘ilme’l-yakîn: Yakîn tereddüte imkan vermeyen bilgidir. Sırasıyla ilme’l-yâkîn, ayne’l-yakîn ve hakka’l-yakîn olmak üzere üç tür yakînden bahsedilir. İlme’l-yakîn bir şeyi bilgiye dayanarak bilmek, ayne’l-yakîn bir şeyi görerek bilmek, hakka’l-yakîn bir şeyi yaşayarak bilmektir.

Zîrâ jengâr-ı ahlâk-ı zemîmeden ve âşâr-ı evşâf-ı behîmeden hûne-i kalbi muşaffâ olan zâtlar dâ’imâ telezzüz-i envâ’-ı tecelliyât ve tena‘‘um-ı eşnâf-ı teselliyât ve teferrüc-i âlâf-ı hüsn-i şifât birle mütelezziz ve mütena‘‘im olurlar ve ‘ilme’l-yakînden ‘ayne’l-yakîne ve ‘ayne’l-yakînden hakka’l-yakîne terakkî iderler, cennet-i ‘irfâna vâşıl olurlar. (17a/4)

Pes imdi hayât-ı kalb sebebiyle baṭn-ı kalbden ‘ilme’l-yakîn hemân şemsîñ ğarbdan zuhûrı ve ṭulû‘ı gibi zâhir ve hüveydâ oldu. (31a/7)

işnâ ‘aşer: Ricalü’l-gayb olarak adlandırılan ve dünyayı manen yönettiklerine inanılan veliler arasında on iki burcun hakimi olarak kabul edilen on iki veli.

Ve bunlardan şoñra işnâ ‘aşerler vardır. Bunlar hâkim-i burûc-ı işnâ ‘aşerdir. (27b/2)

‘işrîn: Ricalü’l-gayb olarak adlandırılan ve dünyayı manen yönettiklerine inanılan velilerden yirmisi.

Ve bunlardan şoñra ‘işrîn ve erba‘în ve tis‘a ve tis‘înlerdir. Bunlar mezâhir-i esmâ-i hüsnâlardır, üç yüz altmışa varınca ve bunlar ‘âlemde ‘alâ sebîlü’l-bedel kâ’imlerdir. (27b/3)

küntü kenzen: Ehl-i tasavvufça hadis olarak kabul edilen كنت كنزاً مخفياً فأحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف “Ben gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim, bilineyim diye mahlukatı yarattım.” sözüne işarettir.

İmdi zāt-ı muṭlaḳa delālet etdiyse lafz-ı zātıñ fevķinde olan nokṭa-i selāse “küntü kenzen” maḳāmında bizātihi ve şifātihi ve ef’āle munderic olan zāt ve şifāt ve ef’ālden işaretdir ki, ibtidā-i ‘ālem-i lāhūtdur. (2b/11)

Bunlarıñ mābeyninde emn ü emān ve şulḥ nümāyān olmaz idi ve arāzī-i vücūdda gizli defāin ki “küntü kenzen maḥfiyyen”dir sırrı zuhūra gelmez idi. (29a/4)

İmdi bu eclden Mehdī taḳaddüm eyledi zīrā işlāḥ-ı nefis hidāyete mevķūfdur ve cümleñiñ zuhūrı “küntü kenzen maḥfiyyen”dendir ve cümleñiñ ḥaḳıḳati Ḥaḳḳ ve Zāt-ı Muṭlaḳdır. (29b/6)

kürsī: bkz. eflāk

Sekizinci feleḡe kürsī ıtlāk iderler. (7a/13)

İmdi ‘Arşu’llah şüret-i cemāldir, kürsī üzere vaż’ olunmuşdur. Kürsī maḥall-i āb-ı ḥayātdır. (12b/2)

ma’rifetu’llah: Allah’ı bilme.

Ta kıldı tecellī bu gönül mülküne Allah

Cüş eyledi sīnemde hemān ma’rifetu’llah (4a/7)

Zīrā ādemī ma’rifetu’llah için ḥalḳ olundu. (13a/17)

İkincisiniñ metā’ı ma’rifetu’llah ve ribḥi rü’yet-i ‘aks-i cemālu’llahdur. (18b/6)

maḳām-ı maḥmūd: Övülmüş, yüksek makam. Çoğunlukla Hz. Muhammed'in kıyamet günündeki manevi konumunu ifade için kullanılır.

Pes Cebrā'il 'aleyhi's-selām ba'zı enbiyā-i 'izām ḥazerātına bi'l-vesāle maḥşūş oldu ki anlar ma'sūm-ı 'ani'l-'işıyānlardır ve Ḥazret-i Piriñ "bār-gāh-ı Muştafāda ser çeken Tübāyı sor" buyurduğu budur ki men'ūtda Muştafā şalla'llahu 'aleyhi ve sellem Cennet-i 'Adn içre maḳām-ı maḥmūd ki Vesīle Cenneti demekle men'ūtdur. (7b/8)

Oğlum çok zamān idi, dergāh-ı Ḥaḳḳa niyāz ider idim ki bize müte'allıḳ bir kimesne varup Gelibolıda Şeyḫ Yazıcızāde ḥazretleriniñ rüḥāniyyetleri berekātıyla anda olan ṭālibān-ı ehl-i İmānı ṭarīḳat-ı 'aliyyeye da'vet ve maḳām-ı maḥmūdelerinde ḥidmet eylemek için. (38a/15)

nefs-i emmāre: Nefis mertebelerinden birincisi, kötülüğü isteyen nefis.

Evvelen bidāyet-i sülūklarında ṭavr-ı evveliñ ırmağında nefs-i emmāre çirkinden a'zā-i vücūdını taḥhīr idüp, şāniyen ṭavr-ı şāniniñ ırmağında nefs-i levvāme levşinden kuvā-yı nefsi ārī idüp şālişen ṭavr-ı şālişin ırmağında ḥāne-i ḳalbi muḥabbet-i sivā densinden *وطهر بيتي للطائفين* (Evimi tavaf edenler için temizle Bakara 2:125) mantūḳı üzere pāk idüp rābi'en ṭavr-ı rābi'in ırmağında ḥucub-ı 'aḳlı izāle eyleyüp *إني أعلم ما لا تعلمون* (Ben sizin bilmediğnizi bilirim. Bakara 2:30) mefhūmı üzere ve ḥāmisen ṭavr-ı ḥamisiñ ırmağında ḥucub-ı rüḥi ref' idüp *ونفخت فيه* (Ona ruhumdan üflediğimde... Sad 38:72) sırrı zūhūrı eyleyüp ve sādisen ṭavr-ı sādisiñ ırmağında ḥucub-ı nūrānī rü-yı vāḥidiyyetden keşf idüp sābi'an ṭavr-ı

sābi’iñ ırmağından sırr-ı hafı zuhūruyla yetmiş biñ hicāb bi’l-cümle ref^ç olunup maķām-ı şafāda ve merkez-i iştifāda sırr-ı ahfā ile müstedām olmaķdır. (9a/16)

Bu ecluden “göl içinde hār-zār” olur yāhūd bir maħbūb-ı zībāniñ gül-i ruhsārından kināyetdir ki nefis-i emmāre nev şebābeti hālinde bāğ-ı hārında āşār-ı hār-ı celāl yok iken verd-i cemāli handān ve bülbulān-ı şūrīde-gānı mānend-i şeydā ve nālān idi. (15a/10)

Eṭvār-ı seb‘aniñ evvelkisi nefis-i emmāre, ikincisi nefis-i levvāme, üçüncüsü nefis-i mülhime, dördüncüsü nefis-i muṭma’inne maķāmıdır, beşincüsü nefis-i rāzıyye maķāmıdır, altıncüsü nefis-i marzıyye maķāmıdır, yedincüsü şāfiyye maķāmıdır. (23a/14)

İmdi nefis-i emmāre maķāmı buhl ve cehl ve hırş ve kibr ve ḥased ve ğazab ve ‘adāvet ve bunlarıñ emşāli aḥlāķ-ı zemīme ve evşāf-ı reddiyyedir ki hicāb-ı zulmānīdir. (23b/8)

nefs-i levvāme: Nefis mertebelerinden ikincüsü, kendisini kınayan nefis.

Evvelen bidāyet-i sülūklarında ṭavr-ı evveliñ ırmağında nefis-i emmāre çirkinden a‘zā-i vücūdını taḥhīr idüp, şāniyen ṭavr-ı şānīniñ ırmağında nefis-i levvāme levşinden kuvā-yı nefsi ārī idüp şalışen ṭavr-ı şālišiñ ırmağında hāne-i ḳalbi muḥabbet-i sivā densinden وَطَهَّرُ بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ (Evimi tavaf edenler için temizle Bakara 2:125) mantūķı üzere pāk idüp rābi‘en ṭavr-ı rābi‘iñ ırmağında ḥucub-ı ‘aḳlı izāle eyleyüp إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ (Ben sizin bilmediğnizi bilirim. Bakara 2:30) mefhūmı üzere ve ḥāmisen ṭavr-ı ḥamisiñ ırmağında ḥucub-ı rūḥı ref^ç idüp وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوْحِي (Ona ruhumdan üflediğimde... Sad 38:72) sırrı zuhūrı eyleyüp ve sādisen

avır-ı sâdisiñ irmağından hucub-ı nûrânî rû-yı vâhidiyyetden keşf idüp sâbi‘ân avır-ı sâbi‘iñ irmağından sırr-ı hafî zuhûruyla yetmiş biñ hicâb bi‘l-cümle ref‘ olunup maâm-ı şafâda ve merkez-i iştıfâda sırr-ı ahfâ ile müstedâm olmağdır. (9a/17)

Evâr-ı seb‘aniñ evvelkisi nefis-i emmâre, ikincisi nefis-i levvâme, üçüncisi nefis-i mülhime, dördüncisi nefis-i muma’inne maâmıdır, beşincisi nefis-i râzıyye maâmıdır, altıncısı nefis-i marzıyye maâmıdır, yedincisi şâfiyye maâmıdır. (23a/14)

Ve nefis-i levvâmeniñ şıfatı heves ve mekr ve ‘ucb ve ‘işret ve kâhr ve bunlara beñzer yaramaz şıfatlardır. (23b/10)

nefis-i marzıyye: Nefis mertebelerinden altıncısı, Allah’ın kendisinden razı olduğu nefis.

Evâr-ı seb‘aniñ evvelkisi nefis-i emmâre, ikincisi nefis-i levvâme, üçüncisi nefis-i mülhime, dördüncisi nefis-i muma’inne maâmıdır, beşincisi nefis-i râzıyye maâmıdır, altıncısı nefis-i marzıyye maâmıdır, yedincisi şâfiyye maâmıdır. (23a/16)

Ve nefis-i marziyyeniñ evşâf-ı kerimleri hul ve terk ve ta‘ayyün ve telaıf ve tefekkür ve bunuñ emşâli evşâf-ı hamîdeniñ hucub-ı nûrânîsidir. (24a/1)

nefis-i muma’inne: Nefis mertebelerinden dördüncüsü, şüpheden kurtulmuş itminana ermiş nefis.

Evâr-ı seb‘aniñ evvelkisi nefis-i emmâre, ikincisi nefis-i levvâme, üçüncisi nefis-i mülhime, dördüncisi nefis-i muma’inne maâmıdır, beşincisi nefis-i râzıyye

mağāmıdır, altıncısı nefs-i marzıyye mağāmıdır, yedincisi şāfiyye mağāmıdır.
(23a/15)

Ve nefs-i muṭma'innenin evşāf-ı kerīmeleri tevekkül ve 'ibādet ve şükr ve rızā ve bunun emşāli ḥucub-ı nūrāniyyedir. (23b/15)

nefs-i mülhime: Nefis mertebelerinden üçüncüsü, Allah'tan neyin iyi neyin kötü olduğuna dair ilham alan nefis.

Eṭvār-ı seb'anın evvelkisi nefs-i emmāre, ikincisi nefs-i levvāme, üçüncüsü nefs-i mülhime, dördüncüsü nefs-i muṭma'inne mağāmıdır, beşincisi nefs-i rāzıyye mağāmıdır, altıncısı nefs-i marzıyye mağāmıdır, yedincisi şāfiyye mağāmıdır.
(23a/15)

Ve nefs-i mülhime şifātı seḥāvet ve ḳanā'at ve 'ilm ve ḥilm ve tevāzu' ve bunun emşāli ne ki vardır, onlardan neş'et iden ḥucub-ı nefsanīdir ki bu ḥiṣāl-i ḥamīdenin ḥucub-ı nūrāniden olması nefsanīyyet ile bu ḥiṣāl-i ḥamīde bi'l-fi'l zuhūra getürmeden ötürüdür. (23b/12)

nefs-i rāzıyye: Nefis mertebelerinden beşincisi, her ne olursa olsun Allah'tan razı olan nefis.

Eṭvār-ı seb'anın evvelkisi nefs-i emmāre, ikincisi nefs-i levvāme, üçüncüsü nefs-i mülhime, dördüncüsü nefs-i muṭma'inne mağāmıdır, beşincisi nefs-i rāzıyye mağāmıdır, altıncısı nefs-i marzıyye mağāmıdır, yedincisi şāfiyye mağāmıdır.
(23a/15)

Ve nefis-i rāziyyeniñ evşāfi kerāmet ve zühd ve ihlāş ve riyāzet ve zıkrı'llah ve emşāli bunlarıñ neş'esinde hāşıl olan hucub-ı nūrānīdir. (23b/17)

nefis-i şāfiyye: Nefis mertebelerinden yedincisi ve sonuncusu, Allah tarafından ilahi bir lütuf olarak verilen tertemiz nefis.

Evvelen bidāyet-i sülūklarında şavr-ı evveliñ ırmağında nefis-i emmāre çirkinden a'zā-i vücūdını taḥhīr idüp, şāniyen şavr-ı şānīniñ ırmağında nefis-i levvāme levşinden kuvā-yı nefsi ārī idüp şalişen şavr-ı şālişniñ ırmağında hūne-i kalbi muḥabbet-i sivā densinden *وطهرُ بيّتي للطائفين* (Evimi tavaf edenler için temizle Bakara 2:125) mantūkı üzere pāk idüp rābi'en şavr-ı rābi'in ırmağında hucub-ı 'aqlı izāle eyleyüp *إني أعلم ما لا تعلمون* (Ben sizin bilmediğnizi bilirim. Bakara 2:30) mefhūmı üzere ve hāmisen şavr-ı hāmisiñ ırmağında hucub-ı rūḥi ref' idüp *ونفخت فيه* (Ona ruhumdan üflediğimde... Sad 38:72) sırrı zuhūrı eyleyüp ve sādisen şavr-ı sādisiñ ırmağında hucub-ı nūrānī rū-yı vāḥidiyyetden keşf idüp sābi'an şavr-ı sābi'in ırmağında sırr-ı ḥafī zuhūruyla yetmiş biñ ḥicāb bi'l-cümle ref' olunup maḳām-ı şafāda ve merkez-i iştifāda sırr-ı aḥfā ile müstedām olmağdır. (9b/6)

... yedincisi şāfiyye maḳāmıdır. Bu maḳāmda nefis ıtlākı cā'iz değildir. Zīrā bu maḳāmda āşār-ı nefis bulunmaz. Bu maḳām maḳām-ı şafādır. (23a/16)

Pes imdi yedinci maḳām ki şāfiyyedir, bunda hucub-ı zulmānī ve nūrānī kalmaz, nūr-ı maḥz-ı muḥlak ve 'ayn-ı ma'rifet-i ḥaḳğdır. (24a/10)

İmdi bu ittifāk ve bu ittihād ile bālāda zıkr olundığı gibi eṭvār-ı seb'ada hucub-ı nefsanīden geçüp nefsi maḳām-ı şafāya irişdirüp andan nefis-i muşaffā ve müzekkī olup da'vet-i Ḥaḳğa lāyık olup ve tıfl-ı ma'nevī zuhūr idüp *من عرف نفسه فقد*

عرف ربه (Nefsini bilen Rabb'ini bilir.) sırrı nümāyān olup منه بدأ وإليه يعود (Ondan başladı, yine ona döner.) ma'nāsı zāhir olup 'ālem-i vücūdda emn ü emān ve ḥazā'in-i ḥaḳīkat nümāyān olur yāḥūd 'İsādan murād ma'nāda hidāyete mazḥar olan mürşid-i kāmildir ki fi'l-ḥaḳīka anlar nūr-ı hidāyet ile ma'nāda her biri Mehdī-i zamāndır. (29a/9)

şāhib-i temkīn: Ulaştığı makamda devamlılık gösteren salike denir.

Şāhib-i temkīn ve ehl-i yakīn olaldan berü sefer-i 'ani'llah idüp maḥbūb-ı ilāhi ve mergūb-ı şehinşāhī olan aḥsen-i şūret ve elṭāf-ı sīret ve hidāyete muḳārin ve 'ināyete muvāzin ḥüsn-i aḥlāk ile ārāste ve da'vet-i ma'ārif-i ḥaḳka şāyeste olan ervāḥ-ı muḳaddesleri şahrā-yı emākinde ve her birin rū-yı zemīnde ba'zīsın ḥuzūrda ve ba'zīsın gemide bulup şeh-bāz-ı şāh-ı bülend pervāz olup dest-i ḳudretten ḳaşd-ı şaydları-çün bāz-endāz ol maḥbūbātı şikār ve her birin der-kenār idüp girü āşiyān-ı temkīnde mekān-sāz olup bī-nāz u bī-niyāz ol. (39b/2)

şāhib-i yemīn: Kutbdan sonra gelen ikilerden sağ tarafın tasarrufunda bulunan veli.

Meşelā biri şāhib-i yemīndir, izn-i ḳuṭb ile 'ālem-i melekūta mutaşarrıfıdır. (27a/11)

Ḳuṭb-ı 'ālem aḥirete intikāl eyledikde maḳāmına ḳā'im olmaz illā şāhib-i yesār olur, şāhib-i yemīn daḥi şāhib-i yesārın maḳāmına ḳā'im olur. (27a/15)

şāhib-i yesār: Kutbdan sonra gelen ikilerden sol tarafın tasarrufunda bulunan veli.

Ve ikincisi şāhib-i yesār. İmdi bu şāhib-i yesār seyrinde şāhib-i kemāl ve devrinde bī-mişāl oldığı-çün 'ālem-i mülkde ve şehādetde daḥi mutaşarrıfıdır, bi-gayr-i 'aks ḥilāfi taşavvur olunmaya. (27a/11/12)

Kuṭb-ı ‘ālem aḥirete intikāl eyledikde maḳāmına ḳā’im olmaz illā şāhib-i yesār olur, şāhib-i yemīn daḫi şāhib-i yesārīñ maḳāmına ḳā’im olur. (27a/15)

sefer-i ‘ani’llah: Allah’tan seyr, nefis-i marziyyenin seyridir.

Şāhib-i temkīn ve ehl-i yakīn olaldan berü sefer-i ‘ani’llah idüp maḥbüb-ı ilāhi ve mergüb-ı şehinşāhī olan aḥsen-i şüret ve ve elṭāf-ı sīret ve hidāyete muḳārin ve ‘ināyete muvāzin ḥüsn-i aḥlāk ile ārāste ve da’vet-i ma’ārif-i ḥaḳḳa şāyeste olan ervāḥ-ı muḳaddesleri şahrā-yı emākinde ve her birin rū-yı zemīnde ba’zīsın ḥuzūrda ve ba’zīsın gemide bulup şeh-bāz-ı şāh-ı bülend pervāz olup dest-i ḳudretten ḳaşd-ı şaydları-çün bāz-endāz ol maḥbübātı şikār ve her birin der-kenār idüp girü āşiyān-ı temkīnde mekān-sāz olup bī-nāz u bī-niyāz ol. (39b/2)

sidretü’l-müntehā: “*Tüm sâliklerin seyirlerinin, amellerinin ve ilimlerinin sona erdiği nokta ki, büyük berzah adını da alır.*”¹⁸

Sidretü’l-müntehā yedi a’zânīñ nihāyetidir demek olur. (7a/2)

... maḳām-ı Cebra’il sidretü’l-müntehādır. (13a/4)

şüleḥā: Günah işlemekten kaçınan, iyi, uyumlu kişi.

Ve bunlardan şoñra mertebe-i zühhād ve ‘ubbād ve şüleḥā ki cümle-i mü’miniden ilā yevmi’l-ḳıyāme fi’l-ezmān ḳā’imlerdir a’nī mevcūdlardır. (27b/7)

Pes bu iḥtilāfi daḫi inkār ‘ayn-ı girdābdır ve daḫi niçe ‘ulemā-i rusūmuñ mübtedīleri ‘ulemā-i kibārīñ ve şüleḥā-i aḫyārīñ ma’nā-i ‘ilmine ‘ārif ve netāyic-i ḳāziyyesine vāḳıf olmayup ‘ilmlerini ḳalāle ve fi’llerini vebāle nisbet eylemek daḫi ‘ayn-ı girdāb ve bā’iş-i ‘azābdır ve ḡāyetinde vāveylā ve yā ḥasretādır. (35b/2)

¹⁸ A.e., s.319.

Pes imdi H azret-i Piri n “Ba r-i ‘ilm icre olan gird b-ı v veyl yı Şor” buyurduğı uşbunlardır fi’l- a ıka amma ‘ulem ni n ve Őuleh ni n bildiğini ġayrıları bilmemek ‘ayb değildir ve lakin bilmey p daği ink r ‘ayn-ı  al letdir. (35b/7)

tis‘a: Rical ’l-gayb olarak adlandırılan ve d nyayı manen y nettiklerine inanılan velilerden dokuzu.

Ve bunlardan Őo ra ‘iŐr n ve erba‘ n ve tis‘a ve tis‘ nlerdir. Bunlar mez hir-i esm -i h sn lardır,  c y z altmışa varınca ve bunlar ‘ lemde ‘al  seb l ’l-bedel k ’imlerdir. (27b/3)

tis‘ n: Rical ’l-gayb olarak adlandırılan ve d nyayı manen y nettiklerine inanılan velilerden doksanı.

Ve bunlardan Őo ra ‘iŐr n ve erba‘ n ve tis‘a ve tis‘ nlerdir. Bunlar mez hir-i esm -i h sn lardır,  c y z altmışa varınca ve bunlar ‘ lemde ‘al  seb l ’l-bedel k ’imlerdir. (27b/3)

T b : Cennet ağacı.

Sidre nice m nteh  oldu semav t  zere ya

B r-g h-ı MuŐtaf da ser  eken T b yı Şor (6b/10)

Pes Cebr ’il ‘aleyhi’s-sel m ba‘ zı enbiy -i ‘iz m h zer tına bi’l-ves le maŐŐ  oldu ki anlar ma‘Ő m-ı ‘ani’l-‘iŐy nlardır ve H azret-i Piri n “b r-g h-ı MuŐtaf da ser  eken T b yı Şor” buyurduğı budur ki men‘ tda MuŐtaf  Şalla’llahu ‘aleyhi ve sellem Cennet-i ‘Adn i re maŐ m-ı maŐm d ki Ves le Cenneti dimekle men‘ tdur. (7b/7)

İmdi Hâzret-i Peygamber ‘aleyhi’s-selâmiñ dârı içinde bir ağâc vardır ki adı Tûbâdır. (7b)

‘ubbâd: İbadet eden kişiler.

Ve bunlardan şoñra meretebe-i zühhâd ve ‘ubbâd ve şülehâ ki cümle-i mü’minden ilâ yevmi’l-kıyâme fi’l-ezmân kâ’imlerdir a’nî mevcûdlardır. (27b)

ûlu’l-elbâb: Akıl sahipleri.

Gice qarâñusuna müşâbihdir ki ‘uqûl ‘aqlen ve fühûm za’fen bu hucub-ı zulmâniden bâr-gâh-ı kalbe duhûl ve anda olan genc-i esrâra vuşûl bulmaz, illâ erbâb-ı kulûb olanlar bulurlar ki ûlu’l-elbâbdır. (13b/16)

uşûl-i esmâ/e’imme-i esmâ: Sülûkun esma ile olduğu tarikatlardaki yedi isim.

Yedi esmâdır ki Hây ve ‘Alîm ve Semî‘ ve Başîr ve Mürîd ve Mütেকellim ve Kadîr’dır ve bunlarıñ me’haz iştikâkı hayât ve ‘ilm ve kudret ve irâdet ve sem‘ ve başar ve kelâmdır. Bunlara e’imme-i esmâ dirler ve bunlar uşûl-i esmâdır, maķâm-ı şerî’atde. Ve yedi esmâ dağı vardır, maķâm-ı tarîkatde ki anlara dağı ehl-i tahkîk eimme-i esmâ ve uşûl-i esmâ dirler. (9b/15)

zühhâd: Kendini dünya sevgisinden uzaklaştıarak ahiret hayatını dünya hayatına tercih eden kişiler.

Ve bunlardan şoñra meretebe-i zühhâd ve ‘ubbâd ve şülehâ ki cümle-i mü’minden ilâ yevmi’l-kıyâme fi’l-ezmân kâ’imlerdir a’nî mevcûdlardır. (27b/7)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TENKİTLİ METİN

[1a]

Şerh-i Kaṣīde-i Kuṭbu'l-‘Ārifīn İsmâ‘îl Haḳḳî’ş-Şeyḥ Süleymān Zātī Ḳuddise

Sırrihümā’l-Bākī¹

متمسكا بسم الله الجليل ، ومتبركا بحمده الجميل ، ومتوكلا على كرمه الجزيل ، الذي ألهمنا بتجليات كنوزه ،
وتسليات رموزه ، ومصليا على نبيه الذي هو صاحب أسرار الشريعة والحقيقة ، وعلى آله وأولاده وأصحابه
وخلفائه الراشدين إلى يوم الجزاء والدين رضوان الله تعالى عليهم أجمعين ، وبعد اعلموا في الطريقة يا إخواني
والحقيقة خلاني نفعنا الله وإياكم ببركة منافع الكاملين ومعارف أهل الحق واليقين²

Ve bundan şoñra ma‘lüm-ı ḥavāşş³ u ‘avām ola ki; rāh-ı Haḳḳda pīrimiz ve
çāh-ı⁴ āfāḳda dest-gīrimiz⁵ olan ‘umdetü’l-‘ārifīn ve zūbdetü’l-kāmīlīnū’l-
mükemmelīn, kuṭb-ı ‘ālem Ḥaḳret-ı⁶ Şeyḥ İsmâ‘îl⁷ Haḳḳī ḳuddise sırrihü’l-bākī ki⁸
envā’-ı ‘ulūmda ‘adīmü’l-aḳrān ve eşnāf-ı fūnūnda vaḥīdü’d-devrān idüğü reyb u

¹ B nüshasında başlık “Hāzā Şerḥ-i Kaṣīde-i Ḥaḳret-i İsmâ‘îl Haḳḳī” şeklindedir. C nüshasında başlık bulunmamaktadır.

² Anlamı: Allahü Teâlâ’nın yüce ismine tutunarak, onun güzel hamd ü senası ile bereket umarak, onun geniş lütf u keremine tevekkül ederek eserime başlarım. Hazinelelerinin tecellilerini, temizlerinin tesellilerini bize ilham eden O’dur. Şeriat ve hakikat sırlarının sahibi olan peygamberi Hz. Muhammed’e salât ü selam ederim. Onun âline, evladına, ashabına, hülefâ-yı râşidîne kıyamet gününe dek selam olsun. Allah hepsinden razı olsun. Merama gelirse, bilin ki ey tarikat kardeşleri, hakikat dostları, Allah bizleri ve sizleri kamil insanların faydaları, hak ve yakîn ehli kimselerin marifetlerinden yararlandırınsın.

³ B nüshasında sehven حواص yazılmıştır.

⁴ B nüshasında sehven جاه yazılmıştır.

⁵ A nüshasında sehven دستكر yazılmıştır.

⁶ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

⁷ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

⁸ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

şekkten mu‘arrā ve kurb-ı şübheden⁹ müberrādır. Şāhibü’t-tašnīfāt ve vāzībū’t-te’līfāt olduğu mütevātir olup cümle-i te’līfātından biri¹⁰ bu “Kaşīde-i Ferīde¹¹” ki mānend-i ‘arūs beyne’l-kaşāid olmasında iştibāh yokdur. Ve bu faķīr¹² haķīr-i pür-taķşīr ḳalīlū’l-bizā‘at ve kesīrū’ş-şenā‘at Zātiyye

[1b]

keşf-i müşkilātına vardık. Muzmerātına defa‘ātle bi’l-ḫafiyye ve’l-celiyye işāret-i ‘aliyye olmuş-iken¹³ nāgāh müte‘allikātımızdan ṭalīb-i taḫķīḳ ve rāğīb-ı tedķīḳ ve mazḫar-ı elṭāf-ı ilahī bir zāt-ı muḫterem ḫuzūrumuzda¹⁴ mālīde-i rū-yı niyāz ḳılıp bu haķīrden şerḫ u beyān ve keşf u ‘ayān olunmasın¹⁵ iltimās eyledikde bu haķīr dahi işāreten me’mūr ve şarāḫaten mültemis olduğumuza bināen ‘ale’r-re’s ve’l-‘ayn deyüp ‘inān-ı feres-i efkār-ı sebūk-refṭārımızdı meydān-ı feşāḫat rāst u revān ḳılıp ve semā‘-ı ceres-i ‘aḳl-ı ma‘āş-ı nām-dāra¹⁶ iltifāt itmeyüp dīvāne-vār mızzmār-ı belāğatde bi-küfrü’ş-şāḳīb ve ‘aḳlu’s-sābıḳ üzere cevelāna şürū‘ ve ādāb-ı¹⁷ münāzara ile mā ft’l-kaşīde olan müşkilāta rücū‘ olundu.

إظهارا للصواب بعناية الملك الوهاب وإليه المرجع والمآب وبالله التوفيق على التحقيق نعم المولى ونعم

الرفيق¹⁸

⁹ B nüshasında sehven سيهه yazılmıştır.

¹⁰ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

¹¹ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

¹² Bu kelime A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

¹³ A ve C nüshalarında imla اولمشيكن şeklinde kullanıldığından “olmuş-iken” yazımı tercih edilmiştir. Bundan sonra aynı imla özelliği gösteren kelimelerin transkripsiyonu bu şekilde yapılacaktır.

¹⁴ Bu kelime C nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁵ Bu kelime yerine B nüshasında ايلمكلكى “eylemekliği” kelimesi kullanılmıştır.

¹⁶ A nüshasında sehven نابدار yazılmıştır.

¹⁷ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁸ Anlamı: Doğruları, mülk sahibi olan ve kullarına nimetleri bol bol bahşeden Allah’ın inayetiyle

An reh-nümā-yı erbāb-ı ʔarīkat ve an pīş-vā-yı aşhāb-ı haḳīkat ve¹⁹ an sertāc-ı ‘āşīkān ve an ḥallāc-ı zümre-i merdān an²⁰ noḳta-dān-ı ehl-i işāret ve an nükte-bān-ı²¹ ḥall-i beşāret şāḥib-i seccāde-i irşād-ı beyne’l-‘ibād pīr-i münirimiz²² olan Ḥazret-i Şeyḫ İsmā‘īl²³ Ḥaḳḳī tercümān-ı ğayb olan²⁴ ḥāme-i zebānların midād-ı baḥr-ı ḥaḳāyık-ı ḥikmet²⁵ mīzāb idüp feyz-i envā‘-ı dürer-i ma‘ārif ve maḥz-ı eşnāf-ı ğurar-ı leṭā’if ile dil-i erbāb-ı ‘irfānı şādān ve ḥātır-ı sālīkānı ābādān buyurup bu dil-nevāz-ı ehl-i ‘irfān ve bu şāyeste-i şerḥ u beyān olan ḳaşīdeyi²⁶ ve bu pür-remz u²⁷ rāz olan ferīdeyi²⁸ inşāda²⁹ āġāz buyurup³⁰ bāb-ı keşr-i ma‘ārif miftāḥ ve Cenāb-ı Ḥazret-i Ḥaḳḳdan isti‘ānet birle kelāma iftitāḥ buyurmuşlardır:

[2a]

**Bir ‘elif’ bul mekteb-i ‘irfānda evvel ‘bā’yı şor
Ḳad ḥamīde³¹ eyleyüp ‘yā’ gibi andan ‘yā’yı şor**

doğruyu göstermek için bunu yaptık. Dönüş elbet O’nadır. Muvaffakiyet Allah’ın yardımı ile. O ne güzel Mevla, O ne güzel dosttur.

¹⁹ Bu kelime C nüshasında bulunmamaktadır.

²⁰ Bu kelime A ve B nüshalarında bulunmamaktadır.

²¹ A nüshasında sehven نكتنبان yazılmıştır.

²² Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

²³ Bu kelime A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

²⁴ Bu kelime A ve B nüshasında bulunmamaktadır.

²⁵ Bu kelime C nüshasında bulunmamaktadır.

²⁶ B ve C nüshalarında imla قصیده “ḳaşīde[y]i” şeklinde kullanılmıştır.

²⁷ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

²⁸ B nüshasında imla فریده “ferīde[y]i” şeklinde kullanılmıştır.

²⁹ Bu kelime yerine C nüshasında انشایه “inşāya” kelimesi kullanılmıştır.

³⁰ Bu kelime yerine C nüshasında ایدوب “idüp” kelimesi kullanılmıştır.

³¹ A ve C nüshalarında sehven حمیده yazılmıştır. A ve C nüshalarında tekrar eden bu yanlışlık bundan sonra dipnot ile gösterilmeyecektir.

Ma'lûm ola ki fużalā-i şu'arā-i 'Arab manzûmelerinde ibtidā-i eş'arda baħr-i remel ile bed' iderler ve şu'arā-i fużalā-i 'Acem baħr-i hezec ile inşāda³² şürü' iderler.

كلاهما على الصواب³³

Ĥazret-i Pîr daħi i'tibār-ı aşl ile baħr-i remel birle inşāda³⁴ şürü' buyurdılar. İmdi³⁵ ma'lûm ola ki 'elif' dā'imā sākindir; bî-vücûdluğa işāretidir. Tıbā'-ı 'anāşırdan mu'arrā ve ġarāz-ı nefsdan müberrā olan Zāt-ı Muħteremden kināyetdir.³⁶ Zîrā 'elif'de ĥareke³⁷ olmadığından 'elif' ile ibtidā-i kelām mümkün olmayup müte'azzir oldu. İmdi bir kimesnede ŧabāyi'-i³⁸ 'anāşır olmaya ve aġrāz-ı nefsanıyye bulunmaya, lâ-şekk, ol kimesne 'elif' gibi dā'imā sākindir ve daħi 'elif' şüret-i mürşid olduğu erbāb-ı dile nümāyāndır ve mürşid-i kāmil olan zāt-ı mükerrem qavlinde ve fi'linde ve ĥalinde 'elif' gibi rāst olur ve daħi mināreler ma'nāda şüret-i mürşiddir, rāst olduğundan ve ĥalāyık üzerinde şalāta³⁹ da'vet olundığından ötürü. Bu eelden Ĥazret-i kuŧbü'l-evliyā ve senedü'l-aşfiyā'el-Ĥāc⁴⁰ Bayrām Velī kıddise sırruhü'l-'aliyy buyurmuşlar ki

³² Bu kelime yerine C nüshasında انشايه "inşāya" kelimesi kullanılmıştır.

³³ Anlamı: Her ikisi de doğru üzeredirler.

³⁴ Bu kelime yerine C nüshasında انشايه "inşāya" kelimesi kullanılmıştır.

³⁵ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

³⁶ "zāt-ı muħteremden kināyetdir zîrā" ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

³⁷ Bu kelime yerine B ve C nüshalarında حرکت "ĥareket" kelimesi kullanılmıştır.

³⁸ Bu kelime yerine B nüshasında طباع "tıbā'" kelimesi kullanılmıştır.

³⁹ A ve B nüshalarında sehven صلوت yazılmıştır. A ve B nüshalarında tekrar eden bu yanlışlık bundan sonra dipnot ile gösterilmeyecektir.

⁴⁰ Bu kelime yerine A ve C nüshalarında الحاج "El-Ĥāc" kelimesi kullanılmıştır.

Hâcı Bayrâm kendi bañlar ol şârîñ minâresinde⁴¹

deyu. “Şâr”dan murâd-ı ‘aliyyeleri şehr-i vücüddur ki fî’l-ḥaḳîḳa ‘ibâdu’llahı bu‘ddan ḳurba ve ḳurbdan vuşlata da‘vet idiciler mürşid-i kâmillerdir. Eđer sâ’il sū’al iderse ki, ‘elif’ fî’l-aşl müstaḳillen ḥurûf-ı teheccîden bir ḥarf değildir, ‘vāv’ ile ‘yâ’dan maḳlûbedir. El-cevâb: Eđerçi ‘vāv’ ile ‘yâ’dan maḳlûbe amma erbâb-ı kinâyât ve aşḫâb-ı

[2b]

işârât ‘indinde ‘vāv’ vaḥdete işâretidir. ‘Ārifân-ı esrâr vaḥdet beyânında ve kâşifân-ı eṭvâr vaḥdâniyyet⁴² lisânında fark bu vechile şâbit ve her birisi bu şıfatla nâ‘it⁴³ olmuşdur. Ma‘lûm olsun ki mertebe-i vaḥdet maḳâm-ı eḥadiyyetdir. ‘Ālem-i ğayb-ı muṭlaḳ ve zât-ı maḥz oldığı muḥaḳḳaḳdır. Esmâ ve şıfatdan anda aşlâ nesne zâhir olmayup ve ol mertebede evşâf ve ittişâfdan bir eşer zuhûr itmez. Hemân maḥz-ı zât-ı⁴⁴ şırfdan ‘ibâretidir ve vücûd-ı muṭlaḳdan kinâyedir. Ve gâh olur ki cemî‘-i ḥaḳâyıḳ-ı⁴⁵ mâhiyyât ol zât ile ḳâ‘im oldığı-çün ḥaḳîḳatü’l-ḥaḳâyıḳ ıtlâḳ olunur ve gâh olur ki isticnân-ı esmâ vü şıfat ve istiknân-ı ḥaḳâyıḳ-ı mâhiyyât anda muḥaḳḳaḳ oldığı-çün cem‘ü’l-cem‘ demek ile ittifâḳ olunmuşdur. Belki cemî‘-i ḥaḳâyıḳa câmi‘

⁴¹ İsmail Hakkı Bursevî’nin bu şiire yazdığı bir şerh bulunmaktadır. Bu şerh sadeleştirilerek günümüze alfabesi ile Büyüyen Ay Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Bkz. İsmail Hakkı Bursevî, **Şerh-i Rümûzât-ı Hacı Bayram Velî Çalab’ım Bir Şâr Yaratmış**, haz., Suat Ak, İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, 2013.

⁴² Bu kelime yerine B ve C nüshalarında واحديت “vâhidiyyet” kelimesi kullanılmıştır.

⁴³ C nüshasında sehven ثابت yazılmış, bu yanlışlık derkenarda düzeltilmiştir.

⁴⁴ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

⁴⁵ B nüshasında sehven حقائق yazılmıştır.

oldığı-çün ḥazretü'l-cem‘ ve ḥazretü'l-vücüd dinilmiştir. Zīrā el-vücūd u vicdānū'l-ḥaḳḳ zātīhi bizātīhi anīñ künhünden kināyetdir ki;

لا يعرفه إلا الله⁴⁶

dinilmiştir. Bu ecluden aḡyārdan maşūn ve ‘uḳūl ve ebşārdan meknündür. İmdi zāt-ı muṭlaḳa delālet etdiyse lafz-ı zātīñ fevḳinde olan noḳta-i şelāse “küntü kenzen” maḳāmında bizātīhi ve şıfātīhi ve ef‘āle mūnderic olan zāt ve şıfāt ve ef‘ālden işāretdir ki, ibtidā-i ‘ālem-i lāhūtdur. Ve⁴⁷ eḡer ‘elif’ ‘yā’dan maḳlūbe olduysa intihāya delālet ider. İbtidā-i ‘ālem-i lāhūtdan intihā-i ‘ālem-i nāsūta işāretdir ki ḥurūf-ı teheccīniñ nihāyeti ‘yā’dır. Pes pīrimiz Ḥazret-i Şeyḫ Ḥaḳḳī ḳuddise sırruhü'l-bāḳī⁴⁸ “bir ‘elif’ bul” buyurduğu budur ki bir ‘elif’ mişilli rāst-güftār ve rāst-kirdār bir mürşid-i kāmīl ve muḳteżā-yı irşād ile ‘āmil ve ḥarekāt-ı nefsanıyyeden ‘aṭıl ve taşarrufāt-ı ḥaḳḳ ile şāḡil bir zāt-ı muḫterem bulup andan “mekteb-i ‘irfānda evvel ‘bā’yı şor” buyurduğu

[3a]

budur ki fi'l-ḥaḳīḳa mürşidān-ı merdān mu‘allimān-ı mekteb-i ‘irfāndır. Ya‘ni anlara i‘tikād-ı tāmīl birle irādet getürüp ve anlarıñ ādābıyla ādāblanup ve terbiyyeleri ile⁴⁹ mürebbī olup ve himmet-i ‘uzmālarıyla taḫşīl-i ma‘ārif ve tekmīl-i merātīb eylemeḡe sa‘y-ı belīḡ lāzımdır ki anlara irādet Ḥazret-i Peyḡamber ‘aleyhi’s-selāma irādetdir

⁴⁶ Anlamı: Onu Allah’tan başkası bilmez.

⁴⁷ Bu kelime A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

⁴⁸ “Ḥaḳḳī ḳuddise sırruhü'l-bāḳī” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

⁴⁹ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

ve⁵⁰ Hâzret-i Peyğamber ‘aleyhi’s-selâma⁵¹ irâdet Hâzret-i⁵² Rabbü’l-‘âlemîne irâdetdir. Kemâ kâle’llahu te‘âlâ:

إن الذين يبايعونك إنما يبايعون الله⁵³

el-âyet.⁵⁴ Zîrâ mürşidîniñ her biri nâ’ib-i peygamber-i ahîrû’z-zamândır⁵⁵ ve meclisleri mekteb-i ‘irfândır ve şoḥbetleri maḥlab-ı murâdândır. Pes imdi elzem⁵⁶ ve ehemm olan esrâr ve ma‘ârifi anlardan şor buyurur.

Beyt:

Zâhidâ da‘vet me-kun mâ-râ be-Firdevs-i berîn
K’âsitân-ı himmet-i şâḥib-dilân z-ân bih-terest⁵⁷

“Evvelâ ‘bâ’yı sor” buyurdılar. Ma‘lûmdur ki ‘bâ’ ebced ḥesâbı üzere iki ‘adeddir, iki şifâta delâlet ider: Biri celâl ve biri cemâldir. Ve noḫtaniñ bir olması zât-ı muḥlaḫa delâlet ider ve ‘bâ’niñ taḫtında olması eḫadiyyet vâḫidiyyete nüzûli ve zâtıñ şifâta şümûli delâletidir. Zîrâ ta‘rîf-i ism-i zât-ı Eḫad bi’z-zât ve küllün bi’ş-şifât ve’l-esmâdır, ‘âlem-i ceberûtdur, fe aḫbebtü maḫâmına işâretdir, ef‘âl-i bâniñ evinde muzmerdir. İmdi şifât-ı muḫabbet insâniñ ervâḫa nüzûlidir ki⁵⁸ henüz ef‘âli zuhûr bulmamışdır. Pes imdi ‘ârif bu maḫâmında noḫtada ‘elif’i müşâhede ider. Zîrâ

⁵⁰ “Hâzret-i Peyğamber ‘aleyhi’s-selâma irâdetdir ve” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

⁵¹ B nüshasında “‘aleyhi’ş-şalavatü ve’s-selâm ekmelü’t-taḫıyyata” şeklinde kullanılmıştır.

⁵² Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

⁵³ Anlamı: Sana bağılılıklarını bildirenler, Allah’a bağılılıklarını göstermiş olurlar. Fetih suresi, 10. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

⁵⁴ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

⁵⁵ B nüshasında “aḫîr zamândır” şeklinde kullanılmıştır.

⁵⁶ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

⁵⁷ Anlamı: Ey zahid, bizi yüce Firdevs’e davet etme, çünkü gönül sahiplerinin himmeti ondan daha iyidir.

⁵⁸ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

noқта olmasa ‘bā’ evinde hīc ma‘nā zūhūr itmezdi. İmdi noқта ile mevcūd gibidir. Kendü nefsinde ve ğayr-ı mevcūddur. Noқта evinde ve ‘bā’nıñ mümtāz olması şer‘-i şerīfde ‘ābid ile ma‘būda delālet ider ve daħi ‘bā’nıñ ‘elif’e ittişāli sebeb ile müsebbibden kināyetdir. Zīrā “eb” lisān-ı ‘Arabda “baba” dimekdir.

[3b]

Bi-ḥasebū’t-taz‘īf Zeyd Ebu ‘Amru dinilür. Zīrā⁵⁹ velediñ ḥilḳatine sebeb ebdir amma ḥaḳīḳatde ḥālīḳı ve cemī‘-i maḥlūḳatıñ ḥālīḳı Ḥaḳḳ tebareke ve te‘ālādır. İmdi ‘illete fā‘liyye-i ḥaḳīḳiyye Allah ‘azimü’ş-şāndır. Kemā ḳāle’llahu te‘ālā.⁶⁰

فإذا ستويته ونفختُ فيه من رُوحِي⁶¹

el-āyet.⁶² Ma‘lūm ola ki cevher-i⁶³ aşıyye Ḥaḳḳdandır amma Ḥaḳḳ celle ve ‘alā ikilikden münezzehtir ve noqtanıñ sırrı kelimāt-ı ātiyede⁶⁴ gelse gerekdir inşā’llahu te‘ālā. Ve Ḥazret-i Piriñ

Ḳad ḥamīde eyleyüp ‘yā’ gibi andan ‘yā’yı şor⁶⁵

buyurdıĝı ya‘ni evvel ‘elif’ gibi rāst-ĝüftār olan mürşid-i kāmilden ibtidā’ü’l-ma‘ārif ve’l-esrār ki ‘bā’dır ve intihā’ü’l-esrār ‘yā’dır ki ḥurūf-ı teheccīniñ nihāyetidir, beyne’l-‘elif’ ve’l-‘yā’ olan ḥurūf elfāz-ı me‘āniniñ ḥurūfātıdır. İmdi ibtidā-i

⁵⁹ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

⁶⁰ B nüshasında “kemā ḳāle” şeklinde kullanılmıştır.

⁶¹ Anlamı: Ona biçim verdiğimde ve ona ruhumdan üflediğimde... Hicr suresi, 29. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

⁶² B nüshasında ا şeklinde kullanılmıştır.

⁶³ Bu kelime yerine C nüshasında جواهر “cevāhir” kelimesi kullanılmıştır.

⁶⁴ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

⁶⁵ B nüshasında “ḳad ḥamīde eyleyüp ‘yā’ gibi andan muḳaddem ‘bā’yı şor deyu” şeklinde kullanılmıştır.

lāhūtdan intihā-i nāsūta varınca şor dimek olur. Pes imdi “şad hamīde”de “şad” dimek luğat-ı Fārisīde “bir kimseniñ cesediniñ tūluna” dirler. Türkce “boy” dimekdir. “Hamīde” ke-zalik Fārisīde “eğilmiş” ve “bükülmüş” ma’nāsınadır. Ya’ni⁶⁶ şaddiñi şūret-i ‘yā’ gibi iki şat eyle yāhūd yay gibi iki bükülüp mürşid-i kāmiliñ huzūrunda kemāl-i tevāzu‘ eyle⁶⁷ ya’ni sırr-ı ‘bā’dan sırr-ı ‘yā’yı şor dimek olur yāhūd ibtidā-i esrār-ı ma’ārifden intihāsına varınca şor dimek olur yāhūd mebdē’ ve me’ādını şor yāhūd müstaķillen şarf-i ‘yā’yı şor kim ism-i zāt zikrinde ehlu’llah nişün ‘yā’yı terk idüp “Allah Allah” dirler “yā Allah” dimezler dimek olur. El-cevāb: İmdi ehlu’llah

تَحَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ⁶⁸

şadīş-i şerīfiniñ mazmūnuyla muttaşif olup aşşāb-ı şimāliñ şifātlarından arınup

[4a]

ve aşşāb-ı yemīniñ evşāf-ı kerīmeleriyle teraķķī idüp⁶⁹ ⁷⁰ موتوا قبل أن تموتوا ile fānī ve ⁷¹ حاسبوا قبل أن تحاسبوا ile şesāblanup ‘aķabāt-ı eṭvārī gūzerān olup ve mebdē’ ve me’ād

⁶⁶ Bu kelime B nüshasında kullanılmamaktadır.

⁶⁷ Bu kelime yerine B nüshasında ايدوب “idüp” kelimesi kullanılmıştır.

⁶⁸ Anlamı: Allah’ın ahlakı ile ahlaklanın. Bu ifadenin hadis olmadığı bildirilmiştir. Bkz. Mehmet Yılmaz, **Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2013, s.640.

⁶⁹ Bu kelime yerine B nüshasında “eyleyüp” kelimesi kullanılmıştır.

⁷⁰ Anlamı: Ölmeden önce ölü. Ebü’l Fida İsmail b. Muhammed Acluni, **Keşfü’l-Hafa ve Müzile’l-İlbas Amma İştehere mine’l-Ehadisi ‘ala Elsineti’n-Nas**, Haz. Ahmed Kalaş, C:II, Haleb, Mektebetü’t-Türasi’l-İslami, t.y., s. 402. Bundan sonra bu kaynaktan Acluni, **Keşfü’l-Hafa** olarak bahsedilecektir.

⁷¹ Anlamı: Hesaba çekilmeden kendinizi hesaba çekin. Muhammed Nasırüddin Albani, **Silsiletü’l-Ehadisü’z-Za’ife ve’l-Mevzu’a**, C:III, Riyad, Mektebetü’l-Ma’arif li’n-Neşri ve’t-Tevzi’, 1992, s.346.

sırrına vākıf olup “irci’ı”⁷² hiṭābın sem‘-i cānla iṣidüp ve maḳām-ı şıfāta yetişüp anlara yā-i nidā ile “yā Allah” demek bī-edeblik göründi. Ol ecluden “yā”yı terk idüp “Allah Allah” didiler. F’efhem.⁷³ Nitekim ehlu’llahdan ba‘zı zātlar buyururlar:

Beyt:

Ta kıldı tecellī bu⁷⁴ göñül mülküne Allah
Cüş eyledi sīnemde hemān ma‘rifetu’llah

Envārına ğarḳ eyledi bu kevn u mekānı
Her ḳande nazār eylesem görünür Allah

Kemā ḳāle’llahu ‘azze ve celle:

فأينما تولُّو فتُم وجه الله⁷⁵

Ve kemā ḳāle’llah:⁷⁶

هو الأول والآخر والظاهر والباطن وهو بكل شيء عليم⁷⁷

Aşlı⁷⁸ ābdır didiler eşyāniñ aniñ aşlı ne

Noḳṭaniñ da var mıdır aşlı var ol ma‘nāyı sor

Ḥazret-i Pīriñ “aşlı ābdır” buyurdığı bař-ı muḳaddemeye muḥtācdır. Evvelā “aşlı” demek nedir, anı bilüp andan cemī‘-i uşul aña ḳıyās oluna. Ma‘lūm ola ki bir şey’iñ bir şey’e tevaḳḳufı a’nī şey’-i evvel bulunmayınca şey’-i şānīniñ

⁷² Arapça “dön” anlamına gelen bir kelimedir.

⁷³ Arapça “Anla!” anlamına gelen bir kelimedir.

⁷⁴ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

⁷⁵ Anlamı: Nereye dönerseniz Allah’ın vechi oradadır. Bakara suresi, 115. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

⁷⁶ “Allah” kelimesi B nüshasında bulunmamaktadır.

⁷⁷ Anlamı: O Evvel’dir, Âhir’dir, Zâhir’dir, Bâtin’dir. O her şeyi bilendir. (Hadid 57:3)

⁷⁸ B nüshasında “aşlı” şeklinde kullanılmıştır.

bulunmamasını ‘ulemā raḥimehumul’lah sekiz vech üzere beyān eylemişler. Evvelā bir şey’iñ şey’-i aḥara tevaḳḳuf eylemesi şürū‘ cihetinden ise aña muḳaddeme tesmiyye iderler. Meşelā evā’il-i kütübde olan muḳaddemeler gibi ki o muḳaddemeler bulunmasa mā fi’l-kitāb olan mesā’il müte‘assir olur. İkincisine min cihetü’ş-şu‘ūr ta’rīf

[4b]

tesmiyye ider. Meşelā insān ta’rīfide ḥayvān-ı nāṭıḳ didikleri gibi. Üçüncisine min cihetü’l-vücūd⁷⁹ rükn tesmiyye iderler. Eğer şey’-i evvel şey’-i şānīde dāḥil ise erkānıñ şalātda dāḥil olması gibi. Zīrā erkānıñ her bir rükni şalātıñ cüz’idür i’tibāryla. Dördüncisine ‘unşur tesmiyye iderler. Terkīb andan ibtidā’ olunduğı i’tibāryla. Beşincisine üşuḳos tesmiyye iderler,⁸⁰ muntehā-yı taḥlīl i’tibāryla. Altıncısına mādde ve heyūlā tesmiyye iderler, şüret-i mu‘ayyene ḳābil olduğı-çün.⁸¹ Yedincisine aşl tesmiyye iderler,⁸² mürekkeb andan⁸³ me’ḥūz olunduğı i’tibāryla. Sekizincisine mevzū‘ tesmiyye iderler,⁸⁴ bi’l-fi’l şüret-i mu‘ayyeneye maḥall olduğı i’tibāryla. Amma bir şey’ bir şeyden ḥāric ise şey’-i evvel şey’-i şānīde mü’eşşir ise ‘anī şey’-i şānī şey’-i evvel ile mevcūd olur ise şey’-i⁸⁵ evvele ‘illet-i fā‘iliyye dirler, şalāta nisbet ile muşallī gibi. Şey’-i evvel muşallī,⁸⁶ şey’-i şānī şalāt; zīrā muşallī olmayınca şalāt bulunmaz. Eğer şey’iñ mü’eşşirinde mü’eşşir ise aña ‘illet-i gā’iyye

⁷⁹ “min cihetü’l-vücūd” ifadesi A nüshasında bulunmamaktadır.

⁸⁰ Bu kelime yerine B ve C nüshalarında اولنور “olunur” kelimesi kullanılmıştır.

⁸¹ “çün” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

⁸² Bu kelime yerine B ve C nüshalarında اولنور “olunur” kelimesi kullanılmıştır.

⁸³ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

⁸⁴ Bu kelime yerine B ve C nüshalarında اولنور “olunur” kelimesi kullanılmıştır.

⁸⁵ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

⁸⁶ “Şey’-i evvel muşallī” ifadesi C nüshasında bulunmamaktadır.

dirler, ‘ibādet gibi, muşallīye göre. Amma ı̄şılāḥ-ı ḥukemāda bir şey’iñ vüçüdü bir şey’e tevaḳḳufda şart budur ki eğer şey’-i evvel şey’-i şānīde bi’l-ḳuvve bulunur ise aña ‘illet-i māddiyye dirler, ḥaṣeb mişilli serīre nisbetle. Ve eğer şey’-i evvel şey’-i şānīde bi’l-fi’l bulunur ise aña ‘illet-i şūriyye dirler, şūret-i serīr gibi. Eğer şey’-i evvel şey’-i şānīden ḥāric amma şey’-i şānīde mü’eşşir ise aña fā’iliyye dirler neccār gibi. Eğer ol mü’eşşerde mü’eşşir ise aña ‘illet-i ḡā’iyye ı̄tlāḳ olunur, ol serīrde cülūs gibi. Bundan mā‘adāsına şurūḫ⁸⁷ dirler. Pes imdi şart-ı neccāre ḳudūm-ı sıbbāḡa⁸⁸

[5a]

vaḳt-i ekle cū’ gibi ve bunuñ emşāli şurūḫ çokdur, zikre ḥācet yokdur. Pes imdi biz şaded-i mā naḥnu fihimize gelelim. Ḥāzret-i Pīriñ “aşlı ābdır” buyurduḡı ma‘lūm oldu ki mürekkeb andan terkīb olduḡı-çün ya’nī “aşlı ābdır” demek eşyāniñ terkībi ābdandır demek olur ya’nī eşyāniñ mādde-i aşliyyesi ābdır, ke-zalik insāniñ vüçüda gelmesinde mādde-i aşliyye ābdır ki aña meni dirler. Zīrā a’zā-i benī ādem ve ḡayrihi ibtidā-i evvel meniden terkīb olunur. Cemī’-i ḥayvānāt daḡi böyledir ve cemī’-nebatāt ke-zalik böyledir. Amma anlarıñ mādde-i aşliyyeleri toḡumdır, andan terkīb olunur. Pes insāniñ ve ḡayr-ı ḥayvāniñ ‘illet-i māddiyyesi ma‘lūm olduysa ‘illet-i fā’iliyyesi Allahdır, zīrā ḥallāḳ Odur. İmdi Ḥāzret-i Pīriñ “aşlı ābdır didiler eşyāniñ anıñ aşlı ne” buyurduḡı “aşlı ābdır” demekden maḳşūdları nedir? ‘Alā ṭarīḳu’s-su’āldir, buña istifhām-ı inkāriyye dirler; demek olur ki eşyāniñ aşlı āb deḡildir. Zīrā āb ‘anāşır-ı erba’anıñ biridir. Amma bi-ḥasebü’l-uşul-i i’tibārīden bir aşlıdır. Bu cihetden eşyāniñ “aşlı ābdır didiler” zīrā naẓm-ı kerīmde gelür kim:

⁸⁷ B ve C nüshalarında “şart” şeklinde kullanılmıştır.

⁸⁸ A nüshasında sehven طباعه yazılmıştır.

وجعلنا من الماء كل شيء حي⁸⁹

İmdi bu āyet-i kerīme delālet ider ki külli şey'in ḥayāt-ı aşliyyesi ābdır. Ve ḥadīs-i nebevīde vārid oldı ki:

إن الله تعالى خلق درّة بيضاء⁹⁰

Ve bir rivāyetde:

جوهرًا خضراء فنظر إليها بنظر الجلال والهيبة فذابت حياء فصار نصفها ماء ونصفها ناراً ، فحصل منهما دخاناً فخلق السموات من دخانها والأرض من زبدها⁹¹

Ve ba'zılar dimişler ki o durre-i beyzā' 'aql-ı evveldir. Zīrā āb nazar-ı heybetden mezāb olup şey'-i āḥar

[5b]

oldı, ta'ayyün-i zātiyyesinde bākī kalmadı. 'Aql-ı evvel ise ta'ayyün-i zātiyyesi üzere bākīdir, ašlā tağyīr⁹² kabūl itmez. Pes imdi ma'lūm oldı ki āb ḥayāt-ı zātiyyeniñ sereyānı eclinden Allah te'ālā külli şey'i ābdan ḥalk eyledi. Bu i'tibār ile āb her şey'in mādde-i aşliyyesi oldı. Ḥazret-i Pīriñ "anıñ aşlı ne" buyurdığı abıñ daḥi aşlı ne demek olur? El-cevāb: Abıñ aşlı ḥayāt-ı zātiyyedir. Zīrā ḥayāt-ı zāt olmasa mevcūdātdan bir şey' vücūda gelmez idi. Zīrā her şey'in mādde-i mā'iyesinde

⁸⁹ Anlamı: Ve canlı olan her şeyi sudan yarattık. Enbiya suresi, 30. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

⁹⁰ Anlamı: Allah beyaz bir inci yarattı. Muhammed Nasırüddin Albani, **Silsiletü'l-Ehadisü'z-Za'ife ve'l-Mevzu'a.**, C:II, s.212.

⁹¹ Anlamı: Allah yeşil bir cevher yarattı, ona celal ve heybet nazarıyla baktı. Bu cevher hayâsından eridi. Yarısı su, yarısı ateş oldu. O ikisinden bir duman çıktı. Allah, onun dumanından gökleri, köpüğünden ise yeryüzünü yarattı. Hadis kaynaklarında ulaşamadığımız bu ifade İbn Arabi tarafından **Tedbirât-ı İlâhiyye**'nin "Dibâce"sinde hadis olarak verilmiştir. Burada "yeşil bir cevher" yerine "büyük bir beyaz inci" kelimeleri kullanılmıştır. Bkz. İbn Arabî-Ahmed Avni Konuk, **Tedbirât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi**, Haz. Doç. Dr. Mustafa Tahralı, İstanbul, İz Yayıncılık, 1992, s.1.

⁹² Bu kelime yerine C nüshasında تَغْيِير "tağayyür" kelimesi kullanılmıştır.

ḥayāt-ı zātiyye ‘ayān ve nümāyāndır. Bu ecluden her şey’ Allah te‘ālā ḥazretlerine ḥayāt-ı zātiyyesiyle tesbīḥ iderler.⁹³ Görmez misin ki bir beyzaniñ içinde āb vardır ve lakin anda olan noktada⁹⁴ ḥayāt-ı zātiyye bulunmasa ol beyza içinde olan beçe ya‘nī yavru terkīb bulup cisim bağlamaz. Baş, ayak, kanāt, kıyruq gibi netice-i ḥayāt bulmaz. Ol beyzada olan āb fesāda varır, vücūd bulmaz. Ma‘lūm oldu ki cemī‘-i ‘ālemde olan mevcūdāt ḥayāt-ı zātiyye ile mevcūd olmuşlardır. Pes imdi Ḥazret-i Peygamber ‘aleyhi’s-selāmın “durre-i beyzā” buyurduğu ‘ālem-i kebīrde ma‘lūm oldu ise ‘ālem-i şağīrde ke-zālik nümāyāndır. ‘Ālem-i şağīr benī ādemiñ vücūdudur kim ma‘nāda nüsha-i ‘ālem gibidir. Durre-i beyzā’ insāniñ nuṭfesidir ki fī’l-vāki‘ cevher-i ḥayātdır. Nitekim şiddet-i ḥubb-ı zātiyle Bārī te‘ālā ‘ālem-i kebīriñ cevherine nazār idüp eriyüp şu olup bālāda zıkr olundığı vech üzere vücūd ‘ālemi ‘āle’t-tertīb bi’l-cümle andan ḥalk eylediği gibi ke-zālik vücūd-ı ‘ālem-i şağīr ki vücūd-ı benī ādemdir, ḥubb-ı

[6a]

zātiyle ḥalk eyledi. ونفختُ فيه⁹⁵ sırrı nümāyān oldu ve ‘ālem-i kebīrde olan mevcūdāt bilā ziyāde ve lā noḫşān cümlesi ‘ālem-i şağīrde vücūda geldi. Ceberūt ve melekūt cümlesi Ādemde ve benī ādemde zuhūra geldi. Anuñ-çün ādem cāmi‘ü’l-mevcūdātdır. Nitekim Ḥaḫḫ celle ve ‘alā ḥazretleri⁹⁶ kelām-ı mecīdinde buyurur:

⁹³ C nüshasında “ider” şeklinde kullanılmıştır.

⁹⁴ Bu kelime yerine B nüshasında نطفه “nuṭfede” kelimesi kullanılmıştır. C nüshasında “olan noktada/nuṭfede” ifadesi silinmiş durumdadır.

⁹⁵ Anlamı: Ona üflediğim... Hicr suresi, 29. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

⁹⁶ Bu kelime C nüshasında bulunmamaktadır.

سنريهم آياتنا في الأفاق و في انفسهم⁹⁷

el-āyet. Pes imdi şābit oldı kim ‘ālem-i kebırde olan eşyānıñ mecmū‘ı ‘ālem-i şağırde daği mevcūddur. F’efhem.

Beyt:

Her dü ‘ālem cism ü cān-est ādem-est
Z’ān ki ādem aşl-ı cümle ‘ālem-est⁹⁸

Ve bu daği ma‘lūm ola ki muḳteżā-yı zāhir ve beyān ile iktifā eylemeyüp ba‘zı maḥalldede iṭnāb-ı kelām eylediğimiz daği muḳteżā-yı ḥālden ve muḳadder su’ālden nāşıdır. Nitekim bu maḥalldede bi’l-münāsebe ‘ālem zıkr olundu, lāzım geldi kim ya ‘ālem bir midir dinile. Ma‘lūm ola ki ⁹⁹ العالم ما سوى الله ya’ni Allah ‘azīmü’ş-şāndan mā‘adāsına ‘ālem ıtlāḳ olunur. ‘Avālim ne ḳadar çok ise de ḥazarāt-ı ḥamseye ‘avālim-i ḥamse dirler. ‘Avālim-i külliye ki ‘ālem-i me‘ānī ve ‘ālem-i a’yān-ı şābite ve ‘ālem-i ervāḥ ve ‘ālem-i mişāl ve ‘ālem-i şehādet gibi ve ‘ālem-i insānū’l-kāmilū’l-cāmi’ beyne’l-‘avālim daği ḥazerāt-ı ‘ulviyyetü’s-semāviyye ve’s-süfliyyetü’l-arziyye ve ‘ālem-i ‘anāşır gibi bu cümle ‘avālimiñ ḥaḳḳı bir ‘ālemdir. Bu i’tibār ile ‘ālem-i kebır dirler. Pes imdi Ḥaḳḳ te‘ālā ḥazretleri¹⁰⁰ ğaniyyü ‘ani’l-‘ālemīndir. Zīrā Cenāb-ı Rabbü’l-‘ālemīn ism-i ‘ālem ile müsem mā değıldir amma nūr-ı sırr-ı kibriyā cemī’-i ‘avālimde olmasa ‘avālim vücūd bulmaz idi. Kemā ḳāle’llahu te‘ālā:

⁹⁷ Anlamı: Ayetlerimizi onlara ufuklarda ve kendi nefislerinde göstereceğiz. Fussilet suresi, 53. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

⁹⁸ Anlamı: Her iki alem cisim ve ruhtur, ademdir. Çünkü adem bütün alemin aslıdır.

⁹⁹ Anlamı: Alem, Allah dışındaki her şeydir.

¹⁰⁰ C nüshasında “Allah tebāreke ve te‘ālā” şeklinde kullanılmıştır.

الله نور السموات والأرض¹⁰¹

el-āyet. İmdi mevcūd-ı ḥaḳīḳī Allah'dır. Fī'l-ḥaḳīḳa anuñ-çün ḥavāṣs-ı evliyā:

[6b]

لا موجود إلا الله¹⁰²

dimişler, maḳām-ı seyr-i fi'llahda, fe'raf¹⁰³.

Beyt:

Men āfitāb-ı vaḥdetem tābān be-insān āmede
Men nūr-ı ism-i azem-em piş ez-ten u can āmede¹⁰⁴

Ḥazret-i Pīriñ “noḳṭanıñ da var mıdır aşı” buyurduğu oldur ki ol noḳṭa fī'l-ḥaḳīḳa noḳṭa-i zātdır. Bālāda zıkr olunan vech üzere ‘bā’niñ tahtında olması eḥadiyyetden vāḥidiyyete nüzüli işāretidir ki şıfātla muttaşif olmasıdır. Bu eelden Ḥazret-i ‘Ali kerrema’llahu veche buyurur: “Ben ‘bā’-i besmeleniñ tahtında olan noḳṭayım.” Pes imdi bu i’tibārca noḳṭanıñ aşı ve ḥaḳīḳati zāt-ı muṭlaḳdır ve ma‘lūm ola ki:

ن والقلم وما يسطرون¹⁰⁵

¹⁰¹ Anlamı: Allah göklerin ve yerin nurudur. Nur suresi, 35. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

¹⁰² Anlamı: Allah'tan başka mevcut yoktur.

¹⁰³ “bil” anlamına gelen Arapça bir ifadedir. Bundan sonraki kullanımlarda dipnot ile gösterilmeyecektir.

¹⁰⁴ Anlamı: Ben insanların üzerinde parlayan vahdet güneşiyim, ben can ve tenden önce gelen ism-i azam nuruyum.

¹⁰⁵ Anlamı: Nun. Kaleme ve yazdıklarına and olsun. (Kalem 68:1)

da olan ‘nun’uñ noqçası daği zāt-ı Hākka delālet ider. Ma‘a’ş-şifāt kalem rūh-ı izāfiye delālet ider. ¹⁰⁶“وما يسطرون” müfredāt-ı mülk ve melekūtdur¹⁰⁷ fe‘raf. Hāzret-i Pīr buyurur:¹⁰⁸

Sidre nice mūntehā oldı semavāt üzere ya

Bār-gāh-ı Muştafāda ser çeken Tūbāyı şor¹⁰⁹

Ya‘ni sidre semavāt üzere nice mūntehā oldı anı daği mürşid-i kāmilden şor ki bunuñ daği sırrı nedir dimek olur. Pes imdi “sidre” luğat-ı ‘Arabīde “ağac”a dirler. “Mūntehā” infī‘āl bābından ism-i mef‘ūldur. ‘Yā’niñ mā kabl-i meftūh olduğından ‘elif’e kalb olmuşdur. “Nihāyet” ve “gāyet” ma‘nāsmadır. Sidre semavāt üzere nice nihāyet buldı dimek olur. Kemā k̄āle’lallahu te‘ālā ‘azze ve celle¹¹⁰:

عند سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى¹¹¹

el-ayet. Cebrā’il ‘aleyhi’s-selāmiñ maqāmıdır ki şeb-i mi‘rācda Hāzret-i Peygamber aleyhi efđalü’s-şalavāt ve ekmelü’t-taḥiyyāt ḥāzretiyle ol maqāma dek delālet ve refākat idüp öte geçmedi. Anuñ-çün mūntehā tesmiyye olundu. İmdi ey ṭālib-i esrār-ı ilahī ve rāğīb-ı

[7a]

¹⁰⁶ Anlamı: Ve yazdıklarına... Kalem suresi, 1. ayetten yapılmış alıntıdır.

¹⁰⁷ B nüshasında “mülk ve melekūta delālet ider” şeklinde kullanılmıştır.

¹⁰⁸ “Hāzret-i Pīriñ buyurur” ifadesi A nüshasında bulunmamaktadır. Bu ifade C nüshasında “Hāzret-i Pīriñ sa‘ādetle buyurdukları” şeklinde kullanılmıştır.

¹⁰⁹ Bu beytin açıklamasında B nüshasının derkenarında diğerk nüshalarda yer almayan bir şiir parçası yer almaktadır: Hāṭṭiñ üzre göricek ḥāl-i siyāhın bī-ḥicāb Āteş üzre şanurum düşmüşdurur bir kaçre āb/ Hūb-ı men āḥsente okurum o çeşm-i mestine Kim içirmiş sākī-i ‘aşk bāreka’llah hoş şarāb/ Muşhaf-ı ḥüsnüne ki heft ḥāṭṭiñ tefsīrini

¹¹⁰ “azze ve celle” ifadesi A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

¹¹¹ Anlamı: Sidretü’l-mūntehanın yanında. (Necm 53:14)

eṭvār-ı nā-mütenāhī ma‘lūm olsun ki şūreten¹¹² bu ‘ālem-i saġīr ki ‘ālem-i kebīr gibidir, şūret-i insāndır. İmdi insānda olan yedi a‘zā yedi kāt gökler menzilesindedir. Sidretü’l-müntehā yedi a‘zānīñ nihāyetidir demek olur. Ya‘ni yedi a‘zā ile başnī mābeynidir demek olur. Zīrā baş ‘Arş-ı a‘lā menzilesindedir ve lakin ehl-i taḥṭṭā ‘indinde eflāk toḡuzdur. Toḡuzuncuya felekü’l-eflāk ve felekü’l-aṭlas daḡi dirler ve sā’ir-i felekler birer isimle müsem mā ve birer sırdan mu‘ammālardır. Erbāb-ı ‘irfāna ma‘lūmdur taṭvīl-i kelāma ve teḡsīr-i niḡāma ḡacet yoḡdur. Pes¹¹³ imdi Ḥāzret-i Peyġamber ‘aleyhi’s-selām şeb-i mi‘rācda ḡalbini sidrede kodı dimeniñ ma‘nāsı bu oldu ki ‘ālem-i ḡalbe taṣavvur olunan eṣyā ve elfāz ve me‘ānī mu‘āvenet-i ‘aḡl ile olur. ‘Aḡl ise mülkdür. İmdi ‘aḡl ma‘lūmāt-ı zāhirīde seyrin tamām idüp nihāyet buldı. Nitekim ‘uḡūl-ı ‘aṣereniñ a‘lāsı ‘aḡl-ı evveldir. Kemā ḡāle’n-nebī ‘aleyhi’s-selām:

أول ما خلق الله العقل¹¹⁴

‘Uḡūl anda nihāyet bulur. Nüfūs daḡi böyledir.¹¹⁵ Nüfūs daḡi nefsi-i evvelde nihāyet bulur. ‘Aḡl-ı evvel maḡzar-ı eḡadiyyet ve ḡāmil-i aḡkām-ı icmālīdir ve nefsi-i küll maḡzar-ı vāḡidiyyet va ḡāmil-i aḡkām-ı tafḡīlīdir ve ‘Arşa felekü’l-eflāk ve felek-i aṭlas dirler. Sekizinci feleġe kürsī ıtlāk iderler. Pes imdi māverāsı lā-mekānı ve şahrā-yı sarāy-ı subḡānīdir. Anda ‘aḡlın eli irmez ve ḡarem-i ḡaṣṣa ecinnī girmez ki bār-ġāh-ı sultān-ı ḡaḡīḡat ve kārgāh-ı evṭān-ı erbāb-ı devlet ve rif‘atdır.

¹¹² Bu kelime A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

¹¹³ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

¹¹⁴ Anlamı: Allah’ın ilk yarattığı şey akıldır. Acluni, **Keşfü’l-Hafa**, C:I, s.309.

¹¹⁵ “Nüfūs daḡi böyledir.” ifadesi A nüshasında bulunmamaktadır.

فيها عين يشرب بها المقربون¹¹⁶

Kemā ḳāle'n-nebī ṣalla'llahu 'aleyhi ve sellem:

لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل¹¹⁷

Beyt:

Hemīşe men çünîn nebüdem

[7b]

Ze 'aql-ı 'āfiyet bīrūn nebüdem

Çü tū 'āḳıl budem men nīz rūzī

Çünîn dīvāne vü meftūn nebüdem¹¹⁸

Pes imdi Cebrā'il 'aleyhi's-selāmiñ vesāṭatı ve mu'āveneti 'ālem-i melekūtuñ nihāyetine dek oldıgından Ḥazret-i Faḥr-i Kā'ināt ḳalbini sidre-i muntehāda ḳodı.

İmdi Cebrā'il 'aleyhi's-selām şuret-i 'aql-ı evveldir ve lakin 'uḳūl-ı beşer aña ḳıyās olmaz. Zīrā sār-i beşerde dens-i nefسانیyyet oldıgı eelden ol maḳāma varamaz.¹¹⁹

Pes Cebrā'il 'aleyhi's-selām ba'zı enbiyā-i 'izām ḥazerātına bi'l-vesāle maḥşuş oldı

ki anlar ma'şūm-ı 'ani'l-'işyānlardır ve Ḥazret-i Pīriñ “bār-gāh-ı Muştafāda ser çeken

Ṭübāyı şor” buyurdıgı budur ki men'ūtda¹²⁰ Muştafā ṣalla'llahu 'aleyhi ve sellem

Cennet-i 'Adn içre maḳām-ı maḥmūd ki Vesīle Cenneti dimekle men'ūtdur. Cemī'-i

¹¹⁶ Anlamı: Orada Allah'a yakın olanların içtiği bir pınar vardır. عين يشرب بها المقربون (Mutaffifin 83:28) فيها kelimesi ayette yer almamaktadır.

¹¹⁷ Anlamı: Benim Allah ile birlikte olduğum bir vaktim vardır. O vakti ne mukarrebinden bir melek ne de mürsel bir nebi benimle paylaşabilir. Acluni, **Keşfü'l-Hafa**, C:II, s.244.

¹¹⁸ Anlamı: Ben her zaman böyle değildim, sağlıklı aklın dışında değildim. Bir gün ben de senin gibi akıllı idim, böylesine divane ve tutulmuş değil idim.

¹¹⁹ “ol maḳāma varamaz” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

¹²⁰ Bu kelime yerine B ve C nüshalarında بارگاه “bār-gāh-ı” kelimesi kullanılmıştır.

cennâtiñ a'lâsıdır. İmdi Hâzret-i Peygamber 'aleyhi's-selâmiñ dârı içinde bir ağâc vardır ki adı Tûbâdır. Cemî'-i eşmâr ol ağâçdan çıkar dinilmiştir ve ağşanı a'nî dalları ve budağları cemî'-i cennâtda olan ğurfelere ve hücrelere tolmuşdur dinilmiş. Meşelâ semâda âfîtâb-ı 'âlem-tâb olan şemsiñ ziyâsı 'âlem-i dünyânıñ cemî'-i diyârına ve dârına ve hucurâtına toldığı gibi. İmdi bunda işâret-i 'aliyye ve beşâret-i celiyye budur ki Hâzret-i Server-i Kâ'inât ve Meñhar-ı Mevcûdât 'aleyhi efđalü's-şalavât ve ekmelü't-taḥiyyât ḥâzretleriniñ ḳalb-i münîrleri Vesîle Cenneti menzilesinde olup ve rûḥ-ı muḳaddesleri

أول ما خلق الله روعي¹²¹

manṭûkı ile miftâḥ-ı ervâḥ olup ervâḥ-ı enbiyâ' ve evliyâyâ vesîle-i rûḥ izâfi olmağın ve 'ale't-tertib sâ'ir-i ervâḥ-ı benî âdeme

[8a]

ve cemî'-i zî-rûḥ olanlara ke-zalîk vesîle olup ağşân-ı rûḥ-ı a'zamı cemî'-i şâhib-i vücûd olanlarıñ hucurât-ı ḳalblerine teselsülen dâḥil ve mütevâşil olup cümle ervâḥ yerlü yerin bulmuşdur. Ve Hâzret-i Faḥr-i Kâ'inât anuñ-çün

أنا من الله والمؤمنون مني¹²²

buyurmuşlar. Pes imdi ervâḥıñ cümlesin 'âlem-i lâhûtda aḥsen-i taḳvîmde ki¹²³ ol ḥâḳîḳat ḥacletü'l-üns tesmiyye olunur ki vaṭan-ı aşlî demek ile men'ûtdur. Andan

¹²¹ Anlamı: Allah'ın ilk yarattığı şey benim ruhumdur. Kaynakta أول ما خلق الله نوري şeklinde geçmektedir. Acluni, **Keşfü'l-Hafa**, C:I, s.311.

¹²² Anlamı: Ben Allah'tanım, müminler de bendendir. Acluni, **Keşfü'l-Hafa**, C:I, s.237.

¹²³ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

esfel-i sāfilīn ki ‘ālem-i ecsāmdır, kemā fi’l-kelām-ı¹²⁴ kādīm, ma‘lūmdur evvelā ‘ālem-i lāhūtdan ‘ālem-i ceberūta nüzül eyledikde nūr-ı ‘ālem-i ceberūt ile mülebbes olup beyne’l-ḥaremeyn rūḥ-ı sulṭānī kisvesin giydikde andan ‘ālem-i melekūta nüzül idüp nūr-ı melekūt ile rūḥ-ı revān kisvelenüp andan ‘ālem-i mülke nüzül idüp nūr-ı mülk¹²⁵ ile rūḥ-ı cismānī kisvelenüp envā‘-ı envāra ve hil‘at-i Yezdānī ve salṭanat-ı kāmurānī ile mükerrerem ve muḥterem oldı. Pes imdi niceler bu elṭāf-ı Rabbāniyi ve bu in‘ām-ı kerīmānı bi-ḥasebü’l-ġaflet unudup vefā-ı ‘ahd-i mīşākda kuşūr ve ḥubb-ı vaṭan-ı aşliyyede kūsūr eylediler.

حب الوطن من الإيمان¹²⁶

buyurulmuş-ken vaṭan-ı aşliyi hīc yād itmediler. Bu ecluden Ḥāzret-i Pīr mezkūr olunan eyyāmu’llaha işāreten ve tenbīhen intihā ki fi’l-ḥaḳīka ibtidādır, anı īrād buyurdılar.

Beyt:

Ḥāci berāh-i Ka‘be reved men be-reh-i dūst
Ū ḥāne hemī-cūyed men şāhib-i ḥāne¹²⁷

**Heft deryāya neden taḥşīş olundu¹²⁸ bu şular
Ya yedi ırmaḳ nedir hem cūy hem deryāyı şor**

¹²⁴ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

¹²⁵ “nūr-ı melekūt ile rūḥ-ı revān kisvelenüp andan ‘ālem-i mülke nüzül idip” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

¹²⁶ Anlamı: Vatan sevgisi imandandır. Acluni, **Keşfü’l-Hafa**, C:I, s.413.

¹²⁷ Anlamı: Hacı Kabe yoluna gider, ben dost yoluna giderin. O evi arar, bense evin sahibini ararım.

¹²⁸ B nüshasında “oldı” şeklinde kullanılmıştır.

“Heft” lüğat-ı Fārisīde “yedi”ye dirler. Yedi deryāya neden taḥṣīṣ olundu bu şular

[8b]

buyurduğu ya‘nī ‘ālem-i dünyāda meşhūr olan yedi deryādır ve bu deryālarıñ aşlı bir şudur ki bir deryādan bir deryāya cereyān ider. Ya niçün yedi deryā şuyı deyu taḥṣīṣ olundu, bu taḥṣīṣe sebep nedir deyu istifhām buyurduğu¹²⁹ oldur ki bu deryālarıñ şuları bir oldığı ma‘lūmü’l-enāmdır ve lakin bu taḥṣīṣde sır ve ḥikmet vardır, ol nedir demek murād olunur. Anı daḥi mürşid-i kāmilden şor buyurur.¹³⁰ Pes imdi bu meşhūrü’l-āfāk olan deryā-yı seb‘a deryā-yı me‘ānī-i seb‘aya işāretidir. Ol deryā-yı me‘āniyye-i seb‘anıñ biri deryā-yı ‘ilm-i şerī‘atdır ve ikincisi deryā-yı ‘ilm-i ‘ibretdir ve üçüncüsü deryā-yı ‘ilm-i ḥikmetdir ve dördüncüsü deryā-yı ‘ilm-i ma‘rifetdir ve beşincüsü deryā-yı ‘ilm-i esrārdır ve altıncüsü deryā-yı ‘ilm-i ḥaḳīkatdır ve yedincüsü deryā-yı ‘ilm-i ḳudretidir. Ba‘zı muḥaḳḳikīñ ‘indinde bu tertībde eğerçi iḥtilāf vardır ve lakin maḳşūd bu cümledir ve sâ‘ir-i ‘ulūm her biri birer cūy menzilesinde oldığı-çündür. Cümle ‘ulūmuñ neticesi bu deryā ile vaşf olunan ‘ulūm-ı seb‘aya müntec oldığı-çündür. Meşelā yedi ırmaḳ ki meşhūrdur; Nīl ve Şāt ve Fırāt ve Ceyḥūn ve Seyḥūn gibi cümlesi deryālara cārī oldığı gibidir. Yāḥūd deryā-yı evvelden murād-ı ‘aliyyeleri deryā-yı vaḥdetdir ve deryā-yı şānīden murād deryā-yı vāḥidiyyetdir ve deryā-yı şālīşeden murād rūḥu’l-ervāḥ ki rūḥ-ı a‘zam daḥi tesmiyye olunur ve deryā-yı rābi‘adan murād deryā-yı lāhūtdur ve deryā-yı ḥāmseden murād deryā-yı aşlāb-ı

¹²⁹ “ya‘nī ‘ālem-i dünyāda meşhūr olan yedi deryādır ve bu deryāların aşlı bir şudur ki bir deryādan bir deryāya cereyān ider ya niçün yedi deryā şuyı deyu taḥṣīṣ olundu, bu taḥṣīṣe sebep nedir deyu istifhām buyurduğu” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

¹³⁰ B nüshasında “su’āl id demek olur,” C nüshasında “şor demek olur” şeklinde kullanılmıştır.

ābā¹³¹ ve deryā-yı sādiseden murād deryā-yı erḥām-ı ümmühâtdır ve deryā-yı sābi‘adan murād deryā-yı nāsūt ki çār ‘unşur

[9a]

ile terkīb olunan ecsāmdır v’allahu a‘lem. Ve Ḥazret-i Pīriñ

Ya yedi ırmağ nedir hem cūy hem deryāyı şor

buyurduğu “cūy” luğat-ı Fārisī’de yine ırmağa dirler. Ya’nī yedi deryāyı ve yedi ırmağı daḥi bir mürşid-i kāmilden şor demek olur. Cūy ile deryayı ‘alā vechü’t-tekrīr ve’t-te’kīd zıkr buyurduğu zarūret-i şī’r içündür. Nitekim bālāda zıkr eyledik; yedi ırmağ yedi deryā gibi aqālīm-i ‘ālemde meşhūr ve ma‘lūmdur. Pes imdi ma‘lūm oldu ki maqşūd-ı aqlī-i ırmağ enfūsī ve ma‘nevīdir. Nitekim zıkr olundu; āfākda olan eşyāniñ mecmū‘ı enfūsde bulunduğı ecluden vücūd-ı ādemīde olan yedi ırmağı ‘alā¹³² vechü’l-icmāl beyān idelim. Evvelā cesed-i ādemīde ‘urūğ-ı¹³³ seb‘a vardır ki anlara yedi¹³⁴ şāh şamar ıtlāk olunur. İki¹³⁵ boyun şamarlarıdır ve ikisi daḥi iki kol şamarlarıdır ve ikisi daḥi ayak şamarlarıdır ve biri daḥi ciğer şamarıdır, aña mecmā‘u’l-‘urūğ dirler ve menba‘u’d-dimā’ dirler. Amma sār-i ‘urūğ bunlarıñ şū‘besidir. Amma bi-ḥasebü’l-ma’nā yedi ırmağ eṭvār-ı seb‘adan kināyetdir ki ehl-i sülūkniñ menāzil ve merātib cihetinden maḥall-i ‘ilm ü ‘irfānlarıdır. Zīrā ehl-i sülūk olan zātlar bu yedi eṭvārniñ enhārından iğtisāl eylemişler. Vücūd-ı ‘arızī sebebi ile

¹³¹ “ve deryā-yı rābi‘adan murād deryā-yı lāhūtdur” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır. “deryā-yı ḥāmseden murād deryā-yı aqlāb-ı ābā” ifadesi B nüshasında unutulmuş, derkenar ile metne dahil edilmiştir.

¹³² Bu kelime A ve B nüshalarında bulunmamaktadır.

¹³³ B ve C nüshalarında “‘ırğ” şeklinde kullanılmıştır.

¹³⁴ Bu kelime A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

¹³⁵ A nüshasında sehven ايكنجيسى yazılmıştır.

televvüşât-ı nefsanîden bi'l-cümle ārî olamazlar idi. İmdi sâlik-i rāh-ı Hudā ve rāğıb-ı vaşl-ı Mevlā olan kavāfil ki zümre-i evliyādır, evvelen bidāyet-i sülûklarında şavr-ı evveliñ ırmağında nefs-i emmāre çirkinden a'zā-i vücūdını taḥhîr idüp, şāniyen şavr-ı şāniniñ ırmağından nefs-i levvāme levşinden kuvā-yı nefsi ārî idüp şalişen şavr-ı şālişin ırmağından hāne-i ḳalbi muḥabbet-i

[9b]

sivā densinden

136 وَطَهَّرْ بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ

manṭūḳı üzere pāk idüp¹³⁷ rābi'en şavr-ı rābi'in ırmağından ḥucub-ı 'aḳlı izāle eyleyüp

138 إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

mefhūmı üzere ve hāmisen şavr-ı hāmisiñ ırmağından ḥucub-ı rūḥı ref' idüp

139 وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي

sırrı zuhūrı eyleyüp ve sādisen şavr-ı sādisiñ ırmağından ḥucub-ı nūrānī rū-yı vāḥidiyyetden keşf idüp sābi'an şavr-ı sābi'in ırmağından sırr-ı ḥafî zuhūruyla yetmiş biñ ḥicāb bi'l-cümle ref' olunup maḳām-ı şafāda ve merkez-i iştifāda sırr-ı aḥfā ile müstedām olmaḳdır.

Beyt:

¹³⁶ Anlamı: Evimi tavaf edenler için temizle... Bakara suresi, 125. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

¹³⁷ "pāk idüp" ifadesi A ve B nüshalarında bulunmamaktadır.

¹³⁸ Anlamı: Ben sizin bilmediğinizi bilirim. Bakara suresi, 30. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

¹³⁹ Anlamı: Ona ruhumdan üflediğimde... Sad suresi, 72. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

Çün Hudā āyed şevēd cūyende lā
Gerçi ān vuşlat beḳā ender beḳā¹⁴⁰

اللهم يسّر للطالبين الراغبين¹⁴¹

كل شيء هالك إلا وجهه له الحكم وإليه ترجعون¹⁴²

Yine Hāzret-i Pīr sa‘ādetle buyururlar:¹⁴³

**İsm-i a‘zām şūretinde dā’iren mā-dār olan
Ya’nī kim baḥr-ı muḥīṭ-i cümle-i eşyāyı şor**

Pes imdi Hāzret-i Pīriñ murād-ı ‘aliyyeleri bu ola ki şifāt-ı şübūtiyye olan esmā-i zāt-ı Bārī ile ḳā’imlerdir. Yedi esmādır ki Hāy ve ‘Alīm ve Semī‘ ve Başīr ve Mūrīd ve Mütেকellim ve Ḳadīr’dır ve bunlarıñ me’ḥaz iştikāḳı ḥayāt ve ‘ilm ve ḳudret ve irādet ve sem‘ ve başār ve kelāmıdır. Bunlara e’imme-i esmā dirler ve bunlar uşūl-i esmādır, maḳām-ı şerī‘atde. Ve yedi esmā daḥi vardır,¹⁴⁴ maḳām-ı tarīḳatde ki anlara daḥi ehl-i taḥḳīḳ eimme-i esmā ve uşūl-i esmā dirler. Ba‘zısı ism-i zāt ve ba‘zısı ism-i şifātdır amma ism-i Celāl ittifāḳ üzere ism-i zāt ve müstecmi‘-i cemī‘-i şifātdır. Pes ism-i a‘zām ehl-i taḥḳīḳ ‘indinde ism-i zātdır.

[10a]

¹⁴⁰ Anlamı: Allah’a varınca arayan yok olur; gerçi o kavuşma ölümsüzlük içinde ölümsüzlüktür. Bu beyit B nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁴¹ Anlamı: Allah’ım talep eden ve rağbetli olanlara kolaylıklar ver.

¹⁴² Anlamı: O’ndan başka her şey helak olacaktır. Hüküm O’nundur ve O’na döndürüleceksiniz. Kasas suresi, 88. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

¹⁴³ Bu cümle B nüshasında bulunmamaktadır. C nüshasında “Hāzret-i Pīr buyurur” şeklinde kullanılmıştır.

¹⁴⁴ Bu ve önceki cümle C nüshasında bulunmamaktadır.

Anuñ-çün ism-i¹⁴⁵ a‘zam dinildi ve ba‘zilar ‘indinde ism-i a‘zam ism-i Hayydır. Nitekim Kāḍī-i Beyzāvī tefsīrinde bu ḥadīs-i şerīfī irād eder: İbtidā-i Sūre-i Āl-i ‘İmrānda revī anh:

إنه صلى الله عليه وسلم قال: إن اسم الله الأعظم في ثلاث سور في البقرة لا إله إلا هو الحي القيوم ، وفي آل عمران: الله لا إله إلا هو الحي القيوم ، وفي طه: وعبت الوجوه للحي القيوم¹⁴⁶

Pes imdi bu ḥadīs-i şerīfle şābit oldı ki ism-i zāt işāreten ve ism-i Hayy şarāhaten ism-i a‘zamdır ve lakin ism-i Hayy, esmā-i şifāt-ı şübūtiyyeden olmağın yine murād ism-i a‘zamdır lafzatu’llahdır. İmdi ism-i a‘zam şüret-i āfākda ve enfüsde sırru’llahu’l-‘azam ve nūru’llahu’l-mu‘azzamdır ki cemī‘-i mülk u melekūtı zāhiren ve bāṭinen muḥītdir. Kemā kāle’llahu te‘ālā fi kitābü’l-mübīn:

والله من ورائهم محيط¹⁴⁷

Öyle muḥītdir kim cemī‘-i eşyādan bir dāne-i ḥardal ve bir zerre-i mücmele ḥāric değildir. Nitekim āfitāb-ı ‘ālem-tāb ziyāsıyla cemī‘-i a‘yānı muḥīṭ olduğu gibi. İmdi bu sırdandır Allah ‘azīmü’ş-şāniñ leyle-i muzlimesinde kara qarincanıñ kara taş üzerinde yürümesin görüp ve kaṅğı ayağın başup ve kaldırıp ve ayağı şadāsın işidüp ve cemī‘ maḥlūqātıñ ke-zalik ḥarekāt ve sekenātın görüp ve işidüp bilmesi bu sırdandır ki Faḥr-i Kā’ināt, ‘gārda Ḥazret-i Eba Bekrū’şiddīk raḍıyallahu ‘anha:

لا تحزن ان الله معنا¹⁴⁸

¹⁴⁵ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁴⁶ Anlamı: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Allah’ın ism-i a‘zamı Kur’ân-ı Kerīm’de üç surede geçer. Bakara’da “Diri ve yarattıklarını gözeten Allah’tan başka ilah yoktur,” Al-i İmran’da “Diri ve yarattıklarını gözeten Allah’tan başka ilah yoktur,” Taha’da “Bütün yüzler diri ve bütün yarattıklarını gözeten Allah’a eğilmiştir.” Suyutî, **Cāmi‘ü’l-Ehādīs**, Yay. Haz. Hasan Abbas Zekî, C:I, y.y., Matbaatu Hattab, t.y., s.578.

¹⁴⁷ Anlamı: Oysa Allah onları arkalarından kuşatmıştır. (Büruc 85:20)

buyurdılar. Ve Hâzret-i Rabbü'l-‘âlemîn kitâb-ı kerîminde:

ونحنُ أقربُ إليه من حبل الوريد¹⁴⁹

buyurur.¹⁵⁰ Nitekim rûh-ı âdemî ‘âlemiñ ‘aksince içerüden muhîṭ-i cesed-i âdem olduğu gibi ve lakin âşâr-ı rûh zâhir ve hüveydâdır.

[10b]

Meşelâ nuṭk-ı kelâm gibi. Ve nûr-ı başar ve sem‘-i üzñ ve irâdet-i cüz’i ve sâ’ir-i havâss ki havâss-ı zâhire ve havâss-ı bâṭına idrâkâtı bi’l-cümle âşâr-ı rûhdan olduğında kat‘en iştibâh yokdur ve cemî‘-i maḥlûkât¹⁵¹ ve cemî‘-i eşyâ ke-zalîk ol hayât-ı zâtiyye ile mevcûd ve müstefâd ve müsebbihlerdir. İmdi Hâzret-i Pîriñ

Ya‘nî kim baḥr-i muhîṭ-i cümle-i eşyâyı şor

buyurduğu ma‘lûm oldu amma murâd-ı şerîfleri cemî‘-i eşyâ mazhariyyeti olur ise. İmdi¹⁵² cemî‘-i eşyânîñ sırr-ı mazhariyyeti esrâr-ı müte‘assiredir mehmâ emken tertîb ta‘rîf olunur ise de müstakillen bir müdevven kitâb olur. İhtirâzü’l-iṭnâb bu ta‘rîfle iktifâ olundu, v‘allahu a‘lem. İmdi bu bâbda gâyet fikr lâzımdır ki ḥaḳîḳat-i eşyânîñ huşûlüne bi-izni’llahi te‘âlâ vuşûl müyesser ola. Ke-ḳavlehu ‘aleyhi’s-selâm:

التفكر ساعة خير من عبادة سبعين الف سنة¹⁵³

¹⁴⁸ Anlamı: Üzülme, Allah bizimle beraberdir. Tevbe suresi, 40. ayetten yapılmış bir alıntıdır. A, B, C nüshalarında sehven لا تحفن ان الله معنا yazılmıştır.

¹⁴⁹ Anlamı: Biz ona şah damarından daha yakınız. Kaf suresi, 16. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

¹⁵⁰ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁵¹ “cemî‘-i maḥlûkât” ifadesi A nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁵² “cemî‘-i eşyâ mazhariyyeti olur ise imdi” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁵³ Anlamı: Bir saat tefekkür yetmiş bin sene ibadetten hayırlıdır. Kaynakta التفكير ساعة خير من عبادة ستين التفكر ساعة خير من عبادة ستين şeklinde geçmektedir. Acluni, **Keşfü'l-Hafa**, C:I, s.370.

Ve ale'-eyh 'Abdu'llah El-Enarī:

Bejt:

Zıkr kün zıkr kün tā fikr āvered
ad hezārān ma'nā-yı bıkr āvered¹⁵⁴

Ve 'ālem-i 'ārifīn netıce-i 'ilmi 'ālem-i urbete ayerāndır. Nitekim Celāle'd-dīn

Rūmī uddise sırruh buyururlar:

Bejt:

Sī-murğ-ı āf-i urbetem şehbāz-ı dest-i udretem
avvā-ı baħr-i ikmetem gevher-feān-ı ins ü cān¹⁵⁵

Ve daħi diñildi ki 'ābidler cenneti seyr iderler ve 'ārifler urbete ayerān iderler ve ba'zīlar didiler ki ulūb-ı 'ārifinde 'uyūn vardır, ya'nī ikmet bīnarları vardır, görürler 'ayn-ı bairetle ki anı uzūrunda olan ğāfiller göremezler ve alblerinde olan rāyiħa-i yaīni oħamazlar. Zīrā¹⁵⁶ 'ayn-ı bairetleri a'mā, meām-ı albleri rāyiħa-i ubb-ı māsivā¹⁵⁷ ile mülemmādır ve 'ārifler iin cenāħeyn vardır ki dā'imā melekūt-ı Rabbū'l-'ālemīne ayerān iderler.

'āf' kim urān iinde zıkr olunur ol nedir

[11a]

¹⁵⁴ Anlamı: Zıkr et zıkr et ki fikr edesin, [böylece] yüz binlerce bilmediğin mana sana açılısın.

¹⁵⁵ Anlamı: Yalınlık Kaf Dağı'nın simurg kuşuyum, kudret elinin doğanyım. Hikmet denizinin dalgıcıyım, insan ve cine cevher saçarım.

¹⁵⁶ "bairetle ki anı uzūrunda olan ğāfiller görmezler ve alblerinde olan rāyiħa-i yaīni oħamazlar zīrā" ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁵⁷ B nüshasında buradan itibaren eksik bir varak olduğu tahmin edilmektedir. "Men i-yem 'anā-yı bī-nām u niān" mısrasına kadar olan bölüm B nüshasında bulunmamaktadır. B nüshasının tekrar başladığı yer gösterilecektir.

Hem o Kāf üstünde per ü bāl açan ‘ankāyı şor

Ya‘nī Qurān içinde ‘kāf’ zikr olunur, o ne sırdan işāretidir ve ne ma‘nādan ‘ibāretidir anı daħi şor dimek olur. İmdi evāil-i sūrelerde olan ħurūfāt ki vardır ‘elif,’ ‘lām,’ ‘mīm’ ve ‘kāf’ ve ‘hā’ ve ‘yā’ ve ‘‘ayn’ ve ‘şād’ ve ‘yā’ ve ‘tā’ ve ‘sīn’ ve ‘nūn’ ve ‘kāf’ gibi ki mecmū‘-ı ħurūf,¹⁵⁸ ħurūf-ı teheccīden iken on yedi¹⁵⁹ maħredden iħrāc olundılar ve bu ħurūf envā‘ üzere olundu ki kimi mechūre kimi mehmūse ve kimi müsta‘liyye ve kimi münħafıza ilā ġayrihā ve her bir ħarfīñ müstaķillen bir sırrı vardır. Kemā kālē’n-nebī şalla’llahu ‘aleyhi ve sellem:

إن للقرآن ظهرا وبطنا¹⁶⁰

Fī’l-ħaķīka niçe esrār ve me‘ānīden işāretidir, te’vīlini ancak Allah te‘ālā bilür ve daħi rāsīhūn-ı fī’l-‘ilm olan bilür ki, kemā kālē’llahu te‘ālā:

وما يعلم من تأويله إلا الله والراسخون في العلم¹⁶¹

İmdi bu ħaķīr daħi¹⁶² istimdād-ı himmet-i rāsīhīn ve isti‘ānet-i Ĥazret-i Rabbū’l-‘ālemīn ile ‘aķabe-i vücūd-ı nefsdan ġuzerān ve ‘atabe-i merd-i sūhandānda ser-fürüyāndan olup muvāzīb-ı ref‘-i estār ve merāķīb-ı keşf-i esrār oldıġım ħālde ol kāşifü’l-müşkilāt ve mülhemü’l-muvāzzāħāt evvelen Ĥaķķ¹⁶³ tebāreke ve te‘ālā ħazretleri bu mücellā-yı ilhām olan Kāf-ı vīrānımıza ilķā ba‘zı sırr-ı ‘ankā-i ħaķīkat

¹⁵⁸ Bu kelime C nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁵⁹ Bu kelime yerine C nüshasında عدد “aded” kelimesi kullanılmıştır.

¹⁶⁰ Anlamı: Kur’an’ın aşikar olanı ve gizli olanı vardır. Acluni, **Keşfü’l-Hafa**, C:I, s.198.

¹⁶¹ Anlamı: Onun gerçek manasını Allah’tan ve ilimde derinleşenlerden başkası bilmez. Al-i İmran suresi 7. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

¹⁶² Bu kelime C nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁶³ Bu kelime yerine C nüshasında الله “Allah” kelimesi kullanılmıştır.

ile dil-nevâz ve bu haķiri vürüd-ı ilhâmla şâd idüp ve bu haķir daħi¹⁶⁴ bu fırşatı ‘ayn-ı ganîmet bilüp ħamd u şenâ birle nice emr-i ħaķırda isti‘ânet-i Cenâb-ı Bârî ile rücû‘ ve te’vîl-i emr-i bedî‘a şürû‘ olundu.

والله يقول الحق وهو يهدي السبيل¹⁶⁵

Evvelâ ma‘lûm ola ki Ķurânda zıkr olunan ‘ķâf’-ı muķassem biħdir ki Allah ‘azîmü’ş-şân Ķurân ile ķasem ider. Pes imdi ‘ķâf’ ħaķîķat-i Muĥammediyyeden kinâyetdir ki cemî‘-i mevcûdâtı

[11b]

iĥâta eylemişdir, nitekim ma’nâda Cebel-i Ķâf cemî‘-i cibâli ve arâzîyi iĥâta eylediği gibi. Zîrâ dinilmişdir ki ne ķadar ‘urûķ-ı cibâl ve arâzî ne ķadar¹⁶⁶ var ise cümlesi Cebel-i Ķâf’a merbûğdur, nitekim ‘âlem-i dünyâda zıyâ’ ve şu‘â’ şemse merbûğ olduğı gibi ve benî âdemde olan a’zâ ve eczânîñ ‘urûķı re’s-i ķalbe yâĥûd başa merbûğ olduğı gibi. Zîrâ vücûd-ı âdemîde olan baş zâhir-i re’s-i ķalbdır. Pes imdi Ĥazret-i Pîr:

Hem o Ķâf üstünde per ü bâl açan ‘anķâyı şor

buyurduğı ma‘lûm ola ki sî-murğ-ı ‘anķâ ‘ibâretdir, Ĥazret-i Zât-ı Vâĥiddir. Ve Ķâf ki ‘anķâ maķarrıdır, ‘ibâret oldu ħaķîķat-i benî âdemden ki insân-ı kâmil dimekle ma‘rûfdur. Zîrâ mazĥar-ı tâmm ol ħaķîķatdır. Anuñ-çün Ĥazret-i Faĥr-i Kâ’inât:

¹⁶⁴ Bu kelime C nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁶⁵ Anlamı: Allah gerçeği söyler ve doğru yola iletir. Ahzab suresi, 4. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

¹⁶⁶ “ne ķadar” ifadesi C nüshasında bulunmamaktadır.

من رأني فقد رأى الحق¹⁶⁷

buyurdu. Pes Kāf şüreten ma'nā-yı haqīkat oldığı gibi 'ālem-i kebīrde ke-zalīk baş, 'ālem-i şağīrde şüreten re's-i kalbdır ve başda olan dū çeşm 'anḳā-yı kalbiñ iki perr-i zāhirīsidir ke-zalīk 'anḳā-yı haqīkī kalbde daḥi iki perini gūşāde eylemişdir ki:

البصيرة للقلب بمنزلة البصر للعين¹⁶⁸

'Anḳā-yı kalb maẓhar-ı 'anḳā-yı haqīkatdır. Zāhiren bi'l-başar nuḳūş-ı şu'ünātı ve ḥudūş-ı mevcūdātı mu'āyene ider ve bāṭinen bi'l-başīret nūr-ı tecelliyātı ve zuhūr ve iradātı müşāhede ider. Bu cihetden kalbe 'Arşīñ münāsebeti vardır. Zihī Vāḥid, zihī Mevcūd, zihī Ḥāmid, zihī Maḥmūd.

Beyt:

Güzārī kün zi-kāf u nūn-ı kevneyn
Nişīn der-ḳurb-i ḳābe-ḳavseyn¹⁶⁹

Beyt:

Men ne-dānem men menem yā men veyem
Der-'acāyib ḥāletem men men niyem

'Āşīḳam ma'şūḳam u ışḳam çī-em
Mest-i cām-i ḥayretem men men niyem

Men çī-yem 'anḳā-yı bī-nām u nişān¹⁷⁰

¹⁶⁷ Anlamı: Kim beni [rüyada] görmüşse, gerçekten görmüştür. Kaynakta من رأني في المنام فقد رأى الحق şeklinde geçmektedir. Acluni, **Keşfü'l-Hafa**, C:II, s.340.

¹⁶⁸ Anlamı: Kalp için basiret, göz için görme gibidir.

¹⁶⁹ Anlamı: İki kevnin 'kaf' ve 'nun'undan geç, "kabe kavseyn" yakınında yerini al.

¹⁷⁰ Bu mısradan itibaren B nüshası tekrar başlamıştır.

[12a]

Men be-ķāf-ı ķurbetem men men niyem

Men cān-ı fānī be-cānān yāftem

Men be-evc-i rif^ˆatem men men niyem

Zīr-i pā ārem esīr-i bād u kevn

Şāhbāz-ı himmetem men men niyem¹⁷¹

Yine¹⁷² nazmū'l-ķaşīde olan pīrimiz sa'ādetle buyurur.¹⁷³

Var mıdır bir kimse bu sırr-ı 'azīmi fehm ide

Cism-i 'Arş-ı a'zamı devr iden ejderhāyı şor

Pes imdi,

Var mıdır bir kimse bu sırr-ı 'azīmi fehm ide

buyurdığı muħaķķaķdır. Zīrā himmet-i merdān ve 'ināyet-i Yezdān olmasa bir kimse¹⁷⁴ bu "Ķaşīde-i Ferīde"de olan su'āllerin ħaķīķatine vuşul bulmaz idi. Ve ol es'ileye muvāfīķ ve muṭābīķ ecvebeye fehm-i beşer-i za'īf ħumul olmaz idi. Zīrā her bir su'ālīn müstaķillen bir sırrı vardır ki niṭāķ-ı 'aķl-ı beşer iħāṭa eylemez ve āfāķ-ı¹⁷⁵ fehm ü ferāset ser-ā-ser rabṭa el virmezdi. Ħuşuşen

¹⁷¹ Anlamı: Ben ben miyim veya o muyum bilmiyorum, acayip bir haldeyim ben ben değilim. Aşıkım, maşukum ve aşkım neyim ben neyim, ben hayret kadehinin sarhoşuyum ben ben değilim. Ben neyim adı ve izi olmayan an kayım, ben kurbetin kafı ileyim ben ben değilim. Ben fani canı canan ile bulmuşum, ben yükselmenin zirvesindeyim. İki kevn de esirliği ayağımın altına alırım, ben himmet doğanıym ben ben değilim.

¹⁷² Bu kelime B ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

¹⁷³ B ve C nüshalarında "buyurmuşlar ki" şeklinde kullanılmıştır.

¹⁷⁴ "bir kimse" ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁷⁵ Bu kelime yerine C nüshasında نطق "niṭāķ" kelimesi kullanılmıştır.

Cism-i¹⁷⁶ Arş-ı a‘zamı devr iden ejderhâyı şor

buyurdılar ki ejderhâdan murâd ‘azamet-i celâlu’llahdır. Zîrâ ‘Arş mazhar-ı cemâlu’llahdır. Pes imdi celâlu’llah, cemâlu’llahı ihâta eylemişdir. Nitekim gice kârañlıđı¹⁷⁷ gibi ki maḥzâ celâldir ki cümle eşyâyı setr ider, ḥattâ insân kendi vücūdını dağı görmez, cemî‘-i ‘âlem siyeh-püş olur. Anuñ-çün erbâb-ı ‘irfân¹⁷⁸ sevâd-ı leylî nûr-ı zâtdır didiler. ‘Âlemi istiğrâk eylediği-çün ḥattâ sevâdü’l-‘ayneyn nûr-ı zâtındandır didiler. İmdi ejder tesmiyye olunması cemî‘-i eşyâyı istiğrâk-ı celâl eylediği ecludendir. İmdi vaḥdet-i zât saṭvetîdir ki ‘ayn-ı celâldir amma âfitâb-ı ‘âlem ki şems-i münîrdir, nûr-ı şıfâtdır. Cemî‘-i ‘avâlime nûr baḥş ider ve cemî‘-i eşyâya îşâr-ı ḥüsn ü zıyâ eyler. Vaḥdetle keşrete vâsıta oldığından

[12b]

gâh rû-yı ‘âleme envârı ve gâh nâr ile tecellî eyler. Zîrâ izhâr-ı celâl u cemâl ider. İmdi ‘Arşu’llah şüret-i cemâldir, kürsî üzere vaz‘ olunmuşdur. Kürsî maḥall-i âb-ı¹⁷⁹ ḥayâtdır. Kemâ kıle’llahu te‘âlâ:

وكان عرشه على الماء¹⁸⁰

Mekân-ı Mîkâ’ıl ‘aleyhi’s-selâmdır. İmdi ‘âlem-i şağîr ki nüşha-i ‘âlem-i kebîrdir, âdemîniñ başı şüret-i ‘Arşdır, nitekim şüret-i Kıf oldığı gibi. Ve kılb-i âdemî ma‘nâ-

¹⁷⁶ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁷⁷ B ve C nüshalarında “kârañlıđı” şeklinde kullanılmıştır.

¹⁷⁸ Bu kelime yerine B nüshasında اشارات “işârât” kelimesi kullanılmıştır.

¹⁷⁹ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁸⁰ Anlamı: O’nun arşı su üzerinde idi. Hud suresi 7. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

yı ‘Arşdır, nitekim¹⁸¹ ma‘nā-yı Kāf olduğu gibi. Kemā kıāle’n-nebī şalla’llahu ‘aleyhi ve sellem.¹⁸²

قلب المؤمن عرش الله¹⁸³

Pes hādīs-i şerīfle şābit¹⁸⁴ oldu kim kıalb ‘Arş-ı ma‘nevīdir. İmdi Kıāfla ‘Arşın zāhiren ve ma‘nen ittiḥādı sebebi¹⁸⁵ ile Ḥāzret-i Pīr Kıāfla ‘Arşı ta‘kıben zıkr buyurdılar. İmdi ‘Arş-ı a‘lāyı dört melek götürdüğü gibi ke-zālik ‘Arş-ı kıalbi daḥi¹⁸⁶ dört melek götürür ki anlara çār ‘anāşır¹⁸⁷ tesmiyye olunur: Āb, āteş, bād, ḥākdır. İmdi vücūd-ı ādemī bu dört ‘unşurdan mürekkebdır ve bunlar ḥamele-i ‘Arşdır. Āteş ‘Azrā’il menzilesinde, āb Mikā’il ve bād İsrāfīl ve ḥāk Cebrā’il menzilesindedir. Zīrā ‘Azrā’il kıabz-ı rūḥa müvekkeldir,¹⁸⁸ āteş mānendī her nesneye kim işābet ider, ol nesnede eşer-i ḥayāt kıomaz. Ve āb Mikā’il mānendī bā’ış-i ḥayātdır. Kemā kıāle’llahu te‘ālā:

وجعلنا من الماء كل شيء حي¹⁸⁹

İmdi āb sebeb-i ḥayāt olduğu şābit oldu ve āb āteşin zıddıdır ki āteşi itḥā ider, āteş daḥi ābı ıssı ider. Ve bād mānend-i İsrāfīldır, cemī’-i ḥayvānāt ve nebātāt¹⁹⁰ anın şūr-ı ma‘nevīsinden baş kıaldırıp anınla teneffüs iderler. Beķā-yı ḥayāta sebebdır. Eđer bād daḥi olmasa cümle eşyāda

¹⁸¹ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁸² B ve C nüshalarında “‘aleyhi’s-selām” şeklinde kullanılmıştır.

¹⁸³ Anlamı: Müminin kalbi Allah’ın arşıdır. Acluni, **Keşfü’l-Hafa**, C:II, s.147.

¹⁸⁴ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁸⁵ Bu kelime yerine B ve C nüshalarında مناسبت “münāsebet” kelimesi kullanılmıştır.

¹⁸⁶ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁸⁷ Bu kelime yerine B ve C nüshalarında عنصر “unşur” kelimesi kullanılmıştır.

¹⁸⁸ Bu kelime yerine B nüshasında مؤكلد “mü’ekkeldir” kelimesi kullanılmıştır.

¹⁸⁹ Anlamı: Diri olan her şeyi sudan yarattık. Enbiya suresi, 30. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

¹⁹⁰ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

[13a]

eşer-i hayât kalmaz idi. Zîrâ nefehatu'llahdır¹⁹¹. Kemâ kı̄le'n-nebî şalla'llahu 'aleyhi ve sellem:

لا تسبوا الريح فإنها نفس الرحمن¹⁹²

Şüreten bād daḥi zıdd-ı âteşdir. Ve ḥāk mānend-i Cebrā'ildir, bu ḥāki ecsāmıñ ibtidāsı ve intihāsı ḥākdir. Anuñ-çün maķām-ı Cebrā'il sidretü'l-müntehādır. Ve Cebrā'il 'aleyhis's-selām ki¹⁹³ vücūd 'āleminde dir. Anuñ-çün lā-mekāna tecāvüz eylemedi ve hem ḥāk-i ādemî arāzî-i zemīnden aḥz ile me'mūr olması bu sırdandır. Pes imdi bu çār 'unşur ki ḥāricde birbirine zıdd olmağla vücūd-ı ādemīde cümlesi ittiḥād ve ittifāk idüp birbirlerine mu'āvenet ile bu heykel-i ādemīde, ḳalb ki 'Arş menzilesindedir, ol ḳalbi be-emr-i Ḥudā götürürler. Bunlarda ḳuvvet-i meleke olduğından her biri bir melek menzilesinde oldu, f'efhem. Bunda ıtñāb-ı kelāma¹⁹⁴ bā'ış bu oldu ki gāfil ādemî bilsin ki Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālā benī ādemî nice mükerrem ḥalk eyledi. Dā'imā ḥamd u şenāda olsun. Kemā kı̄le'llahu te'ālā:

ولقد كرّمنا بني آدم¹⁹⁵

el-āyet.¹⁹⁶ Ve daḥi bünyād-ı vücūdını ve mebd'e ve me'ādını añlasın ki ḥattā insān idüğü nümāyān olup¹⁹⁷ sâ'ir-i ḥayvānāt gibi maḥcüb ve maḥrūm olmasın.

¹⁹¹ A nüshasında sehven نفختالله yazılmıştır.

¹⁹² Anlamı: Rüzgara sövmeyiniz, şüphesiz o Rahman'ın nefesindedir. (İbn Mace, Edeb, 29)

¹⁹³ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁹⁴ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁹⁵ Anlamı: Andolsun, Biz insanoğlunu şerefli kıldık. İsrā suresi, 70. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

¹⁹⁶ Bu kelime B ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

¹⁹⁷ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

كل شيء دالّ على وحدانيته¹⁹⁸

manṭūkı üzere nazār-ı ‘ibret ve nazār-ı ḥikmet ile cemī’-i eşyāya nazār idüp bu envā’-ı delā’ilden medlūle yol bulmaḡ gerekdir. Zīrā Ḥaḡḡ subḡānehu ve te‘ālā ādemīde ‘aḡl ve fehm ve ferāset ḡaḡ eylemişdir. İmdi bu şifātlar ile sâ’ir-i ḡayvānātdan mümtāz ve müsteşnādır. İmdi insān odur ki ‘aḡlı, fikri, fehmi, ferāseti mā-ḡuliḡa lehine şarf eylemekdir. Zīrā ādemī ma‘rifetu’llah¹⁹⁹ içün²⁰⁰ ḡaḡ olundu.

[13b]

Kemā ḡāle’llahu te‘ālā:

وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون²⁰¹

أي: ليعرفون²⁰²

tefsīr olunmuşdur. Zīrā kişi ma‘būdunı ḡaḡıḡatce bilmese ‘ibādeti şālīḡa olmaz. Yine biz şaded-i mā naḡnu fihimize gelelim ki bālāda Ḥāzret-i Pīr

Cism-i ‘Arşı a‘zāmı devr iden ejderhāyı şor

buyurdıḡınıñ ḡaḡıḡatinden ‘ale’l-icmāl beyān olundu idi. Pes imdi bir mikdār enfüsden daḡı beyān idelim ki ‘āşıḡlara ziyāde neşāḡ ḡāşıl ola bi-izni’llahi te‘ālā. İmdi bu ‘ālem-i şaḡırde baş ki şūret-i ‘Arşdır dinildi. Bu şūret-i ‘Arşı devr iden ejderhā nedir dinilürse; cevāb: İmdi başı şūret-i zāhirde devr iden ejderhā, insānıñ

¹⁹⁸ Anlamı: Her şey O’nun birliğini göstermektedir.

¹⁹⁹ Bu kelime yerine A nüshasında sadece معرفت “ma‘rifet” kelimesi kullanılmıştır.

²⁰⁰ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

²⁰¹ Anlamı: Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım. (Zariyat 51:56)

²⁰² Anlamı: Yani, Beni bilsinler diye.

şaçı ve şakalı ve bıyığı ve kaşı ve kirpiğidir ki bunlar pīç-der-pīç²⁰³ şekl-i ejderhā ol
cevānib-i²⁰⁴ re'si ve ruhsār-ı hüsn-i cemāli kat-ender-kat devr ve ihāta eylemiştir.
İmdi haķīkatde gice qarāñusı gibi celāldir, şüret-i ejderhāda harīm-i cemālede tılsım-ı
a'zamdır ki bāğ-ı ruhsār-ı dildārı ağıyar-ı bed-kārdan maḥfūz ve verd-i gülzār-ı yarı
işābet-i hārdan maşūn eyler.

Şi'r:²⁰⁵

Şaçıñ ve'l-leyl yüzüñ ve'd-ḍuḥādır
Cebīniñ nūrı nūr-ı kibriyādır

Ve daḥi ḳalb ki 'Arş-ı ma'nevīdir anı devr ve ihāta iden ejderhā nefis ve ḳuvā-yı
nefsdir ki cehālet-i zūlmānīdir. Gice qarāñusuna müşābihdir ki 'uḳūl 'aḳlen ve fūhūm
za'fen bu ḥucub-ı zūlmānīden bār-gāh-ı ḳalbe duḥūl ve anda olan genc-i esrāra vuşūl
bulmaz, illā erbāb-ı ḳulūb olanlar bulurlar ki ūlu'l-elbābdır. Kemā ḳāle'llahu te'ālā:

إنما يتذكر أولو الألباب²⁰⁶

İmdi anlar zulumāt-ı nefsdan geçüp

[14a]

nūr-ı ḳalbe ve ma'rifet-i fu'āda ve sırr-ı ḳudse vuşūl bulmuşlardır. Nitekim ḥadış-i
ḳudsīde vārid olmuşdur:

الإنسان سري وأنا سره²⁰⁷

²⁰³ C nüshasında "pīç u pīç" şeklinde kullanılmıştır.

²⁰⁴ Bu kelime yerine B nüshasında جانب "cānib" kelimesi kullanılmıştır.

²⁰⁵ Bu kelime yerine C nüshasında بيت "beyt" kelimesi kullanılmıştır.

²⁰⁶ Anlamı: Ancak akıl sahipleri anlar. Rad suresi, 19. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

²⁰⁷ Anlamı: İnsan Benim sırrımdır, Ben de onun sırrıyım. B nüshasında "bulmuşlardır nitekim ḥadış-i

buyurulmuştur. Pes imdi insān-ı kāmīl anlardır. Ve ma'lūm oldu ki gōñül gāyet vāsi'dir ki gōñül murğı bir anda cemī'-i mevcūdāta tayerān ider, ašlā fütūr gelmez. Nitekim göz ile yere ve göğe bir anda nazar olunduğı gibi fe'raf.

Beyt:

Murğ-ı cānım lā-mekāna per açardı dā'imā
Bu vücūd-ı 'arizīmiñ hāk-i Bārī olmasa

Ve yine Hāzret-i Pīr-i münīr²⁰⁸ sa'ādetle buyurur:²⁰⁹

**Nūr içinde nār olur mı gül içinde hār-zār
Ādem 'ašī olduğu şol Cennet-i Me'vāyı şor**

Hāzret-i Pīriñ “nūr içinde nār olur mı” buyurduğu zāhir ve nümāyāndır. Zīrā ziyā-i şems-i münīr aẓherdir ki nūr-ı 'aẓīmdir 'ālemi tenvīr eyler. Hālbuki o nūruñ içi nārdır ki evvelā nūr ve ziyā bahş olup envā'-ı maḥlūḳata nūruyla perveriş idüp hattā mānend-i mevtā²¹⁰ olan arza eyyām-ı bahārda şūr-ı şebnem-gīr ile

قوموا بإذن الله²¹¹

nidā-yı hafīyyesiyle nidā eyledikde erḥām-ı arāzīden nebāt bi'l-cümle icābet-i da'vet idüp arāzīden zuhūra geldikde yine her birini, 'ale't-tertib, envā'-ı nevāziş ile perveriş eyleyüp ve her birinden şemerāt ve ḥubūbāt zāhir olduğda nūr-ı laṭīfi ile

ḳudsīde vārid olmuştur: ”الإنسان سري و” ifadesi bulunmamaktadır. Hadis kaynaklarında ulaşamadığımız bu ifade Abdülkadir Geylani tarafından **Risāle-i Gavsīye**'de ḳudsī hadis olarak verilmiştir. Bkz. Abdülkadir Geylani, **Risāle-i Gavsīye**, Çev. Mehmed Abdüllatif, y.y., t.y., s.3, (Çevrimiçi) <http://isamveri.org/pdf/risaleosm/R193121.pdf> 16.06.2017.

²⁰⁸ “Hāzret-i Pīr-i münīr” ifadesi A nüshasında bulunmamaktadır.

²⁰⁹ Bu cümle C nüshasında bulunmamaktadır.

²¹⁰ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

²¹¹ Anlamı: Allah'ın izniyle, kalkınız.

kemāle iriřdirüp²¹² ve cümle zī-rūḥ olanlara ke-zalīk nūru'l-luḥfuyla²¹³ řafā-baḥř olup ve ba'd-i zamān

موتوا بإذن الله²¹⁴

nidāsıyla nidā idüp cümle nebātātı iḥrāk-ı bi'n-nār idüp vech-i arzda olan nebātātta eřer-i ḥayāt ḳalmaması 'ayn-ı nār-ı şemsdir. İmdi 'ālemi nūr ile iřrāk

[14b]

eylemesi řuret-i cemāldir ve nār ile iḥrāk eylemesi řuret-i celāldir. Pes imdi nūr içinde nār olması min vech-i nümāyān oldu. 'Ālem-i kebīrde nitekim bir řem'anıñ ziyāsı nūr olup içinde nārı olduđı gibi. Görmez misiñ ğarīb-i bī-çāre pervāne o řem'iñ ziyāsıyla ziyā-dār olayım derken iḥrāk olur. Pes²¹⁵ imdi āteř mażhar-ı āfitāb-ı 'ālem-tābdır. Anuñ-çün hem iřrāk hem iḥrāk ider. Amma 'ālem-i řağīrde derūn-i ādemī ki anda nūr-ı muḥabbet vardır. Ol nūr-ı muḥabbet içinde nār-ı muḥabbet dađı vardır. Meřelā o nūr-ı muḥabbet-i maḥbūb ki 'alā řarīḳu'l-mecāz ola. Viřāl-i maḥbūb ile ḳalb-i 'āřıř ziyālanur ve feraḥ-nāk olur, ke-zalīk firāk-ı maḥbūb ile ḳalb-i 'āřıř iḥrāk-ı bi'n-nār olur. Hem-çunān muḥibb-i²¹⁶ ḥaḳīḳī dađı maḥbūb-ı ḥaḳīḳīden tecellī-i cemāl ve tesellī-i viřāl nevāziřlerin görse anıñ ḳalbi ol-ḳadar feraḥ-nāk olur ki gūyā ḳalb-i muḥibb 'ayn-ı cennet olur, ne cennet belki beytu'llahü'l-mu'azzam olur. Kemā ḳāle'llahu fi'l-ḥadīřü'l-ḳudsī:

²¹² Bu kelime yerine C nüshasında يرشدروب “yerişdürüp” kelimesi kullanılmıştır.

²¹³ B nüshasında “nūr-ı luḥfuyla” şeklinde kullanılmıştır.

²¹⁴ Anlamı: Allah'ın izniyle, canınızı veriniz.

²¹⁵ Bu kelime B ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

²¹⁶ Bu kelime yerine A nüshasında محبت “muḥabbet” kelimesi kullanılmıştır.

ما وسعني أرضي ولا سماءي ولكن يسعني قلب المؤمن التقي النقي الورا²¹⁷

İmdi bir mü'miniñ albi beytu'llah olıca anıñ nūrı ayra ıyās olunur mu? Amma bir kimse alib-i vulat-ı cānān olsa vūcūdı icābından geemese, zīrā icāb-ı vūcūd icāb-ı a'zamdır, ayrı icāba beñzemez.²¹⁸ Anuñ-un azret-i Peyamber 'āleyhi's-selām:

وجودك ذنب لا يقاس عليه ذنب آخر²¹⁹

buyurmudur. Ve bir rivāyetde:

لا يقاس ذنب آخر²²⁰

buyurmudur.²²¹ Ol kimse verā-i icābda macūb alup nūr-ı muabbet nār-ı firate mūbeddel olur. Nūr iinde nār olup

[15a]

rūz u eb āte-i sūzānla²²² derūnı sūzān ve gōzleri²²³ giryān olup ma'nāda āh-i nīrān olur, el-'iyāzu bi'llah. Ve azret-i Pīr'iñ "gūl iinde ār-zār" buyurduı ār-zār ve gūl-zār ve emen-zār terkīb-i tavīfidir. "ār-zār" demek "dikenlik" dimekdir. Fī'l-vāi' ma'lūmdur ki gūl iinde diken ve diken iinde gūl olur ve bu 'ālem-i kebīriñ ezmān-ı meserretleri ve evāt-ı meymenetleri mānend-i afā-yı gūldür. Ke-avlehu te'ālā:

²¹⁷ Anlamı: Yere, gōge sımadım; ancak takvalı, temiz ve benden korkan kulumun kalbine sıdım.

Acluni, **Kefū'l-Hafa**, C:II, s.273.

²¹⁸ Bu kelime B nūshasında bulunmamaktadır.

²¹⁹ Anlamı: Vūcudunun gūnahı baka gūnaha benzemez. Kaynaı bulunamadı.

²²⁰ Anlamı: Baka gūnaha benzemez.

²²¹ Bu cümle C nūshasında bulunmamaktadır.

²²² Bu kelime yerine B ve C nūshalarında هجرانه "hicrānla" kelimesi kullanılmıtır.

²²³ A nūshasında "gōzi" eklinde kullanılmıtır.

زُين للناس حبُّ الشهوات من النساء والبنين²²⁴

el-āyet. İmdi ziynet-i dünyā şafā-yı gül gibidir amma ekşer-i ezmānda ve erzel-i evķātda miħnet-i rüzgār ve Őiddet-i eṭvār ile mānend-i ħārdır ki bir günü nūş olursa beş günü nīş olur. A‘nī bir günü şafā-yı gül olursa beş günü cefā-yı ħār olur. Bu eelden “gül içinde ħār-zār” olur yāħūd bir maħbūb-ı zībānıñ gül-i ruħsārından kināyetdir ki nefsi emmāre nev Őebābeti ħālinde bāğ-ı ħārında²²⁵ āşār-ı ħār-ı celāl yok iken verd-i cemāli ħandān ve bŭlbŭlān-ı Őŭrīde-gānı mānend-i Őeydā ve nālān idi. Nāgehān sebze-i nev-bahār gibi ol gül-zār ħārda ve leşker-i ceyš-āsā ceyš zŭlf-i celāli o gül-zārı dā’iren mā-dār ihāṭa eylemesi ‘ayn-ı gül içinde ħārıñ zuhŭrıdır. Fī’l-ħaķīķa gül cemāl ve ħār celāldir. Her yŭzden ehline ma‘lŭmdur ve ke-zalik cemālu’llah celālu’llahu setr ider ki gāh rŭ-yı cemāl ile ķahr olur ve gāh rŭ-yı celāl ile luṭf olur, ħār içinde gül menzilesinde. Ke-ķavlehu te‘ālā:

عسى أن تكرهوا شيئا وهو خير لكم وعسى أن تحبوا شيئا وهو شرّ لكم²²⁶

Beyt:

Şıfat-ı Ĥaķķ te‘ālā luṭf u ķahr-est

[15b]

Ruħ u zŭlf-i bŭtān rāzān-i deyr-est²²⁷

Ve Ĥazret-i Pīriñ

²²⁴ Anlamı: Kadınlar ve oğullar gibi zevkler insanlara güzel gösterildi. Al-i İmran suresi, 14. Ayetten yapılmış bir alıntıdır.

²²⁵ Bu kelime yerine B ve C nüshalarında رخسار “ruħsār” kelimesi kullanılmıştır.

²²⁶ Anlamı: Olur ki hoşlanmadığımız bir şey sizin için hayırlıdır ve olur ki hoşlandığımız bir şey sizin için kötüdür. Bakara suresi, 216. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

²²⁷ Anlamı: Hakk tealanın sıfatı lŭtuf ve ķahrdır, putları yŭzŭ ve zŭlfŭ [ise] kilisenin sırlarıdır.

Ādem ‘āşī olduğu şol Cennet-i Me’vāyı şor

buyurdığı ma‘lūmdur ki cennet, bāğ u bostān ve sāye-i dirāhtān ıtlāk olunur ve Cennet-i Me’vā-yı ma‘hūde ādeme maḥşūş mekāndır ki evvelā Ādem ‘aleyhi’s-selām ol maḥāmda olur idi ki bāğ-ı cinān idi, envā‘-ı şemerāt anda mevcūd idi ve Ādem ‘aleyhi’s-selāma şemere-i şecere-i ḥuldden mā‘adāsı mübāḥ idi. Her ḳaḅıısından dilerse tenāvül ider idi. Āğvā-yı şeyḫān ile şemere-i şecere-i ḥuldden ekl idüp ‘āşī oldı. Pes²²⁸ imdi sır-ı ḥikmet-i ḡaflet Ādem ‘aleyhi’s-selāmda ne oldı? Eđer Ādem ‘aleyhi’s-selām ol mekānda ḳalsa cümle benī ādem daḫi cennetde olmaḫ iḳtizā ider idi. Dā’imā envā‘-ı lezzāt-ı cinān ile mütelezziz olup āşār-ı nefsanıyye bi’l-fi’l zuhūra gelmez idi ve āfāk ve enfūs ḥafāda ḳalur idi. Bu ‘ālemden ḥic nesne belürmezdi ve imtiḫān-ı kemāl-i insān için vaz‘ olunan şırāḫ ve mīzān ve derekāt-ı nīrān daḫi ‘adem-i vücūdda ḳalur idi. Ve’l-ḥāşıl civār-ı vaḫdet-i raḫmānda ve diyār-ı²²⁹ ni‘met-i cinānda cümlesi yeksān olurlardı. Meşelā erbāb-ı şāfā ve aşḫāb-ı vefā²³⁰ ve bā’iş-i nār-ı caḫīm ve sebep-i ‘azāb-ı elīm olan ḫucub-ı nefsanī-i ḫulmānī ve ‘uḫūbāt-ı nūrānīyi geḫüp maḥām-ı şafā ki Cennet-i ‘İrfāndır aña yetüşüp cümlesi nūr-ı vaḫdete müstaḫrak olup ‘ayn-ı

سقاھم ربھم²³¹

cāmen-i dest-i ḳudretten nūş ve ‘işret-i māşivāyı ferāmūş eylemekde müsāvī oldukları gibi olurlar idi. İmdi Ādem ‘aleyhi’s-selām ḫazretleriniñ dār-ı cināndan iḫrācına bā’iş ve bādī olan şemere-i şeceretü’l-ḫuld olduysa benī ādem

²²⁸ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

²²⁹ A, B ve C nüshalarında sehven دثار yazılmıştır.

²³⁰ “erbāb-ı şāfā ve” ifadesi A nüshasında bulunmamaktadır.

²³¹ Anlamı: Rabb’leri onlara içirmiştir. İnsan suresi, 21. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

[16a]

cennet-i mezkûreye yâhûd Cennet-i ‘İrfâna duhûlüne mâni‘ şemere-i şecere-i²³² nifâk ve ef‘âl-i reddiyye ve aqvâl-i nâ-pesendîde olup vusûl-i ni‘met-i cinâna ve huşûl-i şoĥbet-i ehl-i ‘irfâna münâfidir. Zîrâ anlarıñ zîkr ve şoĥbetleri ‘ayn-ı cennet-i nûrânî ve ülfetleri maĥz-ı ülfet-i cânânîdir²³³ buyurmuşlar ki:

Beyt:²³⁴

Ķurb-ı ehl-i ‘irfân cennet u cânest
Ve ba‘d ez-îşân dūzah-ı sūzānest²³⁵

Yine Ĥazret-i Pîr sa‘âdetle buyururlar:²³⁶

Zehr-i zaĥķūm-ı cehennem ni‘met-i cennet nedir
Aşlı vü fer‘iyle işbu zehr ile ĥelvâyı şor

Ĥazret-i Pîriñ bu kelâmlarıñ ânifen şerĥ olunan mışrâ‘a münâsebeti vardır ki ol mışrâ‘ada cenneti zîkr eyledi idi. Ol münâsebetle cehennemi daĥi bu mışrâ‘ada zîkr eyledi ki “zaĥķūm-ı cehennem ni‘met-i cennet²³⁷ nedir” buyurdılar. İmdi zehr-i zaĥķūm-ı cehennem âyât-ı kerîme ve eĥâdîş-i nebeviyye ile meşhûrdur. Envâ‘-ı ‘uĥûbât ke-zalik mezkûrdur ve ma‘lûmdur ki bâ‘is-i duhûl-i cehennem aĥlâķ-ı reddiyye ve ef‘âl-i nâ-pesendîde cümlesi vücûd-ı nefsdan tevellüd ider, vücûd-ı

²³² “ĥuld olduysa benî âdem cennet-i mezkûreye yâhûd cebbet-i ‘irfâna duhûlüne mâni‘ şemere-i şecere-i” ifadesi B nüshasında unutulmuş, derkenarda düzeltilmiştir.

²³³ “anlarıñ zîkr ve şoĥbetleri ‘ayn-ı cennet-i nûrânî ve ülfetleri maĥz-ı ülfet-i cânânîdir” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

²³⁴ Bu kelime C nüshasında bulunmamaktadır.

²³⁵ Anlamı: İrfan ehline yakın olmak cennet ve candır, onlardan başkası ise yakıcı cehennemdir.

²³⁶ Bu cümle A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

²³⁷ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

nefs²³⁸ zēn-i ‘azīm oldığı hadīs-i şerīf ile şābitdir, nitekim zıkr olundu. İmdi hışm u gāzab ve hırş²³⁹ u țarab ve sâ’ir-i shevāt-ı nefsanıyye ‘ayn-ı nār-ı²⁴⁰ dūzahdır. İmdi bu hışāl-i zemīme ile mevşūf olan kimseniñ vücūdı fi’l-ḥaḳīḳa ma’nāda ‘ayn-ı dūzah oldu. Zīrā kibrīt-i cehālet ile kendilerini iḥrāḳ iderler. Pes şecere-i aḥlāḳ-ı zemīmeniñ semeresi zehr-i zaḳḳūm-ı cehennem²⁴¹ olduğında iştibāh yokdur. Belki her bir ḥulḳ-ı reddiyyesi ma’nāda ejderhā ve ‘aḳreb ve sâ’ir-i mūzī ḥayvānāt şifātında

[16b]

kendüye ‘ale’ d-devām ‘azāb eylemeden ḥālī değıldir. Nitekim kelām-ı kibārda vārid olmuşdur:

Beyt.²⁴²

Ger giriftār-ı şifāt-ı bed şudī
Hem tū dūzeḥ hem ‘azāb-ı sermedi²⁴³

İmdi muḳteżā-yı ṭabī‘at ve beḳā-yı cibilliyet ‘ayn-ı ma’nā-yı caḥīm ve ‘azāb-ı elīmdir. Zīrā ḥayvānāt-ı ḡayr-ı nāṭıḳanıñ her biri ‘ālem-i dūnyāda ḥayvāniyyetlerinden ötüri ne ‘azāblar çekerler ki kimine yük ururlar ve kimine süvār olurlar²⁴⁴ ve kimine ‘araba çekdirirler ve buña beñzer ‘azāblar ile dā’imā mu‘azzeblerdir. Ke-zalik şüretde insān ve sīretde ḥayvān olan kimesneler daḥi ṭabī‘at-ı ḥayvāniyyeleri muḳteżāsınca her biri envā‘-ı ‘azāba giriftārlardır ki belki

²³⁸ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

²³⁹ A ve B nüshalarında sehven خرص yazılmıştır.

²⁴⁰ Bu kelime yerine B nüshasında آتش “āteş” kelimesi kullanılmıştır.

²⁴¹ Bu kelime B ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

²⁴² Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

²⁴³ Anlamı: Eğer kötü sıfatlara yakalandıysan hem cehennem[likin] hem sonsuz azaba [layıksın].

²⁴⁴ “ve kimine süvār olurlar” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

cekdikleri ‘azābı hayvān-ı ğayr-ı nāṭıķ çekmez. İmdi bu ‘azāblara sebep-i nefsāniyyetleriyle ma‘nāda hayvāniyyetleri şe‘metidir ve maḥşerde daḥi şüret-i hayvānātda ḥaşr olmaları emr-i muḳarrerdir. Nitekim Ḥāzret-i Faḥr-i Kā’ināt²⁴⁵ buyurur: “Yevm-i cezāda her bir ādemī sīreti üzere ḥaşr olunur” deyu, ya‘nī her biri birer hayvān şüretinde gelür, yevm-i cezāda meydān-ı ‘araşāta ve ol şüret ile nār-ı caḥīme ilķā olunurlar. Nitekim Allah zü’l-celāl kitāb-ı kerīminde buyurur:

يوم تبلى السرائر فما له من قوة و لا ناصر²⁴⁶

el-āyet. İmdi aḥsen-i taḳvīmden erzel-i şürete taḥvīl ne muşībetdir ne‘ūzu bi’llahü’l-‘azīm! Ve kemā ḳāle’llahu te‘ālā:

وإذا نضجت جلودهم بدلناهم جلودا غيرها ليذوقوا عذاب النار التي كنتم بها تكذبون²⁴⁷

Pes imdi aḥlāķ-ı zemīme ve ṭibā‘-ı behīmeyi aḥlāķ-ı ḥaseneye tebdīl eylemek ma‘nāda cehennemden ḥurūc ve cennete duḥūldur. Zīrā bā’iṣ-i duḥūl-i cinān ve vesīle-i rızā-yı raḥmāndır. İmdi şemere-i şecere-i

[17a]

aḥlāķ-ı ḥasene envā‘-ı ni‘am-ı cinān menzilesindedir ve evşāf-ı ḥamīde ke-zalīk ḥūrī ve ğilmān ve vildān²⁴⁸ menzilesindedir. Zīrā jengār-ı aḥlāķ-ı zemīmeden ve āşār-ı evşāf-ı behīmeden ḥāne-i ḳalbi muşaffā olan zātlar dā’imā telezzüz-i envā‘-ı

²⁴⁵ Bu kelime yerine B ve C nüshalarında انبياء “enbiyā” kelimesi kullanılmıştır.

²⁴⁶ Anlamı: Sırların yoklanacağı gün. (O gün) insanın ne gücü ne de yardımcısı bulunur. (Tarık 86:9-10) C nüshasında sadece 9. ayete yer verilmiştir.

²⁴⁷ Kur’an-ı Kerim’de bu şekilde bir ayet bulunmamıştır. Ayet olarak verilen bu ifadenin şu iki ayetin birleştirilmesi ile oluşturulduğu düşünülmektedir: نضجت جلودهم بدلناهم جلودا غيرها ليذوقوا عذاب Anlamı: Derileri piştikçe azabı tatsınlar diye onları başka derilerle değiştireceğiz. (Nisa 56. ayetten alıntı) هذه النار التي كنتم بها تكذبون Anlamı: Yalanlamış olduğunuz ateş işte budur. (Tur 52:14)

²⁴⁸ Bu kelime A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

tecelliyât ve tena‘um-ı eşnâf-ı teselliyât ve teferrüc-i âlâf-ı hüsni-i şifât birle mütelezziz ve mütena‘im olurlar ve ‘ilme’l-yaķından ‘ayne’l-yaķine ve ‘ayne’l-yaķından haķķa’l-yaķine teraķķī iderler, Cennet-i ‘İrfāna vāşıl olurlar. Fī’l-ħaķīķa ni‘met ve cennet budur.

اللهم يسر للطالبين والعاشقين²⁴⁹

Beyt:

Çün şeved ahlâķ u evşâf-et nikū
Heft cennet ħūd tūy[i] ey nīk-ħū

Her ki dāred der-cihān ħulķ-i nikū
Maĥzen-i²⁵⁰ esrār-ı Ĥaķķ şud cān-i ū²⁵¹

Pes imdi “zehr-i zaķķūm-ı cehennem u ni‘met-i cennet” ma’nāsı bu ta’rīfle tefhīm olundıysa Ĥaźret-i Pīriñ

Aşlı²⁵² vü fer‘iyle işbu zehr ile ħelvāyı şor

buyurdıĝı zāhir ile bātını şor dimek olur. Zīrā bir şey’iñ zāhiri bilinmeyince bātınına ve ħaķīķatine yol bulunmaz. İmdi bu mezkūrātıñ me‘ānī-i ħafīyyeleri çoķdur, ehline ma‘lūmdur ve lakin ehemm ve elzem olanları ile iktifā eylemek münāsibdir. Bu ecluden taṭvīl-i kelām itmek ħacet deĝil. İmdi zıkr olunan “zehr ile

²⁴⁹ Anlamı: Allah’ım, talep edenlere ve aşıklara kolaylıklar ver.

²⁵⁰ A, B ve C nüshalarında sehven محزن yazılmıştır.

²⁵¹ Anlamı: Ahlakın ve vasıfların güzel olunca, yedi cennet bizzat sensin ey güzel huylu./ Her kimin güzel ahlakı varsa onun canı Hakk’ın sırlarının mahzeni oldu.

²⁵² A nüshasında sehven اصل yazılmıştır.

helvādan” murād-ı ‘aliyyeleri zıkr olunan ahlāk-ı zemīme ve evşāf-ı hamīdeniñ semeresidir, f’efhem. Yine Hāzret-i Pīr buyurur:²⁵³

**İki evdir didiler amma ki aşlı üçdür
Bu iki üç dār içinde devr iden Dārāyı şor**

Bu daħi mā-ķablīne münāsebetle zıkr olunmuşdur ki iki evden murād cennet ve cehennem evleridir. Ekşer-i elsine-i nāsda zıkr olunan bu iki dārdır. Anuñ-çün “iki evdir didiler” buyurdu

[17b]

“amma ki aşlı üçdür” zīrā a‘rāf üçüncü dārdan kināyetdir. Anıñ daħi müstaķillen ehli vardır, cennet ile cehennemiñ müstaķillen ehilleri oldığı gibi. Nitekim bu ‘ālem-i mülk mecma‘-i ḥalāyıķdır, ma‘nāda üç dār menzilesindedir ki ba‘zīları ni‘met-i dūnyā ile mütena‘‘imlerdir ve ziynet-i fenā ile mütezeyyinlerdir. Zevķ ü şafā ile ķalbleri şādān ve ‘ayş-ı rehā²⁵⁴ ile derūnları ḥandāndır. İmdi anlara bu köhne külhān²⁵⁵ dār-ı cinān menzilesinde görünür. Amma ba‘zīlar envā‘-ı miḥnet-i²⁵⁶ dūnyāya ğarķ ve eşnāf-ı meşā’ibe müstağraķ ve derd ü belā ile dā’imā miḥnetde ve cevr ü cefā ile şubḥ u mesā zaḥmetdedir. İmdi anlara göre bu dār-ı dūnyā dār-ı caḥīm ve ‘ayş u ‘işretleri ve zevķ ü şöḥbetleri ‘ayn-ı ‘azāb-ı elīmdir ve ba‘zīları bu iki dārıñ miyānında evsaṭu’l-ḥāl olup ehl-i a‘rāf mişāl olmuşlardır. Ne zevķ ü şafā-yı ehl-i cennetden behreleri var ve ne cevr ü cefā-yı ehl-i caḥīmden ḥaşşaları var ve lakin

²⁵³ Bu cümle A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

²⁵⁴ B nüshasında sehven رحا yazılmıştır.

²⁵⁵ B nüshasında sehven كلحان yazılmıştır.

²⁵⁶ B nüshasında sehven محبت yazılmıştır.

beyne hümāda olduklarından gāhīce a‘lām-ı ehl-i cinān olurlar ve gāhīce işmām-ı²⁵⁷ rāyiḥa-i ehl-i nīrān olurlar. Mā-ḥaṣal rū-yı ma‘nāda üç dār sābit oldu yāḥūd dārīñ üç olması budur ki; biri dār-ı vaḥdetdir, ikinci dār-ı şöhretdir, üçüncü dār-ı²⁵⁸ beyne hümāda olan berzaḥu’l-berāziḥdir. İmdi eḡerçi dār çoḡdur amma dār-ı meymene üçdür. Evvelkisi dār-ı Mekke-i Mükerreme şerrefehu’llahu ilā yevm’il-ḡiyāmedir. İkincisi Medīne-i Münevveredir. Üçüncüsü Beyt-i Muḡaddesedir. İmdi benim rūḥum Beyt-i Muḡaddese beyt-i şerī‘atdır, zīrā şerāyī‘ ile me’mūr olunan peyḡamberān-i zī-şānlarıñ ma‘bedi Beyt-i Muḡaddesedir. Ḥattā

[18a]

Faḥr-i Kā’ināt daḡi ibtidā-i ḡālinde ve nübüvvetinde edā-i şalātda aña teveccüh buyururlar idi taḡvīl-i ḡible olunca. Pes imdi beyt-i²⁵⁹ şerī‘at oldu amma Mekke-i Mükerreme hem beyt-i şerī‘at hem beyt-i ṡarīḡatdır. Zīrā Ḥāzret-i Peyḡamber ‘aleyhi’s-selām Mekke-i Mükerreme’den Medīne-i Münevvere’ye hicret ile me’mūr olduḡda Medīne-i Münevvere ṡarīḡına revāne oldu ve fetḡ-i Mekke beşāretiyle mübeşşer olduḡda ṡarīḡ-i Mekke-i Mükerreme’ye teveccüh buyurup fi’ṡ-ṡarīḡ taḡte’s-şecere āyet-i bī‘at nāzile oldu aña bī‘at-ı rıḡvān dirler. Kemā ḡāle’llahu te‘ālā:

لقد رضي الله عن المؤمنين إذ يبايعونك تحت الشجرة²⁶⁰

elif-he, ḡaḡīḡatin bu āyet-i kerīmede beyān buyurdu. Ḥavlehu te‘ālā:

إن الذين يبايعونك إنما يبايعون الله²⁶¹

²⁵⁷ Bu kelime yerine C nüshasında شميم “şemīm” kelimesi kullanılmıştır.

²⁵⁸ Bu kelime B ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

²⁵⁹ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

²⁶⁰ Anlamı: Andolsun, Allah ağaç altında sana biat ettikleri zaman müminlerden razı olmuştur. Fetih suresi 18. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

el-āyet, elif-he.²⁶² Mekke-i Mükerreme fetḥ olunduḡda ehl-i Mekke gelüp bī‘at eylediler,²⁶³ ḥattā nisvān-ı ehl-i īmān için ḥāṣṣaten bir ayet-i bī‘at daḡi nāzile oldu ki sūre-i Mümteḡineniñ āḡirinde mezkūre ve meṣṡūredir. Kemā ḡāle’līlahu te‘ālā:

يا أيها النبي إذا جاءك المؤمنات يبایعنك فبایعنهن واستغفر لهن إن الله غفور رحيم²⁶⁴

el-āyet²⁶⁵ ve يبایعنك keyfiyyetini su‘āl iderlerse **Tefsīr-i Kebīrde** ve **Keṣṣāfda** ve **Tefsīr-i Ebū’s-Su‘ūdda** ‘ale’t-tafṣīl beyān olunmuṣdur, felyeṡlub. Amma Medīne-i Mūnevvere ṣūret-i beyt-i ḡaḡīḡatdır. Zīrā ḡazret-i Faḡr-i Kā’ināt ‘aleyhi efdālū’ṣ-ṣalavāt ve ekmelū’t-taḡiyyāt ḡazretleriniñ

ما زاع البصر وما طغى²⁶⁶

na‘t-ı ṣerīfesiyle mūkaḡḡala ve men‘ūta ve mevṣūfa olan mūbārek ḡeṣm-i ḡaḡḡ-bīnlerin ‘ālem-i mūlk-i fāniyyeden yumup²⁶⁷ ‘ālem-i mūlk-i bāḡiye aḡup rūḡ-ı ṡayyibeleri ‘ālem-i ins-i ḡadīme Medīne-i Mūnevvereden pervāz idüp ve mūbārek cesed-i mūnevvereleri anda āsūde olup ḡabā-yı gevher-feṣān-ı ḡāḡ

[18b]

²⁶¹ Anlamı: Ṣūphesiz sana biat edenler gerḡekte Allah’a biat etmektedirler. Fetih suresi 10. ayetten yapılmıṣ bir alıntıdır.

²⁶² B nüshasında “تحت الشجرة” elif-he, ḡaḡīḡatin bu āyet-i kerīmede beyān buyurdu. ḡavlehu te‘ālā: إن الذين يبایعونك” ifadesi unutulmuṣ, derkenar ile metne dahil edilmiṣtir. B nüshasında “el-āyet” kelimesi, C nüshasında “elif-he” ifadesi bulunmamaktadır.

²⁶³ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

²⁶⁴ Anlamı: Ey peygamber, mūmin kadınlar sana biat için geldikleri zaman onlarla biatleṣ ve onlar için maḡfiret dile. Ṣūphesiz Allah ḡok baḡıṣlayan, ḡok esirgeyendir. Mümteḡine suresi, 12. ayetin baṣı ve sonundan yapılmıṣ bir alıntıdır.

²⁶⁵ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

²⁶⁶ Anlamı: Gözü ne kaydı ne de haddini aṣtı. (Necm 53:17)

²⁶⁷ “ālem-i mūlk-i fāniyyeden yumup” ifadesi B nüshasında unutulmuṣ, derkenar ile metne dahil edilmiṣtir.

ile pūṣīde olup maḳām-ı fenāda menzil-i beḳā ve maḥfil-i ḥafāda olduḡınıñ niṣānı zāhir ve bāhir-i ulu'l-ebṣārdır. Ve fī'l-ḥaḳīḳa 'ālem-i ṣaḡīr ki cesed-i benī ādemdir, anda daḡı üç dār vardır. Evvelki beyt rūḥ-ı revāndır ki ḳalb tesmiyye olunur. İkinci beyt rūḥ-ı sulṭānīdir ki fū'ād tesmiyye olunur. Üçünçü beyt rūḥu'l-ḳudūsdur ki sırr tesmiyye olunur. Evvelkisiniñ metā'ı 'ilm-i ṭarīḳat ve ribḫi ḥayāt-ı ḳalb ve müṣāhede-i 'ālem-i melekūt ve ehl-i cinān ve envār-ı melā'ike gibi. İkincisiniñ metā'ı ma'rifetu'llah ve ribḫi rū'yet-i 'aks-i cemālu'llahdur. Üçüncüsünüñ metā'ı 'ilm-i ḥaḳīḳatdır ve ribḫi zuḥūr-ı tıfl-i me'ānīdir ve mu'āyenesi ve müṣāhedesi 'ayn-ı sırr ile cemāl-i bāḳiye nazardır, cemālen ve celālen. Kemā ḳāle'llahu te'ālā:

وجوه يومئذ ناظرة إلى ربها ناظرة²⁶⁸

el-āyet.²⁶⁹ Bu üç beyt; beyt-i 'Arṣa ve beyt-i ma'mūra ve beyt-i ḥarāma mazḥardır, f'efhem. Ve Ḥazret-i Piriñ

Bu iki üç dār içinde devr iden Dārāyı sor

buyurduḡı “Dārā” luḡat-ı Fārisīde “ulu sulṭān”a dirler. Nefsü'l-emr her zāt vücūdı memleketiniñ sulṭānıdır, öyle olsa²⁷⁰ her zāt-ı muṣaḥḥaṣa zıkr olunan dārlarda devrān iderler. Bi-ḥasebü'l-eṭvār ve'l-edvār nitekim gevher-i ecsām-ı enām olan ebu'l-beṣer Ḥazret-i Ādem 'aleyhi'ṣ-ṣalavatü ve's-selām bir taḥt-ı bāḡ-ı cinān-ı sulṭān iken bi-sebebü'l-zelle mekān-ı a'lādan mekān-ı²⁷¹ esfele nüzül ve ol gül-zār-ı ḳadīmden ḥurūc ve bu ḥār-zāra duḡūl eyleyüp envā'-ı ṣedāid ile ibtilā' ve imtiḥān ve ālāf-ı

²⁶⁸ Anlamı: O gün ışıl ışıl parlayan yüzler vardır. Rabb'ine bakarlar. (Kıyame 75:22-23)

²⁶⁹ Bu kelime B ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

²⁷⁰ “her zāt vücūdı memleketiniñ sulṭānıdır, öyle olsa” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

²⁷¹ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

maḳāşıd ile imtinān olunması ‘aynıyla ol sulṭānıñ devr diyārıdır, ke-zalîk benî âdem memleket vücūdınıñ sulṭānıdır. Bu mezkūr

[19a]

olan dārlarda devr eyler amma fî’l-ḥaḳīḳa devvār olan birdir a’nî cümlesi sırr-ı âdemdir, ğayrı deĝildir, ğayrılık bi-ḥasebü’l-i’tibārdir. Zîrâ cümlesi emvâc-ı baḥr-i vaḥdet ve zerrât-ı âfitâb-ı ḥaḳīḳatdır.

فسبحان من ليس في ذاته إلا الظهور ولا لوجهه إلا النور²⁷²

Kemā ḳāle’llahu te‘ālā :

الله نور السموات والأرض²⁷³

el-âyet.²⁷⁴

Beyt:

Âftâbî der-hezârân âb-gîne tâfte
Pes berengî her yekî tabî ‘ayân endâḥte

Cümle yik nūr-est liken renkhâş
İhtilâf-i der miyân-i in ü ân endâḥte²⁷⁵

العين واحدة والحكم مختلف وذاك سر لأهل العلم منكشف²⁷⁶

Kemā ḳāle’n-nebî şalla’llahu ‘aleyhi ve sellem:

²⁷² Anlamı: Zatında ancak zuhur [açıklık], vechinde ancak nur olan Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir.

²⁷³ Anlamı: Allah göklerin ve yerin nurudur. Nur suresi 35. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

²⁷⁴ Bu kelime B ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

²⁷⁵ Anlamı: Binlerce cam parçasına güneş ışığı vurmuş, her cam parçasına bir renk yansımış./ Hepsi tek bir nurdur ancak onun renkleri şu ve bu arasında farklılık meydana getirmiştir.

²⁷⁶ Anlamı: Göz bir tane, hüküm ise farklıdır. Bu ilim ehline aşikar olan bir sırdır.

إن الله خلق الخلق ثم رش عليهم من نوره²⁷⁷

Қуғбу'l-‘ārifin ġavşu'l-vāşılīn Ḥāzret-i Pīr-i mūnīr sa‘ādetle buyururlar.²⁷⁸

Fevk-i dūnyānıñ hevā vü tahtı hem oldı hevā

Ber-hevā üzre ne vechile tūrur dūnyāyı şor

Aḥbārda gelmişdir ki bu yer mülk üzere²⁷⁹ ve mülk ḥacer üzere ve ḥacer baḡar üzere, yine bir büyük ḥacer üzere ve ol ḥacer daḡı balıḡ üzere ve balıḡ şu üzere ve şu hevā üzere ve hevā zulmet üzere tūrur. Ve İbn-i ‘Abbāsdan mervīdir ki; “Yerler balıḡ üzere ve balıḡ deryā üzere, başıyla kıyırığı ‘Arşu a‘lā altında kıvuşmuşdur ve deryā bir taş üzerinde ve taş şevr üzerinde, şevr şerā üzerinde, kıyāmetde deñizler o şevriñ içine aḡsa gerekdir ve kıruyup maḡv olsa gerekdir.” buyurmuşdur.²⁸⁰ Amma bunuñ sırrını Allah te‘ālā erbāb-ı mukāşifeye bildirmişdir. Zīrā anlar rāsihūn-ı fı’l-‘ilm kabīlindendir. Bunuñ māverāsi ‘uḡūl-ı beşerden ḡāricdir, v’allahu a‘lem.

[19b]

²⁷⁷ Anlamı: Allah varlıkları yaratmış ve onların üzerine nurundan serpmiştir. Muhammed Nasırüddin Albani, **Sahihü'l-Camiü's-Sagir ve Ziyadeti**, C:II, 3.bs., Beyrut, Mektebü'l-İslami, 1982, s.111.

²⁷⁸ Bu cümle A nüshasında bulunmamaktadır. C nüshasında “Ḥāzret-i Pīr buyururlar ki” şeklinde kullanılmıştır.

²⁷⁹ Bu kelime C nüshasında bulunmamaktadır.

²⁸⁰ Bize ilginç gelen ve anlamakta zorlandığımız bu rivayete kaynaklarda ulaşamadık. Bunun üzerine hadis alanında çalışan Prof. Dr. Ramazan Ayvallı’ya böyle bir hadisin olup olmadığını sorduk. Hocamız, böyle bir rivayeti kaynaklarda görmediğini ve duymadığını ancak bu ifadenin dünyanın geçim kaynaklarının tarım ve ticaret olduğunu mecazen ifade eden “Dünya öküz ve balığın üzerindedir.” hadis-i şerifinden türetilmiş olabileceğini belirtti. Metni okuyanların bu ifadeyi daha kolay anlamlandırabilmesi adına bu bilgiyi ayrıca paylaşmak istedik.

Amma **Tefsir-i Keşşāf**da tahte's-şerā yedi kat yerlerin altıdır, dimiş ve şerā bir yeşil taşdır, yerler altında kā'imdir, dimiş. Ba'zilar şerā balçıktır, beş yüz yıllık miqdār²⁸¹ kalınlığı vardır, dimişler ve yedi cehennem andadır, dimişler. Hāşıl-ı kelām Hāzret-i Pīriñ su'āli

Ber-hevā üzere ne vechile tūrur dünyāyı şor

buyurdığı su'āle cevāb-ı şāfi ve mā hāzar²⁸² budur ki hālık-ı kevn ü mekān olan Hākk tebareke ve te'ālā kudretiyle dünyāyı hevā üzere²⁸³ durdurmağa kādirdir, görmez misin? Şems ile kameri ve cemī'-i nücümü nice ber-hevā durdurur, mesned ü medār yoğ-ken? Haberde vārid olmuştur ki şemsiñ cirmi dünyāca der-kemāl-i bu'dından küçük görünür ve hūkemā 'indinde şemsiñ mesāhatı altmış fersahdır. Her fersah on iki biñ ādım yerdir. Bu cism-i 'azīm ile ber-hevā ve ke-zalik kamer ve nücüm her biri ecsām-ı 'azīmedir. Cümle ber-hevā kimi şābit kimi seyyāre istikāmet ile her biri emri Hākkā itā'atde müstedām olmuşlar. Huşūşan bir murğ-ı bī-mecāl per ü bāl açup ber-hevā tayarān ve 'ālemi seyrān ider. Ba'zısı dilerse ber-hevā kanadların açup durur, cā'iz ki dünyā dañi mā fihāsıyla ve şarq ğarbıyla per urup tayarān eyler ve nice aşhāb-ı keşf gāhice vāki' olan zelāzil āşār-ı harekāt-i eczā'-i dünyādır dimişler. Eđer sā'il su'āl iderse dünyā hareket itse cemī'-i rū-yı zemīn def'a-i vāhīde ile tezelzül ider idi amma ba'zı yerlerde zelzele vāki' olsa ba'zı yerde olmaz? Cevāb

²⁸¹ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

²⁸² A nüshasında sehven و ما خطر yazılmıştır.

²⁸³ "hevā üzere" ifadesi A nüshasında bulunmamaktadır. "ne vechile tūrur dünyāyı şor buyurdığı su'āle cevāb-ı şāfi ve mā hāzar budur ki hālık-ı kevn ü mekān olan Hākk tebareke ve te'ālā kudretiyle dünyāyı hevā üzere" ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

budur ki cesed-i ādemī ki nüṣṣa-i ‘ālem-i kebīrdir, a‘zā ve eczāsı a‘zā ve eczā-i²⁸⁴
‘āleme müṣābihdir. İmdi bir ādemi,

[20a]

fi'l-meşel, ‘ālem-i kebīr gibi olıcağ a‘zā ve eczāsını taḥrīk eylemede ‘usret yokdur,
dilediği a‘zāsını taḥrīk eyler. Ke-zalik ‘ālem-i kebīrde daḥi ‘usret yokdur, bi-
emru’llah murād olunan ārāzī-i efrādi²⁸⁵ taḥrīk eyler ve bunda ḳullarına tenbīh vardır
ki benim saḫvet ve ḳudretime bir nesne ḥā’il olmaz, kemāl-i ḳudretimi görüp ḥāb-ı
ğafletden nefsiñizi t̄kāz idüp evāmırime imtişāl ve nevāhīmden ictināb idiñ dimek
olur. İmdi bu mezkūr ma‘lūm olduysa sā’ir-i maḥlūḳatıñ ba‘zīsı daḥi ber-hevādır.
Zīrā bir maḳām-ı maḥşūşa devāmı ḳā’im değıllerdir. Naḳl-i ḳademeyn ile ber-
hevādır, ke-zalik dūnyāniñ fevḳi daḥi hevādır. Hem mümkündür ve cā’izdir ki fevḳi
ve taḫtı hevā olup ol hevā daḥi ğayr-ı eṣyā üzere olması. Nitekim bizi iḥāṭa iden
hevā²⁸⁶ bu kevn ü mekān ile ol hevā maẓrūfdur, ke-zalik cemī‘-i eṣyāyı iḥāṭa iden
hevā daḥi ğayrı eṣyā ile maẓrūf ola. Nitekim baḥrī olan ḥayvānāt-ı āb-ı deryā hevā
menzilesindedir. Anuñla teneffūs iderler ancak anı hevā bilürler. O deryāyı iḥāṭa iden
‘ālem-i dūnyāyı bilmezler. Ḥaḳīḳat-i cemī‘-i eṣyāyı²⁸⁷ iḥāṭa iden Allahdır, ḳudretiyle.
Kemā ḳāle’llahu te‘ālā:

²⁸⁴ Bu kelime A ve B nüshalarında bulunmamaktadır.

²⁸⁵ A ve C nüshalarında فراد şeklinde yazılmıştır.

²⁸⁶ “ki fevḳi taḫtı hevā olup ol hevā daḥi ğayr-ı eṣyā üzere olması nitekim bizi iḥāṭa iden hevā” ifadesi
B nüshasında bulunmamaktadır.

²⁸⁷ “iḥāṭa iden ‘ālem-i dūnyāyı bilmezler ḥaḳīḳat-i cemī‘-i eṣyāyı” ifadesi B nüshasında unutulmuş,
derkenar ile metne dahil edilmiştir.

والله من ورائهم محيط²⁸⁸

Ve kemā qāle ‘aleyhi’s-selām:

لو دليتم إلى الأرض لهيتم على الله²⁸⁹

manṭūkı üzere māverā-i dūnyā kudretu’llahdır. İmdi bu hāl ile bilünür, qāl ile bilinmez. Zīrā daḥi hāl ve aḥvāl çoḡdur amma ihtirāz gerekdir mezheb-i bāṭıladan ki dūnyāniñ fevki ve taḥtı hevādır dimek²⁹⁰, anlara göre her şey’in aşı ve faşı hevādır ya’nī yoḡdur deyu ḥāşā ki Ḥaḡḡ celle ve ‘alā ḥazretlerini daḥi²⁹¹ inkār iderler. Başar-ı başiretleri kör

[20b]

oldığından bu maşnū‘āt neden ḥalk oldu veyā kendiliğinden mi ḥalk olundu, elbetde bunūñ şāni‘i vardır deyüp nazār-ı ‘ibret ile nazār itmezler, cümlesini ḥayāl-i maḡz ‘itikād idüp ḥallāḡ-ı cihānı daḥi münkir olurlar, cümlesi hevādır dirler, ne‘ūzu bi’llahü’l-‘aẓīm. Andan kendü vücūdını daḥi inkār ider görüp ṭururken. Beyt:

Herkes be yār dest der-āḡūş bī-ḡaber
Cūyed ḡaber zi-yār ki ān yār-i mā kücā-st

Bā tū-est ān yār dā’im ve’z-tū yek dem dūr nīst

²⁸⁸ Anlamı: Allah onları arkalarından kuşatmıştır. (Buruc 85:20)

²⁸⁹ Anlamı: [İpinizi] uzatsanız Allah’ın üzerine düşerdi. Kaynakta لو انكم دليتم بحبل إلى الأرض اسفل لهيتم şeklinde geçmektedir. es-Sehavi, **El-Makāsıdü’l-Hasene fi Beyāni Kesirin mine’l-Ehadisi’l-Müştehire ‘ale’l-Elsine**, Muhammed Osman el-Huşt, Beyrut, Dārü’l-Kitābi’l-‘Arabī, 1985, s.543.

²⁹⁰ Bu kelime A ve B nüshalarında bulunmamaktadır.

²⁹¹ “deyu ḥāşā ki Ḥaḡḡ celle ve ‘alā ḥazretlerini daḥi” yerine B nüshasında “ḥāşā ki Allahı” ifadesi kullanılmıştır.

Ger tū mehcūrī ezvey ū zi-tū mehcūr-nīst²⁹²

Yine Hāzret-i Pīr-i mūnīr sa‘ādetle buyurmuşlar.²⁹³

Var mıdır bu nefy-i mevhūma ‘aceb aşl-ı şaḥīḥ
Nefy-i mevhūma daḥi mevhūm olan illāyı şor

“Mevhūm olan illāyı şor” buyurduğu “nefy-i mevhūm” terkīb-i izāfīdir. Ma‘nāda demek olur ki²⁹⁴ var mıdır bu mevhūmuñ nefyine aşl-ı şaḥīḥ ya‘nī nefy olunmuş vehmiñ aşlı var mıdır, dimekdir. “Nefy” luġatde “sürmeġe,” “gidermeġe”²⁹⁵ dirler. Amma işīlāḥda bir şey’iñ vücūdını zihinde taşavvur eyleyüp bulamayup ol şey’i zihinden gidermekdir. Ma‘lūmdur ki mevhūm vehmiñ ism-i mef‘ūlıdır. Ma‘nā-yı luġavīde vehm tarīḳ-i müstaḳīme ve ḥūkmūñ taraf-ı mercūḥuna dirler. Cemī‘-i evhām gelür ve ḥukemā ‘indeinde vehm bir kuvvet-i müdrikdir ki dimāġda ḳonmuşdur, ḥavāss-ı²⁹⁶ ḥamse-i bāṭniyyedendir. Ol ḥavāss-ı bāṭnaniñ evvelkisi ḥiss-i müşterekdir. Şuver-i²⁹⁷ maḥsūsātı anuñla idrāk iderler. Ḥiss-i müşterek didiġimiz a‘nī ḥavāss-ı ḥamse-i zāhire ile müşterekdir dimekdir. Ḥavāss-ı ḥamse-i

²⁹² Anlamı: Herkes yarı ile el ele, kucak kucaġa ama bundan habersiz, sevgilisinden bir haber arar: sevgilim nerede? O sevgili daima senden bir an olsun uzakta deġildir. Sen ondan uzaklaşmışsan da o senden uzakta deġildir.

²⁹³ Bu cümle A nüshasında bulunmamaktadır. B nüshasında “Ve Hāzret-i Pīr buyurur” şeklinde kullanılmıştır.

²⁹⁴ “demek olur ki” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

²⁹⁵ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

²⁹⁶ A ve B nüshalarında sehven خواس yazılmıştır. A ve B nüshalarında tekrar eden bu yanlışlık bundan sonra dipnot ile gösterilmeyecektir.

²⁹⁷ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

zāhireniñ biri sem‘ ve biri başar ve biri zevk ve biri şemm ve biri lems ya‘nī görmek ve işitmek ve datmak ve koçmak ve el ile toçunmak.²⁹⁸

[21a]

İmdi bu beş hāssemiñ biriyle vehmiñ müşterek olmasına hiss-i müşterek dirler. Ve havāss-ı bāṭınanıñ ikincisine hayāl dirler. Bir kuvvetdir ki şuver-i maḥsūsātı ba‘de‘l-ğaybiyye ‘ani‘l-hiss hıfz ider. Maḥalli dimāğıñ baṭn-ı evveliniñ muḥaddemindedir. Üçüncisi kuvvet-i vāhimedir. Me‘ānī-i cüz’iyye kim maḥsūsāta müte‘allik olmaya anı idrāk ider. Meşelā zeydiñ şadākatını ve ‘amrıñ ‘adāvetini idrāk eylediğini hıfz ider.²⁹⁹ Maḥalli dimāğıñ baṭn-ı evvelidir. Dördüncisi kuvvet-i ḥāfızadır. Vehmiñ idrāk eylediğini hıfz ider. Maḥalli dimāğıñ baṭn-ı ahiridir, eşaḥḥ olan budur.³⁰⁰ Beşincisi kuvvet-i mutaşarrıfadır, şuver-i me’ḥūze-i kuvvet-i hayāl beyninde taḥlil anıñ şānındandır, nitekim bir ādemi bilā-re’s taşavvur eylemek gibi. Ve me‘ānī-i me’ḥūzeyi kuvvet-i ḥāfızadan terkīb eylemek gibi. Meşelā insānı zü‘r-re’seyn taşavvur eylemek gibi ki buña kuvvet-i mütefekkiye daḥi dirler. Maḥalli vasat-ı dimāğıñ muḥaddem-i baṭn-ı evāsıṭında olur. İmdi bu ta‘rīf ma‘lūm olduysa Ḥazret-i Pīriñ “nefy-i mevḥūme” dimesi oldur ki dünyāniñ fevki ve taḥtı hevā oldığını vehm idenleriñ vehmini nefy idenleriñ aşlı var mıdır yāḥūd bunuñ nefyini vehm eylemeniñ aşlı var mıdır demek olur. Pes imdi mevḥūm aḥbārda vārid olmuşdur, şābit oldı ki bu mevḥūm nefy olunmaz. Zīrā tevātür ile daḥi şābitdir, dünyāniñ fevki ve taḥtı hevā oldığı vehm demek olur ve dahī pīriñ nefy-i mevḥūmı daḥi “mevḥūm olan illāyı şor”

²⁹⁸ Bu kelime yerine A nüshasında ياشمق “yapışmak” kelimesi kullanılmıştır.

²⁹⁹ “idrāk eylediğini hıfz ider” yerine A ve C nüshalarında “idrāk itmek gibi” ifadesi kullanılmıştır.

³⁰⁰ “eşaḥḥ olan budur” ifadesi C nüshasında bulunmamaktadır.

buyurduğu ya'nī nefy-i³⁰¹ mevhūmı bildiñse mevhūm olan illāyı şor o dañi nedir ne demekdir. “İllā” edāt-ı istiṣnādandır. Nitekim zeydi kavmden istiṣnā idüp dirsən ki

[21b]

baña kavm geldi illā zeyd gelmedi, bunda zeydiñ gelmesi kavmden müsteṣnā olmasıdır. Buña müsteṣnā-yı menfī dirler ve kavmiñ gelmesi işbātdır. Amma ba'zı kerre müsteṣnā minhü menfī olur. Müsteṣnā müşbet olur. Meşelā baña kavm gelmedi illā zeyd geldi dirsiñ.³⁰² Amma biz şaded-i mā nañnu fihimiz olan bunda zıkr olunan illādır ki mevhūm-ı muḳaddem³⁰³ olan illā işbāt içündür ve kemāl-i tevḫīdden 'ibāretidir. Zīrā “lā ilahe illa'llah”da olan “illā”³⁰⁴ ki fī'l-ḫaḳīḳa nefy-i māsiwā içündür. Zīrā maḳām-ı³⁰⁵ şerī'atde “lā ilahe illa'llah” demek māsiwādan müstağnī ve ma'ādāsı aña muḫtāc bir ilah yoḳdur, “illa'llah” var demekdir. Ve maḳām-ı ṭarīḳatde ṭālib-i Ḥaḳḳ olanlara göre “illa'llah” demek “benim ma'būdum ve maḳşūdum yoḳdur illa'llah” demekdir. Ve maḳām-ı ḫaḳīḳatde aşḫāb-ı yaḳīn olanlara göre “illa'llah” demek ancak “mevcūd-ı ḫaḳīḳī Allahdır” demekdir. Zīrā anlar müstehlek-i fī'llahdır, anlara müntehī dirler. Bu sırr-ı 'azīm eclinden seyr-i fī'llaha ḳadem başmayanlara “lā mevcūde illa'llah” demek küfürdür dimişler. Pes imdi mertebe-i 'ubūdiyyetde vücūduñ ismi ma'būd ve mertebe-i ulūhiyyetde maḳşūd ve mertebe-i eḫadiyyetde mevcūddur. Nitekim ba'zı muḫaḳḳikīn ve aşḫāb-ı yaḳīn buyurmuşlar: Beyt:

³⁰¹ Bu kelime A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

³⁰² Bu cümle yerine B nüshasında “Meşelā baña zeyd gelmedi illā kavm geldi dersin” cümlesi kullanılmıştır.

³⁰³ Bu kelime A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

³⁰⁴ “lā ilahe illa'llah”da olan “illā” yerine A ve C nüshalarında “lā ilahe'de olan ‘lā’” ifadesi kullanılmıştır.

³⁰⁵ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

Der-kevn ü mekân nîst ‘ayân cuz yek nûr
Zâhir şude ân nûr be-envâ‘ı zühûr

Ḥaḳḳ nûr u tenevvu‘-est zühûr-eş ‘âlem
Tevhîd hemîn-est diğêr vehm ü gurûr³⁰⁶

Pes imdi ma‘lûm oldı ki mevhûm olan “illâ” budur ki ehl-i yaḳîniñ vehminde şâbitdir ve bir vechle zann u şekk mutaşavver değıldir. Zîrâ anlarıñ kemâl-i yaḳînleri ğayra kıyâs değıldir ve anlarıñ hâlleri ğayrıda bulunmaz.

[22a]

Pes imdi ey ṭâlib-i Ḥaḳḳ ve râğıb-ı vech-i muṭlaḳ bu ‘ilm, ‘irfân ve kemâl-i yaḳîn hâşıl olmaz illâ pîr-i vâşıla ve mürşid-i kâmile ikrâr ve irâdet getürüp ve aña kemâl-i ‘itikâd ile rabṭ-ı ḳalb idüp ve teslîm ve rızâ gösterüp ve anıñ emriyle envâ‘-ı mücâhedât ve riyâzet ve mülâzemet-i esmâ ve müdâvemet-i inzivâ ve kemâl-i istikâmet birle anuñ hîdmetinde müstedâm olmaḳlığla olur. Anlar daḫi himmet-i ‘aliyyeleriyle seng olmuş göñlüñi³⁰⁷ ihyâ, nûr-ı yaḳîn ile muşaffâ olmasına himmet buyururlar ise ni‘met-i kâmurânî ve minnet-i dü cihânîdir. Zîrâ anlarıñ himmet-i ‘aliyyeleri ‘ayn-ı iksîr-i a‘zamdır ve ḳadrleri ‘inda’llah mu‘azzamdır. Anlarda buhl olmaz ve ‘âlem-i dünyâ mürşidden hâlî değıldir. Hemân sen ‘âşık u şâdıḳ ve ṭâlib-i râğıb ol.

³⁰⁶ Anlamı: Kevn ü mekanda sadece bir nurdan başka ayan bir şey yoktur. O nur da çok çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır, çeşitli zuhurlarla zahir olmuştur. Hak nur ve tenevvudur (çeşitlenmedir), onun ortaya çıkışı da alemdir. Tevhid budur, diğêrleri vehm ve gururdur.

³⁰⁷ B nüshasında buradan itibaren eksik bir varak olduğu tahmin edilmektedir. “ekşer-i erbâb-ı ṭuruḳuñ esmâsı yedidir dinildiği...” ifadesine kadar olan bölüm B nüshasında bulunmamaktadır. B nüshasının tekrar başladığı yer gösterilecektir.

Beyt:

Mekū aşhāb-ı dil reftend-ı şehir-i 'ışık şud hālī
Cehān pür Şems-i Tebrīz est merdī kū çü Mevlānā³⁰⁸

Ḥalvetī³⁰⁹ vü Celvetī bir ād olup ıaldı hemān
Kac 'adeddir hem nedir bu ikide esmāyı şor

Ma'lūm ola ki Ḥalvetī ve Celvetī ve sā'ir-i ıuruk-ı şettā; Kādirī, Edhemī, Veysī, Rifā'ī, Sa'dī, Bedevī, Mevlevī, Gülşenī, Nakşibendī, Bektāşī ve sā'ir-i fūrū'-ı 'Uşşākī ve Bayrāmī gibi bunlarıñ her biri muhlişdir ve bu muhlişleriñ her biri birer ıarīka ism-i hāşş olmuşdur. Zāhirde ıuruk-ı şettāniñ ehilleri bu isimler ile bilinürler. Bunlarıñ ehillerine aşhāb-ı ıarīk dirler. Amma haķıkatde ıarīk birdir, elsine-i nāsda ne kadar ma'dūd ise de. Zīrā fi'l-aşl birdir, Ḥazret-i Fahr-i Kā'ināt'dan zuhūr eyledi. Nitekim Ḥazret-i 'Ali kerrema'llahu

[22b]

vechē buyurmuşlar:

الطرق كلها مسدودة إلا من اقتفى أثر رسول الله³¹⁰

Ma'lūm oldu ki cemī'-i ıurukūñ aşlı birdir. Ḥalvetīlik ve Celvetīlik ve sā'ir-i ıuruk-ı şettāniñ isimleri hemān bir ād olup ıaldı dimek murād ider. Ve bundan erbāb-ı ıurukūñ mübtedīlerine tenbīh vardır ki mālik oldukları ıarīkı haķķ bilüp ğayrı ıarīkları bāṭıl i'tikād eylemeyeler. Belki cümle ıarīkı ıarīk-ı haķķ i'tikād ideler. Zīrā

³⁰⁸ Anlamı: Gönül sahipleri gitti, aşk şehri boştur deme. Cihan Şems-i Tebrizilerle doludur, Mevlana gibi bir er nerede?

³⁰⁹ A nüshasında sehven حلوئی yazılmıştır. A nüshasında tekrar eden bu yanlışlık bundan sonra dipnot ile gösterilmeyecektir.

³¹⁰ Anlamı: Bütün yollar tıkalıdır, Allah Rasulü'nün yoluna uyanlar müstesna.

kendi ʔarīkından mā‘adāsını bāʔıl i‘tikād idince kendi ʔarīkını daḡı ma‘nāda bāʔıl i‘tikād itmiş olur, ne kadar zāhirde itmez ise de, zīrā cümlesi ma‘nāda ve ḡaḡıḡatde ʔarīk-ı vāḡiddir. Bu i‘tikāddan ḡāyet ḡazer gerekdir. Zīrā ḡayrı inkāra beñzemez. Çok kimseler bu fāsıd olan i‘tikād ile merdūd-ı ʔarīkat olmuşlardır, ne‘üzü bi’llahi te‘ālā. Zīrā bu ʔuruk-ı ʔettā görinen ʔuruk-ı ‘aliyyeleriñ her birinden nice evliyā ve aʔfiyā ve nice ‘ārifin ve kāmīlīn ve vāʔılīn zuhūr eylemişdir. Aña binā’en cümle ʔarīk ḡaḡıḡdır, mābeynlerinde fark yokdur. İmdi ḡazret-i Pīriñ murād-ı ʔerīfleri

ḡalvetī vü Celvetī bir ād olup ḡaldı hemān

dimesi bu vechdendir. Yoḡsa ḡāṣā ki hemān ʔurūkuñ ādı ḡaldı demek deḡildir ki elsine-i nāsda dirler; filān şey’iñ ādı ḡaldı, murād bu deḡildir. Zīrā ʔarīkat-ı ‘aliyye ilā yevmi’l-ḡiyāme ber-devāmdır ya‘nī cümle ʔarīkiñ muḡliʔleri birer ād olup ḡaldı amma ḡaḡıḡatleri birdir demek olur. İmdi silsile-nümālarda her bir ʔarīkiñ sebep-i tesmiyyesi ne idüḡi beyān olunmuşdur. İtnāb-ı kelāmdan ihtirāzen zıkr eylemedik.

[23a]

Hemān ihvān-ı ʔarīkata ve ḡullān-ı ḡaḡıḡate lāyık budur ki her ne ʔarīkde ise kemāl-i i‘tikād ile ādāb ve erkān-ı ʔarīkī icrāsına sa‘y-ı belīḡ idüp ḡuʔul-i ma‘rifete kemāl-i mücāhede eylemekdir. Zīrā ʔarīk ma‘nāda seferdir. ḡazret-i Rasūl ‘aleyhi’s-selām buyurur:

السفر قطعة من السقر³¹¹

ʔarīk mücāhededir, ʔarīk müsā‘ade deḡildir, f’efhem. Ve ḡazret-i Pīriñ

³¹¹ Anlamı: Yolculuk, cehennemden bir parçadır. Kaynakta السفر قطعة من العذاب şeklinde geçmektedir. Acluni, **Keşfü'l-Hafa**, C:I, s.549.

Kaç ‘adeddir hem nedir bu ikide esmāyı şor

buyurduğu ke-zalik bu ikide ve sâ’ir-i şurūķda esmā kaç ‘adeddir, hem nedir demek oldur ki³¹² ekşer-i şurūķda esmā yedidir dimişler ve ba‘zīsında iki ve ba‘zīsında dört ve ba‘zīsında on ikidir dimişler. Zīrā kelime-i tevḥīd ki “lā ilahe illa’llah”dır, ḥurūfi on ikidir. İmdi kelime-i tevḥīd aşl-ı uşūldur. Anıñ ḥurūfi ‘adedince on iki esmā vardır ki nice ehl-i şarīķ bu on iki esmāya pīrleri izniyle mülāzımlar ve müdāvimlerdir. İmdi Celvetī taḥalluş olunan şarīķımızda ke-zalik esmā on ikidir. Ḥāşıl-ı kelām erbāb-ı şurūķuñ her biri me’mūr ve mez’ūn oldığı esmāyı bilürler, zikre ḥācet değıldir. Ve bu esmānıñ elvānı ḥuddāmı ve ta‘bīr ve teslīsı vardır, anı daḥi bilürler. Amma³¹³ ekşer-i erbāb-ı şurūķuñ esmāsı yedidir dinildiği eṭvār-ı seb‘aya muṭābaķatı içündür. Eṭvār-ı seb‘anıñ evvelkisi nefis-i emmāre, ikincisi nefis-i levvāme, üçüncüsü nefis-i mülhime, dördüncüsü nefis-i muṭma’inne maķāmıdır³¹⁴, beşüncüsü nefis-i rāzıyye maķāmıdır, altıncüsü nefis-i marzıyye maķāmıdır, yedüncüsü şāfiyye maķāmıdır. Bu maķāmda nefis ıtlāķı cā’iz değıldir. Zīrā bu maķāmda āşār-ı nefis bulunmaz. Bu maķām, maķām-ı şafādır. Ehline

[23b]

ma’lūmdur ki bu maķām mi‘rāc-ı ma’nevīniñ zuhūrıdır. Zīrā Ḥāzret-i Fahr-i Kā’ināt şeb-i mi‘rācda semā’-ı dünyāya ‘urūcunda melā’ikesini cümle kıyāmda gördüm³¹⁵ ve semā’-ı şāniyyeniñ melā’ikesini cümle kırā’atda ve semā’-ı şāliseniñ melā’ikesini cümle rükū‘da ve semā’-ı rābi‘anıñ melā’ikesini cümle sucūdda ve semā’-ı ḥāmseniñ

³¹² “oldur ki” ifadesi A nüshasında bulunmamaktadır.

³¹³ Bu kelimededen itibaren B nüshası tekrar başlamıştır.

³¹⁴ Bu kelime A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

³¹⁵ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

melâ'ikesini қа'dede ve semâ'-i sâdiseniñ melâ'ikesini tesbîh ve du'âda ve semâ'-i sâbi'anıñ melâ'ikesini sükûn ve sükûtda³¹⁶ gördüm, deyu buyurdılar. İmdi şalât mi'râcü'l-mü'minîn olıcağ ma'nâda bu eṭvârı güzerân eylemek daḥi mi'râc-ı ma'nevî oldı. Zîrâ yetmiş biñ ḥicâb-ı zulmânî ve nûrânî bu eṭvârdadır dimişler. İmdi nefis-i emmâre maḳâmı buhl ve cehl ve hırş³¹⁷ ve kibr ve ḥased ve ğazab ve 'adâvet ve bunlarıñ emşâli ahlâḳ-ı zemîme ve evşâf-ı reddiyyedir ki ḥicâb-ı zulmânîdir. Ve nefis-i levvâmeniñ şıfâtı heves ve mekr ve 'ucb ve 'işret ve ḳahr ve bunlara beñzer yaramaz şıfatlardır. Bunlar daḥi ḥicâb-ı zulmânîdir. Ve nefis-i mülhime şıfatları sehâvet ve ḳanâ'at ve 'ilm ve ḥilm ve tevâzu' ve bunuñ emşâli ne ki vardır,³¹⁸ anlardan neş'et iden ḥucub-ı nefsânîdir ki bu ḥıṣâl-i ḥamîdeniñ ḥucub-ı nûrânîden olması nefsâniyyet ile bu ḥıṣâl-i ḥamîde bi'l-fi'l zuhûra getürmeden ötüridir. Zîrâ henüz nefis fenâ maḳâmına bâliġa olmadı. Ve nefis-i muṭma'innenin evşâf-ı kerîmeleri tevekkül ve 'ibâdet ve şükr ve rızâ ve bunuñ emşâli ḥucub-ı nûrâniyyedir. Ve nefis-i râziyyeniñ evşâfi kerâmet ve zühd ve ihlâş ve riyâzet ve zikru'llah

[24a]

ve emşâli bunlarıñ neş'esinde ḥâşıl olan ḥucub-ı nûrânîdir. Ve nefis-i marziyyeniñ evşâf-ı kerîmeleri³¹⁹ ḥulḳ ve terk ve ta'ayyün ve telaṭṭuf ve tefekkür ve bunuñ emşâli evşâf-ı ḥamîdeniñ ḥucub-ı nûrânîsidir. Eġer sâ'il su'âl iderse bu ahlâḳ-ı marziyye 'inda'llah maḳbûl iken³²⁰ nice ḥucub-ı nûrânî olur? El-cevâb: Bu ahlâḳ evşâfiñ

³¹⁶ Bu kelime yerine A nüshasında سكونتده "sükûnetde" kelimesi kullanılmıştır.

³¹⁷ A ve B nüshalarında sehven حرص yazılmıştır.

³¹⁸ "ne ki vardır" yerine B nüshasında "ne ki ne var ise" ifadesi kullanılmıştır.

³¹⁹ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

³²⁰ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

rızāu'llaha muvāfaqatı cihetiyle nūr olur. Amma bu ahlāk ve evşāfiñ³²¹ şāhibleri bi'l-
kuvve olan ahlākı ve evşāfi fi'le getürmesin, kendi nefslerinden bilmeleri 'ayn-ı
hicābdır. Henüz maḥcūblardır amma ba'zilar bu ḥucub-ı zūlmānīyi ve nūrānīyi
ibtidā-i sülūkunda bi-izni'llah def' idüp maḥām-ı şafāya yetişüp nūr-ı zāt ve nūr-ı
şifāt ile münevver ve mükerrem olurlar. Amma nādirü'l-vuḥū' kabīlindendir.
Maẓhar-ı 'ināyet-i Ḥaḥḥ ve himmet-i pīr-i muḥaḥḥaḥ olmağa mevḥūfdur. Pes imdi
yedinci maḥām ki şāfiyyedir, bunda ḥucub-ı zūlmānī ve³²² nūrānī ḳalmaz, nūr-ı
maḥz-ı muḥḥaḥ ve 'ayn-ı ma'rifet-i ḥaḥḥdır. Zīrā nefsanīyyet ile olunan ahlāk-ı
ḥasene ve evşāf-ı müstahseneniñ nūrı daḥi bu maḥāmda zā'il olup anıñ maḥāmına
nūr-ı ḥaḥḥ ḳā'im olur.

الله يسر للطالبين³²³

İmdi eṭvār-ı seb'aya bu vechinden 'aḳabāt-ı seb'a daḥi dinildi. Pes imdi bu eṭvār-ı
seb'a fi'l-ma'nā ḥabaḳāt-ı seb'a semavāta müşābih oldı ve ma'nāda mi'rāc oldı,
f'efhem cidden. Kemā ḳāle'llahu te'ālā:

والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا³²⁴

Beyt:

Ġayr-i tū melāz u melce'-em nīst
Hem der-tū gurīzem er gurīzem³²⁵

³²¹ “rızāu'llaha muvāfaqatı cihetiyle nūr olur amma bu ahlāk ve evşāfiñ” ifadesi B nüshasında unutulmuş, derkenar ile metne dahil edilmiştir.

³²² “zūlmānī ve” ifadesi A nüshasında bulunmamaktadır.

³²³ Anlamı: Allah talep edenler için kolaylaştırırın.

³²⁴ Anlamı: Bizim uğrumuza cihad edenleri elbette yollarımıza iletacağız. Ankebut suresi, 69. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

Çün be-dergâh-i ilahi resed be-Ĥazret-i ĤaĤĤ vuşul yâbed ve ez şerr-i şeytân ve şerr-i nefis amân yâbed ki ân dârü'l-emân-est³²⁶

و من دخله كان آمناً³²⁷

Ve 'avâm râ dârü'l-emân

[24b]

mevâzî'-ı 'ibâdet ve zikru'llah-est. Çunân ki gufte-end.³²⁸

حصن المؤمن من الشيطان ذكر الله والمساجد وتلاوة القرآن³²⁹

Yine Ĥazret-i Pîr sa'âdetle buyurur:³³⁰

Didi es-sultânu zıllu'llahi fi'l-arz ol ĥabîb

Zıll nedir zü'l-zıll nedir bu iki bî-hemtâyı şor

“Zıll” luğatde “bir şahşın gölgesine” dirler. Ol şahş zâhirde mevcüd ise sâyesi daĥi mevcüddur, eğer ma'düm ise sâyesi daĥi ma'dümdur ve daĥi her şahş zâtıyla kâ'im oldığı gibi her sâye şahşla şâbitdir. Bu söz ma'lümdur ki Eĥad-i lâ-yezâl ve Ĥayyüm-ı bî-zevâl olan Allah zü'l-celâl ve'l-cemâl sâyeden münezzehdir. Ve bî-hemtâdır ki şüret-i âdemîden müberrâdır. Sâye ise sâye-dâr resmindedir. Görmez misiñ bir şahşın sâyesi rü-yı zemîne düşer, ol şahşın a'zâsı ol sâyede

³²⁵ Anlamı: Senden başka sığınacağım yer yok, eğer kaçacak olursam da sende kaçırım.

³²⁶ Anlamı: İlâhi dergaha ulaşınca Ĥazret-i ĤaĤĤ'a kavuşur ve şeytanın ve nefsin şerrinden emin olur; çünkü o emin olunan yerdir.

³²⁷ Anlamı: Oraya giren kimse güven içinde olur. Al-i İmran suresi, 97. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

³²⁸ Anlamı: Ve avam için emin olunan yer, ibadet edilen ve Allah zikri yapılan yerlerdir. Şöyle demişlerdir ki:

³²⁹ Anlamı: Müminin şeytandan korunacağı kalesi Allah'ı zikretmek, mescitler[de bulunmak] ve Kur'an okumaktır. Hadis kaynaklarında ulaşamadığımız bu ifade İsmail Ĥakkı Bursevî tarafından **Tefsîr-i Ruhu'l-Beyân**'da hadis olarak verilmiştir. Bkz. İsmail Ĥakkı Bursevî, **Rûhu'l-Beyan Tefsîri 1**, Çev. Ömer Faruk Hilmi, İstanbul, Osmanlı Yayınevi, t.y., s. 792.

³³⁰ Bu cümle C nüshasında bulunmamaktadır. B nüshasında “Yine sa'âdetle pîr-i münîr buyurmuşlar:” şeklinde kullanılmıştır.

nümāyān olur. Eğer sâ'il su'âl iderse Hâzret-i Peyğamber 'aleyhi's-selāmın³³¹ buyurduğu hadīs-i şahīḥa ne dirsın ki buyurur:

خلق الله آدم على صورته³³²

Bir rivāyetde:

على صورة الرحمن مشابهة ومماثلة³³³

Delālet itmez mi bu hadīs-i şerīf dirse, bu hadīse³³⁴ cevāb-ı şāfī ve ḥiṭāb-ı kāfī budur ki bunda şūret şifāt ile mü'evveldir, Ādem 'aleyhi's-selām ba'zı şifātu'llah ile mevşūfdur demek olur, semī'lik ve başırlık ve 'alimlik ve mürīdlik ve mütekellimlik gibi. Bu şifātlar Allah te'ālā ḥâzretleriniñ şifāt-ı şubūtiyyesinden iken Ādem 'aleyhi's-selām ve benī ādem daḥi bu şifātlar ile mevşūfdur. Amma hādī ve muḥyī ve mumīt ve bunlara beñzer şifātlar ancak Cenāb-ı Rabbü'l-'ālemīne

[25a]

maḥşūşdur. İmdi bu maḥām mezālīḫu'l-aḫdāmıdır. Ğāyet mürşid-i kāmil gerekdir ki bu varṭa-i 'azīmeden ṭalibi āsān geçüre, bi-izn-i Ḥudā. Zīrā çok sālīkler bu maḥāmda zāt-ı cüz'iyyesin ve nefsi-i 'arızıyyesin fehm idemeyüp şūret-i zā'ilesin müstaḫillen 'ayn-ı şūret-i Ḥaḫḫ ve zāt-ı cüz'iyyelerin 'ayn-ı Zāt-ı Muṭlāk bilüp maḥām-ı cüz'iyyede külliyet da'vāsın eylemişlerdir. Ma'a-hazā kendüleriniñ kemāl-i 'aczlerin bilürken Bāyezīd mişāli "subḥān-ı mā a'zam-ı şānı" 'alemin ḫaldırup ve Mañşūr-vār "ene'l-ḫaḫḫ" kösünü urdılar ve ulūhiyyet da'vāsına düşdiler, helāk oldılar, ne'üzü

³³¹ Bu kelime A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

³³² Anlamı: Allah insanı kendi sureti üzere yaratmıştır. (Buhari, İsti'zan, 1)

³³³ Anlamı: Rahman'ın sureti üzere, ona benzer halde.

³³⁴ "bu hadīse" ifadesi A nüshasında bulunmamaktadır.

bi'llah. Ey bī-çāre sālīk sen çānde Bāyezīd ve Mansūr çānde? Ve bunlarıñ mişilli zāt-ı mükerrerleriñ bu mişilli³³⁵ dem urması kıbel-i nefslerinden değıldir. Bunlar ħubb-ı maĥbūb ile fenā fi'llah ve vücūd-ı beķā ile beķā bi'llah oldılar ki bunlarıñ ĥakkında Ĥazret-i Faĥr-i Kā'ināt ĥākiyen 'ani'llah bir ĥadīs-i ķudsī buyurur kemā ķāle'llahu te'ālā:

لا يزال عبدي أن يتقرب إلي بالنوافل حتى أحبه وإذا أحببته كنت سمعه وبصره ولسانه ويده ورجله بي يسمع
وبي يبصر وبي يتكلم وبي يبسط وبي يمشي³³⁶

İmdi bu zāt-ı şerīfleriñ zāt ve şīfāt ve a'zā ve eczāları nūr-ı yaķtīn ile bi'l-küllīye fenā bulup eşer-i vücūd-ı 'arızī ķalmayup vücūd-ı ĥaķķānīye mübeddel oldıđından şoñra anlardan ba'zı kelīmāt zūhūr eylemişdir. Amma anlarıñ bi-ĥasebū'n-nefs kendi irādetleri olmadıđı bu ĥadīs-i ķudsīden ma'lūm ve müstefād olunur. İmdi bu zātlar fi'l-ĥaķīķa rūĥ-ı izāfiyle zinde-gāne olup sultān-ı 'ālem-i vücūd

[25b]

oldılar. Bu cihetden sā'ir-i beşer ile bī-hemtā ve şīfāt-ı zemīmeden mu'arrā ve evşāf-ı ĥamīde ile muşaffā oldılar. Şer'en ve ĥaķīķaten böyle olan zāt-ı mükerrere dahil ve ta'arruz olmaz. Yine Ĥazret-i Pīr sa'ādetle buyurur:³³⁷

**Her 'aşırda salṭanat kimde ķarār eyler 'aceb
Ta ĥurūc-ı Meĥdīye dek cümle bu ālāyı şor³³⁸**

³³⁵ "bu mişilli" ifadesi A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

³³⁶ Anlamı: Kulum bana nafīle ibadetlerle yaklaşmaya devam eder ve Ben onu severim. Onu sevdiğim zaman kulağı, gözü, dili, eli ve ayağı olurum. Benimle duyar, benimle görür, benimle konuşur, benimle dokunur ve benimle yürür. (Buhari, Rikak, 38)

³³⁷ Bu cümle C nüshasında bulunmamaktadır.

³³⁸ "Yine ĥazret-i Pīr sa'ādetle buyurur: Her 'aşırda salṭanat kimde ķarār eyler 'aceb/Ta ĥurūc-ı Meĥdīye dek cümle bu ālāyı şor" ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

Ve H azret-i Piri 

Her ‘aşırd  sal anat kimde  ar r eyler ‘aceb

buyurdığı sal anat-ı ha ıkat m n sebetiyledir ki  nifen zikr olundı. Mur d-ı ‘aliyyeleri a alim-i ‘ lemd  sel tin ke ir olduğı gibi, ke-zalik sel tin-i me afil-i ha ıkat dağı ke irdir. Anlara ehlu’llah ıtl k olunur. S ye-i ilah olmaklığla fi’l-ha ıka elya lardır ve her biri mek nında m stakillen bir sult ndır. Nitekim H k  te‘ l  buyurur:

 n  badi liys lk  lihm sultan³³⁹

Ve  ale’llahu te‘ l :

 l  n  zb  llh hm mfl n³⁴⁰

Ve lakin H zret-i Piri 

Her ‘aşırd  sal anat kimde  ar r eyler ‘aceb

deyu su’ li a t b ve evt d olan z tlar y h d  av -ı a’zam h zretleridir sellemehu’llahu te‘ l . Z r  sult n-ı a t b odur. ‘Av m beyninde mech l olduğından sal anat her ‘aşırd  kimde  ar r eyler ‘aceb deyu ‘al  tari u’l-istifh m ya’n  ol z t-ı ‘al  an her ‘aşırd  kimdir deyu su’ l ider. Pes imdi ol sult ni  ta arrufi ta arruf-ı ha  dır, lakin haf da olduğından hal y k fehm idemezler ve c ’iz ki kend leri

³³⁹ Anlamı: Ő phesiz benim kullarım  zerinde senin bir g c n yoktur. İsr  suresi, 65. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

³⁴⁰ Anlamı: İy  bilin ki kurtuluŐa erecek olanlar, Allah’tan yana olanlardır. M cadele suresi, 22. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

aķtābīnden oldığından ğavş-ı a‘zam ĥazretlerin bilür idi.³⁴¹ Ve ğayrıdan daĥi su‘āl iderler, siz daĥi bilür misiñiz deyu. Zīrā bu ĥaķīre

[26a]

ve daĥi ba‘zı ĥulefāsına Ĥazret-i Ĥızır ‘aleyhi’s-selām ile mülākāt eylediklerin ifāde buyurdılar idi. Eĝer dinilür ise ki Şeyĥ Ĥaķķınıñ ĥuţbiyyetin beyān³⁴² eylemeñ neden ma‘lüm anıñ ĥuţbiyyeti?³⁴³ Cevāb budur ki; eĝer ğavş ve eĝer aķtāb nev‘-i beşerdendir, melā’ikeden deĝildir ki bu beşerdir neden ĥuţb olur dinile. Ehl-i inşāfa bu şeyde ve ĥafı deĝildir. Ĥazret-i Şeyĥ Ĥaķķı kaddese sırruhu’l-ĥayyu’l-bāķī ĥazretleriniñ kemāl-i fażiletleri kendi ‘aşırında kimde var idi? Ni‘am-ı fużalā her ‘aşırda ‘ālemde çok, dünyā ĥālī deĝil amma ĥaķķu’l-inşāf yakın zamānda anıñ gibi bir maĥzen-i esrār-ı ilahī ve bir ma‘den-i ‘irfān-ı nā-mütenāhī arāzī-i ‘ālemde mānend-i ‘anķā ve mişl-i dürr-i yektā yoĝidi ya‘nī az bulunur idi.³⁴⁴

Beyt:

Pes be-her devrī velī[i] ķā’im-est
Tā kıyāmet azmāyiş dā’im-est³⁴⁵

İmdi benim rūĥum Ĥazret-i Pīre mülākāt iden zātlar kemāl-i fażlına şāhid-i ‘ādillerdir. Ve şoĥbet-i şerīfiyle müşerref olmayan zātlara kemāl-i fażlı āşār-ı dürer-bārlarından ma‘lüm oldu ki eĝer ‘ulüm-ı zāhirede ve eĝer ‘ulüm-ı bāţınada üç yüzden

³⁴¹ “bilür idi” yerine C nüshasında “buyururlar idi” ifadesi kullanılmıştır.

³⁴² Bu kelime yerine C nüshasında اثبات “işbāt” kelimesi kullanılmıştır.

³⁴³ Bu cümle B nüshasında “Eĝer dinilür ise Şeyĥ Ĥaķķınıñ ĥızır-ı ĥuţbiyyetin işbāt eyle neden ma‘lüm anıñ ĥızır-ı ĥuţbiyyeti?” şeklinde geçmektedir.

³⁴⁴ “ya‘nī az bulunur idi” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

³⁴⁵ Anlamı: O halde, her devirde bir veli kaimdir, imtihan ta kıyamete kadar devam edecektir.

mütecāviz āsar-ı eşrefleri vardır. Ma'lûm oldu ki³⁴⁶ huşûşan **Tefsîr-i Rûhu'l-beyânî** kemâl-i feşâhatde ve belâgatda ve îmâ-i haqîkatde bî-mişâl bahru'l-hakâyık ve kenzü'd-dekâyıktır, felyetlub. Pes imdi hâtıra huṭûr ve zihne 'ubûr eyler ki bu Zâtî-i ednâ-i bî-vücûduñ kendi şeyhi olduğundan vaşfında mübâlağa eyledi. İmdi benim qarındâşım ma'lûm olsun ki eğer pîrim dahi olmasa haqqına ri'âyet idüp dahi mübâlağa ile medh ider idim. Zîrâ bir fâzılıñ fazlını inkâr ve kemâlini istinkâr 'alâim-i haseddendir. Hased ise şîfât-ı³⁴⁷ şeytândandır. Pes imdi mü'min-i muvahhidîne bâ-huşûş

[26b]

ṭâlib-i yakîne lâyıq değıldir, şîfât-ı şeytân ile mevşûf olmağ, ne'üzü bi'llah, meğer kim hidâyete mazhar olmaya. Kemâ kâle'llahu te'âlâ:

ومن يضلل الله فلن تجد له وليا مرشدا³⁴⁸

Pes imdi ma'lûm oldu ki Hâzret-i Pîr zamân-ı sa'âdet-şânlarında sulṭân-ı kuṭb-ı zamân ve burhân-ı ehl-i 'irfân olduğında iştibâh yokdur.³⁴⁹ Bu eclden

Her 'aşırda salṭanat kimde qarâr eyler 'aceb

buyururlar. İmdi bir münâsebetle merâtıb-ı evliyâ zıkr olunur ve lakin bunuñ beyânı evvelen baş-ı muḳaddemeye ve şâniyen netîceye muḳtâcdır. Zîrâ evliyâu'llah envâ' üzeredir. Hâzret-i Fahr-i Kâ'inât 'aleyhi's-selâmiñ haber virmesiyle ve vârid olan

³⁴⁶ "ma'lûm oldu ki" ifadesi A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

³⁴⁷ Bu kelime C nüshasında bulunmamaktadır.

³⁴⁸ Anlamı: [Allah] kimi de saptırırsa, artık ona doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın. Kehf suresi, 17. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

³⁴⁹ B nüshasında bu cümleden sonra "Yine Hâzret-i Pîr sa'âdetle buyururlar: Her 'aşırda salṭanat kimde qarâr eyler 'aceb/ Ta hurûc-ı Mehdîye dek cümle bu âlâyı şor" ifadesi gelmektedir.

aḥbār-ı dürer-bārları irāda ḥācet yoḡdur, cümleñiñ ma‘lūmıdır. Amma teyemmünen ve teberrüken bir ḥadīṣ-i şerīf irād idelim ki ġayrı eḥādīṣe delīl ve şürü‘-ı naḡle sebīl ola. Ḳāle’n-nebī şalla’llahu ‘aleyhi ve sellem:

لن تخلوا الأرض من أربعين رجلا مثل خليل الرحمن فيهم تسقون وبهم يبصرون على الأداء ما مات أحد منهم
أبدل الله مكانه آخر ذكره خاتمة الحفاظ والمحدثين الإمام السخاوي في المقاصد الحسنة انتها³⁵⁰

Pes imdi ma‘lūm oldu ki ‘ālem-i dūnyāda ilā yevmi’l-ḳıyāme evliyāu’llah munḡarız olmaz. İmdi velī dimek vāliden müştāḡdır, ḡarīb ma’nāsına ḡabīb daḡı böyledir. Veliyyu’llah dinildiġi gibi ḡabību’llah daḡı dinür. Kemā ḡāle’llahu te‘ālā:

الله ولي الذين آمنوا يخرجهم من الظلمات إلى النور³⁵¹

el-āyet.³⁵² İmdi ḡavāṣṣ-ı evliyā zāten ve şıfāten ve fi‘len fenā-ender-fenā fi’llah olup beḡā-ender-beḡā bi’llahdır, esmāsıyla ve şıfātıyla. Ve daḡı³⁵³ velāyet iki ḡısımdır: Biri ‘atā’ı,³⁵⁴ biri kesbīdir. ‘Atā’ıyye oldur ki Ḥāzret-i Raḡmāniyyeden ḡable’l-

[27a]

mücāhede ḡāşıl olan incizābdır ve kesbiyye ba‘de’l-mücāhede ḡāşıl olan incizābdır. Nitekim zıkrı sebḡat iden ḡadīṣ-i ḡudsīde olan incizāb-ı ba‘de’l-kesb idi ki Lā-yezāl:

عبدى أن يتقرب إلي بالناقل³⁵⁵

³⁵⁰ Anlamı: Yeryüzünde Halilü’r-Rahman [Hz. İbrahim] gibi kırk kişi her zaman bulunur. İnsanlar onlar hatrına suya kavuşur, onlarla görürler. Onlardan biri öldüğü zaman Allah onun yerine başkasını getirir. Bunu büyük hafız ve muhaddislerin sonuncusu İmam Sehavi **el-Makasidü’l-Hasene**’de zikretmiştir. Es-Sehavi, **el-Makasidü’l-Hasene fi Beyāni Kesrin mine’l-Eḡādisi’l-Müştehire**, Haz. Muhammed Osman el-Huşt, Beyrut, Dārü’l-Kitābi’l-‘Arabî, 1985, s.44.

³⁵¹ Anlamı: Allah inanların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Bakara suresi, 257. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

³⁵² Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

³⁵³ Bu kelime B ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

³⁵⁴ “biri ‘atā’ıyye” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

buyurdu.³⁵⁶ İmdi nevāfil sebebiyle olan cezbe kesbiyyedir. Pes imdi velāyet-i ‘aṭā’iyye ve velāyet-i kesbiyye, ikisi daḥi ṭaraf-ı Mevlādan bi-ḥasebū’l-‘ināye incizāba mevḳūfdur. Kemā ḳāle’n-nebī ‘aleyhi’s-selām:³⁵⁷

جذبة من جذبات الرحمن توازي علم الثقلين³⁵⁸

Ve ikisi daḥi muḥabbetu’llah ile ḥāşıl olur lakin meczūb-ı maḥbūb etemmdir, meczūb-ı muḥibbden. İmdi maḳām-ı ḳuṭbiyyete vāşıl ve merām-ı ḡavşiiyyete nā’il olmaz illā velāyet-i ‘aṭā’iyye ile olurlar ki anlar meczūblardır ve lakin maḳām-ı ḳuṭbiyyetde ebeden ḳarār itmezler. Vāḥiden ba‘de vāḥid mu‘āḳıbeten ḳuṭbiyyet iderler. Ve ḳuṭb-ı ‘āleme ḡavş daḥi dirler, ḥalāyıkıñ aḥvālinde muḡş olduklarından ötüri. Ve daḥi ikiler ki mertebe-i imāmeyndedir. Anlar sultān vezīrleri gibidir. Meşelā biri şāḥib-i yemīndir, izn-i ḳuṭb ile ‘ālem-i melekūta mutaşarrıfdır. Ve ikincisi şāḥib-i yesār. İmdi bu³⁵⁹ şāḥib-i yesār seyrinde şāḥib-i kemāl ve devrinde bī-mişāl olduḡı-çün ‘ālem-i mülkde ve şehādetde daḥi mutaşarrıfdır, bi-ḡayr-i ‘aks ḥilāfi taşavvur olunmaya. Zīrā ba‘zilar ‘aks dimişlerdir. Ehl-i yaḳīne maḥzā muḥālefetdir. Ḳuṭb-ı ‘ālem aḥirete intikāl eyledikde maḳāmına ḳā’im olmaz illā şāḥib-i yesār olur, şāḥib-i yemīn daḥi şāḥib-i yesārıñ maḳāmına ḳā’im olur. Bundan şoñra dörtler vardır ki anlar dört şāḥābe-i kirām menzilesindedir. Bundan şoñra³⁶⁰ budalā-i seb‘a vardır ki anlar aḳālīm-i seb‘anıñ ḥāfızlarıdır. Ve bunlarıñ her biri

³⁵⁵ Anlamı: Kulum bana nafilerle yaklaşmaya devam eder. (Buhari, Rikak, 38)

³⁵⁶ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

³⁵⁷ B nüshasında “şalla’llahu ‘aleyhi ve sellem” şeklinde kullanılmıştır.

³⁵⁸ Anlamı: Allah sevgisi ile kendinden geçme halı, insanların ve cinlerin amellerine denktir. Acluni, **Keşfü’l-Hafa**, C:I, s.397.

³⁵⁹ “ve ikincisi şāḥib-i yesār imdi bu” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

³⁶⁰ “bundan şoñra dörtler vardır ki anlar dört şāḥābe-i kirām menzilesindedir bundan şoñra” ifadesi B

[27b]

kuṭb-ı iklīm-i hāşdır. Ve bunlardan şoñra evliyā-i ‘aşere vardır ve ‘aşere-i mübeşşere menzilesindedir. Ve bunlardan şoñra işnā ‘aşerler vardır. Bunlar ḥākim-i burūc-ı işnā ‘aşerdir.

وما يتعلق بها من حوادث الأكوان³⁶¹

Ve bunlardan şoñra ‘işrīn ve erba‘īn ve tis‘a ve tis‘īnlerdir. Bunlar mezāhir-i esmā-i ḥüsnālardır, üç yüz altmışa varınca ve bunlar ‘ālemde ‘alā sebīlü’l-bedel kâ’imlerdir. Cemī‘-i ezmānda zāid ve nāķış olmazlar. Pes imdi bu ālāy ta ḥurūc-ı Mehdiye ve burūc-ı kıyāmete varınca zā’id olmazlar. Ve bundan şoñra ğayrı³⁶² ba‘zı evliyā zühūr-ı tecellī sebebiyle zā’id ve nāķış olurlar. Ve bunlardan şoñra mertebe-i zühhād ve ‘ubbād ve şüleḥā ki cümle-i mü’minden ilā yevmi’l-kıyāme fi’l-elmān kâ’imlerdir a’nī mevcūdlardır. İmdi bu mecmū‘-ı mezkūruñ ḥükmi kuṭb-ı ‘ālemedir ve lakin kümmel-i evliyādan mertebe-i kuṭbiyyete vāşıl olan zātlar kuṭb-ı ‘ālem ḥükümüyle kuṭb olmazlar. Zīrā anlar ne ki aḥz iderse Allah zū’l-celālden aḥz iderler. Ve bu bābda Ḥāzret-i Faḥr-i Kā’ināt buyurur ki:

لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل³⁶³

Ḳavle Bāyezīd “Çunān ki ‘ārifān ve vāşılān ve ehl-i zāhir ğüfte³⁶⁴:

اخذ تم علو مكم عن رسول الله ميتاً بعد ميت و اخذنا علومنا عن الحي لذي لا يموت³⁶⁵

nüşhasında bulunmamaktadır.

³⁶¹ Anlamı: Onunla ilgili tabiat olayları.

³⁶² Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

³⁶³ Anlamı: Benim Allah ile birlikte olduğum bir vaktim vardır. O vakit ne mukarrabinden bir melek ne de bir peygamber onu benimle paylaşabilir. Acluni, **Keşfü’l-Hafa.**, C:II, s.244.

³⁶⁴ Anlamı: Şöyle ki arifler ve vasıllar ve zahir ehli demişler ki:”...”

İmdi Hâzret-i Pîriñ

Ta hürüc-ı Mehdiye dek cümle bu âlâyı şor

buyurduğı ma‘lüm oldıysa, imdi Hâzret-i Mehdî ile Hâzret-i ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm hâzretleriniñ hâkîkat-i hâllerini ve ma‘rifet-i ahvâllarını şor buyurur. Yine sa‘âdetle nuṭṭı iderler.³⁶⁶

Zâhiren Mehdîden ‘İsâ efḍal olmuşken neden

Eyledi Mehdî taḳaddüm Hâzret-i ‘İsâyı şor

[28a]

Fî'l-vâkı‘ garîb hâldir ki zâhirde Hâzret-i ‘İsâ ulû'l-‘azm peygamberândandır ve rasûl-i Rabbü'l-‘âlemîndir, şâhib-i kitâb-ı **İncîl**dir ve Hâzret-i Mehdî on ikinci hâlifedir. İmdi bu hulefânîñ dördi cehâr yâr-ı güzîndir, beşinci İmâm Hâsan, altıncı İmâm Hüseyn,³⁶⁷ yedinci ‘Ömer bin ‘Abdü'l-‘azîzdir. Bâķisi kimi geldi ve kimi dağı gelecekdir dimişler. On ikinci İmâm³⁶⁸ Mehdî olacağdır dinilmiş, rıḍvâna’llahu ‘aleyhim ecma‘în. Ve zühûrunda ihtilâf vardır. Nicesi mağribden zühûr ider dimişler ve nicesi Buḥârâdan zühûr eyler dimişler. Hâzret-i Fahr-i Kâ’inât ‘aleyhi efḍalu’s-şalavât³⁶⁹ bu on iki hâlife cümle Ḳabîle-i Ḳureyşden olısardır deyu buyurmuşlardır. On iki tamâmında cihânı tamâm zabṭ ideler, buyurmuşdur. Pes imdi bu ma‘lüm

³⁶⁵ Anlamı: Siz ilimlerinizi ölen kişiler aracılığıyla Allah Rasulü’nden aldınız, biz ilimlerimizi doğrudan hiç ölmeyen Allah’tan aldık.

³⁶⁶ Bu cümle A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

³⁶⁷ A nüshasında “beşinci İmâm Hüseyn altıncı İmâm Hâsan” şeklinde geçmektedir.

³⁶⁸ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

³⁶⁹ “‘aleyhi efḍalu’s-şalavât” ifadesi A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

olduysa Hâzret-i Mehdî hulefâdandır. Hulefâ dahi evliyâullahdandır. Anuñ-çün Hâzret-i Pîr,

Zâhiren Mehdîden ‘İsâ efđal olmuşken neden
Eyledi Mehdî taqaddüm

buyururlar. Pes bu su’âle cevâb-ı şâfi budur ki şer‘-i Muḥammedî ilâ yevmi’l-kıyâm şâbitdir ve Hâzret-i ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâmiñ nüzûli hulefâ-i Hâzret-i³⁷⁰ Fahr-i Kâ’inât’iñ tamâmında olması Hâzret-i Muḥammed ‘aleyhi’s-selâmiñ dînine ittibâ’ından ‘ibâretdir. Ve rivâyetde Hâzret-i Mehdî deccâlden evvel zühür idecekdir. Zîrâ hidâyet dâlâletden esbakdır ve ba‘zîlar zühür etmişdir, didiler. Pes Hâzret-i ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm dîn-i Muḥammedî üzere hüküm idecekdir. Hattâ Hâzret-i Mehdî ile mülâkât olduḡda iḡâmet-i şalât eylemede Hâzret-i Mehdî Hâzret-i ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâma imâmeti teklîf eylediḡinde Hâzret-i ‘İsâ dahi sizler emîrlersiniz ya’nî hulefâ-i rasûlu’s-şakâleyn ve imâmü’l-mü’mînîn

[28b]

ve’l-ḡarameynsiñiz imâmet siziñdir, buyura. Bu ecluden Hâzret-i Mehdî zühürde ve imâmetde taqaddüm buyurdılar. Pes imdi Hâzret-i Pîriñ bu su’âlde maḡşûd-ı aşlîsi ve ma’hûd-ı zihnîsi bu deḡildir. Zîrâ zîkr olunan kışşa-i ‘İsâ ve Mehdî ‘aleyhümâ’s-selâm cümleñiñ ma’lûmıdır, su’âle ḡâcet yoḡdur. İmdi Hâzret-i Pîriñ su’âli sırr-ı ‘İsâ ve sırr-ı Mehdî ve ḡaḡıḡat-hümâdır. Zîrâ her şüret-i zâhireniñ bir ma’nâ-yı ḡaḡıḡiyyesi vardır. Nitekim her bir kışrıñ bir lübi olduḡı gibi. Anuñ-çün ḡaḡḡ subḡânehu ve te‘âlâ buyurur:

³⁷⁰ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

يؤتي الحكمة من يشاء ومن يؤتي الحكمة فقد أوتي خيرا كثيرا وما يذكر إلا أولو الألباب³⁷¹

Pes imdi bu sırrıñ ma'nāsı ve bu tavrıñ imāsı budur ki Hāzret-i 'İsāya rūḥu'llah dinildi, ke-zalik rūḥ-ı Ādem 'aleyhi's-selām ve ervāḥ-ı benī ādem rūḥu'llahdır ki rūḥ-ı izāfīyle fi'l-ḥaḳīka her biri zindedir. Kemā ḳāle'llahu te'ālā:

فإذا سويته ونفخت فيه من روحي³⁷²

Hāzret-i 'İsāniñ şehri Dimeşḳde aḳ mināreye nüzüli ma'nāda rūḥ-ı izāfīniñ şehri vücūdda nūr-ı hidāyet ve nūr-ı 'irfān ile münevver ve muṭahhar olan ḳalb aḳ mināre menzilesindedir, aña nüzüli gibidir ve Mehdīniñ ma'nā-yı lügavīsi hidāyet olunmuş dimekdir. Hāzret-i 'İsāniñ dīn-i Muḥammed 'aleyhi's-selāma ittibā'ı Hāzret-i Mehdīye iḳtidā eylemesiyle zāhir oldığı gibi ve deccālī ḳatli eylemesi ve 'ālemiñ niḳāmı ki envā'-ı ḥayvānāt beyninde emn ü emān ve muşālaḥa-i cāvidān ve zuḥūr-ı ḥazā'in ve bunıñ emsālī her ne ki var ise Hāzret-i 'İsāniñ Hāzret-i Mehdīye ittibā'ı ve ittihādı sebebiyle oldığı gibi, ke-zalik Mehdī ki fi'l-ḥaḳīka hidāyet-i ezeli ve 'ināyet-i lem-yazelidir.

[29a]

Rūḥ-ı izāfī ile muḳārin olmasa ve ittibā' ve ittihād bulunmasa bu arāzī-i vücūdda deccāl-i nefis ve ḳuvā-yı nefis ki her biri birer mūzī ḥayvān şeklindedir ve ḳuvā-yı 'aḳl ki her biri birer gökçek şuretdedirler. Bunlarıñ mābeyninde emn ü emān ve şulḥ nümāyān olmaz idi ve arāzī-i vücūdda gizli defāin ki "küntü kenzen maḥfiyyen"dir

³⁷¹ Anlamı: Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse ona çokça hayır verilmiştir. Bunu akıl sahiplerinden başkası anlamaz. (Bakara 2:269)

³⁷² Anlamı: Ona şekil verdiğim ve ruhumdan üflediğim zaman... Hicr suresi, 29. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

sırrı zühûra gelmez idi. Ve kişiniñ cevher-i aşliyyesi bilinmeyüp hafâda kalur idi. Pes imdi bu mecmu‘-ı mezkûr rûh-ı izâfîniñ hidâyetle muķâreneti ve ittiḥâdı sebebiyledir ki deccâl-i nefsiñ katl olunması ıslâḥ-ı nefis ile ta‘bîr olunur. Zîrâ fi‘l-ḥaķîķa nefis katl olunmaz. İmdi bu ittifaķ ve bu ittiḥâd ile bâlâda zıkr olunduğı gibi eṭvâr-ı seb‘ada ḥucub-ı nefsâniden geçüp nefsi maķâm-ı şafâya irişdirüp andan nefis-i muşaffâ ve müzekkî olup da‘vet-i Ḥaķķa lâyıķ olup ve tıfl-ı ma‘nevî³⁷³ zuhûr idüp

من عرف نفسه فقد عرف ربه³⁷⁴

sırrı nümâyân olup

منه بدأ وإليه يعود³⁷⁵

ma‘nâsı zâhir olup ‘âlem-i vücûdda emn ü emân ve ḥazâ’in-ı³⁷⁶ ḥaķîķat nümâyân olur yâḥûd ‘İsâdan murâd ma‘nâda hidâyete mazhar olan mürşid-i kâmilidir ki fi‘l-ḥaķîķa anlar nûr-ı hidâyet ile ma‘nâda her biri Mehdî-i zamândır. Şâḥib-i kabiliyyet olan ṭâlib-i ḥaķķın şûret-i deccâlde görinen nefislerin ıslâḥ eyleyüp ve nefsâniyyet sebebiyle mevtâ menzilesinde olan ḳalblerin ihyâ eylemede mânend-i ‘İsâ olup ve nefḥ-i rûḥ ki anlarıñ enfâs-ı laṭîfeleridir, ḳulûb-ı ṭâlibîne te’sîr eyleyüp ol ḳabr-i tende mevtâ menzilesinde olan ḳalbleri envâ‘-ı ma‘ârif birle ḥayât-ı ebedî ve neşâṭ-ı

[29b]

sermedî ile neşâṭ bulup

³⁷³ Bu kelime yerine B nüshasında معانى “me‘ânî” kelimesi kullanılmıştır.

³⁷⁴ Anlamı: Nefsini bilen Rabb’ini bilir.

³⁷⁵ Anlamı: Ondan başladı, yine Ona döner.

³⁷⁶ “ve ḥazâ’in” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

كل نفس ذائقة الموت ثم إلينا ترجعون³⁷⁷

sırrı nümāyān olup bülbül-i cānları çāh-ı cehāletden āzāde ve murğ-ı dilleri bāğ-ı gülzār-ı qādīm ile şād olup her dem cānib-i cānāna tayerān ve her laḥza vaṭan-ı aṣliyyesin seyrān idüp “ḥubbu'l-vaṭan mine'l-īmān” mefhūmı üzere şāyeste-gān-ı rızā-yı Raḥmān olup dā'imā emn ü emānda ve her sā'at rāḥat-ı cānda olurlar. İmdi bu ecden Mehdī taḳaddüm eyledi zīrā iṣlāḥ-ı nefis hidāyete mevḳūfdur ve cümleñiñ zuhūrı “küñtü kenzen maḥfiyyen”dendir ve cümleñiñ ḥaḳīḳati Ḥaḳḳ ve Zāt-ı Muṭlaḳdır.

Beyt:

Çi-st 'ālem cilve-gāh-ı ḥüsn-i dost
Cilve vü 'ālem çi baş ed cümle üst³⁷⁸

Zāt u şifāt-i cemī'-i maḥlūḳāt 'aks-i zāt u şifāt-ı ān ḥazret-est. Ki der mecālī ve merāyā-i keşerāt-i 'ālem nemüdem girifte ve zāhir geşte-est.³⁷⁹

سبحان من اختفى عن الخلق لشدة ظهور واحتجب عنهم لإشراق نوره³⁸⁰

Beyt:

'Ārif ān başed ki ez 'aynū'l-'ayān
Her çi bīned Ḥaḳḳ der-u bīned 'ayān

Ḥaḳḳ çü cān-est cümle 'ālem çün ten-est

³⁷⁷ Anlamı: Her can ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz. (Ankebut 29:57)

³⁷⁸ Anlamı: Alem nedir; dostun güzelliğinin tecelli yeridir. Tecelli ve alem nedir ki, her şey O'dur.

³⁷⁹ Anlamı: Bütün yaratılmışların zatı ve sıfatı o Hazret'in zat ve sıfatının yansımasıdır ki cilve edilen yerler ve alemdeki kesret damarlarında görünmeye başlamış ve zahir olmuştur.

³⁸⁰ Anlamı: Son derece açık olduğu için ve nurunun parlamasından dolayı mahlukattan gizli kalan Allah eksik sıfatlardan münezzehtir.

Hem çū hūr der-kā'ināt īn rūšen-est³⁸¹

Beyt:

Zihī nādān ki ū hūrşīd-i tābān
Be-nūr-ı şem' cūyed der-beyābān³⁸²

Mısl-i şeşī ki hāhed ki vücūd-ı vācib rā be-mümkin bi-şināsed. Hemān est ki kesī aftāb-ı tābān rā der-beyābān ya'nī der cā'yi ki hīc hicabı ve hā'ili ne-bāşed be-nūr-ı şem'-i 'ilm taleb nümāyed.³⁸³

Fa'ref. Ve yine Hāzret-i Pīr buyurur:

Herkes aḥvāl-i kıyāmetden haber añlar bilür
Cümleden müşkil olan şol sâ'at-i kübrâyı şor

[30a]

buyurduğu budur ki fī'l-vāқи' herkes aḥvāl-i kıyāmeti ve eşrāt-ı sâ'ati niçe āyāt-ı beyyināt ve eḥādīs-i şaḥīḥ ile şābit olduğın bilürler. Pes imdi eşrāt-ı sâ'atiñ ve aḥvāl-i kıyāmetiñ ibtidāsı 'ilmiñ nihānı ve cehliñ 'ayānidır buyurmuş Hāzret-i Faḥr-i 'Ālem, ikinci beytül-muḥaddes küşād olması, üçüncüsü izdiyād-ı mevt, dördüncü keşret-i māl, beşinci zuhūr-ı fitne fī'l-'Arab, altıncı şulḥ-ı Benī Aşfer ve ba'dehu naḳz-ı şulḥ ve 'ahd. Muḥāddişīn "Benī'l-Aşfer efrençdir." didiler. Bu altı 'alāmet zāhir olmayınca kıyāmet ḳopmaz, buyurdı Hāzret-i Peygamber 'aleyhi's-selām. Andan

³⁸¹ Anlamı: Arif odur ki aynü'layandan ne görüyorsa Hakk'ı onda açıkça görür./ Hakk can gibidir, bütün alemde ten gibidir. Güneş gibi kainatta bu açık ve ayandır.

³⁸² Anlamı: O nasıl cahil bir kişidir ki parlak güneşi çölde yanan bir mum ışığında arar.

³⁸³ Anlamı: Vacib olan vücudu mümkün ile tanımaya çalışan kişi şu kişi gibidir; parlak güneşi çölde yani hiçbir perdenin ve engelin bulunmadığı bir yerde ilim mumunun ışığı ile talep eden kişi gibidir.

şoñra ħurūc-ı deccāl ve ba‘dehu nüzūl-i ‘Īsā ‘aleyhi’s-selām ve ba‘dehu ħurūc-ı Ye‘cūc ve Me‘cūc ve ba‘dehu dābbetü’l-arz ve ba‘dehu ŧulū‘u’ş-şemse min mağribihā ve ba‘dehu sedd-i bābü’t-tevbe. Pes imdi bu zıkr olunan ‘alāimler zāhirü’l-ma‘nādır, cümleñiñ ma‘lūmıdır amma fī’l-ħaķıķa sā‘at-i kübrā-yı kıyāmet ħaķıķatdır.³⁸⁴ O zühür eylemezden muķaddem sāliķiñ seyr-i sülūkunda bi-ħasebü’l-medāric ve’l-merātib ‘ale’t-tedrīc sābıķan taħşīl-i ‘ilm-i ğayr-ı yaķñi şābit olmayup cehle mübeddel olması ‘ayn-ı ibtidā-i ‘alāim-i eşrāt-ı³⁸⁵ sā‘atdendir. Ĥazret-i Faħr-i ‘Ālemiñ³⁸⁶ ħaber virmesi gibi, ikincisi ki beyt-i muķaddesiñ münkeşif olması idi. Sābıķan dinildi ki beyt-i muķaddes beyt-i şerī‘atdır ve beyt-i ħaķıķat daħi dimişler, ma‘bed-i aşħāb-ı envā‘-ı edyān oldığından ötüri. İmdi şerī‘at ħaķıķate merbūŧ olmağın ‘alāim-i sā‘at-i kübrādandır ki beyt-i muķaddesiñ küşādeliği beyt-i şerī‘at beyt-i ħaķıķate mübeddel olmaķlığla küşāde-i ħalb ħāşıl olmaķlığıdır. Üçünci izdiyād-ı mevt buyurdığı

[30b]

‘alāmet-i ħayāt-ı ħalbdır ki anıñ sebebiyle kuvā-yı nefsiñ helāk olmaları şüretidir. Dördünci keşret-i māl buyurdığı ‘alāmet-i ğinā-yı ħalbden ‘ibāretidir, fī’l-ma‘nā, zīrā kuvā-yı nefsiñ helākıyla ğinā-yı ħalb ħāşıl olur, daħi māl u mülkden müstağnī olur yāħūd ħalbdde olan defāin ki ma‘ārif-i ilahīdir, ħalb küşādeliğinden zühūra gelüp kemāl-i ğinā ile arzū-yı dünyādan ve iştiħā-yı māsivādan müstağnī olup şafāya

³⁸⁴ Bu kelime yerine A nüshasında حقدر “ħaķıķdır” kelimesi kullanılmıştır.

³⁸⁵ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

³⁸⁶ “Ĥazret-i Faħr-i ‘Ālemiñ” yerine B nüshasında “Ĥazret-i Faħr-i Kā’ināt şalla’llahu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem” ifadesi ve C nüshasında “Ĥazret-i Faħr-i Enbiyāñiñ” ifadesi kullanılmıştır.

yetiştir. Beşinci zühür-ı fitne-i ‘Arab buyurdu, Hâzret-i³⁸⁷ Fahr-i ‘Ālem.³⁸⁸ İmdi ‘alâmet-i nizâm-ı ma‘rifet bâ‘iş-i encâm-ı haqîkat iken fitne-i vücûd-ı nefis zühür idüp sebep-i nefsanîyyetle enâniyyet da‘vâsın eylemekdir. Zîrâ henüz deccâl-i nefis hayâtdadır.³⁸⁹ Altıncı Benî’l-Aşfar ke-zalîk şüret-i nefis ve zühür-ı nefsidir ve kuvâ-yı bâkıyyedir, şifât-ı ‘aql ile muşâlağa idüp amma vücûd ‘âleminde işneyniyyet bâ‘iş-i muğâyyeret ve sebep-i müfârağatdır. Zîrâ;

الضدان لا يجتمعان³⁹⁰

dır. Bu eçlden imtizâc ve hüsn-i mu‘âşeret bulunmayup nakz-ı ‘ahd idüp hurûc eylemesi ‘ayn-ı hurûc-ı deccâldır bi’l-fi‘l hurûc-ı deccâl³⁹¹ bundan ‘ibâretdir haqîkatde amma deccâl fi’l-aşl Medîne-i Münevverede idi, şerr ü şûra mâ’il idi. Hâzret-i ‘Ömer rağıya’llahu ‘anh ayıtdı: “Yâ Rasûla’llah bu deccâl bu şehirden gitse şerr ve fesâd daği gider idi.” didikde Hâzret-i Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm du‘â idüp derhâl Cebrâ’il ‘aleyhi’s-selâm geldi, elinde bir pâre bulut var idi. Deccâli ol bulut içine koyup götürüp maşriğ deñizinde bir aţaya³⁹² kodı, emîn oldılar. Bu ma‘lûmdur deccâl-i nefis ke-zalîk şehr-i Medîne ki şehr-i haqîkatdir anda mevcûd idi, lakin kuvvet-i pâk-i şer‘-i Muhammedî ile şehr-i haqîkatden

[31a]

ihrâc olunup yine deryâ-yı haqîkatden zühür iden vücûd ki aţa menzilesindedir, anda bir zamân sâkin oldu. Hattâ aniñ tekrâr hurûc-ı ‘alâim-i eşrâf-ı sâ‘atden oldu ki ani

³⁸⁷ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

³⁸⁸ “Hâzret-i Fahr-i ‘Ālem” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

³⁸⁹ A nüshasında sehven حيوانده در yazılmıştır.

³⁹⁰ Anlamı: İki zıt bir araya gelmez.

³⁹¹ “bi’l-fi‘l hurûc-ı deccâl” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

³⁹² “bir aţaya” ifadesi A nüshasında bulunmamaktadır.

‘İsā-i rūh-ı ızāfī hidāyete mukārenet sebebiyle ahr eyledi ve da‘vā-yı enāniyyeti def‘ ü ref‘ eyledi ve daı hürüc-ı Ye‘cüc ve Me‘cüc bunuñ tetimmātındandır ve dābbetü’l-arz ke-zalik zuhūr-ı³⁹³ şüret-i nefsü’l-muma’innedir ve daı ulū‘-ı şemse min maribihā ‘alāmetdir ‘ilm-i bāınıñ zuhūrundan ki sālikiñ seyr-i³⁹⁴ sülükunda ‘ilm-i ğayr-ı yaınleri cehle mübeddel olmuş idi. Pes imdi ayāt-ı alb sebebiyle ban-ı albden ‘ilme’l-yaın hemān şemsiñ ğarbdan zuhūrı ve ulū‘ı gibi zāhir ve hüveydā oldu. Zīrā şemsiñ marıdan ulū‘ eylemesi alāyııñ ‘ilm-i zāhirine kıyāsdır, zīrā dā’imā şardan ulū‘unı bilürler, ğarbdan ulū‘unı bilmediklerinden cā’iz ki inkār ideler. İmdi ‘ārif-i bi’llah olanlarıñ kemāl-i yaını vardır ki şemsiñ maribden ulū‘ı ‘ayn-ı ‘ilm-i bāınıñ ğarb-ı albdde ulū‘ı ve zuhūrıdır. azret-i Şeyhü’l-ekber ve kibrītü’l-amer uddise sırruhu’l-enver ‘Abādile adlu kitābında bu sırrı beyān ve ğavrını ‘ayān idüp buyurlar ki:

وقال: طلوع الشمس من مغربها آية على ترك الأعمال فذلك أول وقت من أوقات الآخرة فإذا طلعت للعارفين من مغربهم وأشرققت على بصائرهم أبصرت إلا عين العامل بهم ليس هم فذهبت الأعمال من حيث هم لا من حيث هي فهم عمال ولا عمال وما رميت إذ رميت ولكن الله رمى³⁹⁵

Fa‘ref cidden. Amma sedd-i bābū’t-tevbe a‘nī tevbe apusınıñ apanması ‘alāmet-i sā‘atdendir buyurdıı budur ki ‘alāmet-i sā‘at-i kübrā bā‘is-i sedd-i³⁹⁶

[31b]

³⁹³ Bu kelime A ve B nüshalarında bulunmamaktadır.

³⁹⁴ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

³⁹⁵ Anlamı: Dedi ki: Güneşin batıdan doğuşu amellerin terkine delalet eder. Bu ahiret hayatının ilk vaktidir. Ariflere batıdan doğduu zaman onların bakışlarına doğar. Ameller onların olduu yere gider yoksa güneş tarafına deil. Onlar aslında amel işleyenler de deillerdir. Attıın zaman sen atmadın ancak Allah atmıştır. Son cümle Enfal suresi, 17. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

³⁹⁶ “sedd-i bābū’t-tevbe a‘nī tevbe apusınıñ apanması ‘alāmet-i sā‘atdendir buyurdıı budur ki ‘alāmet-i sā‘at-i kübrā bā‘is-i sedd-i” ifadesi B nüshasında unutulmuş, derkenar ile metne dahil edilmiştir.

bāb-ı tevbedir ki o maḳāma ve o zamāna vāşıl olan zātlarıñ tevbeye ihtiyācı ḳalmaz. Anlara göre bāb-ı tevbe sedd olur, zuhūr-ı ḫaḳīḳat ile ki şems-i ḫaḳīḳat bāṭın tarafından ṭulū‘ıdır. Andan şoñra nefḫ-i şurdur ki Ḥazret-i İsrāfīl ‘aleyhi’s-selām iki kez şūr urşa gerek dimişler. Biri imātet-i ḫalāyık için ve biri ihyā-yı emvāt için. İmdi bunuñ daḫi vuḳū‘ı āyāt, eḫādīs ile şābitdir,³⁹⁷ inkāra mecāl yokdur. Amma şūr-ı ma‘nevī ke-zalīk iki kerre urulsa gerekdir. Biri imātet ve biri ihyā içündür ki evvelā imātet-i nefis için ve ḳuvā-yı nefis içündür ki āşār-ı nefsdan ve ḳuvā-yı nefsdan³⁹⁸ ḳat’an eşer-i ḫayāt ḳalmamaḳdır ki buña fenā maḳāmı dirler. Andan beḳā bi’llah için bir şūr daḫi urulsa gerekdir ki ḫaḳāyık ile ḫayāt-ı ebedī ḫāşıl olmaḳlığı için. İmdi bu iki şūrı uran İsrāfīl-i ma‘nevīdir dimişler. İsrāfīl-i ma‘nevī mürşid-i kāmillerdir dinilmişdir ki anlar sālīk-i rāh-ı Ḥudā olan zātlarıñ nefisleri arzū-yı lezāiz-i dünyā ile kemāl-i ḫayāt bulmuş-ken evvel İsrāfīl menzilesinde olan mürşid-i kāmīl nefḫa-i şūr-ı bī-fütūrı bi-izn’illahi te‘ālā ol sālīk-i rāh-ı Ḥudānıñ üzerine nefḫ idüp fi’l-ḫaḳīḳa hidāyet-i Ḥaḳḳdan kināyetdir. Ol sālīk bi’l-küllīye arzū-yı envā‘-ı müştehiyātdan geçüp muḫabbet-i Ḥudāda maḫv u fenā bulup ma‘nāda mevtā menzilesinde olup³⁹⁹ dünyādan ve arzū-yı nefsānīden geçüp fenā-yı maḫz fi’t-türāb oldukları gibi, ke-zalīk bu sālīk daḫi fenā fi’llah olur. Ke-ḳavlehu ‘aleyhi’s-selām

موتوا قبل أن تموتوا⁴⁰⁰

sırrı nümāyān olur. Ve bir şūr daḫi ihyā için urur ki sālīk cümle yeñiden ḫayāt bulup beḳā bi’llah olurlar bi-izni’llahi te‘ālā. Cümlesi vaḫdet-i zāt-ı mutlaḳa ḫaş

³⁹⁷ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

³⁹⁸ “ve ḳuvā-yı nefsdan” ifadesi A nüshasında bulunmamaktadır.

³⁹⁹ “menzilesinde olup” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

⁴⁰⁰ Anlamı: Ölmeden önce ölün. Acluni, **Keşfü’l-Hafa**, C:II, s.402.

[32a]

olup sırr-ı haqīkat zuhūra gelür. Kemā kıāle'llahu te'ālā:

فإذا نفخ في الصور فلا أنساب بينهم⁴⁰¹

sırrı nümāyān olur ve afitāb-ı haqīkat gün gibi 'ayān olur. Zīrā kıyāmetde esrār-ı evvelīn ve ahīrīn cümle zuhūra gelecekdir, bir nesne hafī kıalmaz. Kemā kıāle'llahu te'ālā:

يوم تبلى السرائر⁴⁰²

İmdi Hāzret-i Pīriñ

Cümleden müşkil olan şol sâ'at-i kübrāyı şor

buyurdığı budur ki ibtidā' haqīkatdır ve ba'dehu şırāţ ve mīzān fī'l-haqīka şābitdir ki şırāţ-ı müstakīmdir ve dağı mi'yār-ı kesb-i ma'ārif ve ğayr-ı ma'ārif olan nesneleri vezn eylemeden kināyetdir. Ehline ma'lūmdur ve ferīkeyn ki ferīk-i fī'l-cennet ve ferīk-i fī's-sa'īr mefhūmıdır ve sırrı ğāyet 'azīmdir. Zīrā cennet-i mev'ūde ve cehennem-i ma'hūde gibi cennet-i ma'nevī ve cehennem-i ma'nevī⁴⁰³ dağı vardır ve bunlarıñ haqīkatine Hāzret-i Fahr-i Kā'inātdan niçe āşār vārid olmuşdur. İmdi sâ'at-i kübrā bu zıkr olunan esrār ve haqāyıkındandır .Bu mezkūrāta taşşīl-i yağın elzem-i levāzımdan ve ehem-i mühimmātdan olmasında iştibāh yoğdur. Kemā kıāle'llahu te'ālā:

⁴⁰¹ Anlamı: Sura üflenildiği zaman artık aralarında soy yakınlığı kıalmaz. Müminun suresi, 101. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

⁴⁰² Anlamı: Sırların ortaya çıkacağı gün. (Tarık 86:9)

⁴⁰³ "cehennem-i ma'nevī" ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

واعبد ربك حتى يأتيك اليقين أيها العارف المحبوب اعبد ربك في الشريعة حتى تحصيل لك علم اليقين ثم اعبد بتطهير قلبك في الطريقة حتى تحصيل لك أن ترى عين اليقين وهو الكمال الحقيقي يحصل في الدنيا بموت

الحقيقي وإلا فلا ، كما قال النبي صلى الله عليه وسلم: إن الله جننا لا فيها حور ولا قصور ولا ولدان ولا غلمان ولا غسل ولا لبن بل أن ينظر إلى وجه الله كما قال الله تعالى : وجوه يومئذ ناضرة إلى ربها ناظرة ولهذا المقام قال جيرائل عليه السلام لو دنوت أنملة لأحرق⁴⁰⁴

Yine Pîr-i münîr buyurur:⁴⁰⁵

[32b]

Cümleden bir bir cevâbın söyledikten şofra var

Baħr-ı ‘ilm içre olan girdâb-ı vâveylâyı şor

Ya‘ni bizim su‘âlimize bir bir cevâbın muķtezâ-yı ‘ilmleriyle ve ictirâ-i fehmleriyle ‘alâ merâtibihim ve menâzilihim cevâb virdikden şofra var

Baħr-ı ‘ilm icre olan girdâb-ı vâveylâyı şor

buyurduğı, evvelâ “baħr-ı ‘ilm” buyurması terkîb-i izâfî kabîlindendir, “‘ilm deryâsı”nda dimekdir. Zîrâ ‘ilm deryâ-yı bî-pâyândır ĥadd ü nihâyeti yokdur. Anuñ-çün⁴⁰⁶ Allah ‘azîmü’ş-şân:

وفوق كل علم علیم⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ Anlamı: Yakın sana gelene kadar Rabb’ine ibadet et (Hicr 15:99). Ey sevgili arif kul, sende yakın ilmi hasıl olana kadar Rabb’ine şeriatta ibadet et. Sonra aynel yakın görme nimeti hasıl olana kadar kalbini temizlemek için tarikatta ibadet et. İşte bu hakiki kemaldır. Dünyada hakiki ölü ile hasıl olur yoksa gerçekleşmez. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Allah’ın bir cenneti vardır. Orada ne bir huri ne bir kasır ne hizmet ne bal ne süt vardır. Bilakis orada Allah’ın vechine bakarlar. Ayette geçtiği gibi “O gün parlayan yüzler vardır, Rablerine bakarlar.” (Kıyame 75:22-23) İşte bu makam için Cebrail eğer bir karınca miktarı yaklaşırsan yanarsın, demiştir.

⁴⁰⁵ Bu cümle C nüshasında bulunmamaktadır. B nüshasında “Ĥazret-i Pîr buyurur” şeklinde kullanılmıştır.

⁴⁰⁶ Bu kelime C nüshasında bulunmamaktadır.

⁴⁰⁷ Anlamı: Her ilim sahibinin üstünde bir bilen vardır. Yusuf suresi, 76. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

buyurmuşdur ve lakin H azret-i Piri n zikr eylediği ‘ilm-i m ufreddir. Env -ı ‘ul ma Őamildir ya‘n  cem -i ‘ul mda Őamildir⁴⁰⁸ ki her bir ‘ilm bir ba r menzilesindedir, eğer mev dd ’l-‘ilm olsun ve eğer f r ’ ve uŐ l ’l-‘ilm olsun. Mev dd ’l-‘ilm; luğat ve  ur f ve na v ve mantık ve me‘ n  ve bey n ve bed ’ ve  d b ve bunlara be zer  ikmet ve hey’et ve ğayrihim  ve ‘ilm-i uŐ l ve f r ’, uŐ l-ı fık  ve uŐ l-ı  ad s ve ‘ilm-i ‘a  d ve f r ’ları gibi ve daği ‘ilm-i tefs r ve  ad s gibi ve ‘ilm-i taŐavvuf ki bu c mle ‘ul mu  neticesi oldur. Z r  ba s-i v cib ’l-v c ddur ve anu  mevz ’ı ancak oldur. Bu eelden ‘ilm-i taŐavvuf m sta illen bir ba r-ı ‘az m ve bir dery -yı cesimdir ki neticesi ‘ilm-i  a ı at ve ‘ilm-i led nd r. Anu - un H azret-i Rabb ’l-‘ lem n ve  aliku’s-semav ti ve’l-arağın kit b-ı m b ninde H azret-i H ızır ‘aleyhi’s-sel ma i tiŐaŐen

و علمناه من لدنا علماً⁴⁰⁹

buyurur. Ve H azret-i Fahr-i ‘ lem:

علم الباطن سر من أسرار الله وحكم من حكم الله يقذفه في قلوب من يشاء من عباده⁴¹⁰

buyurur. Pes imdi ‘ilm-i b tın daği ‘ilm-i led nd r amma ‘ilm-i led n n  uŐ l  evvelen hid yet-i  a   ve ‘in yet-i mu la a

[33a]

mev  fdur. Ő niyen ir det-i m rŐid n ve rab ’l- alb il  ehl ’l-‘irf na mu t c ve mens bdur. Anları  terbiyesine her  al ile r z  vir p ve teslim olmağla ol ‘ s -nefes

⁴⁰⁸ “ya‘n  cem -i ‘ul mda Őamildir” ifadesi A ve C n shalarında bulunmamaktadır.

⁴⁰⁹ Anlamı: Biz ona katımızdan bir ilim  ğretmiŐtik. Kehf suresi, 65. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

⁴¹⁰ Anlamı: Batın ilmi Allah’ın sırlarından ve hikmetlerinden biridir. Onu kullarından dilediğinin kalbine atar. Albani, **Silsilet ’l-Ehadis ’z-Za’ife ve’l-Mevzu’a**, C:III, s.371.

olan mürşidân ve merd-i meydân sâlikiñ kabr-i tende mevtâ menzilesinde olan kalbini ihyâ ve ol sicn-i bedende olan Yûsuf-ı cānı kalb-i Ya‘kûba ilkâ ve ibdâ’ idüp Yûsuf-ı cān-ı Ken‘ânı ve mühr-i nefaḥat-ı Süleymānı bulup envā‘-ı şādmānı ve dā’imâ zinde-gānī olup ol mānend-i Hızır olan kāmiliñ her ḳavlini ihtiyār ve her fi‘line ictisār⁴¹¹ eylemekle defîne-i ‘ilm-i ledün küşād ve anıñ zevḳ u şafāsıyla şād⁴¹² olup şubḥ u mesā feraḥ-nāk ve dā’imâ şād-nāk olmak emr-i muḳarrerdir bi-izni’llahi te‘ālā. Pes müfessirīn raḥimehumu’llah bu āyetiñ ma‘nā-i laṭīfinde buyurmuşlar ki Hāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām⁴¹³ Ḳıbtīleriñ helākinden soñra Mışıra dāḥil olduḳda bir ḥuṭbe-i belīge irād eyledi ki cümle taḥşīn eylediler ve su’āl eylediler ki “Yā Mūsā dünyāda senden a‘lem var mıdır, bilür misiñ?” didiklerinde “Lā,” didi ya’nī “Benden a‘lem yokdur ve bilmezem.” dedikde Allah zū’l-celāl Mūsā ‘aleyhi’s-selāma vahy eyledi ki “Hızır ḳulumuz senden a‘lemdir yā Mūsā ve mecma‘ul-baḥreynde olur, var andan ‘ilm öğren.” buyurdu, dimişler. Ve lakin eṣaḥḥ olan Hāzret-i Mūsā kendü ihtiyāriyle gitdi, dinilmiş.⁴¹⁴ Hāzret-i Mūsā Yūşa‘ bin Nūn ile gitdiler. Hāzret-i Mūsāya ḥidmet iderdi.⁴¹⁵ Hattā Hızıra mülākī olduḳda Hāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām andan ‘ilm-i ḡuyūbı öğrenmek istedikde Hızır ‘aleyhi’s-selām “Sen benim ‘ilmime ṭāḳat getüremezsiñ yā Mūsā.” didi. Hāzret-i Mūsā “İnşā’llah te‘ālā⁴¹⁶ şabr iderim.” deyü baḥre yakın olup bir seffīneye girüp giderken Hāzret-i Hızır

[33b]

⁴¹¹ A nüshasında sehven اختبار yazılmıştır.

⁴¹² “şafāsıyla şād” yerine C nüshasında “şevḳiyle dil-şād” ifadesi kullanılmıştır.

⁴¹³ Bu ifade A nüshasında bulunmamaktadır.

⁴¹⁴ Bu cümle B nüshasında bulunmamaktadır.

⁴¹⁵ Bu bölümdeki bazı cümleler B nüshasında iki kere yazılmış, bu nüshada ifadeler birbirine karışmıştır.

⁴¹⁶ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

sefinesiñ bir tahtasın kıparup deldi. Hazret-i Mūsā anı görüp “Yā Hızır, sefne ehlini ğarķ mı ideyim dersin? Bu seniñ fi’lin münkerdir.” didikde Hazret-i Hızır ‘aleyhi’s-selām ayıtdı: “Ben saña dimedim mi, sen benim fi’lime tākāt getüremezsin.” Zīrā Hazret-i Hızır Hazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām⁴¹⁷ ile kıavl itmişler idi ki: “Sen baña su’āl eyleme. Ben saña her ne işlersem haķıķatin beyān iderim.” deyu. Mūsā ‘aleyhi’s-selām söylediğine nādım olup Hazret-i Hızıra i’tizār eyledi. “Yā Hızır nisyān eyledim, beni me’ħaze eyleme. Bir daħi su’āl eylemeyeyim.” deyüp gitdiler. Giderken sāhilde bir tāze civān bulup Hazret-i⁴¹⁸ Hızır ‘aleyhi’s-selām⁴¹⁹ oğlanın boğāzın şıķup kıatl eyledi. Hazret-i Mūsāya yine ğüc ğelüp ayıtdı: “Bi-ğayr-ı haķķ bu ğulāmı niçün kıatl eyledin? Bu iş ğāyet münkerdir.” didi. Hızır ‘aleyhi’s-selām “Ben saña dimedim mi benim işime tākāt getüremezsin.” didikde Hazret-i Mūsā yine i’tizār eyleyüp “Yā Hızır eğer bir daħi su’āl idersem beni muşāħib eyleme.” didikde⁴²⁰ Hazret-i Hızır ‘özrini kıabül idüp gitdiler. Hattā bir kıaryeye vardılar eşāħ olan Anķakya idi, anlardan ta‘ām istediler. Anlar ta‘ām virmekden ĩbā eylediler, bir kimse ta‘ām virmedi. Hazret-i Hızır ‘aleyhi’s-selām bir cidār-ı ħarābe bulup ta‘mır eyledi. Hazret-i Mūsā ayıtdı: “Bu cidārı ta‘mır eylemek nedendir? Anlar bize ta‘ām virmediler, sen anların ħarābe cidārın ta‘mır eyledin. Bari ücretini taleb eyle ki ta‘ām alup yiyelüm.” didikde Hazret-i Hızır ‘aleyhi’s-selām:

هذا فراق بيني وبينك⁴²¹

⁴¹⁷ Bu ifade B ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

⁴¹⁸ Bu kelime A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

⁴¹⁹ Bu ifade C nüshasında bulunmamaktadır.

⁴²⁰ “Hazret-i Mūsā yine i’tizār eyleyüp ‘Yā Hızır eğer bir daħi su’āl idersem beni muşāħib eyleme.’ didikde” ifadesi A nüshasında bulunmamaktadır.

⁴²¹ Anlamı: İşte bu seninle benim aramızın ayrılmasıdır. Kehf suresi, 78. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

didi, ya'nī “Mābeynimizde firāk iktizā eyledi.” didi. “Amma seniñ su'āl eylediğñ bu üç şey'in haqıqatin beyān ideyim ki bunları ben kibel-i nefsimden işlemedim.” deyüp te'vīlini

[34a]

beyān buyurdı. “Evvelā sefıneyi delüp ‘ayıblu etmekden maqşūd bu idi ki sefıne on yetımiñ idi, beşi kötürüm işe güce qādir değıller idi ve beşi bu sefıne ile kār idüp anları dağı beslerler idi. Amma şimdi bunlar bu sefıne ile mağrib tarafına gideceklerdir.⁴²² Anda bir kāfir pādışāhı vardır. Bu sefıneyi beğenüp ellerinden gaşben alsa gerek idi.⁴²³ Biz dağı ilhām-ı Rabbānī ile ol sefıneyi delüp ‘ayıblu eyledik ki o kāfir begi beğenüp almasun için. Ve ikincisi ki ol ğulāmı qatl eyledim te'vīli budur ki ol ğulām büyüdüde Allah te'ālāya ‘āşī olacağ idi. Vālideyni mü'minler idi, bu oğlanı qatl eyledik ki anıñ muqābelesinde Vehhāb olan Allah ‘azımü's-şān⁴²⁴ anlara bir şālih oğlan ihşān idecekdir. Ve üçüncisi ol cidārı ta'mır eylediğimiziñ te'vīli budur ki ol cidār iki yetımiñ idi ki anlar dağı mü'mininden olacağdır. Ol cidārın altında defıne vardır, anlarıñ naşıbidir. İmdi anlar dağı küçük, cidār ise köhne şimdiki hālde cidār yıqılsa⁴²⁵ ol defıneyi ğayrılar alur idi. Pes imdi ol köhne cidārı ta'mır eyledik, ol yetımleriñ kemāl-i şebābetlerinde yıqılup defıneyi anlar bulsa gerekdir.” deyüp Hāzret-i Mūsā ‘aleyhi's-selāmı terk idüp gitdi. Hāzret-i Mūsā bu te'vīli bildikde su'āllerine ‘azım nādım olup Mışır tarafına revāne oldı.

⁴²² Bu cümle yerine B nüshasında “Amma bundan şoñra mağeib tarafına bu sefıne ile gidecekler idi.” cümlesi kullanılmıştır.

⁴²³ B ve C nüshalarında “alacağ idi” şeklinde kullanılmıştır.

⁴²⁴ Bu ifade A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

⁴²⁵ B nüshasında “şimdi yıqılsa” ve C nüshasında “şimdi yıqılup” şeklinde kullanılmıştır.

İmdi benim rûhum bunda taṭvîl-i kelâma ne hâcet? Bu kıṣṣa-i Mûsâ ve Hızır ‘aleyhümâ’s-selâm te’vîlâtı meşhûr ve müte‘ârifdir⁴²⁶ dinilür ise cevâb budur ki Allah ‘azîmü’ş-şâniñ cemî‘-i kelâmında me‘ânî-i laṭîfesi

[34b]

baṭnen fî baṭndır. Nitekim Fahr-i ‘Âlem ḥâzretleri buyururlar:

إن للقرآن ظهرا بطنا ولبطنه بطنا إلى سبعة أبطن⁴²⁷

İmdi ol buṭûn-ı me‘ânî-i kelâmı işbât ve ehl-i buṭûnı iş’âr için Hâkḳ subḥânehu ve te‘âlâ ḥâzretleri ḥabîbi Muḥammed Mustafâ ki ma‘den-i esrâr-ı me‘ânî ve maḥzen-i aḥbâr-ı ḥaḳâyık-ı Rabbânî ḥâzretine hikâyeten ‘ayân ve beyân buyurdı ki bâ’iş-i îmân-ı ümmetân ve sebep-i iz‘ân-ı ṭâlibân ola. Pes imdi benim rûhum izḥâr-ı ni‘met cümle mü’mînleriñ üzerine lâzımdır. Bu ecluden bu ḥaḳîr Zâtî-i ednâ⁴²⁸ daḥi ḳalb-i vîrânemize bu âyet-i kerîmeniñ ba‘zı me‘ânîsine münâsib ilhâm ve ilkâ olunan vâridâtdan bir nev’e ta‘bîr ve bir resme taṣvîr olunsa ‘adem-i be’s me’mûldur, ve bi’llahi’t-tevfîḳ. Ma‘lûm ola ki enfûsde meşelâ bir mürşid-i kâmil Ḥâzret-i⁴²⁹ Hızır ‘aleyhi’s-selâm menzilesindedir ve daḥi ṭâlib-i Hâkḳ ve râğıb-ı sırr-ı muṭlaḳ olan zâtlar her biri Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm menzilesinde olup ol Hızır menzilesinde olan mürşid-i kâmilden ba‘zı ‘ilm-i ilahî ṭaleb eyleseler, evvelen ol pîr anlar ile ‘aḳd-ı

⁴²⁶ “te’vîlâtı meşhûr ve müte‘ârifdir” yerine B ve C nüshalarında “te’vîlâtı ile meşhûr-ı beyne’l-enâmdır” ifadesi kullanılmıştır.

⁴²⁷ Anlamı: Kur’an’ın bir dışı, bir de içi vardır; içinin de içi vardır. İşte böyle yediye kadar devam eder. Acluni, **Keşfü’l-Hafa**, C:I, s.198. “ظهرا” kelimesi A, B ve C nüshalarında bulunmamaktadır ancak bu kelimenin kullanılmaması anlamı bozacağı için metinde kaynakta geçen ifade esas alınmıştır.

⁴²⁸ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

⁴²⁹ Bu kelime B ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

bî'ata muhtâcdır. Nitekim Hızır ile Hâzret-i Mûsâ 'aleyhümâ's-selâmîñ tab'iiyet itmeğe eyledikleri şart gibi. Andan ol şartı ri'âyet lâzımdır ki ol Hızır menzilesinde olan pîr, ol t̄alibi terbiyye kaşdıyla her ne ki kavlen ve fi'len söyler ve işler ise aña muhâlefet eylemeye. Andan o t̄alib-i Haqq bu rabt-ı kalb ile vücudı sefinesini ol pîre teslîm eyleye ki ol pîr anıñ zînet-i dünyâ ile müzeyyen olan vücud levhîni envâ'-ı mücâhede ve eşnâf-ı riyâzet birle tağyîr ve tebdîl idüp beyne'l-halâyıķ ma'yûb ide ki zîrâ mâverâsında kâfir pâdişâhı, ki

[35a]

nefsdir, zînet-i dünyâyı sever ve bu sefîneyi gâşben alup zabt ider amma ol Hızır-ı pîr ol vücudı 'inde'n-nefs ma'yûb idince ol vücud nefsi-pâdişâhîniñ elinden hâlâş bulur ve taşarrufundan ke-zalîk necât bulur. Ve tekrâr ol vücudda bi-hasebü'l-beşeriyyet gûlâm-ı nefis tevellüd eylese ke-zalîk Hızır-ı pîr anı dañı katl ider ki o gûlâm-ı nefis muķâbelesinde Allah te'âlâ⁴³⁰ o t̄alibiñ kalbinde bir zekî veled-i kalb halk ider ki nefis ve kuvâ-yı nefis kalbe yol bulmazlar. Kalb-i t̄alib nefis şerrinden bi-izni'llahi te'âlâ⁴³¹ emîn olur. Ve ol Hızır-ı pîr ol vücud ki kırye-i Anıakya'dır, dîvâr-ı cidâr kalbdır, anı ta'mîr eyler ki anda imân hâzînesi vardır, anı nefis ve kuvâ-yı nefis ve şeytân⁴³² yağma eylesünler için. Zîrâ ol hâzîne-i imân ol veled-i kalbiñ naşîbidir. İmdi bir t̄alib ki bu şurût-ı mezkûreye ri'âyet iderse sa'âdet-i 'uzmâya nâ'il olmasında iştibâh yokdur ve illâ eylemez ise ehl-i hüsrân olup bu sa'âdetden mahrûm ve bu kerâmetden ma'zûl olmasında ke-zalîk şübhe yokdur. İmdi benim rûhum Allah

⁴³⁰ "muķâbelesinde Allah te'âlâ" ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

⁴³¹ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

⁴³² Bu kelime yerine C nüshasında شيطان "şeytân" kelimesi kullanılmıştır.

te‘ālā ḥazretleri ḥabībine ḥikāyeten beyān buyurduğu te‘vīl-i Hızır ‘aleyhi’s-selāmı ve sār-ir-i mükāşifiniñ ‘ayān eylediği te‘vīlāt ki

وما يعلم تأويله إلا الله والراسخون⁴³³

ile şābitdir, anı inkār ‘ayn-ı girdāb-ı vāveylā ve eşedd-i ‘azābdır. İmdi inkār-ı kemāl cehāletdendir,⁴³⁴ ne‘ūzu bi’llahi te‘ālā,

المرأ عدو ما جهله⁴³⁵

manṭūkı üzere. Amma mesā’il ‘ulūm-ı zāhirde olan ihtilāfāt girdāb-ı vāveylā değıldir. Zīrā Fahr-i ‘Ālem:

اختلاف أمتي رحمة⁴³⁶

buyurmuşdur. Ḥadīs şaḥīḥdir, zīrā bi-ḥasebü’z-zāhir ictihādü’l-müctehidīn raḥimehumu’llah ihtilāf-ı rāviyān-ı eḥādīs ile ihtilāf iktizā ider.

[35b]

Bu daḥi ehl-i ḥādīşiniñ ma‘lūmlarıdır. Pes bu ihtilāfi daḥi inkār ‘ayn-ı girdābdır ve daḥi niçe ‘ulemā-i rusūmuñ mübtedīleri ‘ulemā-i kibāriñ ve şüleḥā-i aḥyāriniñ ma’nā-i ‘ilmine ‘ārif ve netāyic-i ḳāziyyesine vāḳıf olmayup ‘ilmlerini ḳalāle ve fi’llerini vebāle nisbet eylemek daḥi ‘ayn-ı girdāb ve bā’iş-i ‘azābdır ve ḡāyetinde vāveylā ve yā ḥasretādır.

معاذنا الله لا يعرف الفارغ ما فيه غيره حتى ينتهي إليه سيره⁴³⁷

mefhūmunca ḡāyet ihtirāz gerekdir. Pes imdi Ḥazret-i Piriñ

Baḥr-i ‘ilm icre olan girdāb-ı vāveylāyı şor

⁴³³ Anlamı: Oysa onun tevilini Allah’tan ve [ilimde] ileri gidenlerden başkası bilmez. Al-i İmran suresi, 7. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

⁴³⁴ A nüshasında sehven كالتندر yazılmıştır.

⁴³⁵ Anlamı: İnsan bilmediği şeyin düşmanıdır.

⁴³⁶ Anlamı: Ümmetimin ihtilafı rahmettir. Acluni, **Keşfü’l-Hafa**, C:I, s.66.

⁴³⁷ Anlamı: Allah bizi korusun, seyri O’na ulaşana kadar bu işten boş olan O’na ulaşmaz.

buyurduğu uşbunlardır fî'l-ḥaḳīka amma ‘ulemāniñ ve şüleḫāniñ⁴³⁸ bildiğini ğayrılarını bilmemek ‘ayb değildir ve lakin bilmeyüp dađi inkār ‘ayn-ı đalāletdir. Zīrā dinilmişdir ki Allah ‘azīmü’ş-şāna maḫşüş esrār vardır ki ol esrārı melā’ike-i muḫarrebīn bilmezler. Ve melā’ike-i kirāmīñ dađi⁴³⁹ maḫşüş esrār vardır ki enbiyā-i ‘izām bilmezler. Ve enbiyā’ ‘aleyhime’s-selāmīñ esrārını ḫulefā bilmezler. Ve ḫulefā rağıya’llahu ‘anhüm ḫazretleriniñ esrārını ‘ulemā bilmezler. Ve ‘ulemā raḫimehumu’llahīñ esrārını cūhelā bilmezler. Amma ṭarīkat-ı ‘aliyyeden niçe evliyāu’llah zūḫūr eylemiş ki zāhiren ümmī a’nī okuyup yazmak bilmezler ve lakin mürşid-i kāmile ḫulūş⁴⁴⁰ ve istikāmet ile irādet getürüp ve niçe yıllar anīñ terbiyyesiyle mürebbā olup maḫşūd olunan ‘ilm ki ‘ilm-i ḫāldir, şerī’atı ve ṭarīkatı ve ḫaḳīkatı pīr-i kāmil ḫuzūrunda taḫşīl eyleyüp ḫüsn-i i’tikād birle Allah ‘azīmü’ş-şāndan ‘ināyet ve pīr-i ṭarīkatdan himmet-i ‘uzmāya mazḫar olup eltāf-ı bī-nihāyeye nā’il olup Ḥaḳḳ subḫānehu ve te‘ālā ḫazretlerine ḫurbet kesb eyleyüp evliyā’u’llah olmuşlardır, ne ḳadar zāhirde ‘ilmleri dađi yoğise. İmdi bu mişilli evliyā cihāna çok gelmişdir, inkāra mesāę yoğdur.

[36a]

Zīrā bunları inkār eylemek dađi ‘ayn-ı girdābdır ve bā’iş-i eşedd-i ‘azābdır. Böyle olan zātlara cūhelā dinilmez. Zīrā bunlar ‘ilmiyle ‘āmil olmayan ‘ulemādan çok yeędir. Zīrā bunlar seyr-i ṭarīkatīñ ādāb u erkānıyla ve ta‘līm-i ḫāliyle ‘āmillerdir. Bunlar cūhelāya ḳıyās deęildir. Zīrā,

⁴³⁸ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

⁴³⁹ “maḫşüş esrār vardır ki ol esrārı melā’ike-i muḫarrebīn bilmezler ve melā’ike-i kirāmīñ daği” ifadesi A nüshasında bulunmamaktadır.

⁴⁴⁰ C nüshasında sehven خواص yazılmıştır.

buyurulmuşdur. Ma'lûm oldu ki her zât-ı şerîfiñ 'alâ merâtibihim cânib-i Hâkka⁴⁴² beher tarîk ile muhâbbeti olmağla Allah te'âlâ dañi aña 'ilm-i sebep-i vuşul halk ider. Ol 'ilm ile ol tâlib-i Hâkka olan zât Cenâb-ı Hâkka kırbet hâşıl ider. Zîrâ Bârî te'âlâya cehl-i mürekkeb ile vuşul⁴⁴³ mutaşavver değıldir, kaţ'en. Bu ecluden herkesiñ nihâdında olan muhâbbet ve 'ilm gayrıñ ma'lûmı değıldir.⁴⁴⁴ Mü'mine lâyıq olan mü'minlere hüsn-i zann eylemekdir. Zîrâ herkesiñ mâ fi'z-zamîr olan niyyetin ve cemî'-i ahvâlin ol 'allâmü'l-guyûb olan Allah tebâreke ve te'âlâ bilür ve kişi kendü hâliniñ dañi neye müncer olacağın bilmez. İmdi böyle olduysa mü'min qarındaşlara lâyıq olan sū'-i zann dan kemâl-i ihtirâzdır. İmdi bu mezkûr ma'lûm olduysa benim rûhum 'ilm-i hâkikatde kaţ'en ihtilâf olmaz. Zîrâ 'ilm-i hâkikat keşret ve ihtilâfâtıñ nihâyeti ve kıyâmet-i ma'nevîniñ bidâyetidir ki şûr-ı hâkikat urulduğda⁴⁴⁵ keşret ve ihtilâfât bi'l-cümle fânî olur, ancak 'ilm-i hâkka kalur. Bu ecluden kıl u kâle mesâğ yokdur. Zîrâ ihtilâf keşretten neş'et ider.⁴⁴⁶

Beyt:

'İlm-i takvâ ser be-ser da'vâ-st ma'nâ dîger-est
Merd-i ma'nâ dîger meydân-ı ma'nâ dîger-est⁴⁴⁷

⁴⁴¹ Anlamı: Allah'a giden yollar kulların nefesleri sayısındadır.

⁴⁴² Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

⁴⁴³ "vuşul halk ider ol 'ilm ile ol tâlib-i Hâkka olan zât Cenâb-ı Hâkka kırbet hâşıl ider zîrâ Bârî te'âlâya cehl-i mürekkeb ile vuşul" ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

⁴⁴⁴ "kaţ'en bu ecluden herkesiñ nihâdında olan muhâbbet ve 'ilm gayrıñ ma'lûmı değıldir" ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

⁴⁴⁵ A nüshasında sehven اولدغه yazılmıştır.

⁴⁴⁶ Bu kelime yerine C nüshasında يوقدر "yoğtur" yazılmıştır.

⁴⁴⁷ Anlamı: Takva ilmi baştanbaşa davadır, mana ise başka türlüdür. Mana adamı başkadır ve mana meydanı başkadır.

Beyt-i diğ̃er:⁴⁴⁸

Ger kesī der-‘ilm şad Loğmān buved

Pīşt-i ‘ilm kāmīlān nādān buved⁴⁴⁹

Kemā ḳāle’llahu te‘ālā:

هل يستوي الذين يعلمون والذين لا يعلمون إنما يتذكر أولو الألباب⁴⁵⁰

İmdi ebyāt-ı ḳaşıdeyi tamām

[36b]

buyurup pīr-i münīr-i ḥāzret⁴⁵¹;

Ḥaḳḳīya Ḥaḳḳ didi⁴⁵² “lā yūs’el” yūri var ḥāmūş ol

Nice bir esrār-ı Mevlā-yı cihān-ārāyı şor

Pīrimiz olan Ḥāzret-i⁴⁵³ Ḥaḳḳī enāra’llahu merḳadehu’ş-şerīf ve merce’ahu’l-

laṭīf āḥir ebyātında ma’hūd ve meşhūr üzere maḥlaş-ı muḥaşşaş-ı laṭīflerin īrād ile enfes-i nefāyis olan ma‘ārif ve me‘ānī-i leṭā’īf üzere zerrīn tāc menzilesinde “Ḥaḳḳīya Ḥaḳḳ didi” deyüp kendülere ḥiṭāb-ı bā-şavāb buyurup andan Ḥaḳḳ lafzını īrād buyurmaları Ḥaḳḳ subḥānehu ve te‘ālā ḥāzretlerine⁴⁵⁴ mensūb olmağın “Ḥaḳḳī” buyurdılar. Nitekim āḥirete irtihāllerinden aḳdem bi-ilhām-ı Allahu te‘ālā ve i‘lāma riḥletlerine mütē‘allīḳ tārīḥlerinde īrād buyurdıkları nükte ki Ḥaḳḳ ile Ḥakkīnīñ

⁴⁴⁸ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

⁴⁴⁹ Anlamı: Bir kimse yüz Lokman kadar alim olsa da kamillerin ilmi yanında cahildir.

⁴⁵⁰ Anlamı: Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu? Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar. Zümer suresi, 9. ayetten bir alıntıdır.

⁴⁵¹ “pīr-i münīr-i ḥāzret” ifadesi A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

⁴⁵² Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

⁴⁵³ “pīrimiz olan ḥāzret” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

⁴⁵⁴ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

münāsebeti ‘yā’-yı nisbetiyye ile olmağla tārīhlerinde böyle vāki’ olmuştur. “Kebş-i rūḥum Ḥaḳḳa ḳurbān eyledim” buyurmuşlardır. Zīrā bülbül-i cānları gülistān-ı ḳadīme pervāz ve murğ-ı şeh-bāz-ı revānları āşiyān-ı na‘īme mekān-sāz eylediğinde sene-i mübāreke biñ yüz otuz yedide idi. Bu tārīh-i ma‘hūde beyne’l-enām meşhūre ve meşhūde ke-zālik biñ yüz otuz yedidir. Bu kerāmetden kat‘e’n-naẓar tārīhinde nūkte ve münāsebet budur ki nām-ı şerīfleri İsmâ‘īl olmağın “Kebş-i rūḥum Ḥaḳḳa ḳurbān eyledim” buyurmuşlardır. “Kebş” İsmâ‘īl ‘aleyhi’s-selāmdan kināyetdir ve⁴⁵⁵ “Ḥaḳḳa ḳurbān” buyurdukları nūkte bu ki maḥlaş-ı laṭīfleri Ḥaḳḳī olmağın Ḥaḳḳa mensūb olan Ḥaḳḳī kebş-i rūḥun Ḥaḳḳa ḳurbān eyledi buyurduğu ‘ayn-ı inṭāḳ-ı Ḥaḳḳ ve ilhām-ı muṭlaḳdır ki ol zāt-ı pākīn ‘inda’llah eḥaşşu’l-ḥavāşş oldığına kerem-i ḥāşdır ve bu işābet ‘ayn-ı

[37a]

‘ināyet-i ilahī, maḥz-ı kerāmet-i nā-mütenāhīden olduğında iştibāh yokdur. Zīrā ṭavḳ-ı beşerden ḥāric menzilesinde bir mu‘ciz-i mevhūb ve keşf-i kerāmete mensūb ḳable’l-fevt aḥbār-ı riḥletleridir ve buña münāsib bir kerāmet-i ‘uzmāları daḥi vardır ki ol kerāmeti naḳl ve ḥikāyet iden Şeyḫ El-Ḥācī Yaḥyā Efendidir ki sābıḳan Ḥāzret-i Pīriñ ḥizmet-i şerīfleri ve terbiyye-i ‘aliyyeleriyle mürebbī ve te’dīb-i cemīleleriyle müzekkā ve ta‘līm-i ‘ilm ü ‘irfānlarıyla ‘ālim ü dānā, mānend-i dürr-i yektā olup raḥimehullah ‘aleyhi raḥmeten vāsı‘aten Ḥāzret-i Pīriñ himmeti ve Allah ‘azīmu’s-şāniñ ‘avn-ı ‘ināyeti ile Mekke-i Mūkerreme şerrefehu’llahu ilā yevmi’l-ḳıyāmda istiḥlāf olunup kemāl-i ‘ilm ü faẓl ile meşhūru’l-enām ve evşāf-ı zūhd ü şalāḥ ile

⁴⁵⁵ “‘kebş-i rūḥum Ḥaḳḳa ḳurbān eyledim’ buyurmuşlardır ‘kebş’ İsmâ‘īl ‘aleyhi’s-selāmdan kināyetdir ve” ifadesi B nüshasında bulunmamaktadır.

müşârun bi'l-benân olmuşlar. Hattâ Mekke-i Mükerrermede hâl-i hayâtında⁴⁵⁶ hacca⁴⁵⁷ varan hüccâc ki âhâlî-i İstanbul ve gayrıdan kemâl-i fazlın ve şalâhın i'tirâf iderler. İmdi ol zât Mekke-i Mükerrermede otuz yedi sene ikâmet eyledikten sonra Hâzret-i Pîriñ kabir-i münîrlerin ziyârete kaçd u 'azîmet eyleyüp ziyâret vâki' olduğda⁴⁵⁸ şehri Kõstantîniyye hammâha'llahu 'ani'l-âfati'l-beliyyede bu hâkîr ile mülâkâtta ol kerâmet-i süz-engîz ve ol işâbet-i sürûr-âmîzlerin bu hâkîre hikâyet buyurdılar ki sene biñ yüz on beşde iken Hâzret-i Pîriñ ziyâret-i hâk-pâ-yı tütüyâların kaçd idüp Mekke-i Mükerrreme şerrefeha'llahudan Burusaya müteveccih olup yakîn geldikde hâtrımıza huşûr ve zihnimize 'ubûr eyledi ki "Âyâ pîr-i perverimiz, bu hâkîriñ geldiğine âgâh oldılar mı ola?" deyu. Bu⁴⁵⁹ mülâhaza ile şehre yakîn olduğımızda Hâzret-i Pîr sohbet-i şerîfiyle müşerref ve hîdmet teklîfiyle mükellef olan ihvâna ve dervîşâna "Varîñ bizim Yahyâ Mekke'den geliyor,

[37b]

istikbâl idiñ." buyururlar. Anlar dañi laţîfeye hâml idüp muqayyed olmazlar. Biraz tevekkûf buyurup yine ke-zalik emirlerin i'âde⁴⁶⁰ buyururlar. Yine latîfe zannıyla tefekkür iderler iken tehevüren "Yâ niçün ikbâle gitmezsiñiz?" buyurduğda ihvân u dervîşân, hâzırân cümle kıyâm ve i'tizâr idüp bize karşı revâne olduklarında biz dañi şehre duhûl eylemiş idik. Gördük ki aḥbâb u dervîşân bize karşı gelürler. Deryâ-yı hayretde kaldım. Hâşıl-ı kelâm anlar ile görüşüp anlar dañi kışşayı vukû'ı üzere haber

⁴⁵⁶ A nüshasında sehven حيوتنده yazılmıştır.

⁴⁵⁷ Bu kelime C nüshasında bulunmamaktadır.

⁴⁵⁸ "ziyâret vâki' olduğda" ifadesi A nüshasında bulunmamaktadır.

⁴⁵⁹ Bu kelime A nüshasında bulunmamaktadır.

⁴⁶⁰ "buyururlar anlar dañi laţîfeye hâml idüp muqayyed olmazlar biraz tevekkûf buyurup yine ke-zalik emirlerin i'âde" ifadesi B nüshasında unutulmuş, derkenar ile metne dahil edilmiştir.

viridike kemāl-i hacāletimizden Hāzret-i Pīriñ hūzūrına nice varup hāk-pā-yı iksīrlere ne vechle yüz sürdiğüm bilemedim. Bir zamān serfürü idüp şūret-i bī-cān gibi hāmūş ve nuḳūd-ı vūcūdı ferāmūş eyledike Hāzret-i Pīr hālimize merḥameten bu ḥaḳīre luṭfla mu‘āmele ve ḥūsnle mūkālemeye şūrū‘ buyurup “Yaḥyā cürmūñi ‘afv eyledik amma bu mişilli teccessūs lāyīḳ-ı dervīşān değıldir. Zīrā bunda şek ü şübhe rāyihāsı vardır ki āyā pīrimiz geldiğimizden āgāh mı yā değıl mi demek olur. İmdi bu şübheyi izāle eylemek için saña ḳarşu gönderdik yoḥsa izḥār-ı keşf ü kerāmet değıldir. Zīrā erenler, kerāmetü’r-ricāl ke-hayze’n-nisā’ deyu buyurmuşlardır.” deyüp bu ḥaḳīr-i hāk-sārı bu ḥūsn-i⁴⁶¹ nevāzişle hākden ref buyurdılar, deyüp bize ve bizim ile üç kimesne ma‘an var idi, ḥikāyet eylerken eşedd-i bükā ile bükā eyledi ki ḥattā cümlemiz ağılaşup zār-ı firāvān eyledik. İmdi benim rūḥum evliyā-i kirām ḥazerātınıñ ve meşāyih-i ‘izām zümerātınıñ keşf ü kerāmetlerini ve menāḳıb-ı mūkerremlerini⁴⁶² naql ve ḥikāyet eylemekde ‘adem-i be’s me’mūldur. Zīrā menāḳıb-ı evliyā

[38a]

ferrāş-ı ḳulüb’ül-mū’minīndir, deyu buyurmuşlar. Tezkiyye ve taşfiyye-i ḳalbe bā’iştir. Pes imdi bu ḥaḳīre daḥi bir ḳac imā-i kerāmet-nümāları vāḳi‘ olmuşdur. Ez-cümle biñ yüz otuz beş seneniñ ibtidāsında Hāzret-i Pīrimiz Şām-ı Şerīfden gelüp Üskūdārda sākin olurlardı. Meşāyih-i ‘izāmıñ āyīn-i ma‘hūdeleri ve ‘ādet-i meşhūdeleri üzere bu ḥaḳīre istihāre eylemeğe emir buyurdılar. Bu ḥaḳīr daḥi istihāremde evvelen kendimi Gelibolı şehrinde Yazıcızāde Muḥammed Efendiniñ

⁴⁶¹ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

⁴⁶² “ve menāḳıb-ı mūkerremlerini” ifadesi A ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

mağarasına varmış gördüm. Yazıcızāde uddise sırruh uhūr eyleyüp envā‘-ı nevāzişlerle aıre iltifāt buyurup ve mübārek elleriyle aramı üç def‘a⁴⁶³ sığıyup ve elimden utup şehir iine gtürüp gūyā şehri bize teslim buyurdılar. Bu müşāhededen soñra yine kendimi İstanbulda āsımpaşada görüp ba‘dehu azret-i Pır su‘āl buyurup “İstihāreñde ne uhūr eyledi?” didikde bu aır daı sāye-i sa‘ādetlerinden ba‘td olmamak iün Gelibolı uhūrunı söylemeyüp āsımpaşada olan müşāhedeysi naql eyledikde gülererek “Ol daı olur amma sen sābıan Gelibolıyı görmediñ mi?” didikde aır daı bī-hūd olup mübārek ayaına düşdüm. Ağlamaa başladı. “Olum çok zamān idi, dergāh-ı aa niyāz ider idim ki bize mütē‘allı bir kimesne varup Gelibolıda řeyh Yazıcızāde azretleriniñ rūhāniyyetleri berekātıyla anda olan ālibān-ı ehl-i ĩmānı arıkāt-ı ‘aliyyeye da‘vet ve maām-ı mamūdelerinde idmet eylemek iün. Elamdu lillahi te‘ālā du‘ā ve niyāzımız ayyiz-i abūlde vāı‘ oldı.” deyüp ağlayarak bu aıre du‘ā idüp Gelibolıya istihlāf buyurup tenbīh buyurdılar ki

[38b]

“Otuz yedi senesi tamāmına dein Gelibolıdan bir adem aşra cımayup biñ bir gün ile-i hicreti tamām idüp ba‘dehu biz daı bir sebep uhūruyla Burusaya vardıda eer otuz yedi sene tamāmına dek āirete gçmez isek ziyāretimize gel, eer āirete gçersek el-ükmü’llah sen me’mūr olduın umūr ile meřül olup ba‘dehu zamān āar yire hicret ile iřāret olunduda üřenmeyüp hicreti ‘ayn-ı luf u sa‘ādet bilüp her ne arafa iřāret olunur iseñ sem‘en ve ā‘aten deyüp sūnnet-i meřāyıdan ayrılma ve ri‘āyetden hālī olma.” buyurdılar. aır daı ilemiz tamāmında, azret-i Pırın ziyāretlerine ‘azīmet vatinde vefāt-ı āteř-nākları aberi gelüp hicr ü firā ile ihrā

⁴⁶³ “üç def‘a” ifadesi A nüshasında bulunmamaktadır.

ve derd-i Һasret ile muҺarrāk olup andan ҺoҺra Һaķire eylediği iŐaretleri ağladık.
Amma ne fā'ide! El-Һükümü'llahü'l-'aliyyü'l-'azım. Ve Һazret-i Piriñ

Һaķķ didi “lā yüs'el” yüri var⁴⁶⁴ ҺāmüŐ ol

buyurdığı nazm-ı kerimde,

لا يسئل عما يفعل وهم يسألون⁴⁶⁵

zıkr olunur. Ma'nā-yı latifi budur ki fa'alün limā yürüd olan Cenāb-ı Rabbü'l-
'izzetiñ hıc bir işlediği fi'lden su'al olunmaz ya'nı kullarımıza bizim fi'limizden
su'ale mesāğ ve mecāl yokdur. Һalbuki kendüleri ef'al ve aķvāllerinden ve
i'tikādlarından ve cemī'-i aĥvāllarından su'al olunurlar, rüz-ı cezāda. İmdi Һaķķ
celle ve 'alāniñ ef'alinden⁴⁶⁶ su'al menhī olduğı gibi ke-zalik ef'al-i 'ibāddan dağı
su'al cā'iz değildir. Zırā her fi'liñ Һālıķı Allahdır. Meğer bir kimesne su'ale me'mür
ola, Һākimler gibi ve aña beñzer meŐāyih ve mürşidān gibi yāĥüd muķtezā-yı Һāle
göre⁴⁶⁷ su'al ideler. Zırā “Her birin bir işde ķodu pādiŐāh kim gele yerine taķdīr-i
ilah.” dinilmişdir.⁴⁶⁸

[39a]

⁴⁶⁴ Bu kelime B ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

⁴⁶⁵ Anlamı: O yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar. (Enbiya 21:23)

⁴⁶⁶ “ve i'tikādlarından ve cemī'-i aĥvāllarından su'al olunurlar rüz-ı cezāda imdi Һaķķ celler ve 'alāniñ ef'alinden” ifadesi B nüshasında unutulmuş, derkenar ile metne dahil edilmiştir.

⁴⁶⁷ Bu kelime B nüshasında bulunmamaktadır.

⁴⁶⁸ C nüshasında bu beyit için “Bu beyt-i Şerif Yazıcızāde Muĥammed Efendi Һazretleriniñ **Muĥammediyes**indedir f'efhem” notu düşülmüŐtür.

İmdi nāfile su'āl eylememek hüs-n-i edebdendir. Anuñ-çün Hâzret-i Pîr “yüri hāmüş ol” buyurduğu ya'nî bilâ emr ve bilâ muktezâ su'âl eyleme, hāmüş ol demek olur,⁴⁶⁹ epsem olup hâliñe meşgûl ol dimekdir. Pes imdi Hâzret-i Pîriñ ihvân-ı dîne merhameten ve ta'lîmen ve tenbîhen bu hücet-i kâtı'ayı îrâd buyurduğu 'ayn-ı kerem-i Bârî-i te'âlâdır. Kişi her şeyden su'âl eylemesinde haṭâ-i⁴⁷⁰ 'azîme vardır. Belki su'âli küfre mü'eddî olur. Meşelâ bir fehm idemeyeceği haḫḫ kelâmı su'âl eyledikde inkâr idüp küfre bâ'îş olur. Huşuşan ehl-i haḫḫ olan zât-ı mükerrerleri bî-vech-i su'âl idüp envâ'-ı töhmet ve eşnâf-ı gıybet ile ve nice ifk ü iftirâ birle ve herze vü hezeyân-ı beyne'l-'ayân buğzen ve ğaražen ve ḫaseden bu mişilli kimesnelere şer'-i şerîfde kaṭ'en cevâz yokdur. Anuñ-çün “yüri hāmüş ol” buyurdu. Amma mesâ'il-i dînden olan nesnelere ehline su'âl gökcekdir ya'nî sâkit olmamak⁴⁷¹ yeğdir. Zîrâ rûz-ı cezâda herkes kendü hâlınden su'âl olunur. Kemâ ḫâle'llahu te'âlâ:

لها ما كسبت و عليها ما اكتسبت⁴⁷²

mefhūmunca derūn-ı ḫaṣṣîdede olan delâ'ili ve ehlu'llah haḫḫında olan şemâ'ili bu haḫṭîr daḫî hücet olmak üzere îrâd eyledik ki şudūr-ı şâliḫîn ve huḫūr-ı ṭâlibînde şürūr-ı münkirînden heyâkil ve ḫamâ'il ola, bi-izni'llahü'l-'azîm ve bi-'inâyetü'l-kerîm. Ve Hâzret-i Pîriñ

Niçe bir esrâr-ı Mevlâ-yı cihân ârâyı sor

⁴⁶⁹ Bu kelime B ve C nüshalarında bulunmamaktadır.

⁴⁷⁰ Bu kelime yerine A nüshasında لطف “luṭf” kelimesi kullanılmıştır.

⁴⁷¹ Bu kelime yerine B nüshasında اولمق “olmak” kelimesi kullanılmıştır.

⁴⁷² Anlamı: Onun kazandığı [iyilik] kendi lehine, [kötülük] kendi aleyhinedir. Bakara suresi, 286. ayetten yapılmış bir alıntıdır.

buyurduğu ya'nī me'mūriyyetle seccāde-i irşāda müddet-i medīde, altmış yāhūd yetmiş seneden berü esrār-ı Mevlāyı istifhām idersiñ ey Haqqī, deyu kendülere hitāb-ı bā-şavāb buyururlar. Zīrā Hazret-i Piriñ sinn-i mübārekeleri yetmiş beşe⁴⁷³ bālīga olmuşidi.

[39b]

İmdi bu ezmān-ı medīdede ve bu evkāt ve eyyām-ı 'adīdede ğayr-ı şu'le-i meşğūl ve ğayr-ı fi'le-i mebzūl sermāye-i 'ömr eyledik. Şāhib-i temkīn ve ehl-i yakīn olaldan berü sefer-i 'ani'llah idüp maḥbūb-ı ilāhi ve mergūb-ı şehinşāhī olan aḥsen-i şūret ve ve elţāf-ı sīret ve hidāyete muḳārin ve 'ināyete muvāzin ḥüsn-i aḥlāk ile ārāste ve da'vet-i ma'ārif-i ḥaqqā şāyeste olan ervāḥ-ı muḳaddesleri şahrā-yı emākinde ve her birin rū-yı zemīnde ba'zīsın ḥuzūrda ve ba'zīsın gemide bulup şeh-bāz-ı şāh-ı bülend pervāz olup dest-i kudretten kaşd-ı şaydları-çün bāz-endāz ol maḥbūbatı şikār ve her birin der-kenār idüp girü āşiyān-ı temkīnde mekān-sāz olup bī-nāz u bī-niyāz ol. Zīrā seniñ içün şimdiki ḥālde su'āl vaḳti deĝildir. Zuhūr-ı kıyāmet-i ḥaḳīḳat ile su'āl ve cevāb Haqq Subḥanehu ve te'ālā hazretleriniñdir. Nitekim buyurur:

لمن الملك اليوم لله الواحد القهار⁴⁷⁴

Beyt:

ما وحد الواحد من واحد

إذ كل من وحده جاحد

توحيد من ينطق عن نعته

⁴⁷³ Bu kelime yerine A ve B nüshalarında طقسانه "toqsana" kelimesi kullanılmıştır.

⁴⁷⁴ Anlamı: Bugün mülk kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hakimiyeti altında tutan Allah'ındır. Mü'min suresi, 16. ayetten yapılmış bir alıttır.

عارية أبطلها الواحد

توحيدہ ایہ توحیدہ

ونعت من ينعته لأحد⁴⁷⁵

شهد الله أنه لا إله إلا هو⁴⁷⁶

كل من عليها فان ويبقى وجه ربك ذو الجلال والإكرام⁴⁷⁷

كل شيء هالك إلا وجهه له الحكم وإليه ترجعون⁴⁷⁸

الحمد لله رب العالمين و الصلات و السلام علي سيدنا محمد و علي اله و اصحابه و زرياته الذين بينوا الي الحق طريقا اما بعد يسر الله لي باتمام هذه القصيدة الحقي انا خاكيا ي انبياء و اولياء و درويش حلمي قد وقع لي تحرير في قضاء قبرون سنه خمسته و عشرين و مائتين و الف⁴⁷⁹

Pīrimiz Ḥāzret-i İsmâ‘îl Ḥaqqî ravvaḥa rūḥahu’l-ḥayyü’l-bākî biñ yüz otuz üç senesinde Üsküdar da **Kitāb-ı Ḥalīyyeyi** yazup ve kendileriñ aḥirete intikāl ideceğın tārīhi buyurmuşlardır. Ol kitābda buyurur ki āyine-i ḥāṭıra ‘aks eyledi gördüm ki sinn-i ‘ömrüm heftād-güzer etmeğe qarīb oldı ve āfītāb-ı rūḥ zevāle meyl idüp mağrib-i fenāya duḥūle az ḳaldı.

Nazm:

Ah kim şolsa gerek berg-i vücūda

Pīrlere düşse gerek her mevcūd

⁴⁷⁵ Anlamı: Hiç kimse bir olan Allah’ı hakkıyla tevhid edemez. Onun bir olduğunu söyleyen inkar etmiştir. Onun sıfatı hakkında konuşanın tevhidi, bir olan Allah’ın iptal ettiği bir ödüncüdür. Allah’ın kendisini tevhid etmesi asıl tevhiddir. Onun sıfatlarını söyleyenin söylediği geçerli değildir.

⁴⁷⁶ Anlamı: Şüphesiz Allah kendisinden başka ilah olmadığına şahittir. Al-i İmran suresi, 18. Ayetten yapılmış bir alıntıdır.

⁴⁷⁷ Anlamı: Yeryüzünde bulunan her şey yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabb’inin zati baki kalacaktır. (Rahman 55:26-27)

⁴⁷⁸ Anlamı: Onun zatından başka her şey helak olacaktır, hüküm O’nundur ve O’na döndürüleceksiniz. Kasas suresi, 88. ayetten yapılmış bir alıntıdır. A nüshası burada bitmektedir.

⁴⁷⁹ Anlamı: Hamd alemlerin Rabb’i Allah’adır. Salat ve selam Efendimiz Hz. Muhammed’e, onun al ve ashabına ve Hakk’a giden yolu gösteren tabilere olsun. Allah bu kasidenin tamamlanmasını bana nasip etti. Ben, enbiya ve evliyanın hak-i payı Derviş Hilmi. Eserin yazımı 1225 yılında, Karaburun kazasında tamamlandı. Bu ketebe kaydı yalnızca B nüshasında yer almaktadır. B nüshası bu bölümle bitmektedir.

Kesilüp feyzi bu boğazın ahir
Kuruyup kıalsa gerek çeşme-i cūd

Bu ahirki beyt tārīhtir ve buyurur ki bu haķiriñ vilādeti biñ altmış üç zi'l-ka'desi evā'ilinde yevm-i eħadde vāķi' olmuşdur ki hālen biñ yüz otuz yedidir sāl-ı 'ömrüm yetmiş beşe bālig olmuşdur ve vaķt-i vefāt daħi ta'rīf-i ilāhī ile ta'yīn oldu kıyās olunur ve lakin sırrı vācib ve ihfāsı lāzım olan umūrdandır ve aña müte'allik ba'zı nazm bi-ķarīķū'r-remz ğayrı maħallde yazılmışdır ve bu buyurdığı maħalliñ biri budur:

Beyt:

Ĥarf-i güherdār ile didim anıñ tārīhini
Silsile-i Celvetī oldu zehab bī-kelām

Ve göceceğine yakīn bunu buyurmuşlar:

Kebş-i rūħım Ĥaķķa ķurbān eyledim 1137

Şeyh Zātī Efendi ĥazretleriniñ tārīh-i vefātlarıdır ki kendileri ĥīn-i vefātlarında inşā buyurmuşdur:

Süleymān ķarīk-i Celvetī ĥayf
Olup tevĥīd-i zātīyle evāmir ah

Mesīhā-veş cihānda mürde diller
Ĥayātına vesīle idi her ğāh

Ĥaķīķat ile Ĥaķķa vāşıl oldu
Deyüp ba-hevā ol etdi 'azm-i dergāh

Didi vaķt-i vedā' o şeyĥ-i kāmīl
Ĥodı tārīhini Zātī ol āĝāh (1175)

SONUÇ

Zâtî Süleyman Efendi, 18. yüzyılda yaşamış, şair ve mutasavvıf kimliği ile tanınmış bir kişidir. İsmail Hakkı Bursevî'nin halifelerinden olan Zâtî Süleyman Efendi Celvetiyye tarikatına mensuptur. Aslen Gelibolulu olan Zâtî Süleyman Efendi, İsmail Hakkı Bursevî tarafından irşad için memleketine gönderilmiştir. Şeyhinin vefatından sonra ise uzun yıllar tasavvufî faaliyetlerde bulunduğu Keşan'a göç etmiştir. İlimle, tasavvufla ve edebiyatla ilgili olan Zâtî Süleyman Efendi'nin **Dîvân**'ı ve **Sevânihu'n-Nevâdir Fî Ma'rifeti'l-Anâsır** isimli mesnevisinin yanı sıra tasavvufî muhtevaya sahip dört mensur eseri vardır. Bu mensur eserlerden birisi olan **Şerh-i Kasîde-i Ferîde li-İsmâ'il Hakkî** isimli eserin incelenmesi çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada şerh kavramı hakkında bilgi verilerek şerh edilen kasidenin şairi olan İsmail Hakkı Bursevî ve şarih Zâtî Süleyman Efendi'nin hayatına dair bilgiler paylaşılmıştır. Eserin muhteva incelemesinde 19 beyitlik bir kasidenin şerhi olan **Şerh-i Kasîde-i Ferîde**'de her bir beyitte sorulan sorulara şarih tarafından cevap verildiği görülmüştür. Zâtî Süleyman Efendi, her bir beyitte şeyhinin sorduğu sorudan muradın ne olduğunu okuyucuya açıklayarak ilgili beyitteki soruya kendi yorumuyla cevap vermiştir. Bu cevaplarda mürşit-mürit ilişkisi, eşyanın aslı, sidre-i münteha, etvar-ı seba, hakikat-i Muhammediye, cemal ve celalin özellikleri, zahir-batın ilişkileri, cennet, cehennem, araf bahsi, Allah'ın kudreti, kelime-i tevhid, tarikatlar, Allah'ın sıfatları, kutbiyyet, Hz. İsa ve Hz. Mehdi kıssası, kıyamet alametleri, ilimler ve tasavvuf, İsmail Hakkı Bursevî menkıbeleri gibi çeşitli konulara yer verildiği tespit edilmiştir.

Açıklama yönüyle öne çıkan eserde şerh edilen şiirin edebi yönüne ve şiir sanatı açısından değerlendirilmesine yer verilmemiştir. Eserde önemli olan ilgili beytin sırlarının keşfedilerek kapalı anlamlarının ortaya çıkarılması ve o beytin tasavvufî bağlamda açıklığa kavuşturulmasıdır. Bu nedenle şerh edilecek beyit verildikten hemen sonra okuyucuya gerekli ön bilgi verilmiştir. Şarih beyti yorumlamadan önce okuyucunun bilmediğini düşündüğü kelime var ise bu kelimenin

lügat anlamını ve hangi dile ait olduğunu okuyucuya bildirmiştir. Kelimenin lügat anlamı dışında bilinmesi gereken tasavvufi bir anlamı var ise bu anlama da ayrıca değinmiştir. Gerekli ön bilgiden sonra beyitle ilgili yorumlara geçilmiştir. Zâtî Süleyman Efendi, ele aldığı beyti ayet, hadis, kelim-ı kibar ve menkıbelerle destekleyerek şerh etmiştir. Bu haliyle eser, Atabey Kılıç'ın şerh tasnifine göre, Türkçe manzum bir esere yapılmış tasavvufi muhtevaya sahip geleneksel bir şerh örneğidir.

Müellif hatlı nüshası olmayan eserin metin tespiti edisyon kritik metoduyla yapılmıştır. Bilinen 12 nüshadan güvenilir olan üç nüsha seçilmiş, nüshalardaki farklılıkların tamamı dipnotlar ile gösterilmiştir. Bu çalışma ile tasavvufi şiir şerhlerine bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşılabilmesi için, bir metin daha gün yüzüne çıkarılarak tasavvuf edebiyatı alanında çalışma yapan araştırmacılara kolaylık sağlanması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdülkadir Geylani: **Risâle-i Gavsîye**, Çev. Mehmed Abdüllatif, y.y., t.y., (Çevrimiçi)
<http://isamveri.org/pdfrisaleosm/R193121.pdf>
16.06.2017.
- Acluni, Ebü'l Fida İsmail
b. Muhammed: **Keşfü'l-Hafa ve Müzile'l-İlbas Amma İştehere mine'l-Ehadisi 'ala Elsineti'n-Nas**, Haz. Ahmed Kalaş, Haleb, Mektebetü't-Türasi'l-İslami, t.y.
- Albani, Muhammed Nasırüddin: **Sahihü'l-Camiü's-Sagîr ve Ziyadeti**, C:II, 3.bs., Beyrut, Mektebü'l-İslami, 1982.
- Albani, Muhammed Nasırüddin : **Silsiletü'l-Ehadisü'z-Za'ife ve'l-Mevzu'a**, Riyad, Mektebetü'l-Ma'arif li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1992.
- Arslan, Mehmet: **Zâtî Süleymân Efendi Divan ve Sevânihu'n-Nevâdir fî Ma'rifeti'l-'Anâsır**, Sivas, Dilek Matbaacılık, 1994.
- Arslan, Mehmet: "Zâtî, Süleyman Efendi", (Çevrimiçi)
<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2068> 20.01.2017

- Atik, Hikmet: "Zâtâ Süleyman Efendi'nin Nakşî Ali Akkirmânî'nin Bir Mu'ammâsını Şerhi," **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XIII, No:2, 2009, s.211-229.
- Aynî, Mehmed Ali: **Türk Azizleri I İsmail Hakkı: Bursalı ve Ruh ül-Beyan Müellifi**, İstanbul, Marifet Basımevi, 1944.
- Bursalı Mehmed Tahir: **Osmanlı Müellifleri I-II-III**, Haz. Mustafa Tatçı ve Cemal Kurnaz, C:I, Ankara, Bizim Büro Basımevi, 2000.
- Canım, Rıdvan: **Edirne Şairleri**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1995.
- Ceylan, Ömür: **Böyle Buyurdu Sufi**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2005.
- Ceylan, Ömür: **Tasavvufi Şiir Şerhleri**, 3. B.s., İstanbul, Kapı Yayınları, 2007.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi, 2009.
- Es-Sehavi: **el-Makasidü'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdîsi'l-Müştehire**, Muhammed Osman el-Huş, Beyrut, Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1985.

- Fatîn Davud: **Hâtimetü'l-Eş'âr**, Haz. Ömer Çiftçi,
(Çevrimiçi)
[http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10736,
metinpdf.pdf?0](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10736,metinpdf.pdf?0) 02.02.2017.
- Güleç, İsmail: “Dağılmış İncileri Toplamaya’ Yardım Etmek:
Şerh Tasnifi Meselesine Küçük Bir Katkı”,
Turkish Studies, C.IV, No:6, Sonbahar 2009,
s.213-230.
- Hüseyin Vassaf: **Kemal-name-i İsmail Hakkî**, Haz. Murat
Yurtsever, Bursa, Arasta Yayınları, 2000.
- Hüseyin Vassâf (Osmânzâde): **Sefîne-i Evliyâ 3**, Haz. Prof. Dr. Mehmet
Akkuş ve Prof. Dr. Ali Yılmaz, İstanbul,
Kitabevi, 2006.
- İbn Arabî ve Ahmed Avni Konuk: **Tedbirât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi**, Haz.
Doç. Dr. Mustafa Tahralı, İstanbul, İz
Yayıncılık, 1992.
- İsmail Hakkı Bursevî: **Kitâb-ı Silsile-i Şeyh İsmail Hakkı bi-tarîk-i
Celvetî**, İstanbul, Haydarpaşa Hastanesi
Matbaası, h.1291.
- İsmail Hakkı Bursevî: **Şerh-i Rümûzât-ı Hacı Bayram Vefî
Çalab’ım Bir Şâr Yaratmış**, haz., Suat Ak,
İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, 2013.
- İsmail Hakkı Bursevî: **Rûhu'l-Beyan Tefsîri 1**, Çev. Ömer Faruk
Hilmi, İstanbul, Osmanlı Yayınevi, t.y.

- Kılıç, Atabey: “Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi”, **Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu 12-13 Nisan 2007**, İstanbul, İBB, 2008, s.363-369.
- Kortantamer, Tunca: “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, **Eski Türk Edebiyatı Makaleler**, Haz. Şerife Yağcı ve Fatih Ülken, Ankara, T.C. Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004, s.55-64.
- Levent, Sema: “Sûdî’nin Hâfız-ı Şîrâzî Dîvânı Şerhi (25a-49b Varakları Arası Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi, SBE, Erzincan, 2015.
- Mehmed Süreyya: **Sicill-i Osmanî: Osmanlı Ünlüleri 5**, Haz. Nuri Akbayar, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mehmed Şemseddin: **Yâdigâr-ı Şemsî: Bursa Dergahları I-II**, Haz. Mustafa Kara ve Kadir Atlansoy, Bursa, Uludağ Yayınları, 1997.
- Mengi, Mine: “Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine”, **Divan Şiiri Yazıları**, 1.bs., Akçağ Yayınları., Ankara 2000, s.72-80.
- Namlı, Ali: **İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri ve Tarîkat Anlayışı**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2001.

Odabaşı, Mihrican: “Tuhfe-i Naili Metin ve Muhteva 1. Cilt s.234-467”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Sivas, 2009.

Omay, Asuman: “Zâtî Süleyman Efendi Miftâhü’l-Mesâ’il”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, SBE, İzmir, 2001.

Redhouse, Sir James W.: **A Turkish and English Lexicon**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2006.

Saraç, M.A. Yekta: “Şerhler”, **Türk Edebiyatı Tarihi 2**, Ed. Talat Sait Halman v.d., C.II, İstanbul, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, s.121-132.

Suyutî: **Câmi‘ü’l-Ehâdis**, Haz. Hasan Abbas Zekî, C:I, y.y., Matbaatu Hattab, t.y.

Şemseddin Sami: **Kâmûs-ı Türkî**, 4. bs., İstanbul, Kapı Yayınları, 2009.

Şensoy, Sedat: “Şerh”, **TDVİA**, Diyanet Vakfı Neşriyat, İstanbul, 2010, s.555-558.

Şimşek, Süleyman: “Keşanlı Süleyman Zâtî ve XIII. Asırda Celvetilik”, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum, 2005.

- Şahin, Hatice: **Eski Anadolu Türkçesi**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2009.
- Uludağ, Süleyman: **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, 2. bs., İstanbul, Kabcacı Yaymevi, 2005.
- Yazar, Sadık: “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2011.
- Yıldırım, Ali İhsan: **Tire Vakıf Necip Paşa Kütüphanesi Tezhipli Yazmalar Katalogu**, İzmir, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.
- Yıldız, Sâkib: “Türk Müfessiri İsmâ‘il Hakkı Burûsevî’nin Hayatı”, **Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, No:1, 1976, s.103-126.
- Yılmaz, Mehmet: **Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2013.
- Yılmaz, Ozan: “Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.V, No:9, 2007, s.271-304.
- Zâtî Süleyman Efendi: **Bursalı Celveti İsmail Hakkı’nın Bir Kasidesinin Şerhi**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, No:02746/006, 188*139 163*88 mm, 41-66 vr., 19 st., Rika.

Zâtî Süleyman Efendi: **Dîvân-ı Zâtî Sevânihu'n-Nevâdir Fî Ma'rifeti'l-'Anasır**, İstanbul, Takvimhane-i Amire, h.1257.

Zâtî Süleyman Efendi: **Dîvân-ı Zâtî**, Tire Necip Paşa Kütüphanesi, NP 391/1, 30 vr., 17 st., Nesih, h.1235.

Zâtî Süleyman Efendi: **Kasîde-i Hakî Şerhi**, Tire Necip Paşa Kütüphanesi, NP 391/3, 39 vr., 17 st., Nesih, h.1235.

Zâtî Süleyman Efendi: **Mecmua-i Anasır ve't-tabî' ve Menbai's-serair. Şerh-i Kaside-i İsmail Hakî. Miftahu'l-Mesail**. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Nadir Eserler, NEKTY00553, 208*139, 126 vr., 17st., Nesih, t.y.

Zâtî Süleyman Efendi: **Miftah el-Mesail**, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0657/04, 210*140 140*70 mm, 44 vr., 21 st., h.1137.

Zâtî Süleyman Efendi: **Risâle fî Mebde-i İnsân**, İzmir Milli Kütüphane, Yazmalar No.1443/3, 250*185, 180*100 mm, 6 vr., 19 st., Talik, t.y.

Zâtî Süleyman Efendi: **Şerh-i Kaside-i Feride**, Süleymaniye Kütüphanesi, Haşim Paşa, No:00035, 213*160 160*113mm, 26 vr., 22 st., Rika, h. 1302.

Zâtî Süleyman Efendi:

Şerh-i Kaside-i Feride li-İsmail Hakkı,
Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşaki Tekkesi,
No:00275/001, 233*100 157*88 mm, 1-45 vr.,
25 st, Nesih, h. 1287.

Zâtî Süleyman Efendi:

Şerh-i Kaside-i İsa'il Hakkı, Milli Kütüphane,
Yz. A 2111/2, 230*160 mm, 20 vr., h. 1250.

Zâtî Süleyman Efendi:

Şerh-i Kaside-i İsmail Hakkı, İBB Atatürk
Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları,
OE_Yz_0150, 245*150 210*155 mm, 34 vr., 19
st., h.1302.

Zâtî Süleyman Efendi:

Şerh-i Kaside-i İsmail Hakkı, İBB Atatürk
Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları,
OE_Yz_0574/08, 215*165 165*95 mm, 37 vr.,
19 st., h.1175.

Zâtî Süleyman Efendi:

Şerh-i Kaside-i İsmail Hakkı, Sadberk Hanım
Müzesi Kütüphanesi, Hüseyin Kocabaş
Yazmaları, S.H.M.H.K Yaz. 418, 180*120
125*90 mm, 53 vr., 15 st., Talik, h.1242.

Zâtî Süleyman Efendi:

Şerh-i Kaside-i İsmail Hakkı, Süleymaniye
Kütüphanesi, Hüdai Efendi, No: 00374,
213*148 155*85 mm, 36 vr., 21 st., Rika, h.
1225.

Zâtî Süleyman Efendi:

Şerh-i Kaside-i İsmail Hakkı Bursavi, İBB
Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları,
OE_Yz_0256, 255*255 250*100 mm, 45 vr., 19
st., t.y.

Zâfî Süleyman Efendi:

Şerh-i Kaside-i İsmail Hakkı Bursavi, İBB
Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları,
OE_Yz_0657/03, 210*140 140*70 mm, 45 vr.,
21 st., h.1137.

İnternet Kaynakları

<https://kuran.diyaret.gov.tr/>

<http://www.kuranmeali.com/>

<https://www.lexiqamus.com/tr>

<http://lugatim.com/>

DİZİN

‘ābid 3a/16, 10b/12

‘adāvet 21a/5, 23b/9

ağyār 2b/10, 13b/11

aḥfā 9b/6

aḥsen-i taqvīm 8a/4, 16b/13

‘aql-ı evvel 5a/17, 5b/1, 7a/10, 7a/12, 7b/4

‘ālem

‘ā.-i ‘anāşır 6a/13

‘ā.-i a‘yān-ı şābite 6a/11

‘ā.-i ceberūt 3a/12, 8a/6/7

‘ā.-i ecsām 8a/5

‘ā.-i ervāḥ 6a/12

‘ā.-i kebīr 5b/12, 5b/15, 6a/1, 6a/5, 6a/14, 7a/1, 11b/9, 12b/4, 14b/2, 15a/4,
19b/17, 20a/1/2

‘ā.-i lāhūt 2b/13, 2b/14, 8a/4, 8a/6

‘ā.-i me‘ānī 6a/11

‘ā.-i melekūt 7b/3, 8a/8, 18b/5, 27a/11

‘ā.-i mişāl 6a/12

‘ā.-i mülk 8a/8, 17b/2, 18a/15/16, 27a/12

‘ā.-i nāsūt 2b/14

‘ā.-i şağīr 5b/13, 5b/17-6a/2, 6a/5, 11b/9, 12b/4, 13b/6, 14b/5, 18b/2

‘ā.-i şehādet 6a/12

a‘rāf 17b/1

‘ārīf 1a/8, 2b/1, 3a/14, 10b/10, 27b/12, 29b/10, 31a/10, 35b/2

‘Arş 7a/4/13, 11b/14, 12a/4/9/10, 12b/2/4/5/7/8/9/11, 13a/7, 13b/3, 18b/9, 19a/13

aşhāb

a.-i şimāl 3b/17

a.-i yaqīn/ehl-i yaqīn 21b/9, 21b/13, 21b/16, 27a/14, 39b/2

a.- yemīn 4a/1

‘avālim-i külliye 6a/11

‘ayne’l-yaqīn 17a/4

bātıl 20a/15, 22b/4/6

bātın 10a/8, 10b/2, 11b/13, 17a/9/10, 20b/14, 21a/2, 26a/11, 31a/5/11, 32b/17

beķā bi’llah 25a/9, 26b/15, 31b/7, 31b/17

belāgat 1b/7, 26a/12

budalā-i seb‘a 27a/17

buħl 22a/7, 23b/8

cehālet 13b/14, 16a/15, 29b/2, 35a/14

cehennem 16a/5/8/9/11/16, 16b/16, 17a/8/16, 17b/2, 19b/3, 32a/8

celāl 3a/9, 9b/16, 12a/10/11/12/15/16, 12b/1, 13b/10, 14b/1, 15a/11/13/14/15,

16b/12, 18b/8, 24b/8, 27b/11, 33a/11

cemāl 3a/10, 12a/10/11, 12b/1/2, 13b/9/10, 14b/1/9, 15a/11/14/15, 18b/6/8, 24b/8

cennet 7b/8/9/15, 10b/12, 14a/7, 14b/10, 15b/1/2/3/8/14, 16a/1/3/4/5/8/9, 16b/16,
17a/5/6/8/16, 17b/2/10, 32a/7/8

cezbe 27a/3

çār ‘anāşır 12b/9

deccāl 28a/13, 28b/14, 29a/2/6/14, 30a/7, 30b/7/11/12

dörtler 27a/16

eflāk 7a/4

ehlu’llah 3b/16, 25b/8, 39a/12

enbiyā 7b/6/17, 35b/9

erba‘īn 27b/3

esfel-i sāfilīn 8a/5

eṭvār-ı seb‘a 9a/11, 9a/15, 23a/14, 24a/13, 29a/8a

evliyā-i ‘aşere 27b/1

feh̄m 12a/3/5/7/8, 13a/15/17, 25a/3, 25b/16, 32b/3, 39a/5

fenā fi’llah 25a/9, 26b/15, 31b/15

ferāset 12a/9, 13a/15/17

firkat 14b/17

fū’ād 18b/4

ğavş 25b/12, 25b/16, 26a/3, 27a/9

ğayb 1b/13, 2b/3, 21a/2

ğazab 16a/13, 23b/9

hadīs 3b/17, 5a/14, 10a/2, 12b/6, 14a/1, 14b/11, 24b/11, 25a/10, 26b/8, 27a/2, 32b/10

hafī 9b/5

hakka'l-yakīn 17a/4

hased 23b/9, 26a/17, 39a/8

hayāt-ı zāt 5b/2, 5b/5, 5b/11, 10b/3

hazarāt-ı hamse 6a/11

hırs 16a/13, 23b/9

hidāyet 26b/1, 28a/13, 28b/11/13/17, 29a/6/12/13, 29b/6, 31a/3, 31b/12, 32b/17,
39b/4

hikmet 1b/13, 8b/4/7, 10b/14, 13a/14, 15b/7, 32b/9

hubb 5b/15, 8a/16, 10b, 25a/9, 29b/3

hukemā 4b/11, 19b/8, 20b/13

ihlās 23b/17

ihvān 23a/1, 37a/17, 37b/3, 39a/3

ikiler 27a/10

išnā 'aşer 27b/2

'iṣrīn 27b/3

'illet

'i.-i fā'iliyye 4b/9, 5a/8

'i.-i gā'iyye 4b/11, 4b/16

‘i.-i māddiyye 4b/13, 5a/7

‘i,-i şūriyye 4b/14

‘ilme’l-yakīn 17a/4, 31a/7

‘ināyet 12a/6, 24a/9, 28b/17, 32b/17, 35b/15, 37a/1, 39a/14, 39b/4

İncīl 28a/2

inzivā 22a/4

kerāmet 23b/17, 35a/11 36b/13, 37a/2, 37b/12/13, 38a/2

kesret 12a/17, 30a/4, 30b/2, 36a/12/13

kıble 18a /2

kıyāmet 19a/14, 26a/8, 27b/7, 29b/16, 30a/1/3/6/10, 32a/2, 36a, 39b/12

Ḳurān 10b/17, 11a/2

ḳurbet 10b/10/11/13, 12a/1, 35b, 36a/6

ḳuṭb/aḳṭāb 1a/9, 2a/13, 25b/12/13, 25b/16, 26a/3, 26b/3, 27a/9, 27a/11, 27a/14,
27b/1, 27b/9/10

küntü kenzen 2b/11, 29a/4, 29b/6

kürsī 7a/13, 12b/2

lafzatu’llah 10a/7

ma‘rifetu’llah 4a/7, 13a/17, 18b/6

māsivā 10b/16, 15b/16, 21b/6, 30b/5

maḳām-ı maḥmūd 7b/8, 38a/15

meczūb 27a/6

mevhüm 20b/6/7/8/9/11, 21a/11/13/14/15, 21b/4/15

muḥabbet 3a/13, 9a/17, 14b/6/8/17, 27a/6, 31b/14, 36a/5/7

muḥakkik 8b/9, 21b/13

mukaddeme 4a/16, 26b/5

mübtedī 22b/3, 35b/2

mücāhede 23a/2/4, 27a/1, 34b/16

münkir 20b/3, 39a/13

nefs

n.-i emmāre 9a/16, 15a/10, 23a/14, 23b/8

n.-i levvāme 9a/17, 23a/14, 23b/10

n.-i marziyye 23a/16, 24a/1

n.-i muṭma'inne 23a/15, 23b/15

n.-i mülhime 23a/15, 23b/12

n.-i rāziyye 23a/15, 23b/17

n.-i şāfiyye 9b/6, 23a/16, 24a/10, 29a/9

riyāzet 22a/3, 23b/17, 34b/16

rükn 4b/1/3

şahābe 27a/16

şāhib

ş.-i temkīn 39b/2

ş.-i yemīn 27a/11, 27a/15

ş.-i yesār 27a/11/12, 27a/15

sefer-i ‘ani’llah 39b/2

şırāt 15b/11, 32a/5

sidretü’l-müntehā 7a/2, 13a/4

şoḥbet 3a/6, 16a/3, 17b/8, 26a/10, 37a/16

sülük 9a/12, 24a/7, 30a/11, 31a/6

şüleḥā 27b/7, 35b/2, 35b/7

şerḥ 1a/1, 1b/3, 16a/7

şi‘r 9a/4, 13b/12

şu‘arā 2a/3/4

tefekkür 24a/2, 37b/2

tesbīḥ 5b/7, 23b/5

tevāzu‘ 3b/13, 23b/12

tevekkül 23b/16

tis‘a 27b/3

tis‘īn 27b/3

Ṭübā 6b/10, 7b/7

‘ubbād 27b/7

‘ucb 23b/10

ūlu’-l-elbāb 13b/16

uşūl-i esmā 9b/15

üstukos 4b/4

vaḥdet 2b/1/3, 6b/1, 8b/14, 12a/15/17, 15b/15, 17b/13, 19a/2, 31b/17

vuslat 2a/15, 9b/7, 14b/14

zühhād 27b/7

